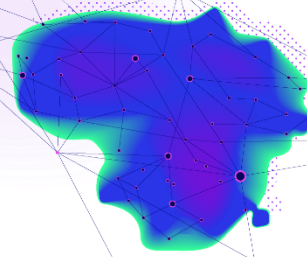

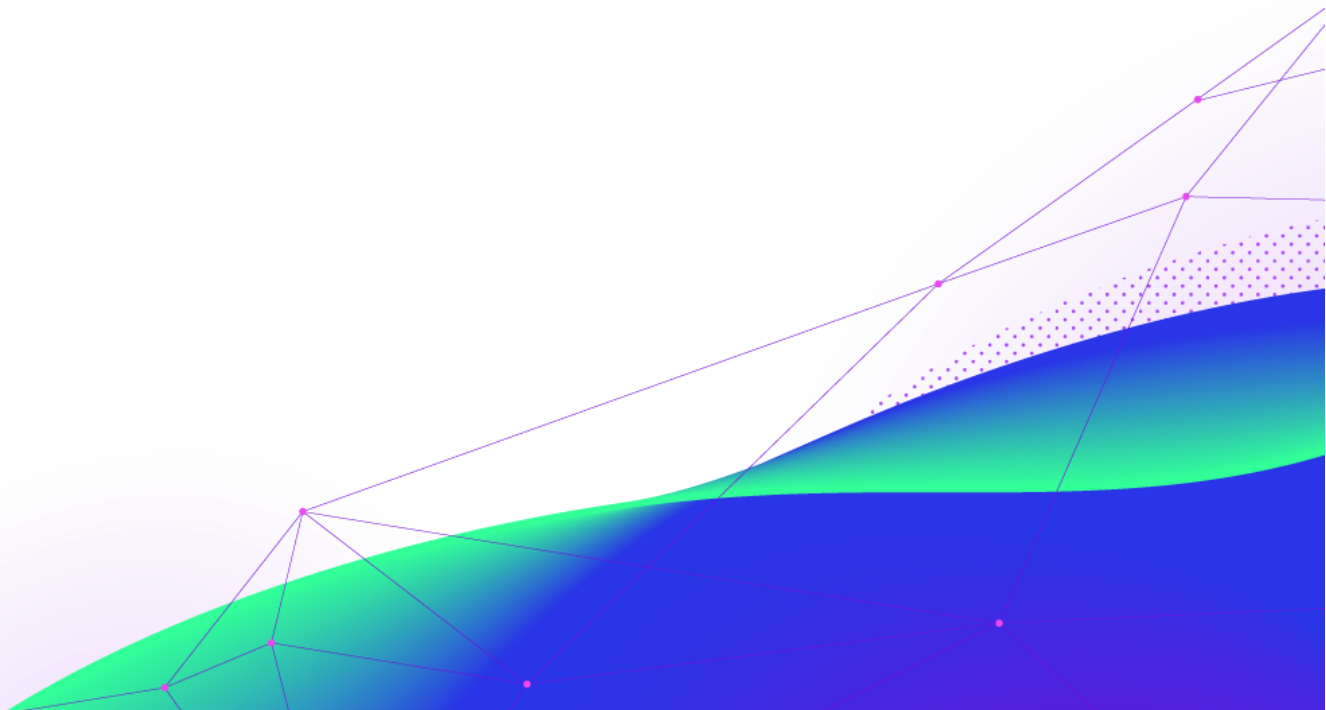
**Lietuva
2050**

2022

Lietuva 2050

Valstybės ateities scenarijai

Siekiant tinkamai pasiruošti naujos valstybės pažangos strategijos rengimui ateities įžvalgų (angl. *foresight*) metodu, šioje ataskaitoje pristatomi įvairių sričių Lietuvos ekspertų suformuoti alternatyvūs valstybės raidos scenarijai. Atsižvelgiant į scenarijų rengimo dirbtuvių dalyvių atrinktus Lietuvos ateičiai svarbius pokyčių veiksnius, ilgalaikes raidos tendencijas ir jų galimą įtaką šalies raidai buvo sukonstruoti hipotetiniai (galimi) Lietuvos ateities scenarijai. Kartu su ateities įžvalgų metodu scenarijų rengimui buvo taikytos išplėstinė sisteminė analizės ir numatomų rengti programų išankstinio vertinimo priegigos.

Ataskaitą parengė:

S. Trainauskienė, G. Cibaitė, J. Mickus, I. Petraitė

Metodologiją rengė:

E. Vaiginienė

Redagavo:

R. Kanišauskaitė

Už pagalbą, įžvalgas ir komentarus dėkojame:

A. Abišalai, I. Adomavičiūtei-Grigonienei, M. Antonowicz, V. Bartninkui, L. Bontoux, R. Budbergytei, J. Dagiui, D. Dauniui, D. Gaižauskienei, A. Gelūnui, M. Jakobui, D. Jasilioniui, R. Krušinskui, R. Kuodžiui, R. Lopatai, A. Maslauskaitei, A. Paliokaitei, R. Petrauskui, N. Putinaitei, E. Rimkui, L. Sabulytei, G. Valušiu, I. Valytei, A. Vasiliauskui, D. Vilytei, R. Vilpišauskui, V. Zemkauskaitei, D. Žeruoliui, R. Žiliukaitei, E. Žutautaitei ir visiems scenarijų rengimo dirbtuvių bei teminių ekspertinių diskusijų dalyviams bei moderatoriams.

Informacija tyrimo citavimui: Lietuva 2050: valstybės ateities scenarijai. STRATA (2022).

Parengta vykdant projektą „Įrodymais grįsto valdymo kompetencijų centro įkūrimas“ (Nr.10.1.1-ESFA-V-912-01-0025)

Pasiūlymus, pastabas, komentarus prašome siųsti info@strata.gov.lt

Turinys

Santrauka	4
Įvadas	7
1. Pagrindinių scenarijų turinio šaltiniai ir analitinis modelis	10
1.1. Svarbiausi pokyčių veiksniai	10
1.2. Ateities trikampis	13
1.3. Scenarijų elementai	16
1.4. Analitinė scenarijų formavimo sistema.....	19
1.4.1. Analitinis tarptautinės aplinkos raidos modelis	19
1.4.2. Vertybių raidos konceptualizavimas	22
2. Lietuvos ateities scenarijai	25
2.1. Scenarijus I: Puikus naujasis pasaulis.....	25
2.2. Scenarijus II: Šiaurinė žvaigždė	31
2.3. Scenarijus III: Kapanojimasis.....	36
2.4. Scenarijus IV: Amžinas įšalas	42
Išvados ir apibendrinimai	48
Rekomendacijos	49
Dėl strategijos turinio	49
Dėl strateginio planavimo dokumentų rengimo	53
Dėl strategijos peržiūros ir metodikos atnaujinimo	53
Literatūros sąrašas	55
A priedas. Antrųjų dirbtuvių medžiaga – Lietuvos ateitį lemsiantys pokyčio veiksniai	57
Dalyvių pasiūlyti pokyčių veiksniai	58
Kraštutinumų naratyvai.....	61
Konsoliduota demokratija	61
Autokratijos įsigalėjimas	62
Švietimo stagnacija	64
Negrįžtamas švietimo proveržis	66
B priedas. Antrųjų dirbtuvių medžiaga – tikėtinų ir galimų ateičių nustatymas	68
Ateities trikampio veiksmų apibendrinimas.....	68
Kultūra ir vertybės	68
Technologijos	70
Ekonomika	72
Aplinka	75
Geopolitika	78
Viešasis valdymas	80
Švietimas	82
Visuomenė	86
Tikėtinų ateičių plėtotės pagrindinių scenarijų kontekste	87
C priedas. Trečiųjų dirbtuvių medžiaga – pagrindiniai scenarijų elementai	93

Santrauka

Šioje ataskaitoje pateikiami keturi hipotetiniai valstybės raidos scenarijai, skirti naujosios valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ parengimui. Scenarijai buvo suformuoti 2022 m. kovo-rugsėjo mėnesiais organizuoto aplinkos analizės proceso, kuriame buvo remtasi ateities įžvalgų metodais, metu. Scenarijų formavimo dirbtuves, kaip ir platesnį „Lietuva 2050“ rengimo procesą, organizavo Vyriausybės strateginės analizės centras (STRATA) kartu su partneriais – Vyriausybės kanceliarija, Vilniaus universitetu, Seimo Ateities komitetu. Šis darbas atliktas vadovaujantis Strateginio valdymo įstatymu, kuris įtvirtina ateities vertinimo principą, rengiant pagrindinius valstybės strateginio planavimo dokumentus bei Strateginio valdymo metodiką.

Kovo mėn. vykusią ekspertinių žvalgomųjų dirbtuvių metu įvairių sričių ekspertai svarstė, kurios globalios tendencijos ir pokyčių veiksniai gali turėti daugiausiai įtakos ilgalaikiai Lietuvos raidai. Iš daugiau nei šimto aptartų veiksnių, kaip galimai turėsiantys didžiausią įtaką bei neapibrėžtumą (kitaip – „kritiniai neapibrėžtumai“) įvardyti du: įtampa tarp demokratinų ir autokratinų režimų bei švietimo sistemos transformacija arba stagnacija. Neabejotinai, pirmojo kritinio neapibrėžtumo pasirinkimui padarė įtaką 2022 m. vasario 24 d. Rusijos pradėtas karas prieš Ukrainą, tačiau žvelgiant plačiau, jis apima ir iššūkius demokratijai, kurias kelia Kinijos, taip pat kai kurių kitų autoritarinių šalių ekonominis augimas, gana sėkmingas tvarkymasis su COVID-19 pandemija ir kt. Be to, šis veiksnys turi ne tik išorinę dimensiją, t. y. jis nėra tik apie būtinybę Lietuvai ateityje išlikti Vakarų demokratinės erdvės dalimi, bet ir vidinę – demokratijos kokybės – dimensiją. Kitas – švietimo ateities kritinis neapibrėžtumas iš esmės yra apie tai, kokia visuomenė ir valstybė Lietuva bus ateityje. Šie du veiksniai tapo formuojamų scenarijų ašimis - pagrindu jų tolesnei plėtotei. Scenarijų turinys parengtas remiantis Kopenhagos ateities studijų instituto scenarijų rengimo metodiką (ateities trikampio, scenarijų elementų), pritaikius ją Lietuvos atvejui.

Scenarijų elementai buvo pasirinkti taip, kad atspindėtų svarbiausias valstybės gyvenimo sritis, pradedant saugumo (tiek išorinio, tiek vidinio), valdymo, ekonomikos klausimais ir baigiant žmonių santykiais ir vertybėmis. Pradiniai scenarijų projektai, taip pat išryškėję dabarties probleminiai klausimai, pvz., santykinai žemas piliečių pasitikėjimas valstybės valdžios institucijomis, socialinė atskirtis, senstanti visuomenė ir kiti, buvo toliau aptariami teminėse diskusijose. Baigiamajame etape, konstruojant nuoseklų pasakojimą apie tai, kaip galėtų atrodyti Lietuva 2050 metais, ypatingas dėmesys buvo skirtas geopolitikos ir vertybių raidos elementams. Remiantis kitais tyrimais ir teoriniais darbais, sukonstruotas ir scenarijų analitinis modelis, kuriame teigiama, kad Lietuvos ateities raida bus priklausoma nuo išorės ir vidaus veiksnių dinaminės sąveikos. Taip pat sukonstruoti hipotetiniai („perėjimo“) pasakojimai apie tai, kaip Lietuva galėjo ateiti iki vieno ar kito scenarijaus. Tokiu būdu siekta susieti esamą situaciją su ateities scenarijais ir iliustruoti, kaip dabarties arba netolima ateities sprendimais galima prie jų priartėti.

Ataskaitoje pateikiami alternatyvūs Lietuvos ateities scenarijai (žr. 1 pav.) gali būti trumpai apibendrinti jų esminių idėjų pagrindu. Pirmajame scenarijuje „Puikus naujasis pasaulis“ piešiamas toks ateities vaizdinys, kuris susiformuotų, jei tarptautinė aplinka susiklostytų taip, kad Lietuva būtų priversta itin daug dėmesio skirti šalies saugumui bei stabilumui ir siektų šių tikslų demokratijos suvaržymų sąskaita. Itin kompetentinga profesionalų valdžia paskelbtų ryžtingą posūkį į švietimo, mokslo ir technologijų proveržį, tačiau nebūtinai būtų paisoma etikos normų. Antrajame – „Šiaurinės žvaigždės“ scenarijuje klesti atstovaujamosios demokratijos institucijos, egzistuoja tiesioginės demokratijos formos, užtikrintas teisės viršenybės principo laikymasis bei švietimo, mokslo, technologijų ir inovacijų proveržis. Pagrindinė šio scenarijaus idėja – jame ieškoma balanso ir dermės: tarp technologijų ir gamtos, tarp sprendimų priėmėjų ir visuomenės, tarp individualizmo ir bendruomeniškumo, kuris atsiremia į nuolatinis (mikro-)konfliktus ir nuolatinis optimalaus sprendimo, konsensuso paieškas. Trečiajame, „Kapanojimosi“, scenarijuje fiksuojama įvykusi tik santykinai nedidelė pažanga visose srityse, ekonomikoje įsitvirtina „vidutinių pajamų“ sąlygos. Demokratija šalyje veikia imituojama kaip nuolatinis nesibaigiantis spektaklis, kuriame vis dar kažkas (bergždžiai) vejamasi. Ketvirtasis scenarijus – „Amžinojo įšalo“ – atskleidžia, kas lauktų Lietuvos, ateityje itin nepalankiai susiklosčius išorės aplinkybėms. Pagrindinė šio scenarijaus idėja – vardan išlikimo, *de facto* suvaržytas Lietuvos valstybingumas, o, vardan stabilumo, suvaržyta visuomenė. Šie scenarijų projektai buvo aptarti su įvairiomis visuomenės grupėmis ir bendrakūrėjais.

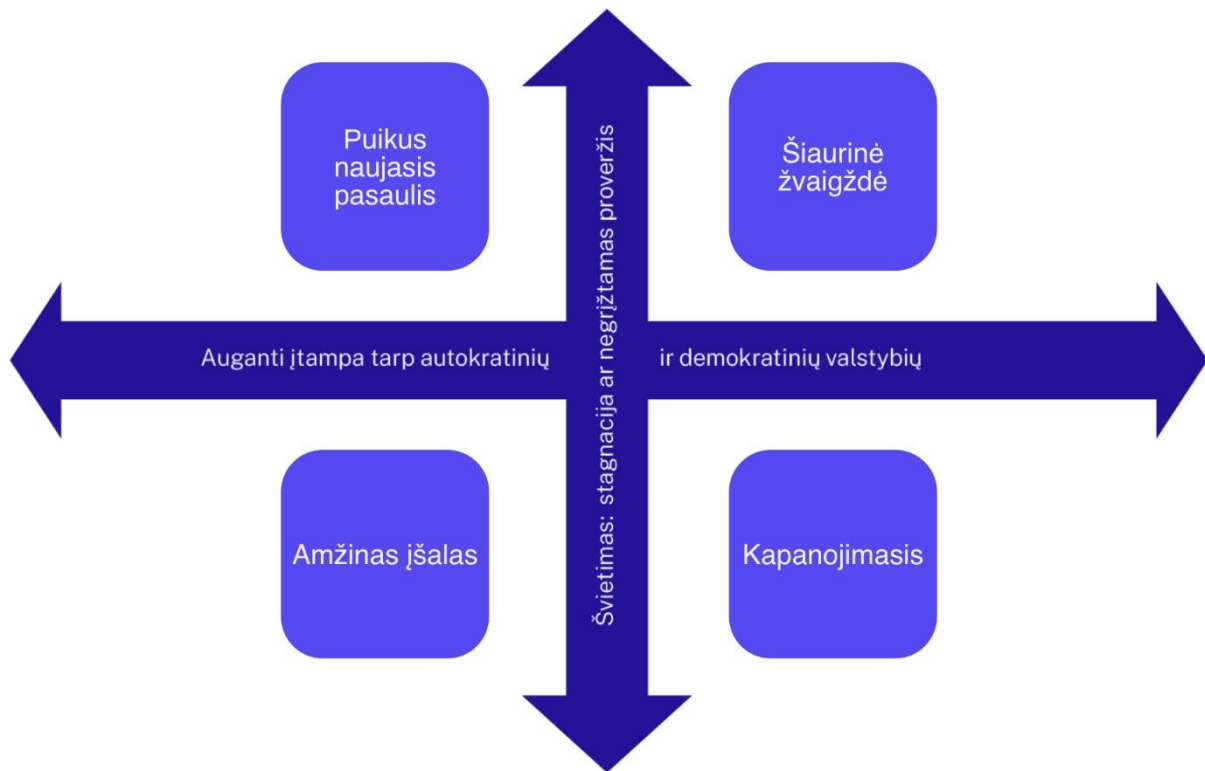
Galutiniai scenarijų projektai parengti baigiamųjų dirbtuvių, įvykusių 2022 m. rugsėjo mėn. metu. Jose taikyti šie scenarijų validumo kriterijai: tikėtimumo, nuoseklumo, kūrybiškumo, relevantiškumo. Taip pat sukonstruotas ateities scenarijų analitinis modelis, kuris susieja globalaus, įsiterpiančio ir vidaus lygmens kintamuosius, leidžiančius prognozuoti ateities pokyčių dinamiką.

Tikimasi, kad išplėtoti scenarijai sprendimų priėmėjams pasitarnaus kaip atspirties taškas formuojant valstybės pažangos strategiją, apimančią valstybės pažangos viziją, valstybės vystymosi kryptis (strategines ambicijas) bei vizijai įgyvendinti reikalingus veiksmų kelrodžius.

Šiame tyrime Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijai ataskaitos autoriai teikia šias rekomendacijas dėl Valstybės pažangos strategijos turinio (iki 2022 m. gruodžio 31 d.):

- Palankiausias, daugumos nuomone, yra antrasis („šiaurinės žvaigždės“) scenarijus, sukonstruotas konsoliduotos demokratijos ir švietimo proveržio pagrindu. Jis galėtų tapti orientaciniu scenarijumi Lietuvos ateities vizijai. Palanki Lietuvos, kaip valstybės, tolesnė raida visų pirma susijusi su būtinybe Lietuvai išlikti aktyvia Vakarų konsoliduotų demokratijų erdvės nare bei įvykdyta švietimo sistemos transformacija, atliepančia ateities lūkesčius.
- Tam būtinas strateginių sprendimų tvarumas (paradoksaliai atrodo, kad tam būtų palankesnis pirmasis scenarijus) – ir čia kyla iššūkis sprendimų priėmėjams ne tik susitarti, bet ir siekti nuosekliai įgyvendinti strateginius sprendimus. Lūkesčiai ateities viešajam valdymui – jis turėtų tapti įrodymais grįstas, lankstus, įtraukus.
- Viena iš pagrindinių problemų Lietuvoje, turėsiančių įtakos jos ekonomikai, socialinei ir kitoms sistemoms – nepalankios demografinės tendencijos, kurios ryškėja visų scenarijų atveju. Valstybei siektina neigiamas demografines tendencijas stabilizuoti vykdant pažangią ir nuoseklią šeimos ir sveikatos apsaugos politiką.
- Mokslo, aukštųjų technologijų ir inovacijų srities plėtra prioritetizuojant tam tikras potencialias sritis ir jose sutelkiant resursus matoma kaip prielaida Lietuvai pasiekti ekonominę gerovę ateityje.
- Ši plėtra turėtų būti subalansuota su dėmesiu socialinei sričiai – visų pirma, siekti mažinti socialinę atskirtį, įšalusį skurdą patiriantiems asmenims, sudaryti sąlygas senjorams tapti aktyviems visuomenės gyvenime.
- Būdamas ES narė, Lietuva turės vykdyti Žaliojo kurso politiką ir įgyvendinti tarptautinius darnaus vystymosi įsipareigojimus, žaliąją transformaciją. Tuo tikslu taip pat reikalingi ir mąstymo, gyvenimo būdo pokyčiai, o aplinkosaugos srityje būtina pereiti nuo statinės prie dinaminės aplinkosaugos.
- Dideli lūkesčiai siekiant visuomenės ir valstybės pažangos siejami su švietimo sritimi, kuri turėtų ugdyti atsakingą, visavertę, gebančią prisiimti lyderystę ir veikti kartu su kitais asmenybę. Kultūra turi tapti prieinama visiems nuo mažens ir įprasta kasdienybės dalimi.

1 pav. Scenarijų matrica

Šaltinis: STRATA

Įvadas

Šioje ataskaitoje pateikiame vieno iš Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ rengimo etapų tarpinį rezultatą – hipotetinių alternatyvių valstybės raidos scenarijų projektą. Jie buvo parengti 2022 m. kovo-rugsėjo mėn. Vyriausybės strateginės analizės centro (STRATA) kartu su partneriais – Vyriausybės kanceliarija, Vilniaus universitetu, Seimo Ateities komitetu – organizuoto proceso metu, remiantis ateities įžvalgų metodais, kuriais siekta identifikuoti svarbiausias Lietuvos ateičiai galinčias turėti įtakos tendencijas, pokyčių veiksnius ir neapibrėžtumus.

Kaip nustatyta Lietuvos Respublikos strateginio valdymo įstatymo 4 straipsnyje, vienas iš strateginio valdymo sistemos principų (8) yra ateities vertinimo principas: „strateginis valdymas turi būti grindžiamas ateities įžvalgomis, tai yra rengiant planavimo dokumentus turi būti sistemškai ir kompleksškai nagrinėjamos ir vertinamos įvairios ateities galimybės ir jų įtaka Lietuvai Europos ir pasaulio pokyčių kontekste, o vertinimo rezultatai pateikiami kartu su planavimo dokumentais juos tvirtinantiems strateginio valdymo sistemos dalyviams. Strateginiai tikslai turi būti formuluojami vertinant valstybės pažangos scenarijų įtaką Lietuvai ir atskiroms valstybės veiklos sritims.“ Pabrėžtina, jog tokios apimties dokumentui parengti ateities įžvalgų ir scenarijų formavimo metodai Lietuvoje taikyti pirmą kartą¹. Tačiau šiame procese atsižvelgta ne tik į užsienio šalių, bet ir ankstesnę Lietuvos patirtį (visų pirma, strategiją „Lietuva 2030“).

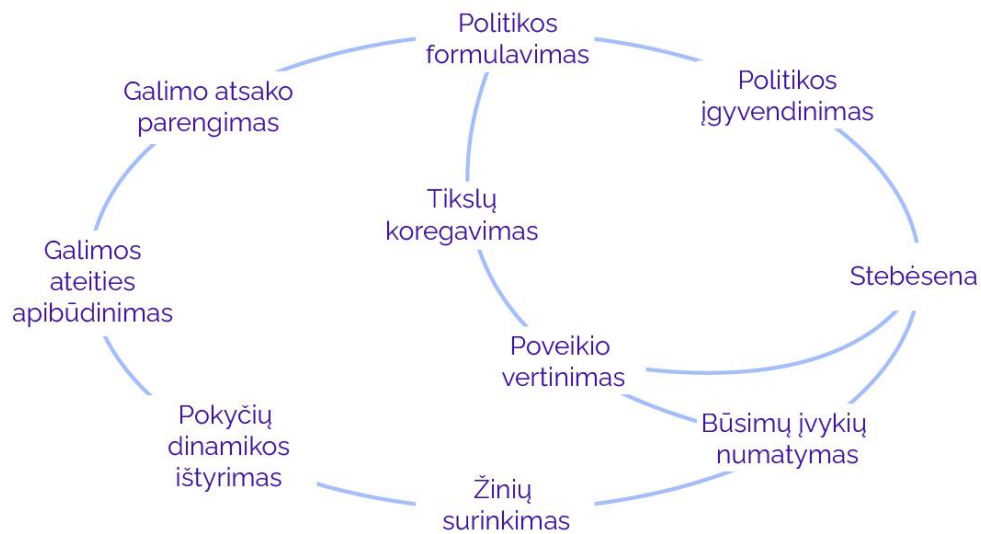
Literatūroje pabrėžiama, kad ateities įžvalgų kontekste scenarijų tikslas – ne kuo tiksliau numatyti ar prognozuoti ateitį didelio neapibrėžtumo sąlygomis, o pateikti įvairius tikėtinus scenarijus (atsižvelgiant į neapibrėžtumus), ištirti, kokį poveikį jie gali turėti, nustatyti galimas implikacijas viešajai politikai (OECD, 2019), padėti sprendimų priėmėjams geriau pasirengti galimiems netikėtumams, formuoti ateičiai atsparią politiką. Jungtinės Karalystės Vyriausybės Mokslo tarnybos (*Government Office for Science*) parengtose metodinėse gairėse *The Futures Toolkit* nurodoma, kad scenarijai yra parankus būdas struktūruoti diskusiją, siekiant ištirti besiformuojantį politikos kontekstą ir prioritetus, aptarti kylančias galimybes ir grėsmes arba ištestuoti naujas politikos idėjas. Teigiama, kad patys scenarijai nėra tiek svarbūs, kiek jų teikiama galimybė kitokiai, nuo kasdieninių / rutininių politikos problemų atitrauktai diskusijai (Government Office for Science, 2017).

Kadangi Lietuvoje neturime patvirtintų ateities įžvalgų metodinių dokumentų, šiame darbe buvo remtasi užsienio valstybių patirtimi, konsultuotasi su Europos Komisijos Jungtinio tyrimų centro ekspertais. Metodiniuose užsienio valstybių dokumentuose pažymima, kad pagrindinis ateities įžvalgų indėlis į politikos formavimo procesą yra politikos formulavimo stadiją (žr. pav. 2). Scenarijai užbaigia tam tikrą nuoseklų procesą, kuris apima tokius žingsnius, kaip kolektyvinio žinojimo apie ateitį surinkimas ir įvertinimas, pokyčių dinamikos tyrinėjimas, galimos ateities aprašymas (kuris pateikiamas scenarijų, arba naratyvų, forma). Pirmuosius – pasirengimo žingsnius šiame darbe, atlikdamas antrinių šaltinių analizę, rinkdamas įžvalgas iš ekspertų ir piliečių, atliko Vyriausybės strateginės analizės centras (STRATA). Siekiant išanalizuoti vykstančius pokyčius ir aptarti jų dinamiką, buvo organizuojamos žvalgomosios dirbtuvės ir teminės diskusijos, į kurias sukviesti dalyviai iš įvairių akademinų institucijų, privataus, nevyriausybinių, kūrybinio sektorių, taip pat politikos formuotojai. Taip buvo siekiama tarpdiscipliniškumo ir sisteminio požiūrio į aplinką.

---

1. Vienas iš ankstesnių bandymų remtis ateities įžvalgų metodu buvo strategijos „Mokslioji Lietuva 2030“ rengimas. (Žr. MOSTA, 2011).

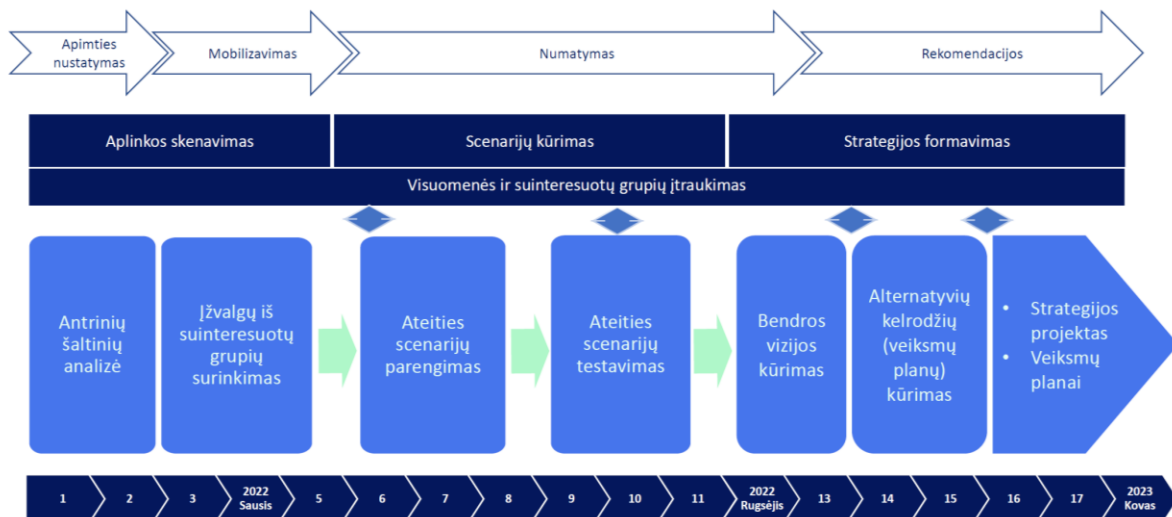
2 pav. Ateities įžvalgos politikos formavimo procese (pagal *Futures Toolkit*)

Šaltinis: parengta STRATA pagal *The Futures Toolkit* (UK Government Office for Science, 2017)

Atsižvelgiant į šias nuostatas, buvo parengta valstybės pažangos strategijos rengimo metodologija (žr. pav. 3). Strateginio valdymo metodika (21 p.) numato naujausiais galimais prognozavimo metodais pagrįstą valstybės pažangos scenarijų parengimą, jų pristatymą subjektams, nurodytiems Strateginio valdymo įstatymo 13 straipsnio 1 dalies 3 punkte, scenarijų aptarimą su šiais subjektais ir pateikimą Vyriausybei. Vyriausybei įvertinus pateiktus valstybės pažangos scenarijus, Vyriausybės kanceliarija parengia Valstybės pažangos strategijos projektą (22 p.).

3 pav. Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ rengimo metodologija

Šaltinis: STRATA

2022 m. kovo mėn. Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija, Vilniaus universitetas ir Vyriausybės strateginės analizės centras (STRATA) surengė **trejas žvalgomąsias scenarijų kūrimo dirbtuves** – vienos nuotoliu ir dvejų gyvai (balandžio 1 d. surengtos papildomos dirbtuvės dalyviams, negalėjusiems prisijungti gyvai). Kiekvienoje iš sesijų dalyvavo nuo šešiasdešimt iki šimto įvairių sričių ekspertų (iš akademinės bendruomenės, verslo, kūrybos, pilietinės visuomenės, sprendimų priėmėjų gretų), kurie dirbo aštuoniuose diskusijų grupėse. Siekiant sistemiskai išanalizuoti aplinką ir vykstančius pokyčių procesus, pasitelkta tokio pobūdžio darbuose

dažnai naudojama STEAP² prieiga. Scenarijų konstravimui pasinaudota Kopenhagos ateities studijų instituto sukurta metodika (ateities trikampio, scenarijų elementų), pritaikius ją Lietuvos atvejui.

Pirmųjų dirbtuvių, vykusių 2022 m. kovo 7–8 d. nuotoliniu būdu, tikslas buvo identifikuoti Lietuvos ateičiai svarbiausius pokyčių veiksniai ir aktualiausias tendencijas. Iš anksto suplanuotą dirbtuvių scenarijų gerokai pakoregavo 2022 m. vasario 24 d. Rusijos Federacijos pradėtas karas prieš Ukrainą. Atsižvelgiant į kontekstą, STEAP prieiga papildyta saugumo ir vertybių veiksniais (toliau – STEAP+). Dirbtuvių metu aptarti ankstesniuose Strategijos rengimo etapuose (megatendencijų analizės dirbtuvių, antrinės šaltinių analizės, ekspertų apklausos) identifikuoti pokyčių veiksniai ir surinkti nauji, dalyvių pasiūlyti valstybės ir pasaulio ateičiai galintys turėti įtakos pokyčių veiksniai. Dirbtuvių dalyviai diskusijų grupėse nagrinėjo šiuos pokyčių veiksniai, o po jų aptarimo balsavimo būdu išrinko du **svarbiausius pokyčio veiksniai**, turėsiančius įtakos Lietuvos ateičiai: **(1) auganti įtampa tarp demokratinė ir autoritarinių valstybių** ir **(2) švietimo sistemos transformacija**. Šie veiksniai kraštutinumų pagrindu formuojami šioje ataskaitoje pateikiami pagrindiniai scenarijai (nuosekli pirmųjų dirbtuvių eiga atvaizduota priede A).

Antrosios dirbtuvės vyko 2022 m. kovo 17 d. Vilniaus universiteto bibliotekoje, Mokslinės komunikacijos ir informacijos centre. Jų metu, remdamiesi ateities trikampio metodika, dalyviai analizavo galimą skirtingų ateities tendencijų, dabarties postūmių ir praeities barjerų įtaką įvairioms valstybės politikos sritims. Dalyvių įvardyti veiksniai ir jų sąveikos praturtino pagrindinių scenarijų turinį. Diskusijoms buvo parengtos įvairios tendencijas ir silpnus pokyčių signalus bei besiformuojančias įtampas ir neapibrėžtumus atspindinčios kortelės.

Trečiojoje dirbtuvėje, vykusioje 2022 m. kovo 29 d. Vilniaus universiteto bibliotekoje, Mokslinės komunikacijos ir informacijos centre, dalyviai svarstė, kaip skirtingų scenarijų atveju vystytųsi konkrečios Lietuvos viešojo gyvenimo sritys – vertybės, institucijos, ekonomika, infrastruktūra, sveikata ir t.t. Galutinį šių sričių – vadinamųjų „scenarijų elementų“ – sąrašą patvirtino Valstybės pažangos tarybos koordinacinė grupė. Dirbtuvių dalyviai scenarijų elementus nagrinėjo darbo grupėse metu. Siekiant paskatinti išsamias diskusijas, kiekvienam scenarijų elementų buvo numatyti ir tikslinamieji klausimai.

Atsižvelgiant į COVID-19 pandemijos poveikį dirbtuvių procesui, balandžio 1 d. buvo suorganizuotos **papildomos virtualios dirbtuvės**, kurių metu gyvuose susitikimuose negalėję dalyvauti dalyviai taip pat turėjo galimybę formuoti scenarijų turinį scenarijų elementų lentelės pagrindu.

Išanalizavus šios žvalgomybų dirbtuvių serijos metu sukauptą medžiagą, buvo parengti pagrindinių scenarijų projektai. Jie buvo toliau gilinti ir plėtojami **ekspertinių teminių diskusijų metu**, kurios įvyko įvairiose Lietuvos vietose gegužės – birželio mėn. (ketverios – Vilniuje, vienos – Kaune ir vienos – Klaipėdoje). Scenarijų projektai buvo pristatyti Valstybės pažangos tarybai, diskusijose apie Lietuvos ateitį aptarti susitikimuose su plačiąja visuomene, suinteresuotomis grupėmis, bendrakūrėjais. Vyriausybės strateginės analizės centras šią medžiagą, remdamasis atvirais šaltiniais, papildė sukonstruotais hipotetiniais „perėjimo“ pasakojimais apie tai, kaip Lietuva atsидūrė viename ar kitame scenarijuje, priklausomai nuo pokyčių geopolitinėje sistemoje bei vidaus aplinkoje. Galutiniai scenarijų projektai parengti **baigiamųjų dirbtuvių**, įvykusių 2022 m. rugsėjo mėn. metu. Jose pradiniai scenarijų projektai vertinti atsižvelgiant į paprastai scenarijų validavimui taikomus kriterijus (tikėtumo, nuoseklumo, kūrybiškumo, relevantiškumo). Tikimasi, kad išplėtoti scenarijai sprendimų priėmėjams pasitarnaus kaip atspirties taškas formuojant valstybės pažangos strategiją, apimančią valstybės pažangos viziją, strategines ambicijas bei strategijai įgyvendinti reikalingus veiksmų kelrodžius.

Ši ataskaita turi tris skyrius: pirmojoje aprašoma bendros scenarijų konstravimo prielaidos, svarbiausi identifikuoti pokyčių veiksniai ir pateikiamas conceptualus scenarijų konstravimo modelis. Antrajame pateikiama išsami informacija apie scenarijų dirbtuvių metu ekspertų sugeneruotas žvalgas. Trečiajame pateikiami alternatyvūs valstybės pažangos scenarijų projektai. Išvadose ir rekomendacijose pateikiamos iš ateities žvalgų ir scenarijų rengimo proceso išplaukiančios rekomendacijos dėl būsimos valstybės pažangos strategijos formavimo. Prieduose pateikiama išsami scenarijų dirbtuvių medžiaga. Detalesni atskirų sričių scenarijai bus pateikti vėliau teminėse tyrimų ataskaitose.

---

². STEAP – socialiniai, technologiniai, ekonominiai, aplinkos, politiniai veiksniai.

1. Pagrindinių scenarijų turinio šaltiniai ir analitinis modelis

Šiame ataskaitos skyriuje pristatomos žvalgomųjų scenarijų kūrimo dirbtuvių metu sugeneruotos įžvalgos, kurių pagrindu buvo vystomi ataskaitos antrajame skyriuje pateikiami scenarijai. Scenarijų turiniui formuoti skirtingais būdais buvo pasitelkti visų trejų žvalgomųjų dirbtuvių rezultatai. Toliau pateikiamuose 1.1.–1.3 poskyriuose pristatomi glausti aktualių rezultatų apibendrinimai, papildoma informacija pateikiama ataskaitos prieduose. 1.4. poskyryje pateikiame sukonstruotą konceptualų scenarijų modelį, kuriuo remdamiesi suformavome hipotetinius „perėjimo“ į konkrečius scenarijus pasakojimus, atsižvelgdami į panašių užsienio tyrimų praktiką ir prieinamus duomenis.

1.1. Svarbiausi pokyčių veiksniai

Pirmasis kolektyvinių įžvalgų šaltinis formuojant šioje ataskaitoje pristatomus pagrindinius scenarijus – svarbiausi dalyvių atrinkti Lietuvos raidą veikiantys ir veiksiantys **pokyčio veiksniai**. Pirmųjų dirbtuvių metu dalyviai pokyčio veiksnius vertino pagal du kriterijus – **potencialų poveikį** Lietuvos raidai ir **neapibrėžtumą** – t.y., ar veiksnio raida ir galimas poveikis yra palyginti lengvai prognozuojami, ar, atvirkščiai, sunkiai nuspėjami ir charakterizuojami neužtikrintumo. Tai leido identifikuoti dvi itin svarbių pokyčio veiksmų kategorijas: **aiškiai numatomus aukšto poveikio veiksnius** (aukštas poveikis, žemas neapibrėžtumas) ir **kritinius neapibrėžtumus** (tikėtinas aukštas poveikis, aukštas neapibrėžtumas).

Siekiant suteikti dalyvių diskusijoms apie pokyčio veiksnius aiškesnę analitinę struktūrą, veiksniai buvo analizuojami pagal išplėstinės STEAP priegos kategorijas: socialinius, technologinius, ekonominius, aplinkos, politinius, saugumo, vertybinius ir švietimo veiksnius. Dažnai naudojama analogiškoje „horizonto skenavimo“ dirbtuvėse bei antrinių šaltinių analizėje, STEAP priega skatina mąstymą apie pokyčio veiksnius skirtingose valstybės gyvenimo srityse ir padeda svarstyti apie sąsajas tarp jų bei galimas jų sąveikų pasekmes. Išplėstinė priega (STEAP+) leido apimti Lietuvai itin aktualias vertybinės, švietimo ir saugumo politikos sritis. Šių veiksmų sąrašas, grupuojant pagal STEAP+ kategorijas, pateikiamas 1 lentelėje žemiau.

Atrinkus svarbiausius pokyčio veiksnius, individualaus balsavimo metu dalyviai iš kritinių neapibrėžtumų sąrašo išrinko du veiksnius, kurių pagrindu formuojami pagrindiniai scenarijai: (1) **auganti įtampa tarp demokratiškos ir autoritarinių valstybių** ir (2) **švietimo sistemos transformacija (technologijų, metodų ir turinio pokyčiai)**. Konkrečiau, šie veiksniai buvo konceptualizuoti kaip dvi koordinatinių plokštumos ašys, turinčios po du kraštutinius. Pirmajam veiksmui nustatyti šie kraštutiniai: (1a) konsoliduota demokratija Lietuvoje ir jos svarbiausiuose partneriuose ir (1b) fasadinė demokratija / autoritarizmas Lietuvoje ir aplink ją. Antrajam veiksmui nustatyti šie kraštutiniai: (2a) negrįžtamas švietimo proveržis, (2b) švietimo sistemos kapanojimas ir stagnacija. Šių kraštutinių naratyvai pateikiami A priede. Kiekvienas ataskaitoje pateikiamas pagrindinis scenarijus atspindi unikalią dviejų skirtingų kraštutinių kombinaciją.

Visgi formuojant ataskaitoje pateikiamus pagrindinius scenarijus buvo atsižvelgta į kiekvieną pokyčio veiksmą, patekusį į aiškiai numatomų aukšto poveikio veiksmų ir kritinių neapibrėžtumų kategorijas. Dalyviai identifikavo bent po kelis tokius veiksnius kiekvienoje STEAP+ kategorijoje:

Socialiniai veiksniai. Dalyviai daug dėmesio skyrė globalios Lietuvos – ir Lietuvos globaliame pasaulyje – problematikai: ryšiams su Lietuvos diaspora, lietuvių emigracijai ir tarptautinės migracijos srautų temoms. Atsižvelgdami į Covid-19 patirtį, dalyviai taip pat diskutavo apie tai, kaip globalizacija ir vis tankesni visuomenių kontaktai sąlygoja kylančią globalių pandemijų riziką – o jų socialinės pasekmės gali turėti ilgalaikių pasekmių pasaulio ir Lietuvos visuomenėms. Svarbus ateities visuomenę struktūruojantis veiksnys – prognozuojama, mažėsiantis gyventojų Lietuvoje skaičius. Dalyviai taip pat

svarstė apie Lietuvos visuomenės sandaros raidą: kaip ateityje vystysis įvairios nelygybės formos (socialinė, regioninė, skaitmeninė), kokį poveikį senstanti visuomenė ir ilgėjanti gyvenimo trukmė turės žmonių gyvenimo kokybei, sveikatos sistemai, darbo rinkai ir visuomeniniams santykiams.

Technologiniai veiksniai. Dalyviai išsamiai diskutavo apie vis intensyvėjančią aukštųjų technologijų plėtrą, kuri apibūdinta kaip tektoninis lūžis ir kuri turės didelės įtakos daugumai gyvenimo sričių: bendravimui, darbo procesams, laisvalaikiui ir viešųjų paslaugų skaitmenizacijai, dirbtinio intelekto taikymo potencialui ir kt. Ši plėtra taipogi susijusi ir su aukštos pridėtinės vertės, vis labiau siejamos su nematerialiu turtu, žinojimu, kūrimo galimybėmis ateityje. Atskirai nagrinėta technologinė pažanga medicinos srityje bei biotechnologijų sektoriaus raida.

Ekonomikos veiksniai. Dalyviai nagrinėjo įvairius alternatyvius ekonomikos modelius, kurių vystymąsi galima stebėti jau šiandien ir kurie gali sąlygoti ilgalaikę Lietuvos ir pasaulio ekonomikos raidą: žinių, duomenų, platformų, rūpesčio, solidarumo, žaliąją ir sidabrinę ekonomiką. Kalbant apie naujų ekonomikos modelių plėtrą pabrėžta ir vartotojų poreikių bei vertybių kaitos svarba. Dalyviai taip pat diskutavo apie tai, kokį poveikį šių ekonomikos modelių raida gali turėti darbo rinkai, kokių naujų kvalifikacijų ir kompetencijų reikės ateityje. Diskutuota ir apie Lietuvos galimybes kurti inovacijas, formuosiančias ateities ekonomiką.

Aplinkos veiksniai. Dalyviai svarstė, kokį tiesioginį ir netiesioginį poveikį Lietuvos ateičiai gali turėti globali klimato kaita ir įvairūs jos sąlygojami procesai, pvz., prastėjanti dirvožemio kokybė, kylantis vandenyno lygis, dažnėjantys ekstremalūs gamtiniai reiškiniai ir stichinės nelaimės, nykstanti bioįvairovė.

Politiniai (valdysenos) veiksniai. Dalyviai diskutavo apie tai, kaip įvairūs globalūs ir vidaus politikos procesai ateityje gali paveikti demokratinius procesus ir institucijas. Daug dėmesio skirta šiandien vis dažniau matomoms abejonoms dėl demokratijų gebėjimo laiku priimti sprendimus, atsparumą korupcijai ir populizmui. Kartu kalbėta ir apie pokyčius tarptautinėje erdvėje: stiprėjančią globalią Kinijos įtaką, iššūkius taisyklėmis grįstai pasaulio tvarkai ir daugiašališkumo normoms, stiprėjančią dėmesį nacionaliniam suverenitetui.

Saugumo (geopolitikos) veiksniai. Diskusijose daug dėmesio skirta taikos ir konflikto problematikai. Dalyviai nagrinėjo augančios įtampos tarp demokratinų ir autokratinų valstybių poveikį: aukštesnę geopolitinių ir ekonominių konfliktų riziką, iššūkius NATO ir ES, naujų aljansų vystymąsi. Atskirai diskutuota apie Lietuvai itin svarbų Rusijos veiksnių: dabartinio režimo stabilumą, Rusijos karinę ir hibridinę agresiją kaimynėse šalyse, santykius su kitomis pasaulio valstybėmis.

Vertybiniai veiksniai. Dalyviai svarstė, kaip ateitį formuojantys procesai – didėjanti visuomenės įvairovė, galima visuomenės fragmentacija ir poliarizacija, technologiniai ir klimato pokyčiai – gali pareikalauti naujų atjautos, įtraukties ir saugumo formų ir pakeisti santykį su gamta, technologijomis ar pačia „žmogaus“ sąvoka. Kartu dalyviai diskutavo ir apie tai, kaip šie ir kiti procesai keičia pilietinę ir tautinę (lietuviškumo) tapatybę, kuria naują lokalumo ir globalumo santykį.

Švietimo veiksniai. Dalyviai skyrė daug dėmesio tam, kokį vaidmenį formuojant ateities visuomenę gali ir turi atlikti švietimo sistema. Dalyviai sutiko, kad ateityje augs poreikis mokytis savarankiškai ir visą gyvenimą: šis gebėjimas bus svarbus užtikrinant tiek ekonomikos konkurencingumą, tiek visavertį ir aktyvų visuomenės gyvenimą. Kartu diskutuota ir apie platesnės – vertybinės, pedagogikos, technologijų ir turinio – transformacijos švietimo sistemoje reikšmę.

1 lentelė. aiškiai numatomo aukšto poveikio veiksniai ir kritiniai neapibrėžtumai pagal STEAP+ (pirmųjų scenarijų formavimo dirbtuvių rezultatai)

VISUOMENĖ	TECHNOLOGIJOS	APLINKA	EKONOMIKA	POLITIKA	SAUGUMAS	VERTYBĖS	ŠVIETIMAS
Poreikis stiprinti ryšius su Lietuvos diaspora ir su jos reikalais besitapatinančiais žmonėmis)	Plečiasi dirbtinio intelekto taikymas	Dažnėja ekstremalūs gamtiniai reiškiniai	Darbo jėgos kvalifikacijų ir ateities kvalifikacijų neatitikimas	Abejonės dėl demokratijos (gebėjimo susitarti, priimti savalaikius sprendimus)	Auganti įtampa tarp demokratinų ir autokratinų valstybių*	Augantis poreikis atjautai, įtraukčiai, saugumui	Savarankiško mokymosi svarbos augimas (mokymasis visą gyvenimą)
Intensyvėja globali migracija (dėl klimato kaitos, karinių konfliktų, demografinio disbalanso, protų nutekėjimo)	Sparčiai vystosi medicina ir biotechnologijos	Klimato kaita, prastėjantis dirvožemis, kylantis vandenyno lygis, nykstanti bioįvairovė	Kyla alternatyvūs ekonomikos modeliai: duomenų, platformų, rūpesčio, solidarumo, žaliųjų, sidabrinė	Silpsta taisyklėmis grįsta pasaulinė tvarka	Nestabilumas Rusijoje ir aplink ją	Didėjanti įvairovė ir poreikis išsaugoti savo (lietuviškumo) tapatybę	Švietimo sistemos transformacija (technologijų ir turinio pokyčiai)**
Įvairėja nelygybės (socialinė, regioninė, skaitmeninė)	Spartėja ir plečiasi skaitmenizacija		Vis daugiau ekonominės vertės sukuria žinių ir kūrybiniai sektoriai	Stiprėja globali Kinijos įtaka	Taika	Radikalumo ir nesusikalbėjimo didėjimas – fragmentacija ir poliarizacija	
Kylanti pandemijų reikšmė	Tektoniniai lūžiai technologijose		Vartotojų poreikių gyvenimo kokybei pokyčiai		Geopolitiniai konfliktai	Žmogiškųjų vertybių transformacija: kinta santykis su gamta ir technologijomis, požiūris į saugumą	
Senstanti visuomenė (gyvenimo amžiaus ilgėjimas / sveikata / gyvenimo kokybė)			Lietuvių ypatingas antrepreneriškas			Dermė tarp pilietinės ir globalios tapatybės	

Pastaba: lentelėje pateikiamos formuluotės yra sureduotos siekiant minties aiškumo ir kalbos taisyklingumo. Paryškinti du pokyčių veiksniai, tapę pagrindinių scenarijų ašimis.

*Bendru dalyviu sutarimu, šis pokyčio veiksnys prieš balsavimą buvo pervardintas. Originali veiksnio formuluotė buvo: „Auga saugumo rizikos ir pavojai: nestabilios ir agresyvios rytinės kaimynės; išbandymas NATO ateičiai“.

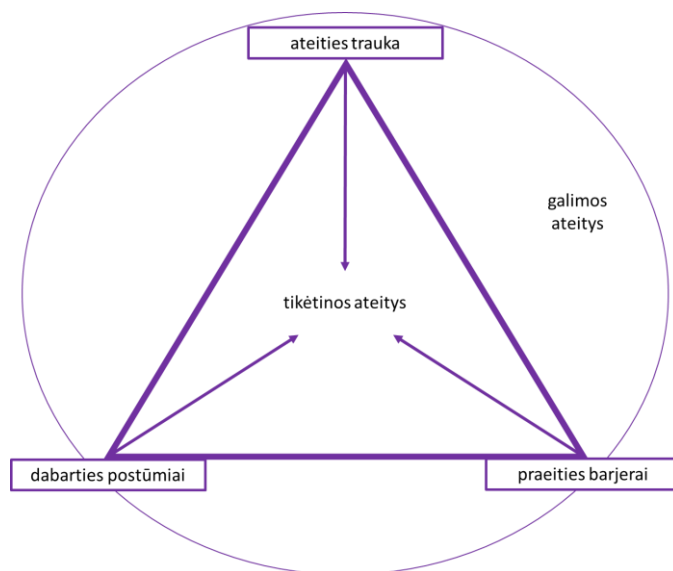
** Dalyvių pageidavimu, po balsavimo šis pokyčio veiksnys buvo pervardintas. Originali veiksnio formuluotė buvo „Švietimo sistemos entropija ir negrįžtamas lūžis (transformacija, technologijų ir turinio pokyčiai)“

1.2. Ateities trikampis

Formuojant ataskaitoje pristatomus pagrindinius scenarijus taip pat remiamasi **ateities trikampio** metodu grįstų užduočių rezultatais. Pagrindinė ateities trikampio metodo prielaida yra tai, jog tikėtinos ateitys yra trijų veiksmių – **ateities traukos, dabarties postūmių ir praeities barjerų** – sąveikos rezultatas (Inayatullah, 2008). Konkrečiau, kiekviena tikėtina ateitis atspindės tam tikrą vaizdinių, kurie skatina mus veikti ir kurti (ateities trauka), tendencijų, kurios jau šiandien keičia mūsų pasaulį (dabarties postūmiai), ir įvairių anksčiau susiformavusių veiksmių, kurie apibrėžia mūsų veiklos lauką (praeities barjerai), kombinaciją.

Ateities trikampio metodas buvo taikomas per antrąsias scenarijų formavimo dirbtuves. Jų metu dalyviai buvo išskirstyti į mažesnes darbo grupes, atitinkančias pagrindines valstybės gyvenimo sritis (ir STEAP+ kategorijas), ir buvo pakviesti identifikuoti svarbiausius ateities traukos veiksmius, dabarties postūmius ir praeities barjerus šiose srityse. Atlikę šią užduotį, dalyviai bendru sutarimu apibūdino vieną ar daugiau tikėtinų ateičių, atspindinčių tam tikras ateities trikampio komponentų sąveikas. Šio proceso schema pateikiama žemiau.

4 pav. Ateities trikampio schema

Šaltinis: parengta STRATA pagal Inayatullah, 2008

Pagal ateities trikampio metodą kiekvienoje grupėje nustatytos tikėtinos ateitys nurodė, ką būtina aptarti keturiuose pagrindiniuose Lietuvos raidos iki 2050 m. scenarijuose. Konkrečiau, formuojant šioje ataskaitoje pateikiamus scenarijus, buvo atsižvelgta į šias antrųjų dirbtuvių metu nurodytas tikėtinas ateitis³:

Tikėtinos ateitys (visuomenė):

1. Šiandien Lietuvoje matomas spartus visuomenės senėjimas. Valstybė ir visuomeninės organizacijos galėtų kurti vyresniems žmonėms pritaikytą infrastruktūrą tam, kad jie įsitrauktų į kolektyvinį gyvenimą: savanorystę, dalyvavimą klubuose, bendrijose, valstybės kūrime. Tokiam siekiui gali trukdyti visuomenės „išmokta bejėgystė“, nenoras prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą ir savo veiklas.
2. Šiandien Lietuvoje egzistuoja didelė biurokratija, neužtikrinta pakankama savivaldos funkcijų plėtra, vyrauja aukšta centralizacija. Tokiame kontekste siekiamybė yra daugiau atsakomybės mikro-lygmeniu (individo, bendruomenių, savivaldos) lygmeniu. Tam atitinkamai reikalinga ugdyti asmenybes,

³. Žemiau pateikiamos galimų ateičių plėtotės buvo suredaguotos siekiant aiškumo, kalbos taisyklingumo ir glaustumo. Kai kurios individualios grupės suformuluotos tarpusavy glaudžiai susijusios galimų ateičių plėtotės buvo apjungtos.

atsakingas už save, už gamtą, už valstybę, už dalyvavimą tarptautiniuose aljansuose ir t.t. Visgi, tokiems tikslams gali trukdyti įprotis perkelti atsakomybę viešosioms institucijoms (pvz., nuo šeimos mokyklai).

Tikėtinos ateitys (kultūra):

1. Šiandien akivaizdu, kad žinios ir kūrybiškumas yra vieni iš svarbiausių resursų, įgalinančių sprendimus. Atsižvelgiant į tai, ateityje itin svarbus taps psichologinis raštingumas – t. y., perėjimas iš aukos pozicijos į savarankiško brandaus žmogaus poziciją. Tai leistų formuoti valstybę, kurioje įsigali platesnės savivaldos formos, atsiranda atsakomybė už visuomenės gyvenimą. Tam gali trukdyti įvairios istorinės tradicijos, lemiančios sąmoningumo, atsakomybės stygių ir aukos mentalitetą.
2. Lietuvoje nuolat ieškoma tapatybių (politinių, individualių, kolektyvinės), gilėjant socializacijai su Vakarų visuomenėmis kai kurie tradiciniai tapatybių naratyvai atrodo nebeaktualūs ir patiria krizę. Kartu, didėjant postmodernizmo įtakai, vis daugiau asmenų bando užpildyti visuomenę vienijančio tikslo trūkumą, tačiau kartu auga ir visuomenės negebėjimo susikalbėti, bendrumo jausmo stokos rizika. Ateityje šias įtampas dar labiau sustiprins vis spartesnis bendravimo persikėlimas į virtualią erdvę, kuri gali dar labiau prisidėti prie visuomenės atomizacijos. Tokia perspektyva pabrėžia stiprios pilietinės tapatybės būtinumą ateities valstybei.
3. Šiandien Lietuvos visuomenėje matoma poreikio kultūrai stoka, motyvacijos mokytis ir skaityti trūkumas. Ši tendencija dar stipresnė regionuose. Dėl kultūros ir ugdymo ekonomizavimo (t.y., augančios praktikos vertinti šias sritis per ekonominę prizmę) prastėja jų kokybė. Nėra poreikio estetikai ar įkvėpimui, jis nėra ugdomas bendruomeninėse, buitinėse erdvėse. Nors auganti perkamoji galia įgalina gyventojus kultūrai, ji nėra integruota į kasdienį gyvenimą. Nesutelkiant daugiau dėmesio kultūrai – nematant, kad bet koks žmogaus sprendimas pats savaime jau yra kultūros reiškinys – ši tendencija nesikeis.

Tikėtinos ateitys (technologijos):

1. Lietuva tampa aukštųjų technologijų kūrėja. Kadangi turime stiprius biotechnologijų ir lazerių bei fotonikos sektorius, technologinei pažangai nesutrukdys ir šalyje paplitęs „kaimiškas mentalitetas“ bei natūralių išteklių trūkumas. Aukštųjų technologijų sektoriaus sričių aprėptis plėsis: ateityje vyks robotikos, informacinių technologijų, medicinos technologijų (genų inžinerijos), puslaidininkių technologijos, kvantinių technologijų (ryšių ir teleportacijos) plėtra.
2. Lietuvos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtos (MTEP) sistema taps daugiausiai orientuota į taikomuosius mokslus, bus menkai vystomos fundamentalios žinios. Tą sąlygos didėjantis rinkos spaudimas komercializuoti technologijas. Kartu, valstybė gali negebėti užtikrinti reikalingų technologinių specialistų rengimo, mokslo finansavimas gali būti biurokratizuotas, orientuojamasi į kiekybę, o ne į kokybę. Tokiu atveju protingiausi žmonės nebeužsiims naujų žinių kūrimu ir tai ilgalaikėje perspektyvoje kenks Lietuvos raidai. Galiausiai, kadangi Lietuva istoriškai nėra patraukli valstybė užsienio talentams, aukštos kvalifikacijos specialistų imigracija tikėtina vos poroje sričių, o kitose ir toliau išliks protų nutekėjimo tendencija.
3. Kadangi tik dalis visuomenės turės prieigą prie pažangiausių technologijų (pvz., individualizuotos medicinos), technologijų vystymasis ir plėtra į įvairias gyvenimo sritis sąlygos augančią visuomenės stratifikaciją. Tai globali tendencija, bet ji itin aštriai pasireikš Lietuvoje. Kartu intensyvės jau šiandien technologinių pokyčių (pvz., virtualaus bendravimo) sąlygojama visuomenės individualizacija – ateityje šią tendenciją dar labiau sustiprins personalizuotų sprendimų plėtra. Bendruomenės bus formuojamos ne geografiniu ir tautiniu pagrindu, o per virtualią socializaciją. Galiausiai, visuomenėje absoliučiai išnyks privatumas – visi įrankiai rinks duomenis, viskas bus filmuojama. Prieigos prie duomenų svarbą jaus tiek verslas, tiek mokslininkai.
4. Toliau intensyvėjant klimato kaitos procesams, bus sparčiai vystomos žaliosios technologijos energetikoje, žiedinė ekonomikos, tvarių technologijų sprendimai. Dėl globalios klimato kaitos, Lietuvos klimatas bus santykinai patrauklesnis. Spartėjant medicinos technologijoms (pvz., asistuojančioms technologijoms), tai padidins Lietuvos patrauklumą vyresnio amžiaus žmonėms, norintiems ramiai ir patogiai praleisti savo gyvenimo pabaigą, – Lietuva gali tapti „Europos Florida“.

Tikėtinos ateitys (aplinka):

1. Klimato kaitos akivaizdoje, ateities siekiamybė yra harmoningas miesto santykis su gamta, leisiantis užtikrinti ilgalaikį Lietuvos patrauklumą gyventojams ir talentams. Šiandienos tendencijos – besikeičiantis visuomenės požiūris į aplinką, žinių ekonomikos plėtra – bei santykinai nesunaikintos ir patrauklios gamtinės aplinkos gausa Lietuvoje – leidžia tikėtis, jog tokia siekiamybė gali būti realizuota.

Tam, kad ši vizija būtų įgyvendinta, svarbu toliau vystyti infrastruktūrą, visų pirma, žaliąją (pvz., dviračių takus), kuri leistų greitai pasiekti gamtinius traukos taškus bei didinti finansavimą aplinkos apsaugai.

Tikėtinos ateitys (ekonomika):

1. Šiandien matomos automatizacijos, robotizacijos, vartotojų poreikių kaitos tendencijos sudaro galimybes persiorientuoti į naujus ekonomikos modelius, realizuoti naujų rinkų (pvz., kosmoso, *metaverse*) potencialą, įgalinti naujas savi-realizacijos formas. Tai, ar Lietuvai pavyks pasiekti šiuos tikslus, priklausys nuo investicijų į švietimo sistemos transformaciją, mokymosi visą gyvenimą skatinimą, skaitmeninių, kūrybiškumo ir antreprenerystės kompetencijų ugdymą, MTEP ir inovacijų plėtrą.
2. Šiandien vykstantys demografiniai pokyčiai (amžėjanti visuomenė, mažėjanti darbingo amžiaus žmonių skaičiaus dalis) sudaro sidabrinės ekonomikos plėtros galimybes. Tam reikalinga mokymosi visą gyvenimą sistemos plėtra ir požiūrio į vyresnio amžiaus žmones pokytis – būtina kovoti su visuomenėje paplitusiu neigiamu požiūriu į senjorus, vertinti vyresnio amžiaus žmogų kaip visavertį darbo rinkos ir visuomeninių veiklų dalyvį, kuriantį unikalią vertę.
3. Technologinės (automatizacijos) ir demografinės tendencijos dar labiau didins poreikį pergaltoti Lietuvos socialinį modelį ir mažinti itin aukštą skurdo ir socialinės atskirties lygį šalyje. Tam bus reikalinga tiek švietimo sistemos transformacija, tiek tinkama persikirstymo politika, tiek glaudesnis ekonominės politikos priemonių ir programų integravimas su darnaus vystymosi darbotvarkės tikslais. Kartu augs poreikis labiau įtraukti visuomenę į sprendimo priėmimo procesus visais jų lygmenimis. Neatlikus šių veiksmų, smarkiai išaugs nepasitikėjimo valstybe ir demokratija rizika.
4. Geopolitinės rizikos vers Lietuvą investuoti į krašto apsaugą ir diversifikuoti energijos šaltinius, atsisakant iškastinio kuro ir pereinant prie atsinaujinančių energijos išteklių. Tai gali padėti vystyti tvarią ekonomiką ir spręsti klimato kaitos problemas, tačiau būtina suvaldyti rizikas, susijusias su tuo, jog daug žaliajam perėjimui reikalingų gamtinių išteklių (pvz., retųjų metalų) sutelkta autoritarinėse valstybėse.

Tikėtinos ateitys (valdysena):

1. Dabarties postūmiai (didėjantis reiklumas viešosioms paslaugoms, viešojo valdymo efektyvumo poreikis ir kt.) ir ateities traukos (pradeda vyrauti supratimas, kad viešojo valdymo institucijos savaime visų problemų tinkamai išspręsti negali, būtinas bendradarbiavimas su verslu ir NVO; e. valdžios, skaitmenizavimo plėtra, leidžianti skaidrinti procesus ir kt.) sudaro galimybę vystyti efektyvų ir proaktyvų viešąjį valdymą, orientuotą į pilietį ir pasižymintį aukštu verslo ir NVO įtraukimu.
2. Visgi įmanoma ir kita, mažiau optimistiška, valdysenos ateitis. Lietuvoje vyraujanti savivaldos stagnacija, gaji tendencija vis labiau reglamentuoti žmogaus gyvenimą, institucijų atstovų dėmesys procesui, o ne rezultatui, valdysenos fragmentiškumas ir biurokratizmas, baimė suklysti, nepasitikėjimas visuomene ir valstybės institucijomis, žemas gyventojų raštingumas kuria riziką, jog ateityje Lietuvoje vyraus fragmentuotas viešasis valdymas su neišplėta ir nepatogia e. paslaugų architektūra.

Tikėtinos ateitys (saugumas):

1. Auganti geopolitinė įtampa tarp demokratiškos ir autoritarinių valstybių, globalių Vakarų ir Rusijos–Kinijos, kuria dvi skirtingas ateities galimybes. Jei tarptautinėje politikoje pavyks apginti daugiašališkumą, žmogaus teisių ir kitas vertybes bei tarptautinės teisės normas ir institucijas, tai sudarys Lietuvai galimybę vystyti pragmatiškai pagrįstą vertybinę politiką. Tai, ar Lietuvai pavyks realizuoti šią galimybę priklausys nuo gebėjimo megzti tarptautines partnerystes, plėtoti saugumo, ekonominį, technologinius ryšius, siekti didesnės ES integracijos ir konvergencijos. Tam gali padėti jau atlikti namų darbai, pvz., siekiant energetinės nepriklausomybės ir vykdant žaliąjį perėjimą.
2. Visgi geopolitinių įtampų stiprėjimas gali sąlygoti ir tarptautinės sistemos dezintegraciją: tokiu atveju globalioje politikoje dominuotų pragmatiniai jėgos aljansai, o Lietuva turėtų nuolat laviruoti tarp savo partnerių ir kaimynų interesų ir išgyventų permanentinę pavojaus būseną.

Tikėtinos ateitys (švietimas):

1. Švietimo sistemos raidą šiandien formuoja įvairūs ateities traukos veiksniai: siekis ugdyti ateičiai pasiruošusius, gabius, nuolat besimokančius ir kūrybingus žmones, technologinės pažangos sukuriamos galimybės transformuoti mokymo metodus ir turinį, noras realizuoti žinių ekonomikos potencialą. Kartu švietimo sistemos transformacija siejama ir su mažesnės socialinės atskirties ir teisingesnės visuomenės vizija – net jei pripažįstama, jog vien švietimas socialinės atskirties problemos išspręsti negalės.

2. Siekiant šių tikslų, Lietuvai bus svarbu išspręsti įvairias įsisenėjusias problemas: žemą strategijų įgyvendinimo lygį, didelę inerciją savivaldybėse, aukštą ekonominę atskirtį. Naujų ugdymo metodų – įskaitant mokymo decentralizaciją, neformaliojo ugdymo plėtrą, teorijos ir praktikos integraciją – diegimui gali trukdyti įsisenėjusios mokytojų nuostatos, baimė keistis, sistemos inercija.
3. Šių procesų raidą sąlygos ir jau dabar išryškėjusios tendencijos. Dalyviai pabrėžė, jog šiandien Lietuvoje aukštasis mokslas praranda savo patrauklumą, egzistuoja aukštojo mokslo sistemos fragmentacija, susiskaldymas ir reikšmingi kokybės skirtumai. Tuo pačiu metu pripažinta Lietuvos lyderystė lazerių, puslaidininkių, žaliųjų technologijų, biotechnologijų ir kitose aukštųjų technologijų srityse gali padėti vystyti verslo, viešojo sektoriaus ir aukštojo mokslo bendradarbiavimą.

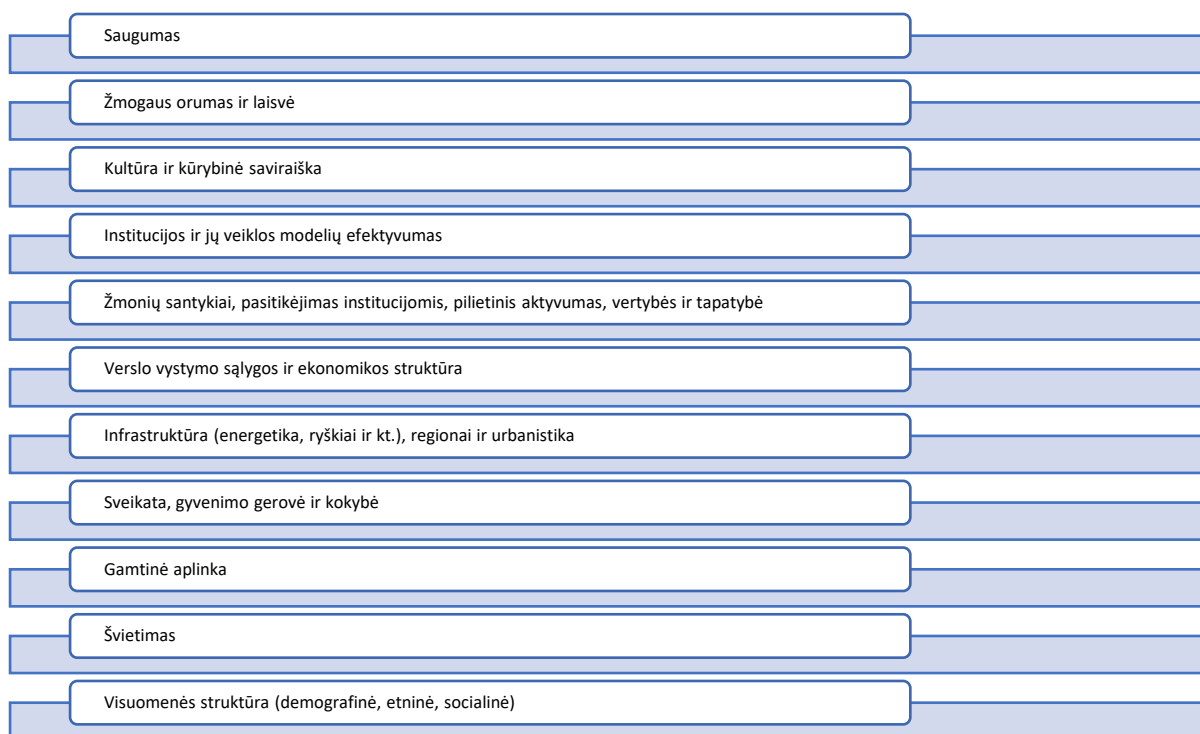
Trečiųjų dirbtuvių metu dalyviai tęsė darbą tose pačiose grupėse ir buvo pakviesti performuluoti pagal ateities trikampio metodą suformuotas galimas ateitis atsižvelgiant į skirtingas pirmųjų dirbtuvių metu identifikuotų ašių kraštutinumų kombinacijas. Atitinkamai, kiekviena grupė turėjo parengti keturias skirtingas kiekvienos antrųjų dirbtuvių metu identifikuotas galimas ateities plėtotes. **Šios plėtotės tapo medžiaga rengiant pradinis ataskaitoje pateikiamų scenarijų tekstus.** Šių plėtočių apibendrinimai pateikiami ataskaitos B priede.

1.3. Scenarijų elementai

Pirmoji trečių dirbtuvių užduotis skirta keturiems galimiems Lietuvos raidos scenarijams detalizuoti pasitelkiant 11 horizontalių pjūvių – scenarijų elementų (žr. 5 pav.). Jais siekta tikslinti, kaip kiekvienas scenarijus atrodytų skirtingose valstybės, visuomeninio, asmeninio gyvenimo plotmėse keičiantis demokratijos bei švietimo būklei. Siekiant sisteminio vaizdo, elementams išskirti pasitelkta STEAP+ prieiga kompleksiškos realybės klasifikavimui į šešias plačias, visa apimančias temines kategorijas: socialinę, technologinę, ekonominę, aplinkos, politinę ir vertybinę. Išskyrus šiuos esminius teminius elementų blokus ir siekiant juos dar labiau konkretizuoti, užduotis papildyta STAEP+ prieigoje užkoduotais, o šiame pratime dar konkrečiau išskleistais pjūviais, pavyzdžiui: infrastruktūra, institucijų ir jų veiklos modelių efektyvumu, saugumu, kultūra ir kūrybine saviraiška ir kt. Tokiu būdu siekta apimti ir sisteminius politinės, visuomeninės, asmeninės tikrovės vaizdinius galimuose 2050-ųjų Lietuvos ateities scenarijuose, atskleidžiant jų funkcines bei praktines detales.

5 pav. Scenarijų elementai

Šaltinis: STRATA

Toliau tekste pateikiami visi 11 skirtinguose scenarijuose aptartų elementų bei tai, kokia logika bei kokiais esminiais klausimais remiantis jie buvo atskleisti ir aptarti dirbtuvių diskusijose. Apibendrintas diskusijų turinys pateikiamas ataskaitos C priede.

Saugumo elementas, plačiau žvelgiant, skirtas nustatyti karų, konflikto, teroro tikimybei skirtingais Lietuvos raidos scenarijais. Šiuo elementu siekta atskleisti dalyvių vizijas, kaip atrodys Lietuvos saugumo situacija 2050 m. kiekvieno keturių scenarijų kontekste. Taip pat siekta sužinoti, kokios, dalyvių nuomone, bus pagrindinės nacionalinio saugumo grėsmės Lietuvai, ar ir kiek saugumo klausimai apskritai bus aktualūs skirtinguose keturių scenarijų kontekstuose bei kaip valstybė galės užtikrinti visuomenės saugumą, kokias technologijas galės pritaikyti. Kartu siekta geriau suprasti saugumą ne tik valstybės, bet ir žmogiškuoju lygmeniu, o ypač – kokie tikėtini pagrindiniai iššūkiai žmogiškajam saugumo jausmui bei ką 2050-ųjų Lietuvoje žmogui reikš jaustis saugiam skirtingų scenarijų perspektyvoje.

Žmogaus orumo ir laisvės elementu pirmiausia siekta atskleisti, ką šios sąvokos 2050-aisiais reikš ir kaip keisis kiekvieno scenarijaus kontekste. Kartu siekta detaliau pasvarstyti, ar ir kaip bus užtikrinamos žmogaus teisės ir laisvės valstybėje bei kaip jos pasireikš priklausomai nuo demokratijos ir švietimo būklės ateityje. Detalizuotas valstybės ir žmogus santykis: kokio scenarijaus atveju žmogus būtų valstybės centre, o kokio – periferijoje. Galiausiai, aptarta, kokį vaidmenį persiformuojant žmogaus laisvės ir orumo sampratoms atliks technologijų raida.

Kultūros ir kūrybinės saviraiškos elementas atskleidė, kaip galėtų atrodyti ir keistis kultūra ir kūrybinė saviraiška 2050-ųjų Lietuvoje vienu ar kitu valstybės raidos scenarijumi. Siekta tikslinti, kaip, priklausomai nuo svarstomo scenarijaus, galėtų keistis pirmiausia žmogaus kūrybinės saviraiškos svarba, o kartu ir kokia galėtų būti kultūros vieta bei koks vaidmuo valstybės gyvenime. Aptarta ir tai, kaip galėtų atrodyti, koku skoniu bei bruožais pasižymėti tipinis kultūros vartotojas 2050-aisiais skirtingų scenarijų atvejais. Galiausiai, siekta įsivaizduoti, kokios kūrybiškumo technologijos bus naudojamos bei kaip jos galėtų varijuoti priklausomai nuo demokratijos ir švietimo būklės.

Institucijų ir jų veiklos modelių efektyvumo elementu bandyta atskleisti, kaip, priklausomai nuo Lietuvos raidos scenarijaus, galėtų keistis Lietuvos institucijos, jų veiklos pobūdis ir jų veiksmingumas 2050-aisiais. Siekta tikslinti, kokios institucijos egzistuos ir koks bus jų vaidmuo valstybėje, kartu apimant ir jų sąveikų bei bendradarbiavimo lygmens aspektą. Kalbėta apie tai, kaip skirtinguose scenarijuose bus apibrėžiama ir kokiais bruožais pasižymės gerai funkcionuojančia laikoma institucija. Kartu bandyta įsivaizduoti, kokias valdymo technologijas skirtingos institucijos įveiklins bei kokias sąveikas turės su piliečiais priklausomai nuo svarstomo scenarijaus.

Žmonių santykių, pasitikėjimo institucijomis, pilietinio aktyvumo, vertybių, tapatybės elementu siekta identifikuoti šių aspektų skirtingumą 2050-ųjų Lietuvoje žvelgiant į skirtingus galimus valstybės raidos scenarijus. Diskutuota, kokios vertybės dominuos tarp Lietuvos gyventojų bei kokia vienijančia tapatybe lietuviai pasižymės ir, priklausomai nuo scenarijaus, kalbėta apie tai, ar tapatybė apskritai išliks. Kartu bandyta įsivaizduoti, kaip ir kokiomis formomis galėtų pasireikšti Lietuvos gyventojų pilietiškumas, ką reikš būti pilietiškam. Galiausiai, siekta detalizuoti, ką skirtingais scenarijais reikš pasitikėjimas tarp žmonių bei valstybės, kokias formas galėtų įgauti jo trūkumas bei kokiomis stiprybėmis virsti jo įsitvirtinimas.

Verslo vystymo sąlygos ir ekonomikos struktūros elementu bandyta atskleisti Lietuvos galimybes šioje srityje 2050-aisiais kiekvieno scenarijaus atvejais. Diskutuota, kokie galėtų būti dominuojantys verslo modeliai ir kaip skirtis priklausomai nuo demokratijos ir švietimo būklės. Kartu, bandyta prognozuoti, kurie ūkio sektoriai galėtų kurti didžiausią pridėtinę vertę ir kokia bus valstybės ekonominė politika, įskaitant mokesčių, verslo skatinimo, reguliacinę politiką skirtingų scenarijų kontekstuose. Galiausiai, svarstyta, kokius darbo rinkos poreikius formuos verslo vystymo sąlygos ir ekonomikos struktūra bei kaip koreliuos su socialinės nelygybės lygiu, kokios dominuojančios nelygybės formos galėtų reikštis kiekvieno scenarijaus atveju.

Infrastruktūros (energetikos, ryšių ir kt.), regionų ir urbanistikos elementas pasitelktas diskutuojant apie tai, kokia infrastruktūra plačiąja prasme egzistuos ir kaip ji funkcionuos 2050-ųjų Lietuvoje kiekvieno scenarijaus kontekste. Kalbėta apie tai, kas, priklausomai nuo scenarijaus, bus atsakingas už infrastruktūros kūrimą ir palaikymą Lietuvoje bei kokia infrastruktūra bus prieinama žmogui. Svarstyta, kaip priklausomai nuo scenarijaus, keisis infrastruktūros plėtros logika: kada ji bus pirmiausia kuriama gyventojų patogumui, o kada – verslo ar valstybės interesams. Kartu bandyta įsivaizduoti, kaip atrodys kaimai ir miestai Lietuvoje bei koks galėtų būti infrastruktūros ir kraštovaizdžio santykis.

Sveikatos, gyvenimo gerovės ir kokybės elementu siekta atskleisti, kaip Lietuvos gyventojų sveikata bei gyvenimo kokybė ir gerovė keisis ir atrodys 2050-aisiais kiekvieno scenarijaus atveju. Pirmiausia, diskutuota apie tai, kaip prie besikeičiančio pasaulio turės adaptuotis sveikatos apsaugos sistema, kaip keisis jos vaidmuo gydyme ir prevencijoje, kokias naujas funkcijas ji apims. Bandyta prognozuoti, kokias sveikatos technologijas Lietuva galėtų pasitelkti iki 2050-ųjų skirtingais scenarijais ir kaip tai keis visuomenės gerovę. Kartu svarstyta, kaip, priklausomai nuo scenarijaus, keisis gyventojų požiūris į asmeninės sveikatos apsaugą ir tausojimą, kaip keisis visuomenės gyvensenos įpročiai, požiūris į mitybą ir fizinį aktyvumą. Galiausiai, diskutuota, ką Lietuvos gyventojams reikš gyvenimo gerovė 2050-aisiais, atsižvelgiant į skirtingų scenarijų kontekstą.

Gamtinės aplinkos elementu bandyta įsivaizduoti, kokia bus gamtinės aplinkos Lietuvoje būklė 2050-aisiais kiekvieno scenarijaus kontekste. Diskutuota apie tai, kaip klimato kaita paveiks Lietuvos ekonomiką ir visuomenę, kokie klimato kaitos klausimai bus svarbiausi. Kartu, kalbėta apie tai, kokie su klimato kaita bei gamtinės aplinkos išsaugojimu susiję klausimai pateks į politinę darbotvarkę ir kiek svarbūs bus joje skirtingų scenarijų atvejais. Taip pat bandyta įsivaizduoti, kaip iki 2050-ųjų keisis visuomenės požiūris į gamtą, jos išsaugojimą ir kaip jis keisis priklausomai nuo švietimo ir demokratijos būklės bei kokie konkretūs klimato kaitos klausimai.

Švietimo elementas, nors ir atspindimas vienoje scenarijų formavimo ašy, įtrauktas ir į elementų sąrašą siekiant dar labiau patikslinti švietimo būklę ir požymius skirtingų scenarijų atvejais. Diskutuota, koks bus švietimas, mokslas, technologijos ir inovacijos Lietuvoje 2050-aisiais kiekvieno scenarijaus

kontekste bei kokie egzistuos švietimo lygiai, kaip jie veiks ir sąveikaus tarpusavyje. Bandyta prognozuoti, kaip atrodys ir kokias funkcijas atliks švietimo institucijos 2050-aisiais, koks bus technologijų poveikis švietimui. Įsivaizduota, kaip 2050-ųjų Lietuvoje skirtingų scenarijų atvejais atrodo tipinis mokytojas ir mokinys, kaip jie bendrauja, ką, kur, kaip ir kodėl moko arba mokosi. Taip pat aptarta, ką 2050-ųjų Lietuvoje laikysime išsilavinusiu žmogumi ir kodėl.

Visuomenės struktūros elementu siekta atskleisti, kaip keisis demografiniai, etniniai, socialiniai Lietuvos visuomenės bruožai iki 2050-ųjų skirtingų scenarijų kontekstuose. Pirmiausia, diskutuota, kaip demografinės tendencijos pakeis visuomenės sandarą ir kaip demografiniai, etniniai, socialiniai pokyčiai paveiks socialinę darną bei žmonių santykius. Svarstyta, kokie skirtingais scenarijais bus valstybės pajėgumai balansuoti tam tikras demografines bei socialines tendencijas ir joms pasiruošti. Galiausiai, klausta, koks vaidmuo atiteks technologijoms ir kaip jos galimai paveiks santykius visuomenėje.

1.4. Analitinė scenarijų formavimo sistema

Formuojant Lietuvos raidos scenarijus, būtina atsižvelgti į dvi šią užduotį apsunkinančias aplinkybes. Pirma, santykinai mažas valstybės dydis ir riboti galios resursai reišia, jog Lietuva yra labiau priklausoma nuo tarptautinės aplinkos nei įgali ją formuoti. Atitinkamai, net jei Lietuvos raidą globalios megatendencijos veikia tiesiogiai, kitų pasaulio valstybių politika yra itin svarbus įsiterpiantis veiksnys, galintis turėti tiesioginį poveikį šalies ateičiai. Antra, nors valstybės raidą sąlygoja įvairūs išoriniai ir struktūriniai veiksniai, konkretūs pasirinkimai dėl šalies ateities galiausiai priklauso nuo žmonių elgesio, kuris negali būti iki galo redukuojamas į globalių tendencijų poveikį. Ypač svarbu tai, jog žmonių elgesį reikšmingai sąlygoja vertybinės ir kultūrinės nuostatos bei normos, kurios įprastai keičiasi lėčiau nei išorinės (tarptautinės, ekonominės, ar socialinės) struktūros (Gudavičius, 1976, p. 42).

Siekiant atsakyti į šiuos tarpusavy susijusius iššūkius scenarijų formavimui, šiame poskyryje pristatoma analitinė scenarijų formavimo sistema, kurią sudaro du esminiai komponentai. Pirmasis jų – modernia tarptautinių santykių teorija grįstas analitinis modelis Lietuvos tarptautinės aplinkos raidos scenarijų formavimui. Antrasis – sociologijos ir socialinės psichologijos teorijomis paremtas analitinis modelis, leidžiantis kelti hipotezes apie Lietuvos vertybinių ir kultūrinių nuostatų kaitos dinamiką struktūrinių jėgų kontekste. Apjungianti šiuos modelius analitinė scenarijų formavimo sistema leidžia sistemaiškai nagrinėti tiek tiesioginį, tiek netiesioginį (per tarptautinę aplinką ir per vertybes / kultūrą pasireiškiantį) aukščiau aptartų struktūrinių veiksnių poveikį valstybės politikai ir Lietuvos raidai.

1.4.1. Analitinis tarptautinės aplinkos raidos modelis

Formuojant Lietuvos raidos scenarijus aptartos globalios megatendencijos ir ateities iššūkių taip pat sąlygoja ir sąlygos ir kitų pasaulio valstybių raidą, prioritetus ir elgesį. Tačiau kitų valstybių politikos pasirinkimai nėra tiesioginė jas veikiančių megatendencijų funkcija – jie taip pat bus jų tarpusavio santykių dinamikos, kurią sąlygos konkretūs interesai, konfliktai ir įvykiai. Ši aplinkybė reiškia, kad norint suformuoti įtikinamus Lietuvos raidos scenarijus, reikalinga gana konkrečiai ir kompleksiskai įsivaizduoti ir kitų valstybių raidą, jų tarpusavio santykius ir jų politikos poveikį Lietuvai.

Atitinkamai, nekeičiant „Lietuva 2050“ scenarijų formavimo dirbtuvėse sukonstruotų valstybės raidos scenarijų, rengiant šią ataskaitą kiekvienam scenarijui taip pat buvo parengti ir Lietuvos tarptautinės aplinkos, tikėtinos duoto scenarijaus atveju, aprašymai. Projektuojant galimas Lietuvos tarptautinio strateginio konteksto raidos trajektorijas remtasi JAV, ES, kitų tarptautinių organizacijų bei tyrimų centrų geopolitinių tendencijų ir scenarijų tyrimais (pvz., Cagnin et al., 2021; IPCC, 2022; *Strategic Futures Group*, 2021). Šių tyrimų įžvalgos buvo struktūruojamos, nagrinėjamos ir gretinamos pagal autorių sudarytą analitinį modelį. Šį modelį sudaro dvi pakopos: tarptautinių subjektų ir struktūrinių (transnacionalinių) veiksnių lygmuo.

- **Struktūriniai veiksniai.** Analitinis modelis paremtas prielaida, jog tarptautinių subjektų elgesį ir santykinę galią sąlygoja platūs transnacionaliniai (struktūriniai) veiksniai. Remiantis moderniomis

tarptautinių santykių teorijomis (realizmo, liberaliųjų ir institucinė) laikomasi prielaidos, kad tarptautinių subjektų santykius charakterizuoja dvi struktūrinės savybės: anarchija (tarptautinėje sistemoje nėra suvereno, kuris galėtų spręsti konfliktus tarp valstybių ar priversti jas laikytis tarptautinės teisės ar normų) ir tarpusavio priklausomybė (siekdamos savo tikslų vienoje ar kitoje politikos srityje, valstybės sukuria tam tikrų kaštų ar naudų ir kitoms tarptautinės sistemos dalyvėms) (Milner, 1991; Moravcsik, 1997). Anarchijos sąlygomis veikiančių subjektų tarpusavio priklausomybės varijuoja priklausomai nuo tam tikrų išorinių, transnacionalinių veiksnių – pvz., globalaus kapitalo ar gamtinių išteklių pasiskirstymo, klimato kaitos ar technologinės transformacijos – raidos. Siekiant užtikrinti metodologinį nuoseklumą platesnio scenarijų formavimo proceso atžvilgiu, transnacionaliniai (struktūriniai) veiksniai klasifikuoti į penkias sritis pagal platesnio proceso metu taikytą STEAP+ prieigą: visuomenės, technologijų, ekonomikos, aplinkos ir politikos.

- **Subjektų lygmuo.** Atsižvelgiant į Lietuvos tarptautinės aplinkos specifiką, analizė koncentruojasi į keturių tarptautinės sistemos veikėjų – JAV, Kinijos, ES ir Rusijos – elgesį. JAV ir Kinija į modelį įtrauktos kaip dvi didžiausios pasaulio galybės, kurių auganti konkurencija yra viena svarbiausių tarptautinės sistemos raidą veikiančių tendencijų šiandien. Kartu, abi šios valstybės yra itin svarbios ir konkrečiai Lietuvai: JAV įsitraukimas į Baltijos jūros regioną (tiesiogiai ir per NATO) yra plačiai suvokiamas kaip pagrindinis Lietuvos saugumo garantas, o Kinija per pastarąjį dešimtmetį buvo traktuojama ir kaip viena prioritetinių valstybės ekonominių partnerių, ir kaip potenciali grėsmė Lietuvos saugumui. ES yra labiausiai integruota regioninio bendradarbiavimo organizacija ir didžiausias prekybos blokas pasaulyje, disponuojantis didžiule ekonomine, reguliacine ir minkštąja galia. Kartu, tai ir pagrindinė Lietuvos politinė bendruomenė tarptautinėje erdvėje, vienijama bendrų vertybių, institucijų ir rinkos. Rusija – didžiausia pagal plotą pasaulio valstybė, viena didžiausių energetinių ir gamtinių išteklių eksportuotoja pasaulyje, disponuojanti didžiausiu branduolinių ginklu arsenalu pasaulyje. Kartu, Rusija yra svarbiausia ir tiesioginė grėsmė NATO ir Lietuvai. Analizuojami tarptautiniai subjektai pasižymi skirtingais stiprybių ir silpnybių šiose srityse rinkiniais, apibendrinamais lentelėje žemiau (2 lentelė). Šios JAV, Kinijos, ES ir Rusijos stiprybės ir silpnybės sąlygos tai, kaip, iki vystantis ataskaitoje aptartiems globaliems pokyčiams, keisis šių tarptautinės sistemos subjektų tarpusavio priklausomybė, santykinė galia ir elgesys.

2 lentelė: Lietuvai aktualiausių tarptautinių subjektų stiprybės ir silpnybės pagal STEAP+

	VISUOMENĖ	TECHNOLOGIJOS	EKONOMIKA	APLINKA	POLITIKA
JAV	<p>Prognozuojamas spartus demografinis augimas: apie 375 mln. gyventojų 2050 m. (2022 m. – 329 mln.).</p> <p>Didėjantis vyresnio amžiaus gyventojų skaičius: vidutinis amžius 2050 m. – 43,1 (5,2 daugiau nei 2020 m.).</p> <p>Didėjanti etninė įvairovė (mažėjanti santykinė baltaodžių gyventojų dalis).</p>	<p>Istoriškai įtvirtinta technologinė lyderystė: JAV išlaidos MTEP siekia 656 mlrd. dolerių ir 27 proc. globalių MTEP išlaidų.</p> <p>Stipri inovacijų ekosistema, integruojanti viešąjį, privatų ir akademinį sektorius. Didžiausi privačių investicijų į technologijų plėtrą mastai.</p>	<p>Didžiausia pasaulyje ekonomika. Nominalus JAV BVP sudaro 24,4% globalaus BVP. Daugiau nei penktadalį JAV BVP sugeneruoja finansų, draudimo ir NT sektoriai. Didžiausia finansinė galia pasaulyje: beveik 60 proc. pasaulio centrinių bankų rezervų laikomi doleriais. Aukšta pajamų nelygė: 0.41 GINI koeficientas.</p>	<p>Santykinai žemas atsinaujinančių energijos išteklių (AEI) naudojimas: 5 proc. visos suvartojamos energijos iš AEI.</p> <p>Prognozuojama sparti AEI plėtra: vidutinis 2,4 proc. augimas kasmet, daugiau nei energijos poreikio augimas (0,5).</p> <p>Aukšta didelio poveikio ekstremalių gamtos reiškinių tikimybė (sausros, potvyniai, vandens stoka).</p>	<p>Federacinė prezidentinė konstitucinė respublika. Demokratijos indeksas – 7.65 (demokratija su trūkumais); Globalus laisvės indeksas – 83 (laisva). Aukšta ir auganti politinė poliarizacija. Svarbiausia karinė galia pasaulyje: 38 proc. globalaus gynybos finansavimo, antras didžiausias branduolinių ginklų arsenalas – 5428).</p>

Kinija	<p>Prognozuojamas spartus gyventojų skaičiaus mažėjimas (2050 m. – 90 mln. gyventojų mažiau nei 2020 m.). Spartus populiacijos senėjimas: 2050 m. vidutinis amžius bus 12,2 metų didesnis nei 2020 m. ir sieks 50,7.</p>	<p>Sparčiai vystoma technologinė lyderystė: Kinijos išlaidos MTEP siekia 526 mlrd. dolerių ir 22 proc. globalių MTEP išlaidų (apie 10 proc. prieaugis kasmet). Stipri inovacijų ekosistema, dominuojama valstybės.</p>	<p>Antra didžiausia pasaulio ekonomika: 18.4 % globalaus BVP. Apie ketvirtadalį Kinijos BVP sugeneruoja pramonės sektorius. Auganti finansinė galia: apie 2.5 proc. pasaulio centrinių bankų rezervų laikomi juoniais. Aukšta pajamų nelygybė: 0.49 GINI koeficientas.</p>	<p>Dominuojanti pozicija žaliosios energijos vertės grandinėse (90 % visų retųjų metalų; 60 % saulės baterijų gaminama Kinijoje). Aukšta didelio poveikio ekstremalių gamtos reiškinių tikimybė (sausros, vandens stoka).</p>	<p>Unitarinė marksistinė-leninistinė vienpartinė socialistinė respublika. Demokratijos indeksas – 2.21 (autoritarinė valstybė); Globalus laisvės indeksas – 9 (nelaisva). Sparčiai auganti karinė galia: 14 proc. globalaus gynybos finansavimo, trečias didžiausias branduolinių ginklų arsenalas – 350.</p>
ES	<p>Prognozuojamas nežymus gyventojų skaičiaus mažėjimas: 441 mln. gyventojų 2050 m. (5 mln. mažiau nei 2020 m.). Populiacijos senėjimas: 2050 m. vidutinis amžius bus 4,1 metų didesnis nei 2020 m. ir sieks 48,2. Ryškus skirtumas tarp skirtingų ES narių.</p>	<p>Netolygūs technologiniai pajėgumai: ES išlaidos MTEP siekia 311 mlrd. eurų ir apie 14 proc. globalių MTEP išlaidų, tačiau finansavimas smarkiai varijuoja tarp ES narių. Fragmentuota inovacijų ekosistema. Masto problemos vystant startuolius.</p>	<p>Trečia didžiausia pasaulio ekonomika: apie 15 % globalaus BVP. Ekonomikos struktūra varijuoja pagal ES nares. Antroji finansinė galia: apie 20 proc. pasaulio centrinių bankų rezervų laikomi eurais. Santykiškai žema pajamų nelygybė: 0.3 GINI koeficientas (rodiklis varijuoja pagal nares).</p>	<p>Santykiškai aukštas AEI naudojimas: 22 proc. visos suvartojamos energijos iš AEI. Prognozuojama sparti AEI plėtra: ES įsipareigojusi pasiekti klimato neutralumą iki 2050 m. Aukšta žemo poveikio ekstremalių gamtos reiškinių tikimybė.</p>	<p>Tarpvyriausybinių parlamentinė konfederacija. Demokratijos indeksas ES narėse varijuoja nuo 6.3 (Rumunija) iki 9.27 (Suomija); Globalus laisvės indeksas – nuo 69 (Vengrija) iki 100 (kelios). Fragmentuota karinė galia: 20 proc. globalaus gynybos finansavimo, tačiau ES neturi bendrų karinių pajėgų. Vienintelė branduolinė galia ES – Prancūzija, 290 branduolinių galvučių).</p>
Rusija	<p>Prognozuojamas spartus gyventojų skaičiaus mažėjimas (2050 m. – 133 mln., arba 12 mln. mažiau nei 2020 m.). Populiacijos senėjimas: 2050 m. vidutinis amžius bus 4,6 metų didesnis nei 2020 m. ir sieks 43,6.</p>	<p>Žemi technologiniai pajėgumai: Rusijos išlaidos MTEP siekia 48 mlrd. eurų. Santykiškai silpna inovacijų ekosistema. Aukšta priklausomybė nuo technologinių importų.</p>	<p>Vienuoliktą didžiausia pasaulio ekonomika: apie 3% globalaus BVP. Apie penktadalį BVP ir apie 40 proc. valstybės biudžeto sugeneruoja energetikos sektorius. Rusija yra didžiausia gamtinių dujų eksportuotoja ir antra didžiausia naftos eksportuotoja ir gamintoja pasaulyje.</p>	<p>Žemas AEI naudojimas: žemiau nei 5 proc. visos vartojamos energijos iš AEI. Sparti AEI plėtra neprognozuojama. Žema aukšto poveikio ekstremalių gamtos reiškinių tikimybė.</p>	<p>Federacinė pusiau-prezidentinė respublika. Demokratijos indeksas – 3.24 (autoritarinė valstybė); Globalus laisvės indeksas – 19 (nelaisva). Istoriskai reikšminga, tačiau senstanti ir sunkiai atnaujinama karinė galia: 20 proc. globalaus gynybos finansavimo, didžiausias branduolinių ginklų arsenalas – apie 6000.</p>

Parengta STRATA pagal JTO, TVF, *National Science Foundation*, Statista, *Economist Intelligence Unit*, *Freedom House* ir SIPRI duomenis.

Išnagrinėjus įvairius skirtingos apimties ateities įžvalgų tyrimus (pvz., trumpojo-vidutinio laikotarpio scenarijai apie Rusijos-Ukrainos karo baigtį, vidutinio-ilgojo laikotarpio scenarijai apie ES tarptautinę padėtį 2030 m., ilgojo laikotarpio scenarijai apie visos tarptautinės sistemos raidą iki 2040 m. (Alonso-Trabanco, 2022; Gaub, 2019; Cagnin et al., 2021; National Intelligence Council, 2012; *Strategic Futures Group*, 2021), buvo nustatyti keli dominuojantys tarptautinės aplinkos 2050 m. vaizdavimo archetipai:

1. Tarptautinės sistemos fragmentacija į atsietus ir uždarus galios blokus;
2. Atviros, taisyklėmis grįstos tarptautinės tvarkos atsinaujinimas ir įtvirtinimas;
3. Tolesnė nenuosekli tarptautinės sistemos raida didžiosioms galioms bendradarbiaujant tarpusavy ir kartu konkuruojant dėl tarptautinės tvarkos taisyklių ir institucijų nustatymo;
4. Hierarchinės, suverenumo ir nacionalinių interesų viršenybe grįstos tarptautinės tvarkos įtvirtinimas.

Ataskaitoje pateikiami Lietuvos tarptautinės aplinkos aprašymai buvo formuojami atsižvelgiant į šiuos archetipus, o jų turinys išplėtotas atsižvelgiant į 2 lentelėje pateiktus JAV, Kinijos, ES ir Rusijos santykių stiprybių ir silpnybių rinkinius. Kiekvieno scenarijaus pradžioje pateikiamas Lietuvos tarptautinės aplinkos aprašymas pasižymi simetriška chronologine struktūra: pirmiausia pateikiami vidutinio laikotarpio įvykiai (pvz., Rusijos-

Ukrainos karo raida), tada apžvelgiama hipotetinė JAV, Kinijos, ES ir Rusijos santykių raida iki 2040 m., kuomet tarptautinė sistema stabilizuotųsi ties vienu iš keturių aukščiau minimų archetipų. Galiausiai, trumpai aptariama, kaip vieno iš šių keturių tarptautinės sistemos archetipų realizacija sąlygotų Lietuvos tarptautinę padėtį ir strateginį kontekstą.

1.4.2. Vertybių raidos konceptualizavimas

Proceso metu vykusiose dirbtuvėse ir diskusijose ekspertų, socialinių organizacijų, piliečių išsakytas mintis vienijo įžvalga apie visuomenės vertybinių nuostatų ir sanglaudos (tarpusavio pasitikėjimo) svarbą skirtingiems valstybės raidos scenarijams. Augantis dėmesys visuomenės vertybių dedamajai vertinant ilgalaikes viešosios politikos intervencijas, jų efektyvumą ir galimus rezultatus sutampa ir su tarptautinių organizacijų rekomendacijomis politikai (Scharfbillig et al., 2021).

Kaip pastebi sociologai, vertybinė kaita ir naujų vertybinių nuostatų iškilimas pastaraisiais dešimtmečiais ėmė keisti rinkėjų politines preferencijas ir konkrečiau, destabilizuoti tradicinę „kairės-dešinės“ skirtį, kuri apibūdino pokario Vakarų politiką (Norris & Inglehart, 2019). Svarstant galimą Lietuvos valstybės, demokratijos ar politinių procesų eigą, būtina įvertinti jos visuomenės vertybines konsteliacijas, galinčias tapti ir tam tikrų pokyčių varomąja jėga, ir barjeru. Tuo tikslu atlikta išsami literatūros analizė ir pasitelktos papildomos ekspertų konsultacijos.

Lietuvos visuomenės vertybių dinamika

Pagal sociologinius duomenis, didžioji dalis Lietuvos visuomenės, nepaisant modernizacijos procesų, vis dar pasižymi konservatyviomis vertybinėmis nuostatomis. Eurobarometro duomenimis (2021), Lietuva išskirta kaip viena dažniausiai save priskiriančių konservatyvioms ir į asmens bei visuomenės saugumą orientuotoms visuomenėms tarp ES šalių. Tos pačios apklausos duomenimis, Lietuva yra tik trečia nuo galo, remianti žmogaus teises į taikų susirinkimą, demonstracijų laisvę. Taip pat, tik dviejų šalių – Čekijos ir Lietuvos – respondentai labiau linkę pritarti mirties bausmei nei jai nepritarti. Lietuva kartu su Italija ir Rumunija, yra tarp rečiausiai sutinkančių, kad asmeniniai žmonių pasirinkimai ir gyvenimo būdas turėtų būti gerbiami. Nors tokios konservatyvios nuostatos galėtų būti siejamos su didesne orientacija į socialumą, bendruomeniškumą ir atjautą (Schwartz, 2012), lietuviai tarp Europos valstybių rečiausiai sutinka, kad pažeidžiamiausi piliečiai turėtų gauti paramą iš savo šalių vyriausybių (Eurobarometer, 2021).

Šias vertybines Lietuvos visuomenės dilemas ir įtampas bandė paaiškinti ir šalies mokslininkai. Pastebima, kad įvairūs pilietinių nuostatų aspektai – pasitikėjimas bendrapiliečiais, solidarumas su socialinę atskirtį patiriančiomis grupėmis, tolerancija kitokios gyvenamosios žmonėms, parama demokratinio režimo principams, pilietinis aktyvumas – rodo, jog mūsų visuomenė yra pažeista politinės bei socialinės fragmentacijos (Žiliukaitė, 2017; Žiliukaitė et al., 2016). Pasak mokslininkų, viena svarbiausių tokio reiškinio priežasčių – sovietmečiu varžytos pilietinės ir politinės gyventojų laisvės, lėmusios tai, jog nesusiformavo savarankiškos visuomenės pilietinio veikimo modeliai ir normos. Kartu, to meto riboti išteklių bei visuotinis sekimas suformavo tam tikrą visuomenės instinktą saugoti savo privatų gyvenimą ir praktikuojamas vertybes nuo viešojo gyvenimo. Tai savo ruožtu sustiprino visuomenės nepasitikėjimą bei siekį atsiriboti nuo kitų ir užsisklęsti (ibid).

Pastebima, kad pavėluota vakarietiška modernizacija ir jos lemiamą individualizaciją ne pakeitė, o sudarė itin palankias sąlygas šiems visuomenės bruožams dar labiau įsitvirtinti (Žiliukaitė, 2017; Žiliukaitė et al., 2016). Pilietinio atsiribojimo praktika yra įrėžtos į Lietuvos visuomenės pilietinę-kultūrinę tapatybę pakankamai giliai, kad negalima būtų tikėtis, jog situacija išsispręs savaime, pavyzdžiui, vykstant kartų kaitai. Kita vertus, stebima ir auganti kohorta, kuriai būdingos kur kas laisvesnės, su kultūrine modernizacija sietinos postmaterialios saviraiškos vertybės (Savicka, 2016), ypač Lietuvos jaunimo tarpe (Kocai, 2018). Tai byloja, jog, nors Lietuvos visuomenės perėjimas nuo konservatyvių savisaugos vertybių į postmaterialias saviraiškos vertybes kur kas keblesnis ir kompleksiškesnis, nei prognozuotų dalis vakarietiškų sociologinių teorijų, kartu stebimi ir ganėtinai svarbūs pokyčio signalai. Dėl šios priežasties gana sudėtinga modeliuoti, kaip vystysis Lietuvos visuomenės vertybinės nuostatos. Nepaisant to, tą daryti būtina, nes konkrečius pasirinkimus dėl šalies ateities formuoja ne tik išorės ir struktūriniai veiksniai, bet ir vertybinių nuostatų nulemtas žmonių elgesys.

Vertybių kaitos teorinis pagrindas

Atlikus literatūros analizę bei konsultacijas su ekspertais, išskirtos esminės prielaidos galimiems ilgalaikiams vertybių pokyčiams visuomenėje bei numatomos pasekmės, kurias šie pokyčiai gali sukelti. Vertybinių slinkčių prielaidos daugiausia susijusios su objektyviu ir subjektyviu visuomenės saugumo jausmu, kurį didele dalimi lemia ne tik fizinis saugumas, bet ir socialinės ir ekonominės sąlygos, taip pat demokratijos ir kultūrinės modernizacijos sąlygos. Pažymėtina, jog visi šie veiksniai yra glaudžiai vieni su kitais susiję sudėtingais priklausomybių ryšiais, kurie tebėra mokslinių debatų ir tyrimų objektas.

Vystant scenarijų vertybines ašis, laikytasi mokslinėje literatūroje plačiai priimamos nuostatos, kad tai, kiek – pirmiausia socioekonomiškai – saugi jaučiasi visuomenė, ilgainiui daro įtaką jos vertybinėms nuostatomis (Inglehart, 2018), kartu saugumas gali būti objektyvus ir subjektyvus (Buzan & Hansen, 2009). Kolektyvinį nesaugumo jausmą gali sukelti ir kiti įvairūs staigūs pokyčiai, kurių akivaizdoje visuomenės pasižymi stipriu nuspėjamumo poreikiu (Nye, 1997, p. 19). Kai dėl vienokių ar kitokių priežasčių visuomenės jaučiasi nesaugiai – jos gali būti linkusios ieškoti stipraus lyderio, už kurio telkiasi tam, kad šis greitai ir ryžtingai išspręstų vidines problemas arba, prireikus, apgintų valstybę nuo išorinių priešų, tai literatūroje dar vadinama „autoritariniu refleksu“ (Inglehart, 2018; Nye, 1997). Pažymėtina, jog politikai ir kiti įtakingi visuomenės nuomonę formuojantys asmenys gali sąmoningai palaikyti ir stiprinti sugręsmintą fizinio, socialinio ir ekonominio nesaugumo diskursą visuomenėje, siekdami politinės ar kitokios naudos.

Nesaugumo jausmas taip pat gali skatinti etno-centrinį solidarumą prieš svetimšalius – tikrus ir įsivaizduojamus – bei spaudimą socialiniam konformizmui (Inglehart, 2018; Nye, 1997). Žvelgiant bendriau, egzistencinis nesaugumas, nepaisant konkrečios jo kilmės ir pagrįstumo, visuomenės daro paranojiškas, gynybiškas ir netolerantiškas (Rokeach, 1973). Kaip minėta, socioekonominės būklės poveikis nesaugumo jausmui yra ypač ryškus, tad nesaugumo jausmas gausias tarp pažeidžiamų visuomenės narių, pavyzdžiui, pagyvenusių, skurdžiai gyvenančių, taip pat mažiau išsilavinusių (Norris & Inglehart, 2019). Nuo visuomenių socialinės ir ekonominės pažangos taip pat priklauso ir jų pilietinės visuomenės stiprumas šalyje (Žiliukaitė et al., 2016). Atitinkamai, pasiekti gana stabilūs socialinės ir ekonominės raidos rezultatai sudarytų prielaidas ir jos saugumo suvokimui, nuostatomis bei pilietinės visuomenės, demokratijos stiprėjimui.

Žmogaus raidos teorija teigia, jog trys veiksniai – (1) socialinis ir ekonominis išsivystymas, (2) kultūrinė modernizacija, (3) demokratijos būklė – yra vienas nuo kito priklausomi ir akcentuoja ne tiek priežastinį ryšį tarp vieno ar kito, kiek tai, jog vienam pakitus, bus stebimas pokytis ir kituose (Welzel et al., 2003). Socialinis ir ekonominis vystymasis gerina žmonių gyvenimo sąlygas ir suteikia žmonėms daugiau fizinių ir kognityvinių išteklių. Atitinkamai, turėdami šiuos išteklius, žmonės nori juos panaudoti laisvai – t.y. realizuoti savo laisvą valią ir pasirinkimą bet kioje gyvenimo srityje.

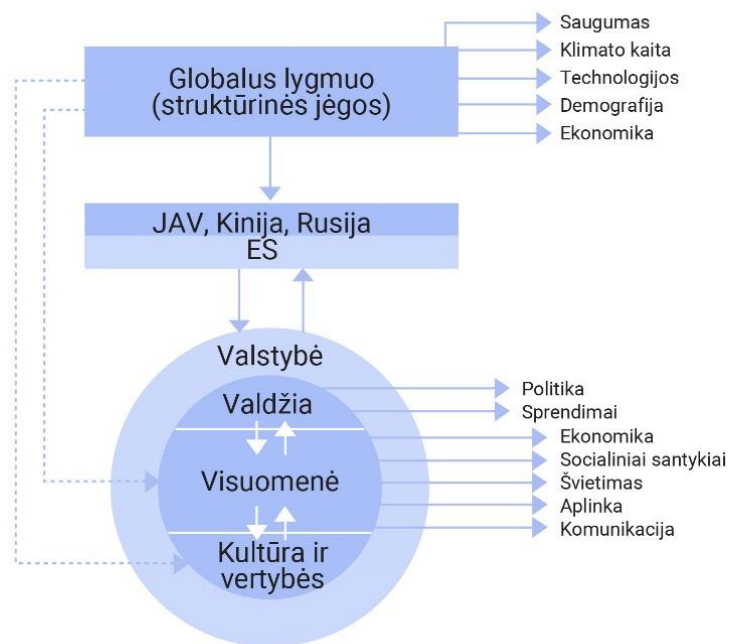
Greta vykstanti kultūrinė modernizacija taip pat aktualizuoja saviraiškos siekius, ir aukštesnių, su savirealizacija susijusių tikslų norą. Kultūrinė modernizacijos sąvoka apibendrina procesą, kuomet visuomenėje plinta postmaterialios vertybės, auga laisvo pasirinkimo siekio lemiamos demokratinės nuostatos, savarankiško pilietinio dalyvavimo formos, individualizuotas ir labiau apibendrintas socialinis pasitikėjimas, didėja tolerancija žmonių įvairovei (ibid). Šis procesas neatsietinas nuo socioekonominio vystymosi ir negali vykti izoliuotai. Kaip minėta, jis sietinas su demokratijos kokybės augimu, kadangi pastaroji yra laisvo pilietinio ir politinio pasirinkimo išraiška. Tuo tarpu diskriminacinės nuostatos visuomenėje, aukšta atskirtis, menkas pilietinis dalyvavimas ir pasitikėjimas sietini su prastesne demokratijos kokybe ir žemesniais socialiniais ir ekonominiais rodikliais, nors tikslus priežastinis šių veiksnių ryšys lieka mokslinių tyrimų objektu.

Apibendrinimas

Atsižvelgiant į panašių užsienio šalyse atliktų tyrimų praktiką ir remiantis prieinamais atvirais duomenimis, mokslinė literatūra bei užsienio tyrimų centrų atliktais tyrimais (Alonso-Trabanco, 2022; Cagnin et al., 2021; IPCC, 2022; OECD, 2021; *Strategic Futures Group*, 2021), nekeičiant scenarijų dirbtuvėse sukonstruotų scenarijų rėmų, buvo parengti hipotetiniai „perėjimo“ į vieną ar kitą scenarijų pasakojimai. Sukonstravus konceptualų valstybės raidos scenarijų modelį, buvo laikomasi prielaidos, kad Lietuvos ateitį sąlygos globaliame lygmenyje veikiančios struktūrinės jėgos (kaip geopolitiniai, klimato kaitos, technologijų, demografiniai, ekonomikos veiksniai), kurios

Lietuvai daro įtaką per tokius įsiterpiančius veiksnius, kaip ES ir NATO, o taip pat ir tiesiogiai – globaliame tarpusavyje susijusiame pasaulyje veikiančios ekonominiai, socialiniai ir kitokie žmonių ryšiai, kuriuos įgalina šiuolaikiniai komunikacijos kanalai ir priemonės. Valstybė suprantama ne tik kaip jos valdžios institucijos, bet ir kaip politinė bendruomenė, vystanti ekonominę, socialinę, politinę veiklą, ir kuri remiasi į bendrą kultūrinį paveldą, vertybes, tapatybę – „gilųjį“ valstybės sluoksnį, kuris yra santykinai sunkiai pokyčiams pasiduodantis. Atitinkamai, teoriškai modeliuojama ir galima visuomenės vertybių kaita, kuri lemia jos elgesį, preferencijas ir per tai „iš apačios“ formuoja socialinę ir politinę šalies situaciją. Pažymėtina, kad, nors detalūs priešastiniai ryšiai gali varijuoti, laikoma, kad vertybės, socialinė – ekonominė ir demokratinė valstybės būklė kinta kartu, t.y. šie veiksniai yra vienas nuo kito priklausomi. Visų minėtų veiksnių tarpusavio sąveika, schemoje atvaizduota rodyklėmis, kuria valstybės ateities raidos pokyčių dinamiką.

6 pav. Hipotetinių valstybės raidos scenarijų formavimo konceptuali schema.

Šaltinis: STRATA

2. Lietuvos ateities scenarijai

Šiame skyriuje pateikiame keturių hipotetinių valstybės raidos scenarijų, parengtų žvalgomųjų dirbtuvių ir vėliau vykusio proceso metu, aprašus. Jų ašimis tapo scenarijų dirbtuvių dalyvių atrinkti kritiniai neapibrėžtumai: įtampas tarp demokratinų ir autokratinų režimų bei švietimo sistemos proveržis ar stagnacija. Scenarijų kontekstą formavo šių ašių kraštutinumai bei dirbtuvių dalyvių įžvalgos, kaip galėtų susiklostyti tolesnė šalies raida vieno ar kito scenarijaus atveju.

2.1. Scenarijus I: Puikus naujasis pasaulis⁴

Pagrindiniai įvykiai tarptautinėje erdvėje 2050 m. Rusijai eskalavus agresiją Ukrainoje, šalis buvo padalinta, o okupuotos teritorijos inkorporuotos į Rusiją. Netrukus po to Rusija konsolidavo savo įtaką Rytų Europoje įsteigdama sąjunginę valstybę su Baltarusija. Kadangi reaguodama į tai NATO smarkiai padidino savo rytinio flango pajėgumus, Rytų Europa tapo militarizuotu regionu. NATO narių pastangos išplėsti savo gynybinius-pramoninius pajėgumus sustiprino ekonominio atsisiejimo nuo Kinijos tendenciją: Vakarai norėjo sumažinti bet kokią priklausomybę nuo Kinijos, o Pekinas nenorėjo netiesiogiai paremti Vakarų ginklavimosi. Sutrūkinėjus tiesioginiam tarpusavio bendradarbiavimui, Vakarai, Kinija ir Rusija susikoncentravo į santykių su Afrikos, Pietryčių Azijos, Vidurio Rytų ir Lotynų Amerikos valstybėmis plėtrą.

Dėl šių priešasčių tarptautinė sistema ilgainiui suskilo į kelis skirtingus, tarpusavy dėl įtakos globaliuose pietuose konkuruojančius blokus, tapo nebeįmanoma kalbėti apie bendras tarptautinę tvarką grindžiančias normas ar vertybes. Atitinkamai tapo sunku užtikrinti globalų bendradarbiavimą siekiant sustabdyti klimato kaitos procesus: nepaisant technologinio progreso blokų viduje, globali temperatūra 2050 m. yra apie 2,5 laipsnio aukštesnė nei ikiindustrinio laikotarpio vidurkis. Tiek JAV, tiek ES privalo dėti vis daugiau pastangų siekdamas valdyti klimato kaitos padarinius globaliuose Pietuose – Vakarų saugumo strategijose ypač akcentuojama išaugusi klimato migrantų grėsmė.

Geopolitinė, ekonominė ir technologinė konkurencija tarp skirtingų „blokų“ skatino didžiules investicijas į pramonės vystymą, mokslinius tyrimus, techninį švietimą ir eksperimentinę plėtrą blokų viduje. Nesutarimai dėl JAV technologinių korporacijų vaidmens ir pramonės politikos suardė ES vienybę: Vakarų ES narės pasirinko didesnę tarpusavio integraciją ir bendradarbiavimą su Afrika, o Rytų ES sostinės – artimesnį bendradarbiavimą su JAV. Lenkija užėmė svarbiausios valstybės vaidmenį rytiniame ES branduolyje, o JAV, suinteresuota užtikrinti šio Vakarų bloko „pasienio ruožo“ stabilumą, į regioną kreipė didžiules investicijas ir toleravo kai kurių lyderių vykdomus demokratijos normų pažeidimus. Tai sukūrė erdvę „tvirtos rankos“ režimų plėtrai regione.

Tarptautinei sistemai suskilus į kelis tarpusavy konkuruojančius „blokus“, Rytų Europa tapo militarizuota sandūros tarp Vakarų ir Rusijos „blokų“ zona. Kaip pasienio valstybė, Lietuva nuolatinę nesaugumo būseną kompensuoja glaudžiu bendradarbiavimu su JAV ir Lenkija, kuri tapo pagrindiniu Vakarų bloko galios centru Rytų Europoje: kritiškai svarbus Suvalkų koridorius yra kolektyviai administruojamas Vašingtono, Varšuvos ir Vilniaus. JAV investicijos ir bendradarbiavimas gynybos pramonės ir technologijų srityje padėjo Lietuvai modernizuoti krašto apsaugos pajėgumus, įskaitant išvystyti modernią priešraketinę sistemą, automatizuotas pasienio stebėjimo sistemas ir karinį laivyną. Tuo tarpu tiesioginis bendradarbiavimas su Vakarų Europos valstybėmis saugumo srityje – minimalus, išskyrus Skandinavijos šalis, kurios palaiko gerus ryšius tiek su rytiniu, tiek su vakariniu ES „branduoliais“. Nors bendra euro valiuta lemia, kad Lietuva palaiko santykius su Vakarų bloku finansų, pramonės ir prekybos klausimais, Lietuvos pozicijoms visais klausimais labai didelę įtaką daro JAV interesai. Vilnius labai ribotai įsitraukia į naujas ES integracijos iniciatyvas (pvz., pramonės ir užsienio politikos srityse), kurios daugiausia vyksta tarp Vakarų Europos sostinių. Apskritai valstybės užsienio politikoje dominuoja

---

⁴ Čia pateikiami darbiniai scenarijų pavadinimai

regioninis bendradarbiavimas, įskaitant su vakarietiškąja Ukraina, tačiau santykiai su Rusijos „bloku“ susiaurinti iki keitimosi būtina informacija (pvz., dėl bendrų vidinių vandenų tvarkymo).

Lietuvoje dėl išorės grėsmių, pasinaudojęs augančiu žmonių nusivylimu demokratija, prieš tai ilgą laiką buvusių žemu pasitikėjimu valdžios institucijomis, augančiomis vidinėmis ekonominėmis ir socialinėmis įtampomis (socialine atskirtimi ir beveik nesikeičiančia ekonomine padėtimi), įsigalėjęs charizmatinio, ryžtingo lyderio vedamas autokratinis režimas. Jo pagrindą sudaro prestižines užsienio aukštąsias mokyklas baigę jauni, iš pažiūros sėkmingi žmonės. Jie ateina į valdžią su saugumo, stabilumo ir gerovės pažadu ir imasi seniai žadėtų, bet niekaip anksčiau neišjudintų švietimo, socialinės, ekonominės politikos, taip pat viešojo valdymo reformų.

Valdžios galios pamažu koncentruojamos vykdomojoje valdžioje, kuri remiasi pajėgia, kompetentinga ir profesionalia biurokratija, atstovaujamyjū institucijų vaidmuo lieka veikiau simbolinis. Savivaldos vaidmuo susiaurintas, viešosios konsultacijos nevyksta: sprendimai priimami remiantis pareigūnų, kurie yra savo sričių profesionalai, rekomendacijomis, tad konsultuotis su visuomene nematoma poreikio.

Nors piliečiai neįtraukiami į sprendimų priėmimą, jie jaučiasi valstybės dalimi: elitas nuosekliai konstruoja valstybės, kaip „bendro projekto“, viziją. Kiekvienas pilietis skatinamas įprasminti savo vaidmenį valstybėje atliekant tam tikrą funkciją. Pavyzdžiui, laikoma, kad kruopštus darbas prisideda prie valstybės ekonomikos augimo ir stabilumo, tad yra skatinamas ir sulaukia viešų pagyrų. Prisidėti prie valstybės, kaip „bendro projekto“, kūrimo galima ir per socialines funkcijas, pavyzdžiui, atliekant artimųjų rūpybos darbus. Nors viešumoje tai laikoma pareiga, tam tikra gero piliečio dorybe, iš tiesų tai padeda reikšmingai sumažinti valstybės išlaidas socialinėms paslaugoms.

Argumentuojant būtinybe priimti kompetentingus sprendimus, viešajame valdyme plačiai pasitelkiami duomenys ir naujausios technologijos – dirbtinis intelektas ir kt. Išstobulintas technokratiškas „prūsiškojo“ valdymo modelis veikia kaip šveicariškas laikrodis – patikimai ir be trikdžių (viskam nustatytos paprastos, aiškios taisyklės ir automatinės griežtos baudos už jų nesilaikymą). Šioje sistemoje lengva priimti ir įgyvendinti valstybės pažangai (t. y. valdančiųjų ir atskirų interesų grupių poreikiams) reikalingus sprendimus. Nors formaliai šalyje ir toliau vyksta rinkimai, valdantysis elitas ir šalies kursas iš esmės nesikeičia, tad užtikrinamas ilgalaikių strateginių projektų tęstinumas ir užsibrėžtų tikslų pasiekimas. Kartu valdantiejiems būdingas toliaregiškas strateginis mąstymas – siekdami išlaikyti valdžią ir stabilumą, didinti atsparumą ir savipakankamumą jie daug investuoja į ateities prognozavimą, modeliuoja tikėtinas ateitis, ruošiasi galimiems iššūkiams ir netikėtumams.

Visuomenės pasitikėjimas valdžia aukštas dėl efektyvios biurokratijos ir aiškių visuomenės funkcijų pasidalijimo, suteikiančių prasmės jausmą. Be to, stiprus lyderis sukuria mažėjančio neapibrėžtumo jausmą, taip patenkindamas visuomenės subjektyvaus ir fizinio saugumo poreikius. Kartu valstybė pati aktyviai formuoja visuomenės nuomonę per savo informavimo platformas (tiek tradicines, tiek socialines medijas), kurias reguliariai naudoja dauguma piliečių – iš dalies ir dėl patrauklių alternatyvų nebuvimo.

Svarbi režimo atrama – teismai. Daug dėmesio yra skiriama teisėjų paklusnumui užtikrinti. Tam pasitelkiamas platus priemonių spektras, pradedant teisėjų atranka ir jų karjeros perspektyvomis, teismų vadovų skyrimu, sąlygomis jiems kištis į teisingumo vykdymą, teisėjų drausminimą, keliant jiems drausmines bylas ir atleidžiant iš darbo. Teisingumo sistema yra uždara, jos savivalda neegzistuoja arba yra apsimestinė, todėl palanki stipriai politinės valdžios įtakai.

Demokratinei valstybei būdingų laisvių (spaudos, minties) ir teisių nėra, bet tam tikroj ribotoj erdvėj yra sukurta laisvės iliuzija, primestas prasmės per kolektyvinį veikimą suvokimas. Įvairios mažumos (etninės, religinės, socialinės, seksualinės) paliktos viešojo gyvenimo nuošalyje. Visuomenėje vyrauja baimė prieštarauti, peržengti nematomas ribas, tačiau skirtis tarp oficialaus išreklamuoto modelio ir realaus gyvenimo (kad „kažkas ne taip“) nebyliai liudija matomos korupcijos apraiškos, tyliai užglaistomi elito prasižengimai, nebūtinai kokybiškai įgyvendinami pažadai.

Paskelbęs tikslą siekti didesnės gerovės per ekonominio augimo proveržį, režimas inicijavo ambicingas švietimo, mokslo, technologijų ir inovacijų reformas ir nukreipė į šias sritis valstybės investicijas, išplėtojo viešojo ir privataus sektorių partnerystę. Siekdama sutelkti resursus ir talentus į prioritetines sritis, valstybė pertvarkė valstybinio aukštojo mokslo ir tyrimų centrų tinklą. Šalyje veikia vienas pasauliniu lygiu konkurencingas

universitetas, kurio autonomija yra stipriai apribota. Speciali pažangos komisija valstybės lygiu sprendžia, kurios MTEP sritys, studijų ir mokymo kryptys bus vystomos, kaip tarp jų bus paskirstytos lėšos; kuriems verslams bus suteikiama valstybės pagalba.

Švietimas yra valstybės prioritetas, suprantamas kaip sąlyga valstybės stabilumui ir ekonominiam augimui. Jam skiriama labai daug išteklių. Švietimo kokybė šalyje yra tolygi ir pakankamai gera. Kartu valstybė itin daug dėmesio skiria talentų identifikavimui ir vystymui, nesvarbu, kokia būtų to talentingo vaiko socialinė padėtis. Valstybė taip pat inicijavo plačias mokymosi visą gyvenimą programas, kurioms diktuoja poreikį nuolat kintančios profesijos ir technologijos. Kiekvienam suaugusiam piliečiui per metus skirtas 0,5 vidutinio darbo užmokesčio dydžio mokymosi kreditas, kurį jis privalo išnaudoti. Šios iniciatyvos ilgainiui atsiperka: Lietuvos visuomenė išsilavinusi, visi – nuo darželinuko iki senjoro – įgiję puikius skaitmeninius įgūdžius.

Vis dėlto švietimas suprantamas funkcionaliai – orientuotas į technines žinias ir įgūdžius, reikalingus darbo karjerai. Buvo iškeltas tikslas, kad jis patenkintų automatizacijos padiktuotus darbo rinkos poreikius ir panaikintų gyventojų įgūdžių atotrūkį. Tiek mokyklose, tiek universitetuose ypač klesti STEM (technologijos, inžinerija ir gamtos mokslai), o socialiniai ir humanitariniai mokslai menksta, yra ribojami ir operacionalizuoti – analizuoja visuomenės socialinio, darbinio ir inovacinio pajėgumo efektyvumą ir atlieka kolektyvinės (bet ne daugialypės) tapatybės kūrimo funkciją. Švietimo sistemoje daug dėmesio skiriama pareigos jausmo, specifinio patriotiškumo (kaip asmeninio indėlio į valstybės ateitį), darbo disciplinos ugdymui. Kūriniai, keliantys ir svarstantys egzistencinius klausimus, poezija, religija nepageidaujami: jau seniai žinoma, kad viskas yra tik neuronų jungtys. Prasmės ar asmeninės tapatybės klausimai nelaikomi realiomis problemomis, o jų svarstymas – tik laiko švaistymas ir ne mokslas (kaip, pavyzdžiui, lyčių studijos).

Švietimo įstaigose taikomi naujaisi standartizuoti metodai: ne rečiau kaip kas trejus metus mokytojams yra pateikiama nauja privalomųjų ugdymo gairių „Klasės standartas“ versija, kurioje detalai aprašomas ugdymo turinys, naudotinos priemonės ir ugdymo metodai. Gaires kuria geriausi šalies švietimo mokslininkai ir mokytojai. Siekiama atrasti gabiausius mokinius ir ugdyti jų talentus (mokymas daugiau individualizuojamas nustatant mokinių „paskirtis“). Nors įdiegiamos naujovės (pvz., skaitmeninės mokymosi aplinkos, VR technologijos), mokymo organizavimas griežtas, grįstas mokinio pareiga, o mokinių bei mokytojų bendravimas – absoliučiu mokytojo autoritetu. Greta valstybinių mokyklų, į kurias eina dauguma moksleivių, egzistuoja ir keletas tarptautinių privačių mokymo įstaigų, kuriose po griežtos atrankos rengiamas valstybės ateities elitas.

Valstybiniai užsakymai prioritetinėse mokslo srityse leidžia vystyti didelius projektus ir Lietuvai tapti aukštųjų technologijų kūrėja. Valstybė koncentruojasi į dvejopos paskirties technologijų vystymą, stengdamasi užimti kritines pozicijas globaliose tiekimo grandinėse ir taip užsitikrinti tiek saugumą, tiek didelę ekonominę grąžą. Daugiausia investicijų sulaukia kelios prioritetinės sritys: biomedžiagų inžinerija, maisto technologijos, gynybinės ir puolamosios kibernetinės technologijos ir fotonika. Valstybės MTEP tinklas integruotas su tarptautinėmis verslo ir inovacijų ekosistemomis, kas leidžia Lietuvoje diegti ir kitose bloko ar partnerių valstybėse sukurtas technologijas. Skiriamos valstybės stipendijos gabiausiems STEM sričių studentams mokytis geriausiuose pasaulio universitetuose (su sąlyga, kad po studijų jie grįš į Lietuvą), taip pat skiriami dideli resursai pritraukti žymiausių sričių tyrėjus dirbti Lietuvoje ir čia diegti užsienyje sukurtas inovacijas. Kita vertus, dėl didelės konkurencijos tarp blokų ir galimybės uždirbti iš „ribinių“ sričių šalyje vykdomi moksliniai eksperimentai, kurie nebūtinai atsižvelgia į etikos standartus ar kylančias dilemas (pvz., biotechnologijų, genų inžinerijos, geoinžinerijos srityse). Inovacijoms rankas atriša ir tai, jog valstybė yra linkusi perimti finansines rizikas iš verslo bei mokslo įstaigų ir riboja informaciją apie nepasisekusias investicijas.

Valstybė imasi kontroliuoti gimstamumo ir tarptautinės migracijos procesus. Išspręstas dvigubos pilietybės klausimas diasporos atstovams, gyvenantiems artimose režimui bloko valstybėse. Stiprus šalies ekonominis augimas, tikslinė imigracijos iš trečiųjų šalių (ypač iš kultūriškai artimų) politika ir nuoseklus mirtingumo mažėjimas padeda iš dalies stabilizuoti kai kurias neigiamas demografines tendencijas. Šeimos politika yra išimtinai orientuota į tradicinės šeimos modelį, o kitos formos (pvz., gyvenimas kartu nesusituokus) ir nepilni namų ūkiai (viengungiai ir išsiskyre) patiria papildomą mokestinę naštą. Parama šeimai vykdoma taikant gimstamumą skatinančias priemones (tiesiogines išmokas, iš dalies – paramą būstui), kurios turi tik trumpalaikį efektą. Už šio paramos šeimai modelio ribų lieka „netradicinės“ šeimos (gyvenantys neregistruotoje santuokoje, nepilnos šeimos). Nepaisant svyravimų, gimstamumas išlieka žemesnio lygio, nei reikalingas natūraliai kartu

kaitai užtikrinti. Ilgalaikiai demografiniai pokyčiai ir susiformavusios amžiaus struktūros lemia tolesnį nuoseklių gyventojų skaičiaus mažėjimą, kurį pristabdo teigiamas migracijos prieaugis. Šalyje egzistuoja didelė vidurinė klasė ir itin maži skurstančių (absoliutaus skurdo problema suvaldyta), bet valdantysis elitas visada yra aukščiau ir turi daugiau galimybių – išlieka pajamų nelygybė. Visuomenė santykinai homogeniška, labai struktūruota, formuojamas selektyvus atvirumo suvokimas (orientuotas į geriausių talentų pritraukimą, tačiau klimato pabėgėlių imigracija iš neturtingų Azijos ir Afrikos šalių griežtai ribojama). Negausios kitos tautinės-etninės grupės integruotos į visuomenės gyvenimą taip, kad nekiltų preteksto formuoti uždariusiems „getams“. Dauguma gyventojų koncentruojasi pagrindiniuose šalies miestuose.

Visuomenė stipriai kontroliuojama, varžoma, ugdomas jos paklusnumas valdžiai ir autoritetams: dominuoja retorika, kad „žmogus turi būti naudingas valstybei“. Argumentuojant būtinybe valstybei išlikti priešiškoje aplinkoje, apsiginti nuo išorės grėsmių, terorizmo ir pažaboti nusikalstamas veikas, daug dėmesio skiriama saugumo užtikrinimui: šalyje stipri policija, pasienio tarnybos, veiksminga krizių valdymo sistema. Daug dėmesio skiriamas informaciniam ir kibernetiniam saugumui, Lietuva turi stiprias dedikuotas kibernetines pajėgas. Pareigūnų darbą lengvina pažangiausios technologijos, įskaitant visuotinę sekimo kamerų tinklų sistemą, kurios taip pat kontroliuoja daug privačios erdvės. Be to, valstybė prekiauja asmeniniais piliečių duomenimis su transnacionalinėmis korporacijomis, taip papildydama biudžetą.

Nors žmonių laisvės ribojamos, valstybės veiksmai išties padeda užtikrinti vidaus saugumą, nusikalstamumas yra palyginti žemas, o gyventojai jaučiasi pakankamai saugūs. Subjektyvų saugumo jausmą taip pat stiprina ir išplėtotą skaitmeninę infrastruktūrą – leidžia pasiūlyti labai individualizuotas ir efektyvias viešąsias paslaugas (sveikatos, socialinių paslaugų ir kt. srityse). Tiesa, piliečių kritiką viešojo saugumo tvarkai riboja ir sankcijų grėsmė bei atviros informacijos ribojimas. Visgi pasyvi ir užgniaužta visuomenė kartu kelia ir tam tikrų rizikų, silpnina šalies atsparumą.

Lietuva tampa inovacijų ir aukštųjų technologijų centru („hub’u“), kur svarbų vaidmenį vaidina valstybė. Pastangos išvystyti prioritetinių technologijų sektorius ir užsitikrinti nacionalinį saugumą reikalauja didelių valstybės pajėgumų ir biudžeto. Mokesčių politika formuojama siekiant užtikrinti pakankamas investicijas į prioritetines sritis, o ne pasiekti tam tikrus socioekonominius rezultatus. Visgi dėmesys švietimui ir visuomenės stabilumui užtikrina sąlyginę galimybių lygybę ir mažina absoliutaus skurdo riziką.

Lietuvoje veikia rinkos ekonomika, tačiau laisva konkurencija ribojama: su valstybės leidimu dominuojančią poziciją kartinėse šalies rinkose konsolidavo kelios globalios (JAV) technologinės korporacijos ir su jomis bendradarbiaujančios vietinės firmos. Dėl didelės priklausomybės nuo JAV saugumo garantijų JAV korporacijų ir jų vietinių partnerių įtaka ypač ryški su gynybos pramone susijusiose srityse, taip pat kritinės infrastruktūros (įskaitant telekomunikacijas) sektoriuje. Dėl tokios konkurencinės aplinkos SVJ skaičius mažėja, jos palaipsniui koncentruojasi, daugėja stambių įmonių. Visgi stambių technologinių kompanijų atneštos investicijos ir praktinė patirtis („know-how“) padėjo pasiekti reikšmingą technologinę pažangą ir įgyvendinti nacionalinius ŠESD mažinimo tikslus.

Didžiulės investicijos į Lietuvos technologinį sektorių padėjo pritraukti daugiau aukštos kvalifikacijos darbuotojų iš kitų Vakarų „bloko“ valstybių Rytų Europoje, įskaitant Ukrainos. Tai šiek tiek sumažino ir demografinį spaudimą šalies ekonomikai. Žvelgiant plačiau, užimtumo politikoje netrūksta ir prievartinių paskatų: fiziškai sveiki gyventojai negali ilgai nedalyvauti darbo rinkoje nesulaukdami sankcijų.

Nors bendras šalies augimas leido sustiprinti viešųjų paslaugų kokybę ir prieinamumą bei sumažinti absoliutaus skurdo riziką, pažanga siekiant galimybių lygybės nėra pakankama spręsti visoms socialinės nelygybės problemoms. Konkrečiau, dėl didžiulių skirtumų tarp užsienio bei stambiųjų technologijų kompanijų ir likusių firmų bei sektorių vertės kūrimo procesas smarkiai didina pajamų nelygybę. Darbo rinkos bifurkacija taip pat reiškia ir tai, kad pajėgiausiuose sektoriuose dirbantys gyventojai gali savo vaikams suteikti privatų išsilavinimą, taip de facto sumažėja galimybių lygybė. Kartu, norėdama sudaryti palankias sąlygas užsienio investuotojams ir didžiajam verslui, valdžia ir toliau vykdo tik ribotą persikirstymo politiką. Kadangi miestai ir jų apylinkės pritraukia neproporcingą dalį visų investicijų ir generuoja didžiąją dalį šalies BVP, dar labiau sustiprėjo regioninė atskirtis. Tačiau visuomenės nariai kviečiami parodyti supratimą ir pasiaukojimą dėl šviesesnio vaikų rytojaus.

Šioje sistemoje įgalinamas greitesnis politinės infrastruktūros vizijos ir projektų įgyvendinimas. Jie orientuojami į režimo prioritetines erdves, t. y. sostinę ir dar tris- keturis didžiuosius miestus, kurie tapo išties išmanūsiais. Jie sujungti gerais keliais (kuriais rieda naujos kartos elektromobiliai) ir „hyper-loopu“. Infrastruktūra vystoma efektyviai, taikant pažangias technologijas, bet jų panaudojimas netolygus, tenkina tik tam tikrus poreikius, nėra rūpinamasi jos įtraukumu. Sėkmingai užbaigti projektai tampa valstybės pasididžiavimu. Elitas supranta, kad šalies ekonominiam augimui būtinas geras susisiekimas, todėl infrastruktūra sujungta ir su europine.

Mažiau dėmesio tenka regionams, pagrindinis vystymasis sutelktas į miestus. Tiesa, atskiruose išpuosėtuose gamtos kampeliuose kuriasi elitai, o dauguma gyventojų – vis labiau kompaktiškuose miestuose. Vyksta daug visuomeninių iniciatyvų, siekiant pasigerinti savo gyvenamąją aplinką.

Valdžia, pasitelkdama centrinio planavimo ir masto ekonomijos principus, vysto stambius energetikos projektus (pvz., termo-branduolinę energetiką). Dėl klimato kaitos procesų, ekonomikos vystymo ir atsparumo itin svarbu užsitikrinti energetinį saugumą. Tuo tikslu Lietuva importuoja žaliavas ir technologijas iš Vakarų „bloko“ partnerių Afrikoje.

Nors nusilpus ES mažėja išorinės paskatos kompleksiskai vykdyti žaliąją transformaciją ir užtikrinti visapusišką bioįvairovės apsaugą, režimas, suprasdamas, kad geros aplinkos būklės palaikymas yra viena iš sąlygų jo stabilumui, deklaruoja poreikį suvaldyti klimato kaitą kaip egzistencinę grėsmę. Gamtinė aplinka suvokiama kaip konkurencinis pranašumas ir vertinama kaip nacionalinis interesas, tad aplinkosauga, efektyvi žaliąji politika, traktuojama kaip priemonė atsparumui didinti ir savipakankamumui vystyti. Gamtą stengiamasi saugoti, bet tik tiek, kiek būtina, ir kartu atsižvelgti į ekonominius perėjimo kaštus. Tad mokyklose vykdoma centralizuota ekologinio raštingumo programa, piliečiai skatinami prisidėti prie antrinio medžiagų panaudojimo, išteklių taupymo, už šiukšlinimą griežtai baudžiama. Valstybė plėtoja ambicingas inžinerines / technologines programas, aplinkosaugos iniciatyvas (pvz.: paversti nenaudojamus karjerus miškais, durpynus pelkėmis). Technologinis proveržis leidžia Lietuvai sumažinti ŠESD emisijas.

Miestai įsilieja į gamtinę aplinką – daugiausia per skaitmenines galimybes, gatvėse įsigali elektromobiliai. Žemės ūkyje vykdomos reformos siekiant pereiti prie didesnio tvarumo, įvedant aplinkosauginius ribojimus. Greta to kaimuose kuriasi pavienės ekologinės draugijos (siekiančios gyventi atsijungus nuo virtualaus pasaulio („offline“) ir pabėgti nuo valdžios priežiūros). Miškai traktuojami kaip svarbus pajamų šaltinis, todėl vyrauja plantacinė miškininkystė. Plečiasi saugomos teritorijos, tačiau kadangi įėjimas į jas yra apmokestintas, jos tampa prieinamos tik turtingiesiems ir valdžios atstovams. Visi piliečiai gali pasidžiaugti buvusių karjerų vietose išaugusiais miškais ir atkurtomis pelkėmis ar virtualiai pasivaikščioti po Neringos kopas ir kitus kraštovaizdžio draustinius.

Daug dėmesio skiriama oro ir vandens taršos mažinimui. Su bloko partnerėmis Lietuva išvystė stiprią transnacionalinę oro ir vandens taršos bei vandens sistemų stebėsenos sistemą, tačiau aplinkos monitoringą apsunkina komplikuoti santykiai su kaimynėmis.

Lietuva gana sėkmingai prisitaiko prie klimato kaitos pokyčių. Išnaudojama klimato pokyčių teikiama nauda (plečiamas atvykstamasis turizmas, išnaudojamas žemės ūkiui gerėjančių klimato sąlygų potencialas ir t. t.).

Sukurta gera sveikatos apsaugos sistema, investuojama į sveikatos mokslinius tyrimus, gyvybės / biotechnologijų vystymą (tai viena iš prioritetinių sričių, kur reguliavimas nespėja su inovacijomis, o į etinius klausimus ne itin kreipiamas dėmesys). Gyvenimo trukmė auga, nes nuo mažens skiepijama prievolė rūpintis sveikata, be to, vykdomi masiniai sveikatos, gyvenimo būdo patikrinimai ir t. t. Sudarytos sąlygos masiniam sportui – tai labiausiai skatinamas laisvalaikio leidimo būdas. Lietuvoje taip pat išplėtota stipri sveikatos duomenų valdymo sistema (integruota su bendra gyventojų stebėsenos sistema / gyventojų sveikatos duomenys parduodami verslo įstaigoms).

Vyriausybės prioritetas yra išlaikyti sveiką darbo jėgą ir užtikrinti ekonominį produktyvumą. Pasitelkdama didžiuosius duomenis, valdžia veiksmingai kreipia piliečių elgesį sveikos gyvensenos link. Darbdaviai užtikrina sveikos darbo aplinkos minimumą ir būtiniausias priežiūros paslaugas. Pasitelkdama žmogaus sveikatos būklės stebėjimo įrangą, valdžia kaupia papildomus duomenis apie žmonių buvimo vietą, kontaktus, praleidžiamą laiką darbe – piliečių, darbo ir socialinė aplinkos stebėseną vykdoma 24 valandas per parą, 7 dienas per savaitę. Pasitelkdama žmogaus sveikatos būklės stebėjimo įrangą valdžią kaupia papildomus duomenis apie žmonių

buvimo vietą, kontaktus, praleidžiamą laiką darbe. Naudojami implantuoti lustai, skirti ankstyvai ligų diagnostikai, nuotolinei medicinai ir specialiai pritaikytam gydymui.

Taikant algoritmus, išskaičiuojamas viešųjų paslaugų „būtinasis minimumas“, kitkas paliekama spręsti rinkai. Gyvenimo kokybė gerėja tiems, kas priklauso konjunktūrai, tačiau taikomos kontrolės priemonės, kad tai nebūtų pabrėžtinai afišuojama ir propaguojama. Dėl poreikio atitikti nustatytas socialines normas, nepasitikėjimo vienu kitais nuolat patiriama emocinė įtampa, žmonės perdega – tai gilina psichinės sveikatos problemas.

Lietuvoje gajį „valstybinės“ kultūros samprata, nors tautinė kultūra ir tapatybė formuojama ir interpretuojama per sąsajas su Vakarų kultūriniu pasauliu. Vykdoma centralizuota, iš viršaus į apačią nukreipta kultūros politika, kur kultūra yra labai priklausoma nuo valstybinių institucijų bei jose esančių kultūros profesionalų valios ir matymo. Pati kultūra dažniausiai suprantama kaip paveldas ir menai, o ne platesnė ir gilesnė idėjų ir prasmų refleksija. Politikams kultūra iš esmės yra „dekoratyvinė“ sritis: politinė klasė nori ideologizuoto, į fasadines vertybes orientuoto meno lauko. Kūryba ir meninė saviraiška viešumoje prižiūrima autoritetingų institucijų, dominuoja etnocentriškas menas, o šiuolaikinis menas ir laisva kūryba – nesuprantami, netgi laikomi pavojingais režimui. Kūryba nėra suprantama plačiai, o veikiau orientuota į mechaninį ir instrumentinį įvairių produktų konstravimą, technologinių inovacijų generavimą. Egzistuoja plačiai išvystytas robotikos, informatikos ir panašių užsiėmimų, kurie patraukliai reklamuojami kaip ugdantys kūrybiškumą pasirinkimas vaikams, dalis šių užsiėmimų privalomi.

Uždara, savais vietiniais kultūriniais mitais, perkoštais per vakarietiškos kultūros sampratas, paremta tapatybės samprata yra nepajėgi į save pažvelgti iš šalies ir kritiškai save reflektuoti. Kultūros ir kūrybingumo sąlytis su švietimo sistema išlieka formalus. Kartu tai, kokios kultūros paveldo interpretacijos perkeliamos į švietimo lauką, yra kontroliuojama elito. Kultūros įstaigų (kaip ir mokslo tyrimų institutų) vadovais skiriami režimui lojalūs asmenys. Mene labiau vertinamas techninis atlikimo meistriškumas nei autentiška kūryba ir laisvė. Taip pat rengiamos masinės kultūros šventės, su būdinga pompastika (pvz., *EuropaNova* festivalis).

Šioje sistemoje eilinis žmogus turi labai daug dirbti (ilgas valandas trunkantis darbas yra normalizuotas ir laikomas vertybe). Po darbo jam nebesinori dalyvauti tokioje kultūrinėje veikloje, kuri kelia sudėtingus ir egzistencinius klausimus, tad kultūra vis labiau įgyja rekreacines ir pramogines funkcijas. Ji – būdas pabėgti ir atsipalaiduoti. Visgi tam tikras alternatyvus kultūrinis gyvenimas egzistuoja – maža dalis kitaip manančių, mąstančių kritiškai buriasi ir ieško saviraiškos būdų. Tam padeda technologijos – įsitinklinę į virtualius tinklus jie gali dalyvauti kur kas gyvesniame ir autentiškesniame demokratiškesniame kultūriniame gyvenime.

Visuomenėje dominuoja materialistinės, išgyvenimo vertybės: turtas, nuosavybė, įvaizdis ir statusas, fizinis ir ekonominis saugumas. Žemas socialinis kapitalas ir didelė konkurencija dėl darbo vietų lėmė sueižėjusius visuomenės tarpusavio ryšius. Tačiau dėl stipraus nuspėjamumo poreikio ir egzistencinio nesaugumo didelė dalis visuomenės pasitiki autoritarine vyriausybe, jos kritiškai nevertindami. Nors valdžia patikima, pasitikėjimas tarp atskirų visuomenės narių ir grupių – žemas, išskyrus artimiausią aplinką.

Valstybės viešai deklaruojamos vertybės nesutampa su praktikuojamomis: viešajame diskurse reiškiamos solidarumo, bendruomeniškumo, lojalumo vertybės, tačiau realus politinės sistemos veikimas nesudaro prielaidų joms pasireikšti – vyrauja nepasitikėjimas vienu kitais. Tam tikras bendrumo laipsnis palaikomas per būtinybės išlaikyti tradicijas ir tapatybę grėsmingoje aplinkoje (su realiomis ar įsivaizduojamomis grėsmėmis) naratyvą, nors tam prireikia vis daugiau režimo pastangų ir vis išmanesnių kontrolės priemonių.

Menksta viešoji moralė: daugėja atlaidumo, pateisinimo nusižengimui įstatymams, sukčiavimui, korupcijai, nors autokratinis režimas sekimo technologijomis ir stengiasi tai kontroliuoti bei skirti dideles bausmes. Klesti aukštas socialinis konformizmas. Autokratija infantilizuoja visuomenę, atleidžia nuo asmeninės atsakomybės, sukurdamą „valstybės globėjos“ iliuziją. Visuomenė gana homogeniška, nėra tolerancijos įvairovei. Vis dėlto yra susiformavęs tam tikras intelektualų, gebančių reflektuoti ir kritiškai mąstyti, sluoksniu, kuris gali mėginti mobilizuoti visuomenę: virš autoritarinio režimo kybo demokratizacijos rizika.

2.2. Scenarijus II: Šiaurinė žvaigždė

Pagrindiniai įvykiai tarptautinėje erdvėje iki 2050 m. Maskvai nesugebėjus tinkamai įgyvendinti visuotinės mobilizacijos ir nemažėjant Vakarų finansinei ir karinei paramai, Ukrainai pavyko išstumti Rusijos armiją iš Rytų Ukrainos ir atkirsti Krymą nuo Rusijos. Stengdamasis suvaldyti situaciją, Kremlius sutiko derėtis dėl taikos ir Krymo demilitarizacijos, o praradęs įtaką šalies viduje Putinas buvo patrauktas (oficialiai – „dėl sveikatos problemų“). Ekonomikos nusteckenimas ir vidinė suirutė Rusijoje sudarė palankias sąlygas Ukrainos ir Moldovos eurointegracijai ir sumažino jos įtaką Baltarusijos atžvilgiu. Nors intensyvėjant sisteminei konkurencijai su Vakarais Kinija yra suinteresuota įtakos Rytų Europoje įtvirtinimu, vienam Pekinui tą padaryti yra sudėtinga, o Maskva regione nebeturi ligtolinės įtakos.

Ilgainiui varžybos dėl pasaulinės įtakos pasisuko Vakarams naudinga linkme. Karo metu įtvirtinti energetiniai ryšiai tarp JAV ir ES užtikrino tolesnę Vakarų vienybę ir ekonominę integraciją, o atvira transatlantinė inovacijų erdvė ir patrauklios gyvenimo sąlygos padėjo Vakarams pritraukti globalių talentų ir pasiekti technologinių proveržių, leidusių sumažinti ekonominę priklausomybę nuo Kinijos. Tuo tarpu Kinijos ekonominį augimą smarkiai sulėtino neigiamos demografinės tendencijos, talentų emigracija, smunkantis Honkongo patrauklumas investuotojams bei vandens stokos krizė. Tai pakirto Kinijos tarptautinę reputaciją bei gebėjimą projektuoti jėgą užsienyje bei sukėlė režimo legitimumo krizę šalies viduje. Smunkanti Rusijos ir Kinijos galia sudarė erdvę Turkijai išplėsti savo regioninę įtaką, tačiau Ankara nebegali ignoruoti Vakarų ginamų normų ir interesų. Kartu Vakarai išplėtė savo vystomojo bendradarbiavimo programas Afrikoje ir Azijoje, ypač junglumo infrastruktūros srityje bei vystant kritinių žaliavų tiekimo grandines. Dėl šių priežasčių apie 2040 m. Vakarai sugebėjo konsoliduoti globalią įtaką: JAV karinė ir finansinė galia garantuoja atvirą tarptautinę prekybą ir suteikia užtikrintumo globalaus kapitalo rinkoms, o aktyvi daugiašalė ES diplomatija padeda suburti platų palaikymą pagrindinių tarptautinių organizacijų reformoms. Kadangi dešimtmečius trukusi konkurencija tarp Kinijos ir Vakarų turėjo neigiamą poveikį tarptautiniam bendradarbiavimui klimato klausimais, ES lyderystė ypač išryškėjo siekiant užtikrinti globalių įsipareigojimų laikymąsi šioje srityje. Kartu Vakarams tenka skirti vis daugiau resursų globaliems klimato kaitos padariniams Pietų valstybėse valdyti ir globaliai bioįvairovės apsaugai.

Vakarų demokratijoms konsolidavus globalią įtaką ir sumenkus regioninei Rusijos ir Kinijos galiai, Rytų Europos regionas mėgaujasi stabilumu ir sąlyginu saugumu. Susilpnėjus Maskvos ir Pekino galiai, Minskui tapo svarbiau užtikrinti gerus santykius su Vakarais (įskaitant ir Lietuvą), o tai sustiprino provakarietiškų koalicijų įtaką Baltarusijos vidaus politikoje. Nors neužtikrintumas dėl Rusijos vidinio stabilumo ir toliau išlieka, sumenkę Maskvos pajėgumai ir demokratijos plėtra Rytų kaimynystėje sumažino tiesioginę grėsmę Lietuvos nacionaliniam saugumui iki mažiausio lygio per kelis dešimtmečius. Tai leidžia Vilniui vykdyti aktyvesnę paramos demokratijai, ekonominės diplomatijos bei vystomojo bendradarbiavimo politiką ir už regiono ribų – tiek per ES ir kitas tarptautines organizacijas, tiek išnaudojant išplėstą diplomatinių atstovybių tinklą Pietryčių Azijoje bei Afrikoje, tiek per partnerystes su NVO. Tuo pačiu metu Lietuvai aktyviai dalyvauja diskusijoje ir siūlo sprendimus, kaip efektyvinti sprendimų priėmimo mechanizmus ES užsienio ir saugumo politikos, eurozonos valdymo srityse. Pagrindiniai regioninės politikos prioritetai Lietuvai yra visavertė Baltarusijos demokratinė transformacija, Kaliningrado demilitarizacija ir visiška Ukrainos bei Moldovos integracija į ES ir NATO (įskaitant eurą ir Šengoną). Nors Vakarai iš esmės vieningai pritaria kiekvienam iš šių tikslų, praktiniu lygmeniu egzistuoja nemažai skirtingų pozicijų dėl Rytų Europos prioretizavimo bendroje Vakarų darbotvarkėje, kur dominuoja klimato kaitos padarinių valdymo, Vakarų Balkanų integracijos ir santykių su Afrika plėtros klausimai. Atitinkamai Vilnius ir toliau yra vienas svarbiausių balsų skatinant Vakarų sostines skirti daugiau dėmesio Rytų Europos regionui. Greta to, Lietuva ir toliau vysto tokius formatus kaip Liublino trikampis, kuris išsiplečia į ketvirtą, kai į jį priimama Baltarusija. Jie padeda palaikyti Ukrainos ir Baltarusijos eurointegracijos perspektyvas.

Lietuvoje gerai veikia valdžios institucijos – valdžia skaidri, keičiantis vyriausybėms, išlaikomas priimtų strateginių sprendimų tvarumas. Valdysena atvira, įtraukianti į sprendimų priėmimą piliečius, pasižyminti darnia tarpinstitucine sąveika, nėra nereikalingos trinties. Kita vertus, dėl dėmesio įtraukimui ir plataus suinteresuoto šalių rato demokratinis sprendimų priėmimas vyksta lėtai ir atrodo sudėtingas.

Šalyje stiprios atstovaujamosios institucijos – parlamentas, įgalinta ir kompetentinga bei atsakinga savivalda, stiprus subsidarumas, tarpregioninis mąstymas. Siekiant geriau spręsti horizontalius iššūkius ir siekti

tarpsektorinių tikslų, ministerijos Lietuvoje formuojamos misijų principu, išplėstas agentūrų tinklas (siekiant užtikrinti korupcijos prevenciją ir įtraukimą, jos yra prižiūrimos parlamentiniu lygiu). Valstybės tarnautojai ir politikai – gerbiamos, prestižinės profesijos. Biurokratija lanksti, užtikrina išmintingą valstybės valdymą, kurio reikalauja išsilavinusi visuomenė. Valstybė intervencijų imasi tik tada, kai jos tikrai būtinos, vengia detalaus reglamentavimo bei mikrovaldymo.

Poveikio vertinimai atliekami prieš numatomą teisinį reguliavimą ir yra tapę norma. Paplitusios ir tiesioginės demokratijos formos, kurias įgalina naujos technologijos, viešąsias paslaugas palengvina e. asistentai. Realaus laiko analitikai ir prognostikai, ypač tokiose srityse kaip kritinės infrastruktūros priežiūra ar eismo valdymas, pasitelkiamos dirbtinio intelekto technologijos.

Viešasis sektorius vertina piliečius, NVO ir verslą kaip bendrakūrėjus, siekia juos proaktyviai įtraukti į sprendimų priėmimą, o išsilavinusi visuomenė suvokia savo įsitraukimo į valstybės valdymo procesus prasmę ir poreikį. Skirtingos visuomenės grupės pajėgia kokybiškai artikuliuoti savo preferencijas per NVO, pilietines asociacijas, profesines sąjungas ir kitus darinius. Nors dėl to sprendimų priėmimo procesai kartais ilgesni, pasitikėjimas jais aukštas, jie pagrįsti darnaus vystymosi principais. Tiesa, dalis piliečių, nors ir vertina demokratiją kaip valdymo formą, nedalyvauja viešosios politikos formavimo procesuose, nes politikai ir lėtas sprendimų priėmimo procesas nepateisina jų išaugusių lūkesčių.

Šalyje užtikrintas teisės viršenybės principas ir pagarba žmogaus teisėms. Žmogaus teisės suvokiamos holistiškai ir įgyvendinamos efektyviai. Vyksta institucijų „koncertavimas“. Šioje srityje tiek teisingumo vykdymo institucijos, tiek nevyriausybinių organizacijų padeda individui ar jų grupei realizuoti savo poreikius, nekeldamos institucinio pasipriešinimo. Bendruomenių įgalinimas leidžia daug funkcijų perduoti tiek regioninei savivaldai, tiek ir nevyriausybiniams organizacijoms.

Žmogaus orumas suvokiamas kaip neatsiejama žmogaus esybės dalis, todėl iš esmės kinta paradigma – žmogus prieky, o valstybė – paskiau. Saugomos visų žmonių teisės pasisakyti, puoselėjant pagarbą ir pasitikėjimą, įvairovė dera su tolerancija. Išspręsta dvigubos pilietybės problema leidžia plėtoti glaudžius ryšius su diaspora – tampa nesvarbu, kur gyveni. Įteisinta eutanazija, LGBT+ šeimos ir jų galimybės įsivaikinti. Be to, šioje visuomenėje darniai sugyvena žmonės ir robotai (pastarieji turi ir tam tikras žmogaus teises).

Sumažėjus išorės saugumo grėsmėms ir politinėms partijoms laikantis pasiektų susitarimų dėl pagrindinių ilgalaikių vidaus politikos prioritetų, valstybėje įgyvendinta ambicinga švietimo ir mokslo plėtros reforma, švietimui ir mokslui skiriami dideli ištekliai. Valstybės lygiu nuolat kyla diskusija, ar švietimui ir mokslui nėra skiriama per daug lėšų. Valstybės lygiu nuolat diskutuojama apie valstybės vaidmenį investuojant į mokslą bei inovacijas. Pasigirsta nuomonių, jog šios investicijos per didelės, per rizikingos ir apskritai, kad inovacijų generavimą geriausia palikti privačiajam sektoriui – verslininkams.

Kokybiškas švietimas tapo prieinamas visiems nepriklausomai nuo socialinių, ekonominių ir teritorinių veiksnių – valstybė rūpinasi, kad visos mokyklos teiktų gerą išsilavinimą. Laikomasi nuostatos, kad kiekvienas vaikas, moksleivis – tai nediskutuotinas potencialas, kurį tereikia atskleisti ir suteikti galimybę rasti jam geriausią vietą pasaulyje. Didelės investicijos nukreipiamos į ikimokyklinį ugdymą. Švietimo įstaigose taikomas personalizuotas patyriminis ugdymas (iš dalies įgalintas virtualios ir papildytos realybės technologijų) visų gebėjimų mokiniams, mokytojams talkina ugdymo dizaineriai. Toleruojamos klaidos ir nauji bandymai. Mokiniai pasižymi aukštais pasiekimais visais lygiais. Tačiau mokykla suprantama ne vien kaip ateičiai reikalingų žinių ir kompetencijų tiekėja, bet kaip vieta ugdyti visapusę, kūrybingą, smalsią ir atsakingą asmenybę, gebančią imtis lyderystės ir veikti drauge su kitais. Kartu mokyklose formuojamas bendras visuomenės kultūrinis kodas: egzistuoja stiprus pilietinis ugdymas, orientuotas į kritinio mąstymo lavinimą, – be kita ko, tai padeda į visuomenę integruoti imigrantus. Mokytojai gerbiami, savo darbe turi autonomiją pasirinkti ir kurti mokymo metodus, siekti rezultatų. Jiems (kaip ir tyrėjams) užtikrinta apmokamų mokymo pertraukų (angl. *sabbatical*) tvarka, leidžianti jiems reguliariai gilinti žinias, įskaitant stažuotėse užsienyje.

Ugdymo procese įvykusi tikslųjų, gamtos ir socialinių bei humanitarinių mokslų integracija, klesti tarpdiscipliniškumas. Visas skirtingas lavinimo sritis vienijantis pamatas – pagarba ir dėmesys visapusiškai asmenybės raidai jo gyvenamoje aplinkoje: nuo mažens ugdomas kūrybiškumas, drąsa, pasitikėjimas,

antrepreneriškas, sveikos gyvensenos įpročiai, pagarba supančiai aplinkai, atjauta kitam. Visi geba ir turi sąlygas dirbti skaitmeninėje aplinkoje. Švietimas padeda mažinti socialinę atskirtį. Mokymasis visą gyvenimą žmonėms yra tapęs norma ir kasdienybės dalimi. Pagrindinė švietimo sistemos problema – jos dalyvių motyvacija siekti geriausio rezultato (mokytis, pasitelkti naujoves ir pan.), kai tam sudarytos visos sąlygos.

Po aukštojo mokslo reformos šalyje likę keli universitetai konkuruoja pasauliniu mastu, jie turi gerą infrastruktūrą, geba lanksčiai prisitaikyti prie pokyčių. Įgyvendinta universitetų be sienų ir atviro universiteto koncepcija. Universitetai teikia įvairios trukmės programas, modulius, kursus, taip labai aktyviai įsitraukę į įvairaus amžiaus ir įvairių poreikių žmonių mokymąsi visą gyvenimą. Universitetai orientuoti į idėjų generavimą ir sprendimų paiešką. Dėstytojai jaučia administracijos pasitikėjimą ir turi autonomiją ir, savo ruožtu, pasitiki studijuojančiais ir gerbia jų laisvę kurti ir ieškoti. Universitetai, kolegijos, profesinio mokymo įstaigos bendradarbiauja, kurdami mokymosi visą gyvenimą ekosistemą. Veikia lanksti stipendijų sistema, nuolatinis studijų studentams nebereikia greta studijų dirbti.

Išauga tarptautinių mainų mastai. Valstybė remia mokslinius tyrimus prioritetinėse srityse (biotechnologijose, fotonikoje, maisto technologijose, ICT, kosmoso technologijose), bet yra nubrėžtos aiškios etinės ribos. Sudaryta erdvė ir laisvam mokslininkų tyrėjų eksperimentavimui, tad šalyje sukuriama daug didelių išradimų. Valstybė sudarė sąlygas tyrėjams siekti mokslinės veiklos kokybės, mokslas yra gerai integruotas į tarptautinius tinklus. Egzistuoja didelė sinergija tarp aukštą pridėdamąją vertę kuriančio verslo ir akademinio pasaulio, nemažai mokslininkų dirba pažangiose verslo įmonėse, o inovacijos yra realus politinis prioritetas. Kartu privačios įmonės pačios vis daugiau investuoja į MTEP. Atitinkamai šalyje išvystyta ir gerai funkcionuoja aukštųjų technologijų inovacijų ekosistema, paremta glaudžiu mokslo, verslo, valdžios ir vartotojų bendradarbiavimu, nukreipta tiek į originalaus mokslo bei technologijų kūrimą, tiek ir į globalių iššūkių sprendimą – tai sukelia žmonėms prasmės jausmą ir yra viena iš paskatų rinktis gyvenimą Lietuvoje.

Sumažėjusi visuomenės stratifikacija ir socialinė atskirtis, ir nors išlieka tam tikros toleruotinos klasės nelygybės, tačiau visiems užtikrintos lygios galimybės, visuomenėje plačiai veikia meritokratijos principai. Įgyvendinta daugybinės pilietybės idėja, todėl tapo nebesvarbu, kur gyveni.

Dėl palankaus gamtinio ir socialinio klimato, sėkmingai įgyvendintų reformų Lietuva tapo patrauklia vieta gyventi, todėl šalis pritraukia nemažai atvykstančių žmonių (vykdoma valdomos imigracijos ir integracijos politika): sugrįžta dalis išeivijos, vykdoma tikslinė imigracijos iš kitų ES ir trečiųjų asmenų politika, derinant paskatas pritraukti aukštos kvalifikacijos profesionalų ir žemos kvalifikacijos darbuotojų. Šalis išplėtojo sėkmingas imigrantų integracijos programas, suteikiančias jiems ilgalaikę perspektyvą šioje šalyje. Tiesa, dėl sąlyginio Lietuvos patrauklumo į šalį vyksta ir nemažai klimato ir karo pabėgėlių, kuriuos valstybė privalo priimti nepriklausomai nuo nacionalinės migracijos politikos prioritetų. Lietuvoje nuosaikiai auga gyventojų skaičius ir jų etninė bei kultūrinė įvairovė – tai suteikia impulsų rasti naujiems verslams, generuoti naujas idėjas.

Lietuva vykdo šeimos politiką, kuri apima visas šeimų formas, skatina lyčių lygybę bei lankstų vaikų auginimo ir darbo / karjeros derinimą. Valstybė plečia ikimokyklinio amžiaus (ypač iki 3 m.) vaikų priežiūros tinklą bei vykdo subalansuotą paramos būstui (jaunoms šeimoms) politiką. Kryptingos investicijos į sveikatos infrastruktūrą, prevenciją ir sveikos gyvensenos plėtrą leidžia sumažinti gyventojų mirtingumo ir vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės rodiklių atotrūkį nuo Vakarų šalių lygio. Mažėja mirtingumas ir negalios paplitimo mastai vyresnių nei 65 m. gyventojų grupėje, taip sudaromos geresnės prielaidos sidabrinei ekonomikai bei įsijungimui į socialinį gyvenimą. Nustatyta lanksti, personalizuota pensijų sistema (priklausanti nuo darbo pobūdžio) ir pasikeitęs požiūris į senjorus užtikrina paskatas vyresniems žmonėms likti darbo rinkoje. Egzistuoja senstančiai visuomenei pritaikyta viešųjų paslaugų infrastruktūra, sudaryta daug galimybių įvairioms visuomenės išraiškoms.

Didžioji dalis visuomenės gyvena miestuose ir priemiestinėse zonose, kuriose užtikrinta aukšta gyvenimo kokybė: kiekvienas jaučiasi arti gamtos. Be to, dalis miestiečių kuriasi atokesnėse nuo pagrindinių miestų vietose, įsigydami antrąjį ar trečiąjį būstą (taip palaiptai pakeisdami kadaise ištuštėjusių kaimų vaizdą). Nors dėl anksčiau susiformavusios nepalankios gyventojų amžiaus struktūros Lietuvos gyventojų skaičius ir toliau mažėja, pozityvūs valstybės demografinių procesų pokyčiai padeda minimizuoti šio mažėjimo mastus.

Subjektyvus visuomenės saugumas auga sulig atsakomybe ir kompetencijomis. Šalyje susiformavusi gerai struktūruota pilietinė visuomenė. Galimos grėsmės ir rizikos įvardintos ir išugdytas galimas atsakas į jas (išvystyti ekstremalių situacijų algoritmai, išplėta civilinė sauga, todėl susiklosčius krizinėms situacijoms niekam nekyla klausimų, kaip reikėtų elgtis).

Didesnės ekonominės, politinės ir socialinės laisvės lėmė bendrą didesnį visuomenės pasitenkinimą gyvenimu, tad kartu ir subjektyvų saugumo jausmą.

Kaip ir visose Vakarų šalyse, Lietuvos vartotojai, verslas ir vyriausybė sutaria, kad technologinė-skaitmeninė ekonomikos transformacija privalo prisidėti prie žaliajo perėjimo ir socialinių iššūkių sprendimo. Dėl plataus konsensuso šiais klausimais ir aukšto pasitikėjimo viešosiomis institucijomis gyventojai supranta tinkamo valstybės finansavimo poreikį – prioritetinių valstybės sektorių ir politikos programų plėtra finansuojama efektyvia ir plačiai priimtina mokesčių sistema.

Atitinkamai vystoma ambicinga, glaudžiu mokslo ir verslo bendradarbiavimu paremta inovacijų politika. Lankstus verslo reguliavimas šalies ir ES lygiu sudaro palankias sąlygas eksperimentuoti ir, esant reikalui, steigti strateginius susivienijimus tarp įmonių, skatinamos valstybės ir privačios investicijos į inovatyvias sritis (bio-, agro- ir maisto technologijas, fotoniką ir informacinių ryšių technologijas). Kryptingos investicijos ir plati, atvira transatlantinė inovacijų erdvė leidžia Lietuvai „užauginti“ net kelias globaliai konkurencingas aukštųjų technologijų įmones, užimančias didelę pasaulinės rinkos dalį. Technologinė pažanga bei bendri įsipareigojimai ES lygiu taip pat padeda Lietuvai pasiekti nacionalinius klimato tikslus. Tai padidina Lietuvos reputaciją ES lygiu, kurį Lietuvą gali panaudoti buriant sau palankias koalicijas ir kovojant dėl savų interesų.

Greta didžiųjų korporacijų veikia ir daug mažų inovatyvių įmonių, siūlančių konkurencingas paslaugas ir produktus. Tą iš dalies lemia ir tvirta ES konkurencijos politika, ir didesnis vartotojų dėmesys vartojamų prekių ir paslaugų kokybei, tvarumui ir originalumui. Lietuvoje plačiai taikomi personalizuoti verslo sprendimai žmogui (pvz., personalizuotos sveikatos technologijos, personalizuota apranga), veikia nemažai socialinių įmonių, plečiasi dalijimosi ekonomikos platformos, išauga kūrybinių industrijų kuriama vertė. Atitinkamai vertinant ekonomiką matuojama ne vien BVP, bet ir laimės indeksas bei kiti „minkštieji“ rodikliai.

Vykstant Ukrainos eurointegracijai ir Baltarusijos transformacijai, Lietuva sugebėjo pritraukti nemažai naujų darbuotojų – tiek aukštos, tiek žemesnės kvalifikacijos. Tai padeda stabilizuoti valstybės senėjimo indeksą, tačiau bendros demografinės tendencijos taip pat skatina sidabrinės ekonomikos plėtrą. Kadangi pensinio amžiaus didinimo galimybė lieka nepatraukli vyresniems rinkėjams, sidabrinė ekonomika daugiausia vystoma per mokesčines paskatas ir vyresnių asmenų įgalinimą švietimo politikos priemonėmis.

Valstybė siekia neutralizuoti prielaidas socialinei nelygybei rasti, balansuodama tai su paskatomis imtis iniciatyvos, kurti verslus (per optimalią mokesčių sistemą ir kitas priemones). Tai tampa vienu svarbiausių valstybės ekonominės politikos uždavinių. Lietuva pasiekė ambicingą pasivyti ES vidurkį pagal savo persikirstymo politikos poveikį nelygybės mažinimui, taip pat panaikino ryškius pajamų apmokestinimo nelygumus pagal rūšį. Kartu, siekiant kovoti su socialine nelygybe iki vertės kūrimo procesų, sustiprinta viešųjų paslaugų kokybė ir prieinamumas. Visgi, nepaisant to, kad gana daug gerų darbų yra mažose kompanijose, stipriausios šalies įmonės gali pasiūlyti gerokai aukštesnes pajamas savo darbuotojams, tad nelygybė vertės kūrimo procese išlieka.

Šalyje vystoma moderni susisiekimo, energetikos ir skaitmeninė / komunikacijų infrastruktūra. Vykstant įsipareigojimus ES, infrastruktūros plėtra glaudžiai derinama tiek su kitomis šalimis, tiek su Bendrijos klimato tikslais. Lietuva bendradarbiauja su Vidurio Europos valstybės Trijų Jūrų Inicijatyvos formate, kurios dėka tampa įmanoma greitkeliu ir traukiniu iš Klaipėdos pasiekti Sofiją, sukuriama europinė energetikos rinka. Augant gyventojų turui ir gyventojams dažniau įsigyjant antrąjį būstą, tapo lengviau įgyvendinti policentrinę šalies viziją. Siekiant suvaldyti tolesnę miestų plėtrą, miestai vystomi kompaktiškai, įtraukiant gyventojus ir bendruomenes, skiriant daug dėmesio viešųjų erdvių plėtrai ir išsaugant žaliuosius plotus.

Šalyje gerai išvystyta moderniausia skaitmeninė infrastruktūra: itin spartus internetas pasiekiamas iš bet kurio taško, kas įgalina naujų verslų ir net pramonės šakų plėtrą bei leidžia žmonėms laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą.

Dėl praeityje buvusių aukštų energijos kainų susirūpinta energetiniu efektyvumu, energijos taupymu ir inovatyviais alternatyviais generavimo šaltiniais. Plėtojama decentralizuota energetika, privatūs gyventojai apsirūpina energija savarankiškai, miesteliai energetiškai nepriklausomi.

Visuomenei būdingas pagarbus ir tausojantis santykis su gamta. Jis atspindi tradicinę lietuvišką tapatybę, kad gamta – labai svarbi, be to, Lietuva siekia aktyviai prisidėti prie bendrų europinių klimato politikos siekių. Dėl ribotų resursų Lietuva tapo viena lyderiaujančių žaliųjų technologijų plėtros šalių Europoje.

Ekologinis raštingumas ir nuostata, kad gamta yra savaiminė vertybė, kuri turi būti saugoma ir puoselėjama, ugdomi nuo mažens. Dar daugiau: įtvirtinamos gamtos teisės. Verslo plėtra vykdoma atsižvelgiant į gamtos tausojimo kriterijų, paisoma tvaraus gamtos išteklių valdymo principų, siekiama teigiamo ekologinio pėdsako balanso. Klesti inovatyvus žemės ūkis (neariamoji žemdirbystė, išmanusis tręšimas ir t. t.). Tausojamas dirvožemis. Labai sumažėjusi pasklidoji tarša, praktiškai neliko taškinių taršos šaltinių. Vyrauja strategija „nuo ūkio iki stalo“, daugiausiai valgomas vietoje užaugintas šviežias maistas.

Aplinkosaugoje, nors didėja ir laukinės gamtos masyvai, orientuojamasi ir į konkrečių teritorijų, ir į natūralių gamtinių procesų, siejančių ekosistemas, išsaugojimą (pvz., leidžiama savaiminė miškų plėtra). Stabilizuojasi ir didėja biologinė įvairovė, plečiasi didžiausią ekologinę vertę turinčios buveinės: miškų ir pelkių plotai viršija 40 %, plačiai įveikintos ekosisteminės paslaugos. Svarbus vaidmuo čia tenka vietos bendruomenėms, aktyviai veikia gamtosauginės NVO. Kartu su stipriu aplinkosauginiu švietimu sukurta ir efektyvi paskatų sistema vystyti privačia iniciatyva saugomas teritorijas. Įtrauktas ir mokslas: daug inovacijų ir atradimų, sprendžiančių aplinkosaugines (taip pat maisto trūkumo pasaulyje) problemas. Išvystytas tarptautinis bendradarbiavimas šioje srityje: funkcionuoja veiksminga transnacionalinė oro ir vandens taršos bei vandens sistemų stebėsenos sistema, įskaitant su Baltarusija.

Suvokiama, kad nepaliesta gamta – tai ir konkurencinis pranašumas (be kita ko, leidžiantis plėtoti „natūralų“ gamtinį, pvz., pelkių turizmą). Todėl valstybės tikslas – balansavimas siekiant darnos tarp žmogaus veiklos ir aplinkos, tarp miestų plėtros ir atidaus santykio su gamta.

Technologijos įgalina viešųjų paslaugų ir sveikatos apsaugos individualizavimą. Egzistuoja platus privačių ir valstybinių sveikatos priežiūros institucijų pasirinkimas. Sveikatos sektoriuje vyrauja empatiškas ir etiškas santykis su klientu modelis, paslaugos orientuotos į žmogų.

Sveikatos priežiūrai skiriama daugiau kaip 10 proc. šalies BVP. Vyriausybė, privatus sektorius ir piliečių bendruomenės glaudžiai bendradarbiauja kurdami sprendimus, gerinančius gyvenimo kokybę, sveikatinimo galimybes ir veiksmingą sveikatos priežiūrą. Kai sveikatos apsaugos srityje vyriausybės imasi iniciatyvos, piliečių dalyvavimas užtikrinamas visame politikos formavimo procese, siekiant skatinti teisingumą, tvarumą ir žmonių sveikatą visose politikos srityse. Didelę vertę turi laisvalaikis, bendruomeniškumo jausmas ir gamta. Teisingos pajamos pagerina gyvenimo sąlygas ir visiems užtikrina geresnius standartus. Lietuvos medicinoje vyksta spartūs technologiniai pokyčiai. Atsižvelgiant į senėjančią populiaciją vykdoma sveiko senėjimo politika.

Žmonės jau nuo mokyklos įgiję daug praktinių žinių, kaip rūpintis savo sveikata. Propaguojamas sveikas gyvenimo būdas, daug dėmesio skiriama ligų prevencijai, psichinės sveikatos klausimai taip pat integruoti į sveikatos priežiūros sistemą. Didelis biudžetas leidžia teikti ir subsidijuoti kokybiškas sporto, laisvalaikio paslaugas regionuose – veikia baseinai, stadionai ir kt. Visuomenė pasižymi ilgaamžiškumu, sveikatos priežiūros specialistai yra autoritetai.

Visuomenė ne darbo metu sąmoningai atsiriboja nuo technologijų ir interneto. Tai padeda rasti balansą tarp virtualaus ir realaus pasaulių.

Visuomenėje kur kas mažiau tolerancijos bet kokios formos smurtui, vyrauja pagarba žmogaus teisėms. Tai prisideda prie palankesnės visuomenės emocinės ir fizinės sveikatos, kadangi socialiniai sveikatos veiksniai daro jai teigiamą įtaką.

Iš „kovos dėl išlikimo“ šalies Lietuva tapo „kūrybinės saviraiškos“ šalimi. Kultūra Lietuvai, kaip mažai šaliai, yra vienas iš svarbių valstybės prioritetų.

Dėl savitos autentiškos kultūros esame atpažįstami pasaulyje. Kūrybiškumo lavinimas, kultūrinis ir meninis ugdymas vyksta nuo mažens. Be kita ko, stipriai išaugo kūrybinis savęs realizavimas bei dalyvavimas kultūroje atsirandant vis daugiau laiko po darbo ir kitų įsipareigojimų. Maža, bet savita Lietuvos kultūros rinka kuria patrauklų turinį pasauliui. Nebekyla rūpesčių dėl kultūrinės infrastruktūros, sukurtos geros sąlygos individualiai ir kolektyvinei meninei saviraiškai. Valstybė ir privatūs asmenys investuoja į profesionalųjį meną, lietuvišką literatūrą, architektūrą, meno kritiką. Meninė kūryba – laisva ir eksperimentiška, nes kuria laisvi asmenys. Garsūs užsienio menininkai renkasi Lietuvą savo kūrybinių sumanymų įgyvendinimui, klesti tarptautinės partnerystės. Vilnius įsitvirtina kaip vienas Europos kultūros centrų – gyvas, dinamiškas, atviras miestas, kuriame sugyvena skirtingos kultūros formos (nors tai kartu reiškia labai aukštus pragyvenimo kaštus). Nuo jo nedaug atsilieka ir kiti miestai.

Valstybės institucijos dirba ne tik tiesiogiai su kultūros sektoriumi, o pirmiausia su visuomene, siekdamos formuoti kokybiško produkto paklausą. Egzistuoja platus kultūros paslaugų pasirinkimas įvairiems vartotojams, be to, žmonės patys įsitraukia į įvairias kūrybines veiklas. Išplėtotas glaudus privatus ir valstybinio sektoriaus bendradarbiavimas – privačios meno kolekcijos dažnai dovanojamos valstybiniams muziejams. Ilgainiui visuomenėje susiformavo filantropijos ir mecenatystės tradicijos – tai leidžia daugiau kultūros kilti „iš apačios“, mažėja kultūrinė atskirtis tarp didžiųjų miestų ir regionų. Suvokdama, kad gyvos ir autentiškos kultūros esmė – ne tik meno produktai, bet ir savęs refleksija bei prasmių apykaita, valstybė kuria arba padeda rasti erdvėms bendruomenių susitikimams.

Kultūros paveldas aktualizuojamas kaip svarbus resursas, padedantis reflektuoti dabartį. Lietuviai mato ir supranta save kaip neatsiejamą Vakarų Europos civilizacijos dalį, prie kurios kūrimo gali prisidėti kiekvienas.

Visuomenėje dominuoja postmaterialios saviraiškos vertybės: vertinamos politinės laisvės ir dalyvavimas, savirealizacija, asmeniniai santykiai, kūrybiškumas ir rūpinimasis aplinka. Vyrauja individualizmas, bet kartu – nestokojama empatijos ir pagarbaus santykio su kitu.

Žmonės mano, kad gali daryti įtaką visuomenei ir valstybei ir imasi įvairių pilietinių iniciatyvų – Lietuvoje užaugusi nauja ir ambicinga karta, kurios dauguma jaučiasi gebanti pasirūpinti savimi, noriai prisiima lyderystę, geba veikti kartu su kitais, ir neperkelia atsakomybės kitiems. Egzistuoja aukštas nepakantumas viešosios moralės pažeidimams (sukčiavimui, mokesčių slėpimui), tačiau bendrai tikima, kad dauguma žmonių vis dėlto yra sąžiningi. Tai yra prielaida jų bendravimui ir solidarumui, pasitikėjimui. Visuomenėje daug įvairovės, individualumo, o kartu – atjautos ir pagarbos kitam, kitokiam. Šalyje susiformavo brandi pilietinė visuomenė.

Lietuva tampa „sumanių protų“ šalimi ir sugeba kūrybingai spręsti pagrindinius jai kylančius iššūkius – tapatybės, vidinės visuomenės sanglaudos, įsitinklinimo pasaulyje ir kt. Tai įtakinga technologijas kurianti ir tinkamai taikyti gebanti visuomenė ir valstybė. Šioje visuomenėje nebijoma klysti, bandyti naujų dalykų, egzistuoja tolerancija klaidai. Saugumas – fizinis ir ekonominis – yra priimamas kaip savaime suprantamas, o visuomenės bei individų pasitikėjimas savimi bei savo kultūra pakankamai aukštas, tad nekyla poreikio primygtinai laikytis kultūrinų normų, kurios prioritetizuoja etnocentrišką tapatybės sampratą.

Vyraujantis gyvenimo stilius: saikas ir lėtumas, žmonės pasižymi aukštu socialiniu ir emociniu raštingumu. Pagrindinė žmonės kamuojanti problema – gyvenimo prasmės klausimas.

2.3. Scenarijus III: Kapanojimasis

Pagrindiniai įvykiai tarptautinėje erdvėje iki 2050 m. Rusijos ir Ukrainos karas perėjo į mažesnio intensyvumo fazę ir ilgainiui tapo dar vienu Rusijos „užšalusiu konfliktu“. Įsipareigojimas palaikyti Ukrainą apribojo Vakarų galimybes bei valią veltis į agresyvią konkurenciją su Kinija, o Pekinas dėl augančių vidinių iššūkių taip pat vengė konkurencijos su Vakarais eskalavimo. Atitinkamai Kinija karo metu išlaikė „strateginį neapibrėžtumą“ Maskvos atžvilgiu ir susilaikė nuo atviros karinės paramos, drauge skatindama taikaus susitarimo paieškas. Siekdami įgyvendinti klimato kaitos valdymo tikslus ir užtikrinti strateginių ginklų kontrolę, Vakarai ir Kinija nusprendė atnaujinti bendradarbiavimą įvairiais tarptautiniais formatais, įskaitant JTO. Kadangi vis didėjanti Vakarų gerovės valstybių apkrova ir augantys Kinijos vidurinės klasės lūkesčiai kūrė tolesnio ekonominio augimo poreikį,

abi pusės išlaikė ir tarptautinės prekybos sistemos funkcionavimą bei stengėsi normalizuoti tiesioginį ekonominį bendradarbiavimą.

Nors Vakarai ir Kinija ir toliau konkuravo dėl globalios įtakos, jų tarpusavio santykiai įgijo stabilią formą, svarbiausiose srityse – pvz., strateginių ginklų kontrolės klausimais – veikia institucionalizuoti pozicijų koordinavimo formatai. Nors ES narės dėl nepakankamų investicijų į MTEP nesugebėjo konkuruoti su JAV ir Kinija aukštųjų technologijų klausimais, ES augimui padėjo tai, jog stabili tarptautinė situacija sumažina poreikį rinktis tarp partnerystės su JAV ir ekonominių ryšių su Kinija. Siekdamas mažinti priklausomybę nuo Kinijos kritinių žaliavų, ES valstybės plėtoja ekonominį bendradarbiavimą su Afrikos šalimis. Mirus Vladimirui Putinui atsirado galimybė formalizuoti karo Ukrainoje pabaigą, o Vakarams ir Kinijai – patraukti naująjį Rusijos režimą į savo orbitą (analogiška konkurencija prasidėjo ir dėl įtakos Baltarusijai). Abi pusės bandė išnaudoti šią konjunkturą kaip progą reformuoti globalią tarptautinę tvarką. Visgi Vakarai ir Kinija nesugebėjo pasiekti bendro susitarimo dėl JT Saugumo Tarybos sudėties ir veto teisės ir, atitinkamai, ėmė aktyviau vystyti alternatyvius tarptautinio bendradarbiavimo formatus. Taip pat sustiprėjo ir valstybių pastangos vystyti regionines saugumo struktūras, įskaitant ir Baltijos jūros regione. Tarptautinės tvarkos neapibrėžtumai buvo naudingas Turkijai: išnaudodama savo svarbą tiek Vakarams, tiek Kinijai, Ankara įtvirtino savo regioninę įtaką ir yra svarbus žaidėjas Afrikoje. Ši nauja, mažiau stabili tarptautinė situacija turėjo pasekmių Vakarų vidaus politikai: į ją grįžo konfliktai dėl tinkamo bendradarbiavimo su Pekinu formos, kuriuos dabar dar labiau aštrina tai, jog ilgiau nei dešimtmetį trukę „pragmatiniai“ santykiai nepadėjo reikšmingai suvaldyti klimato kaitos ir augančios socialinės nelygybės problemų. Tokios įtampos itin ryškios ES, kurios santykinė ekonominė galia JAV ir Kinijos atžvilgiu susitraukė ir kuri išlieka pažeidžiama klimato migrantų grėsmei bei vis dažnėjančioms tarpkontinentinių „žaliųjų“ teroristų tinklų atakoms.

Tarptautinę sistemą apibrėžianti konkurencijos ir koegzistavimo tarp Vakarų ir Kinijos dinamika reiškia, kad Rytų Europa išlieka viena iš svarbiausių varžybų dėl regioninės ir globalios įtakos zona. Kadangi konkurencija su Kinija verčia Vakarus plėtoti santykius su Maskva ir Minsku (idant šie nenudreifuotų į Pekino orbitą), Lietuva balansuoja tarp poreikio apsisaugoti nuo Rusijos keliamos grėsmės ir noro išlikti konstruktyvia ir „pragmatiška“ partnere Vakarų sostinėms. Vilnius ir Minskas vysto dvišalį bendradarbiavimą įvairiose funkcinėse srityse (pvz., tranzito ir aplinkosaugos klausimais). Saugumo poreikius aprūpinti iš dalies padeda sustiprėjęs regioninis bendradarbiavimas, ypač su Lenkija ir Ukraina, tačiau Lietuva išlieka priklausoma nuo platesnės Vakarų, ir ypač JAV, paramos bei pajėgumų. Nors Lietuvai iš pažiūros palanku tai, kad tarptautinėje sistemoje ir toliau galioja daugiašalio bendradarbiavimo, teritorinio integralumo, suverenumo ir teisės viršenybės normos, vidaus politikoje auga frustracija dėl to, kad šios normos ir egzistuojančios tarptautinės institucijos nepadeda, o kartais netgi trukdo spręsti vis skaudžiau juntamas klimato kaitos pasekmes bei valdyti vis didesnius tarptautinės migracijos srautus. Tai sąlygoja intensyvius debatus dėl Lietuvos užsienio politikos: ji figūruoja kaip kontraversiškas klausimas rinkimuose, vykdomos politikos programos keičiasi priklausomai nuo valdžios. Tokia situacija apriboja valstybės užsienio politikos nuoseklumą ir neleidžia jai išvystyti ir įtvirtinti įtakos tarptautinėje sistemoje. Lietuva nesugeba formuluoti kitoms ES narėms patrauklių idėjų ir burti bendraminčių koalicijų: atitinkamai Vilnius ir toliau yra ES politikos „priėmėjas“, o ne „kūrėjas“. Valstybės negebėjimas formuoti diskusijų dėl ES valdysenos reformos kuria baimę, kad ES sprendimų priėmimo procedūros leis Vakarų valstybėms ignoruoti Lietuvos interesus.

Lietuvoje valdžių kaita pasižymi švytuoklės principu bei žema tarppartinio bendradarbiavimo, strateginio mąstymo kultūra. Sprendimų priėmėjams niekaip nepavyksta susitarti dėl ilgalaikių valstybės raidos krypčių.

Demokratija šalyje veikia imituojama: formalios demokratinės procedūros veikia, bet turinio jose nėra – dauguma piliečių nusivylę ir nebemato prasmės dalyvauti. Realiame gyvenime tęsiasi politinis kapanojimasis: reikalingas reformas nuolat stabdo „ribinės daugumos“, politikoje nuolat vejamasi vakar dieną. Tikrąją sprendimų priėmimo galią įvairiose valstybės srityse (politikoje, versle, švietime, sveikatos apsaugoje, kultūroje, teismuose ir kt.) turi elitinės uždarnos struktūros. Valstybės institucijose trūksta lyderystės ir kompetentingų darbuotojų, kas gerokai sumažina naujų idėjų generavimo galimybes. Viešajame sektoriuje dominuoja vidutinybės, rutininė veikla, procesai dėl procesų, vis painesnės ir gausesnės taisyklės. Sprendimų priėmimo procese daugiau reikšmės turi ne žinios ir įrodymais grįsti argumentai, o ideologija, partiniai interesai ar, paprasčiausiai, nuojauta. Dalį šių trūkumų siekiama kompensuoti perkant paslaugas iš privataus sektoriaus,

tačiau tai turi menką poveikį bendrai viešosios politikos kokybei. Valdysena chaotiška, stinga tarpinstitucinio bendradarbiavimo. Tai neišvengiamai paliečia ir Lietuvos diplomatiją, kuri tampa neįgalia formuoti ir ginti Lietuvos interesus. Regionai tvarkosi kaip išmano – juose klesti regioninės partinės „kunigaikštystės“.

Stiprėja asmenybės ir autoritetų svarba visuomenėje, ką savo labai išnaudoja populistinės partijos. Nepaisant vykdomų pilietiškumo pamokų mokykloje, organizuojamų valstybinių švenčių ir minėjimų, santykis su valstybe ribotas, paviršutinis. Dauguma visuomenės nesuvokia savęs kaip valstybės dalies ir nedalyvauja jos kūrime, veikia laukia iš valstybės sprendimų ir kartu yra jais nepatenkinta. Visuomenė nori tikėti populistinių partijų siūloma lengvų sprendimų viltimi, tačiau gavusios valdžią šios partijos tik iššvaisto Lietuvos laiką ir biudžetą daug žadėdamos ir nieko konkretaus nenuveikdamos. Tai užsuka užburta politinio nusivylimo ratą.

Į sprendimų priėmimo procesus piliečiai, bendruomenės įtraukiami ypač menkai, formalizuotai, tad kolektyvinių sprendimų nedaug. Sprendimų priėmėjams trūksta intelektualinių resursų suvokti kolektyvinio veikimo prasmę ir duodamą naudą demokratijai bei sukurti realiai veikiančią infrastruktūrą. Bendruomenių įtraukimas vyksta paviršutiniškai: apie jo galimybes arba nepranešama, arba informuojama per įvairias biudžetui ypač brangiai atsiėjusias programėles (*apps'us*), kurių egzistavimu valdininkai didžiuojasi, tačiau iš tiesų jomis niekas nesinaudoja. Iš dalies dialogą bandoma imituoti pasitelkiant medijas – vyksta daug politinių diskusijų televizijos ar interneto laidoje, kurios pasitelkia dramatiškus virtualios realybės elementus, kad padidintų žiūrovų susidomėjimą. Jose į nieko nelemiančius balsavimus įtraukiami vis labiau nusivylę gyventojai, o laimingieji pakviečiami prisijungti ir nuoskaudas išsakyti tiesioginiu teletiltu. Visos šios diskusijos paskęsta foniniame triukšme ir prisideda prie vis gilesnio visuomenės nuovargio.

Teismai, nors ir nėra priklausomi nuo politinės valdžios, tačiau nėra pakankamai finansuojami, todėl pritraukia vis mažiau kvalifikuotų specialistų, kas savo ruožtu atsiliepia teisingumo devalvacijai, parodomajam teisingumui, žmogaus teisių stagnacijai. Silpna teisingumo sistema mažina užsienio investuotojų pasitikėjimą Lietuva kaip patikima verslo vieta. Orientavimasis į formalųjį teisingumą, perdėtas dėmesys procedūroms atitolina žmones ir visuomenę nuo pačios valstybės, kelia pasitikėjimo valstybe problemų.

Žmogaus orumas priklauso nuo jo turtinės padėties ir socialinio statuso – socialinėje atskirtyje atsidūrę žmonės toli gražu nesijaučia oriai. Žmogaus teisės formaliai garantuojamos, bet nėra užtikrinamas realus jų veikimas. Stokojama supratimo ir pajėgumų rūpintis savo teisėmis ir laisvėmis – iš esmės silpna pilietinė bendruomenė bendram veikimui mobilizuojasi tik išskirtiniais atvejais. Stiprėja nepasitenkinimas valstybe ir jos institucijų veikimu – Lietuvoje vyrauja nerimas dėl demokratijos ateities.

Švietimo sistemoje tęsiasi jau keletą dešimtmečių nesibaigiančios (ir kartu dalinės) reformos. Kiekviena naujai atėjusi valdžia pateikia vis naują švietimo pertvarkos viziją, tačiau ji netampa realiu politiniu prioritetu, tikslai nepagrindžiami realiais resursais, pertvarkos nepasiekia brandžios įgyvendinimo stadijos, nėra tęsiamos valdžioms pasikeitus. Vis dėlto švietimo sistema nestovi vietoje ir, nors lėtai ir fragmentuotai, veikia kai kurias pasaulines tendencijas. Tačiau tokios būklės švietimas nekuria papildomos vertės valstybei.

Švietimo sistema labai fragmentuota pagal kokybę ir prieinamumą. Egzistuoja dideli kokybiniai skirtumai tarp skirtingų mokyklų, prieiga prie gero išsilavinimo labai priklauso nuo šeimos pajamų, gyvenamosios vietos, netgi tėvų požiūrio į vaikų išsilavinimą. Įtraukusis mokymas gerai veikia tik kai kuriose mokyklose. Jaunimas neina dirbti mokytojais, tad švietimo įstaigose (kaip ir kitur viešajame sektoriuje) masiškai trūksta darbuotojų: mokytojų, dėstytojų ir kitų specialistų. Ugdymo metodai inertiški, trūksta laboratorijų ir naujausių technologijų įtraukimo į mokymo procesą. Mokykloje ir toliau orientuojamasi į pažymį, ignoruojant moksleivių fizinę sveikatą bei psichologinę gerovę. Mokiniai ir studentai, savo ruožtu, atestatą ar diplomą traktuoja kaip teisę ir natūralų dalyką, o ne gautą gebėjimų liudijimą, grįstą atsakomybe dėl savo ateities. Retkarčiais atskiri šviesuliukai ir jų pastangos siekti kokybės sužiba, bet kokybiško mokymo visiems sistemos nėra. Žmonės daug mokosi patys savarankiškai internetu (*online*), tačiau kompetencijos nevaliduojamos, sunku įvertinti įgytų diplomų ar sertifikatų vertę. Švietimas nesuteikia galimybės judėti į socialiai palankesnę aplinką ir taip įtvirtina bei gilina socialinę nelygybę. Vertybinis ir kultūrinis ugdymas mokykloje fragmentuotas, priklauso nuo mokytojo asmenybės, švietimas neformuoja visuomenės bendražmogiško vertybinio ir kultūrinio pagrindo, kuris nyksta.

Ir taip žemas mokslo finansavimas paskirstytas tarp daugelio universitetų ir tyrimų institutų yra pakankamas tik jų išgyvenimui, bet ne mokslo ir inovacijų plėtrai. Mokslinių tyrimų kokybė labai fragmentuota, yra keli aukšto tarptautinio lygio mokslo centrai. Visgi oficialiai siekiama būti geriausiais kone visose tyrimų srityse, nenustatant strateginių prioritetų ir išskaidant išteklius. Stokodama nuoseklios MTEP politikos, valstybė nesugeba išnaudoti anksčiau sukaupto įdirbio IT, inžinerijos, biotechnologijų ir fotonikos srityse. Nemažai patentuojamų inovacijų – inkrementinės ir nekuriančios daug pridėtinės vertės (pvz., įvairios programėlės, AR/VR taikymo plėtra ir kiti skaitmeniniai produktai). Lietuva stengiasi kompensuoti inovacijų trūkumą pirkdama patentus ir importuodama technologijas, tai leidžia valstybei neatsilikti visiškai, tačiau tai nėra tvarus sprendimas, technologijų įsigijimas subsidijuojamas įmonėms. Prasta socialinių mokslų padėtis reiškia, kad Lietuva neturi pakankamai specialistų išmanančių ir suprantančių procesus vykstančius pasaulyje, Europoje ir regione. Tai lemia, kad Lietuva negeba orientuotis savo tarptautinėje aplinkoje ir pasiekti savo tikslų užsienio politikoje.

Universitetai, siekdami papildomo finansavimo ir tarptautiškumo, priima studentus iš ne ES šalių, dažniausiai nepakankamai pasirengusius studijoms. Aukštojo mokslo diplomai daugeliui Lietuvoje tėra formalumas – įsidarbinti reikalingas dokumentas, bet ne įgytų žinių ar kompetencijų liudijimas. Išgalintys sau tai leisti studijuoja užsienyje. Verslas pritraukia gabiausias trūkstantį specialybių studentus dirbti dar studijų metu, dažnas jų taip ir nebaigia studijų, juo labiau nesirenka mokslinio kelio. Mokymosi visą gyvenimą sistema gerai veikia tik kai kuriuose sektoriuose, tačiau kaip visuma labiau sprendžia užimtumo, o ne įgūdžių ir kvalifikacijų problemas.

Jau ilgus metus tvyro jausmas, kad švietime pasiektas dugnas, o jo būklės pasekmės persilieja ir į kitų valstybės sričių stagnaciją. Kuo situacija švietimo sistemoje blogesnė, tuo paradoksaliai sunkiau susitarti, nuo ko pradėti ją gerinti.

Lietuvos demografinė situacija tolydžio prastėja – nenuoseklus ekonominis augimas, nuolat kaitaliojama šeimos ir socialinė politika, nevykdoma viešųjų paslaugų plėtra bei neslūgstanti emigracija neleidžia stabdyti neigiamų demografinių tendencijų. Gimstamumas išlieka žemo, kartų kaitos neužtikrinančio lygio, nepavyksta pasiekti progreso mažinant darbingo amžiaus vyrų mirtingumą. Natūralusis prieaugis išlieka ženkliai neigiamas ir kartu su neigiamu migracijos balansu (kai emigracija aukštesnė nei imigracija) prisideda prie sparčių gyventojų skaičiaus mažėjimo tempų.

Vyksta labai spartūs gyventojų senėjimo bei darbo jėgos mažėjimo procesai, kurie kelia didžiulius iššūkius valstybės finansų tvarumui. Dėl senstančios visuomenės auga socialinės sistemos apkrova, vyresnio amžiaus asmenys matomi kaip problema, stiprėja jų stigmatizacija ir atskirtis.

Šalis nėra palanki atvykėliams – į kitą, kitokį vis dar žiūrima su nepasitikėjimu, net ir atvykusiems iš kultūriškai artimų šalių nesukuriamos prielaidos ilgalaikio gyvenimo perspektyvai Lietuvoje. Todėl net ir tie žmonės, kuriuos pavyksta pritraukti, čia ilgai neužsibūna. Išimtis nebent klimato migrantai, kurių buvimo šalyje sąlygas reglamentuoja ES. Imigrantų integracija neveikia, auga jų atskirtis, kuriasi migrantų „getai“ miestuose.

Gerai gyvena santykinai nedidelis procentas visuomenės (stambaus verslo, įtakingi veikėjai, aukštos kvalifikacijos specialistai, įskaitant ir atvykusius iš kitų šalių) – jų gyvenimo kokybė iš esmės nesiskiria nuo kitų vakariečių. Šios grupės turi prieigą prie aukštosios kultūros, pažangių technologijų ir aukštos kokybės paslaugų, toliau didėja jų atskirtis nuo likusios visuomenės. Didelės dalies visuomenės (ypač senjorų), vienišų tėvų ir motinų skurdas, gyvenimo sąlygų prastėjimas, nepasitenkinimas elitu skatina populistines nuotakas visuomenėje ir manipuliacijas jomis. Kartkartėmis dalies visuomenės nepasitenkinimas prasiveržia protesto akcijomis.

Visuomenė jaučiasi nesaugiai dėl nepasitikėjimo savo kompetencijomis, žemas atsparumas išorės grėsmėms dėl vidinio susiskaldymo, socialinių ir etninių takoskyrų. Nesaugumo jausmą skatina priešiškos valstybės skleidžiama propaganda ir nostalgija „seniems geriems laikams“. Dalis visuomenės jaučiasi nesaugiai dėl priklausomybės nuo svetur sukurtų naujų technologijų, kurių veikimo ji nesupranta.

Lietuvos ekonomika nesugeba kurti vertės tokiu mastu ir greičiu, kad galėtų išlikti konkurencinga ir patenkinti gyventojų poreikius ir lūkesčius. Dėl noro patenkinti visas visuomenės ir verslo grupes politikams nepavyko susitarti dėl aiškių ekonominės ar socialinės politikos prioritetų. Atitinkamai Lietuva nesugebėjo sutelkti pakankamai dėmesio ir investicijų tam, kad būtų įmanoma pasiekti realų technologijų ir inovacijų proveržį – svajos apie lietuvišką kosmoso pramonę ir dirbtines širdis taip ir liko svajomis. Inovacijų ekosistemos plėtrą

paralyžiuoja tiek gabi biurokratija ir painios taisyklės, tiek tarpinstitucinio ir tarpsektorinio bendradarbiavimo trūkumas. Nors šalyje ir toliau formaliai deklaruojama parama „ateities“ technologijoms ir inovacijoms, tačiau dėl didelio lobistų spaudimo per įvairias reguliacines intervencijas subsidijuojamas taršias, energetiškai mažai naudingas, bet pigias technologijas taikantis verslas. Negebėjimas technologiškai transformuoti ar atsakyti transporto ir žemės ūkio sektoriaus Lietuvai neleidžia pasiekti nacionalinių ŠESD emisijų mažinimo tikslų. Tai ilgainiui blogina Lietuvos santykius su ES institucijomis ir Vakarų Europos valstybėmis.

Dėl šių priežasčių Lietuvoje mažėja aukštą pridėtinę vertę kuriančio verslo. Ekonomika, jau kurį laiką „užstrigusi“ vidutinių pajamų sąlytose, pradeda jausti šios problemos pasekmes. Menkstant šalies tarptautiniam konkurencingumui, talentai emigruoja, o dėl neigiamo socialinio klimato sunku jų pritraukti iš svetur. Santykinai geresnius rezultatus demonstruoja tradiciniai ūkio sektoriai, įdiegę skaitmeninius sprendinius, žemės ūkis, taip pat turizmas, nes esame graži ir palyginti pigi šalis. Nors santykinai pigi darbo jėga pritraukė ir keletą globalių technologijų firmų, šios darbo vietos nėra tvarios.

Dėl neigiamų demografinių tendencijų bei didesnės vyresnio amžiaus ir ligotų žmonių proporcijos visuomenėje ir toliau auga gerovės valstybės apkrova. Tačiau didelė pensinio ar vyresnio amžiaus rinkėjų dalis sprendimą kelti pensinį amžių padaro politiškai neįmanomą. Šalyje – demografinė žiema: buvusieji vaikų darželiai masiškai renovuojami ir verčiami senelių globos namais. Kartu gilėja ir socialinės nelygybės problemos – nors situacija dar nėra kritinė, ateities perspektyva yra itin niūri. Dauguma dirbančiųjų priversti rinktis prastai apmokamą darbą, nesijaučia užtikrintai dėl rytdienos, vis labiau įsigali terminuotas užimtumas. Nesugebant nacionaliniu lygmeniu mažinti socialinę atskirtį, daugiau atsakomybės perkeliama savivaldybėms, tačiau jų pajėgumai spręsti šią problemą nevienodi – dėl to dar labiau ryškėja netolygumai tarp jų.

Lietuva – periferija, kurioje iš išorės perkamos žiniomis ir patirtimi grįstos paslaugos (*know-how*) infrastruktūrai palaikyti ir vystyti. Nors *Rail Baltica* pavyko užbaigti, skaitmeninė infrastruktūra išplėtotą, tačiau pasiekti Lietuvą kitais būdais vis dar sudėtinga. Dėl žemo inovacijų lygio Lietuva taip pat nėra pasiekusi savo žaliojo perėjimo tikslų ir vis dar naudoja daug iškastinio kuro. Tiesa, kadangi ES uždraudė vidaus degimo variklius, Lietuvos keliais rieda elektromobiliai (nors neretai vakariečių jau padėvėti ar pigesni, senesnio modelio). Energijos generavimo pajėgumai neišvystyti – vis ginčijamasi, kuris būdas pigesnis / žalesnis, tad, ypač kaimuose, toliau kūrenamos malkos. Tai kelia energetinio saugumo problemų, į kurių sprendimą dažnai turi įsikišti ES institucijos.

Nevaldomas teritorijų planavimas neleidžia išvystyti policentrinės gyvenamosios struktūros ir prisideda prie aplinkos taršos. Dėl neproporcingos paslaugų koncentracijos miestuose ir netolygaus miesto–regiono infrastruktūros vystymo dar labiau stiprėja ir kone nevaldoma tampa urbanizacija, gilėja regioninė atskirtis. Sporadiškai kuriasi naujos gyvenvietės, iškyla paskiri individualūs namai, tad tampa sunku atskirti, kur prasideda ir baigiasi miestai. Infrastruktūros vystymas netolygus, priklausomas nuo interesų grupių spaudimo.

Prie ES žaliojo kurso reikalavimų neprisitaikęs žemės ūkis (vyrauja stambūs žemvaldžiai), stambios pramonės įmonės vis dar teršia aplinką,alina dirvožemį, tačiau transporto keliama tarša sumažėjusi dėl paplitusių elektromobilių. Tvarkinga aplinka ir viešosios erdvės visų pirma suvokiamos per „betonizacijos“ ir „trinkelizacijos“ prizmes. Visuomenei ir politikams, išskyrus nedideles grupes aktyvistų, natūralioji gamta nesvarbi, tvarumo praktikos kasdieniame gyvenimo ribotos. Prioritetas teikiamas vartotojiškos visuomenės poreikių tenkinimui (kuris asocijuojasi su „geru gyvenimu“) ir ekonominei naudai, neatsižvelgiant į poveikį ekosistemoms. Ekosistemų paslaugos menksta.

Siekiant įgyvendinti tarptautinius įsipareigojimus, vykdomi tam tikri fragmentuoti veiksmai aplinkosaugoje, tačiau visgi jie nedaro esminės įtakos sisteminiams problemoms. Mes nerodome iniciatyvos, bet tik stengiamės įvykdyti ES direktyvas, prieš kurias dalis visuomenės yra nusiteikusi priešiška: sklando daugybė mitų, susijusių su klimato kaita, tačiau vyrauja požiūris, kad tai – „ne mūsų problema“ (o Azijos, Afrikos). Nors verslas ir valstybė dažnai tik imituoja įsipareigojimą žaliosioms vertybėms, visuomenė yra nepajėgi kritiškai vertinti teikiamą informaciją.

Dominuoja instrumentinis atskirų teritorijų saugojimas, bet ne bendresnis gamtą puoselėjantis požiūris (egzistuoja švarūs getai, bet nėra žmogaus sugyvenimo su gamta). Išlieka daug stambių taršos šaltinių pramonėje bei žemės ūkyje, todėl daugelio vidaus vandenų ekologinė būklė nėra gera, užterštas ir požeminis vanduo.

Intensyvios ūkininkavimo formos taip pat alina dirvožemį. Dėl vartotojiško požiūrio ir ekonominės naudos siekio nemažėja miško kirtimų, stringa pelkių atkūrimo darbai, kyla iššūkiai bioįvairovės išsaugojimui.

Lietuvoje vis daugėja stichinių nelaimių (sausrų, kaitrų, liūčių), padidėja požeminių vandenų taršos problema. Prasta valstybės komunikacija dėl naujų energijos šaltinių plėtros (pvz., vėjo jėgainių) skatina dalies gyventojų pasipriešinimą klimato kaitos politikai.

Sveikatos apsaugos sistema orientuota į gydymą (vaistais), o ne ligų prevenciją, yra neefektyvi, skurdi, laikomasi paternalistinio požiūrio į asmens sveikatą. Valstybė išlaiko daug neefektyvios sveikatos apsaugos infrastruktūros (kadaise buvusias dideles ligonines, pagalbines įstaigas), bet dėl mažo biudžeto regionuose finansuojamos tik pirminės sveikatos priežiūros ir paliatyviosios pagalbos paslaugos, reikia priemonių iš asmeninių lėšų. Dėl to geresnę finansinę padėtį turintys gyventojai pasižymi geresne sveikata.

Nemaža dalis gyventojų nepasitiki mokslu, įrodymais grįsta medicina (pvz., vakcinomis), užsiima savigyda. Valdžia neturi pajėgumų vykdyti efektyvias sveikatinimo, sveikatos raštingumo skatinimo ar vakcinacijos kampanijas. Toliau auga mirtingumas nuo pagydomų ir išvengiamų ligų, vidutine gyvenimo trukme atsiliekame nuo vakariečių.

Dėl kompetencijų stokos bei prasto tarpinstitucinio bendradarbiavimo Lietuva nesugebėjo išvystyti efektyvios sveikatos duomenų valdymo sistemos ir negali realizuoti technologijų potencialo medicinos srityje.

Trūksta sporto infrastruktūros ir lėšų sportui vystyti, Vilniuje tebestatomas nacionalinis stadionas. Žmonės ignoruoja sveikos gyvensenos patarimus ir mieliau laisvalaikį leidžia prie ekranų. Dėl nesprendžiamos socialinės nelygybės, silpnų bendruomeninių saitų ir neužtikrintumo rytdiena bei gyvenimo perkėlimo į virtualybę prastėja emocinė / psichologinė žmonių sveikata. Žmonių atitolimas vienas nuo kito sąlygoja vienišumo jausmą, o susikaupusios įtampos skandinamos taurėse, gėsinamos tabletėmis ar suktinukėmis.

Visuomenės gyvenime bendražmogiškos, solidarumo vertybės ar empatija nėra vyraujančios, tad įvairiose viešosiose diskusijose pabrėžiamas visuomenę vienijančio mito, vieningos nacionalinės idėjos ilgesys, su nostalgija prisimenami praeities laikai, vienybės mitai. Populistai išnaudoja šias visuomenės nuotaikas, abstrakčiai kalbėdami apie žmonių susvetimėjimą bei siūlydami savo pačių vienybės vizijas. Jos dažnai remiasi kultūra kaip pirmine priemone sužadinti patriotiškumą, išsaugoti etninę tapatybę ir tokiu būdu sukurti menamą vienybės audinį.

Visuomenė tuo tarpu taip pat ilgisi ją vienijančios idėjos, pasižymi gana nebrandžiu požiūriu į kultūrinį pliuralizmą. Literatūra ir menas dažnai matomi kaip resursas įsivaizduojamai vienybei kurti. Jei meno formos neatitinka šio poreikio, neturi patriotiškumą ir etninę tapatybę įtvirtinančių požymių, jos gali būti pateisintos tais atvejais, kai yra validuojamos, pripažįstamos ir leidžia Lietuvai gerai atrodyti Vakaruose. Įvairioms meno kryptims palaikyti neužtenka valstybės lėšų, bet ir toliau deklaruojama, kad kultūra yra svarbi. Egzistuoja ryški skirtis tarp aukštosios kultūros ir kasdienybės – yra labai aukšto lygio meno ir kultūros reiškinių, tačiau bendresnis kultūros paveikslas labai fragmentuotas.

Šalies elitas – edukotas, gali laisvai tenkinti savo rafinuotus kultūros poreikius čia ar svetur. Įsitvirtinę elito kūrėjai pataiko į vakarietiškas madas ir garsiai deklaruoja, kad Vilnius niekuo nenusileidžia žymiausiems Vakarų Europos kultūros centrams. Tuo tarpu eilinių žmonių gyvenime dominuoja pramoginė („pop“), masinė kultūra, kuri vis labiau siejama su hedonizmu ir vartojimu. Žmonių įsitraukimas į kūrybines veiklas menkas, sporadiškas, kūrybinio ugdymo vieta švietimo sistemoje visiškai marginali. Inovatyvūs kūrėjai ir alternatyviose srityse besireiškiantys menininkai emigruoja į užsienį.

Nepaisant to, kad kultūros paveldas yra sergimas, jis nėra prasmingai aktualizuojamas, veikiau suvokiamas gana paviršutiniškai, deklaratyviai. Švietimas neatliepia kultūrinių poreikių – mokiniai ugdymo įstaigose pagal programą skaito lietuvių autorius, tačiau nejaučia ryšio su tuo, kas rašoma. Mokytojai negeba paveldo aktualizuoti, o mokiniai negeba jo priimti ir apmąstyti.

Sunku atsekti dominuojančias vertybes visuomenėje – jos nėra nuoseklios. Visuomenėje egzistuoja vertybinės įtampos: didelei jos daliai būdingos materialios ir fizinė, ekonominė saugumą orientuotos vertybės, kitiems –

postmaterialios saviraiškos vertybės. Pastarieji taiko aukštus standartus politinei sistemai, tačiau sistema nepajėgia tokių lūkesčių išpildyti. Šiai visuomenės daliai atrodo, kad sprendimų priėmėjai daro nepakankamai, kad apgintų jiems rūpimus aplinkosaugos, socialinės lygybės, žmogaus teisių klausimus. Tuo tarpu pirmiesiems atrodo, jog valstybė daro nepakankamai, kad apgintų „tradicines“ vertybes. Abiem atvejais egzistuoja žymus disbalansas tarp piliečių lūkesčių valstybei ir to, ką valstybė gali bei turėtų jiems suteikti, tvyro „valstybė man skolinga“ nuotaika, kartu piliečiams nemanant, jog jie patys irgi atsakingi už valstybės būklę ir turi siekti kompromisų su kitaminčiais. Šios visuomenės grupių skirtybės išnaudojamos dėl dėmesio ir palaikymo aršiai konkuruojančių politikų. Savo komunikaciniu diskursu jie geba taikliai aktyvuoti vertybines nuostatas komentuodami aktualijas ir taip manipuliuoja rinkėjais. Daugumai piliečių sunku atskirti tiesą nuo mitų.

Žmonės nėra linkę pasitikėti vieni kitais. Egzistuoja socialinis susvetimėjimas – vyrauja nepasitikėjimas, netoleruojami skirtingos gyvenenos žmonės, menkas solidarumas su socialinę atskirtį patiriančiais žmonėmis. Nuo kitų ir kitokių mus skiria „tvoros“. Daliai visuomenės solidarumo jausmą teikia ritualizuotas lietuviškų tradicijų palaikymas nacionalinių švenčių metu. Kartu dalies visuomenės dažnai praktikuojamas spiritizmas, šamanizmas, nesvetimos reinkarnacijos ir kitos iš kitų kultūrų atėjusios dvasinės ir religinės idėjos. Tai atspindi visuomenės prasmės ir vidinio saugumo paieškas.

Dėl gana žemo išsilavinimo lygio visuomenės grupės nemoka tinkamai išreikšti ir atstovauti savo interesų, vangiai buriasi į pilietines organizacijas. Netolygi regioninė raida lemia tai, kad kaimo ir nedidelių miestų gyventojai, dažniau susiduriantys su skurdo rizikos problema, jaučiasi politiškai apiešti, tad taip pat tampa politiškai susvetimėję. Visuomenė yra nusivylusi nepakankamai augančia ekonomika, lėtu Vakarų vijimusi, aukštomis kainomis. Visa tai lemia menkstančią viešąją moralę. Dalis piliečių sukčiauja, siekia valstybe pasinaudoti savanaudiškais tikslais ir tai yra toleruojama. Sukčiaujant natūraliai tikimasi, kad sukčiauja ir kiti, kas lemia giluminį nepasitikėjimą ir individualizaciją, vengiama bendrauti, solidarizuotis.

Dėl visų šių priežasčių visuomenėje gajus subjektyvus nesaugumo jausmas. Nesant pasitikėjimo valstybe ir nerandant kitų būdų, kaip tinkamai išreikšti savo lūkesčius ir nusivylimus, dalis visuomenės vis įsitraukia į judėjimus „prieš elitus“ ar užsiima valstybės „boikotu“. Kartu dėl nepasitenkinimo regimu sukčiavimu ir įtarumo skirtingų visuomenės grupių atžvilgiu formuojasi palankios nuostatos „tvirtos rankos“ politikai.

2.4. Scenarijus IV: Amžinas jšalas

Pagrindiniai įvykiai tarptautinėje erdvėje iki 2050 m. Užsitęsęs karas Ukrainoje nustekeno ir Maskvą, ir Kyjivą, ir Vakarus, kurie toliau rėmė Ukrainą, tačiau nesugebėjo suteikti jai pakankamai puolamųjų ginklų Rusijos armijai išstumti. Ilgainiui Maskva pradėjo platesnio masto mobilizaciją ir, perėmusi iniciatyvą karo lauke, privertė Kyjivą pripažinti šalies padalijimą ir Vakarų Ukrainos „neutralitetą“. Tokia karo baigtis buvo didžiulis smūgis išoriniam Vakarų prestižui ir vienybei Vakarų viduje: Rytų Europos valstybės kaltino Vakarų sostines nepakankama parama Kyjivui, tuo tarpu Vakarų sostinėse įsivyravo nuotaika, jog Rytų Europa neleido laiku stabilizuoti situacijos ir išvengti Ukrainos pralaimėjimo. Nors tai suteikė drąsos tolesnėms Maskvos geopolitinėms ambicijoms, Rusija liko itin pažeidžiama dėl ekonominės izoliacijos, sunaikintų armijos pajėgumų, prastos demografinės situacijos ir okupuotų teritorijų išlaikymo kaštų. Kartu dėl ekonominės izoliacijos Maskvai teko smarkiai padidinti savo priklausomybę nuo Pekino, o karas Ukrainoje apribojo Rusijos galimybes projektuoti galią kituose regionuose. Dėl šių priežasčių Kinija reikšmingai išplėtė savo įtaką Eurazijoje.

Padidinusi savo regioninę įtaką Rusijos sąskaita, Kinija taip pat sustiprėjo ir Vakarų atžvilgiu ir ilgainiui Vakarai pralaimėjo varžybas dėl globalios įtakos ir dominavimo ateities rinkose. JAV nesugebėjo konvertuoti savo struktūrinių pranašumų (palankios demografinės situacijos, inovacijų įdirbio) į santykinę galią dėl vidinių politinių priežasčių: augančios nelygybės, poliarizacijos ir valstybės institucijų politizavimo, rasinių ir politinių įtampų (įskaitant ir dėl migracijos iš Pietų Amerikos) ir t. t. O ES nesugebėjo įveikti savo struktūrinių silpnybių (per mažos inovacijų ekosistemos, priklausomybės nuo žaliavų importo) ir suvaldyti karo Ukrainoje pasekmių. Vis dažnėjantys vienašališki ES valstybių narių veiksmai fragmentavo bendrą rinką ir paralyžiavo ES institucijas, kai kuriose Vakarų valstybėse įsitvirtino populistiniai režimai. Eizėjant ES vienybei, Kinija dar labiau padidino įtaką Rytų Europoje: ji tapo pagrindine Baltarusijos režimo partnere ir užmezgė stiprius santykius su vyriausybėmis nuo Ukrainos ir Baltijos šalių iki Vakarų Balkanų. Auganti Kinijos įtaka sustiprino Pekino propaguojamas tarptautines

normas, kurias priėmė ir Eurazijos regioninės galios, pvz., Turkija (tiesa, Ankara kartu vis labiau propaguoja islamiškosios modernizacijos ideologiją). Ilgainiui Kinija nusprendė išbandyti JAV ryžtą ir pajėgumus ginti Taivaną ir pareiškė ultimatumą. Suvokdamas nepalankią vidaus politikos situaciją ir susiskaldymą NATO viduje, Vašingtonas nesiryžo atsakyti Kinijai. Po JAV fiasko Taivane Lietuva nebegalėjo pasitikėti NATO saugumo garantija. Šalyje įsivyravo režimas, žadantis stabilumą, saugumą ir ekonominę gerovę per gerų santykių su Kinija vystymą – o geriems santykiams su Kinijos supergalybe reikalingas „stiprus lyderis“.

Tarptautinėje sistemoje įsitvirtinus Kinijos įtakai, Rytų Europa tampa vienu iš svarbiausių regionų platesnėje Pekino Eurazijos strategijoje. Kinija, siekdama plėsti įtaką Vidurio ir Vakarų Europoje, yra suinteresuota Rytų Europos stabilumu, įskaitant tiesioginės Maskvos grėsmės likusioms Rytų Europos valstybėms neutralizavimą. Atitinkamai Lietuvoje įsitvirtinęs autoritarinis režimas bendradarbiavimą su Kinija vertina kaip pakankamai gerą saugumo garantiją, kartu sprendžiančią ir ekonominio stabilumo klausimą. Dėl šių priežasčių Lietuva leidžia Kinijos liaudies armijai naudoti valstybės kritinę infrastruktūrą, įskaitant Klaipėdos uostą. Pekino interesai sąlygoja ir platesnę Vilniaus užsienio politiką: Lietuva kartu su Kinijos įtakos zonoje esančia Baltarusija ir kitomis autoritarizmo keliu pasukusiomis Rytų Europos valstybėmis remia Kinijos pastangas perrašyti tarptautinės sistemos normas ir reformuoti su jomis nesuderinamas tarptautines institucijas. Antrinis Lietuvos užsienio politikos ramstis – horizontalaus bendradarbiavimo tarp draugiškų režimų regione įtvirtinimas, ypač tokiais klausimais, kaip migracijos srautų į Vakarus valdymas, Kinijos finansuojamų regioninės infrastruktūros projektų įgyvendinimas ir pan. Lietuva jaučiasi nesuprasta Vakarų, todėl nuo jų iš esmės atsiriboja. Esminė tarptautinė organizacija Lietuvai yra naujai atgijęs 17+1 Vidurio Europos bendradarbiavimo su Kinija formatas.

Lietuvoje Vyriausybė centralizuoja valdžią, greta egzistuoja silpnas parlamentas ir nominali savivalda. Pagrindinė valdžia koncentruota autoritetingo, bet „griežto ir teisingo“ Vado rankose.

Kadangi valstybės tarnyba užtikrina bent kiek sotesnį ir garantuotą rytojų, labai išsiplėtęs ir vis pučiasi biurokratinis aparatas. Jis stropiai vykdo politinio režimo sprendimus. Svarbiausius politinius sprendimus režimas derina su jį remiančiomis oligarchinėmis struktūromis. Valdymas vietos lygmeniu vykdomas per paskirtus lojalius režimui asmenis. Daug aukštų postų institucijose gaunami ne pagal nuopelnus, bet dėl ryšių, lojalumo ar patikimumo.

Funkcionuoja labai biurokratinės, uždaros „visada teisios“ valdžios institucijos, kurios nemato žmogaus. Išvystytas kontrolinis-represinis aparatas. Verslą reguliuojančios institucijos labiau baudėjos nei patarėjos. Elitas gyvena gerai, bet valstybė fundamentaliai silpna. Valdžios sprendimams trūksta skaidrumo, su visuomene daugiausia bendraujama parodomuosiuose susitikimuose bei kariniuose paraduose. Įdiegta valstybinė, tautinė ideologija, vienpartinė sistema. Pasitikėjimo valdžia klausimas neegzistuoja.

Teismų sistema yra visiškai pajungta valdančiosios politinės klasės interesams, nes valdžios legitimumo stoka maskuojama per demonstratyvų jos pačios ir jos sprendimų teisėtumą. Visuomenės abejonė dėl priimamų sprendimų teisėtumo ir teisingumo paskandinama teisinėse procedūrose ir painiuose įstatymuose, o formalizuojama paklusnių valstybinių institucijų (tarp jų ir teisingumo vykdymo) manipuliacijose. Paneigiant tarptautinių organizacijų ir žmogaus teisių priežiūros institucijų autoritetą, teisinės valstybės principai laisvai interpretuojami taip, kaip tai patogu valdančiajam elitui ir oligarchinėms struktūroms.

Valstybės ir institucijų dėmesys pirmiausia skiriamas žmogui ir dar labiau – jo artimiausiai aplinkai – šeimai. Skiepijamas poreikis rūpintis šeima ir savimi tam, kad eiliniam piliečiui nekiltų noro dalyvauti priimant politinius sprendimus. Lojalumas valstybei skatinamas patriotiniais šūkiiais, o pati valstybės samprata kuriama išimtinai per politinės valdžios (lyderių) paveikslus. Formuojamas bendras visuomeninis naratyvas, kad lojalumas valstybei (lyderiui) yra asmens pareiga, o netiesiogiai duodama suprasti, kad tai vienintelė galimybė išlikti ir pačiam asmeniui, ir jo išlaikytiniams (šeimai). Žmogus skatinamas būti individualistu, rūpintis tik savimi ir artimiausiųjų gerove, taip formuojant stiprų nerimo ir nesvarbumo jausmą. Visiškai naikinamas bet koks individualizmas, visais lygiais (ir per švietimą) diegiama, kad bendruomenės interesas svarbesnis už individo interesą. Neleidžiama kurtis nepriklausomoms nuo valdžios bendruomenėms ir organizacijoms.

Formaliai deklaruojamos, bet realybėje žmogaus teisės ir laisvės suvaržytos. Itin aršiai suvaržomos LGBTQ+ ir kai kurių etninių bei religinių mažumų teisės. Laisvės iliuziją suteikia nebent pabėgimas į virtualią realybę – žaidimų industrija šalyje klesti ir yra vienas iš nedaugelio eksporto produktų.

Švietimo sistema pajungta autoritarinei valdžiai. Ji ne siekia suteikti kokybišką išsilavinimą, o atlieka indoktrinavimo, socializavimo ir žmogiškojo kapitalo srautų valdymo funkciją. Kokybiškas išsilavinimas prieinamas tik siaurai elito grupei: jos nariai ir jų vaikai gauna gerą išsilavinimą keliose šalyje veikiančiose uždaroje privačiose mokyklose bei studijuodami užsienio universitetuose. Likusiai visuomenei skirtos mokyklos ir vietiniai universitetai atlieka auklėjimo ir režimo poreikius atitinkančią socializavimo ir profesijos suteikimo funkciją. Nuomonių, vertybių ir tapatybių įvairovę varžo nuo pat ikimokyklinio ugdymo skiepijamas vidutinybės, paklusnumo ir vienos tiesos kultas. Vidurinis išsilavinimas ugdo valdžiai paklusnius ir ištikimus piliečius. Švietimo sistema visuose lygiuose leidžia identifikuoti potencialius maištininkus prieš režimą (individualistus, kritikus). Jiems taikomos specialios ugdymo ir disciplinavimo programos.

Valstybinėje švietimo sistemoje žinių ir įgūdžių ugdymas planuojamas pagal prioritetinių valstybės ir ekonomikos sričių poreikius, daugiausia finansavimo ir dėmesio skiriama tiksliesiems mokslams ir inžinerijai. Oficialioje propagandoje sistema liaupsinama kaip atitinkanti realius rinkos poreikius ir paremta darbo rinkos prognozėmis. Realybėje asmens mokymas susiaurintas iki mokymosi „mintinai“ – švietimo sistema labiausiai vertina vaikų gebėjimus įsiminti ir pakartoti bei visiškai neskatina kritinio mąstymo. Į mokytojų, dėstytojų ir kitų švietimo specialistų pozicijas atrenkami konformistai.

Lietuvoje universitetų yra daug, jie plačiai prieinami, tačiau nukritęs studijų lygis, universitetai visiškai suvienodėję, jie net nemėgina konkuruoti tarptautinėje erdvėje, patenkina tik vietos rinkos ir režimo indoktrinacinius poreikius. Moksliniai tyrimai vyksta pagal valstybės užsakymą. Tikslųjų ir inžinerijos mokslų naujovės apsiriboja darbais pagal įmonių užsakymus: testuojama, ieškoma dalinių esamų technologijų patobulinimų. Humanitariniai ir socialiniai mokslai orientuoti į tokius režimo veiksmus pagrindžiančius „tyrimus“ kaip Rytų pranašumo prieš Vakarus „įrodymai“ ir lietuviškos etnokultūros išskirtinumo pagrindimas. Dėl šių priešasčių visuomenė nesuvokia išsilavinimo ir mokslo kokybinio standarto, nemaža dalis visuomenės pasitiki pseudomokslais ir prietaisais.

Valdžia griežtai kontroliuoja MTEPI veiklas bei mokslo ir verslo ekosistemų bendradarbiavimą. Imituojant mokslo dalyvavimą versle, dažnai orientuojamasi į nesudėtingas technologijas (*low-tech*) arba nedideles inovacijas. Taip pat investuojama į VR ar AR technologijomis grįstų laisvalaikio paslaugų plėtrą siekiant suteikti naujų pramogų žmonėms: pvz., „Pasaulis Lietuvoje“ atostogų programa leidžia aplankyti Viduržemio jūros pakrantę virtualiai, net jei piliečiai realiai negali ten nuvykti. Finansavimas naujų sprendimų kūrimui ir inovacijoms skiriamas daugiausiai kariniame kontekste. Dėl mokslo sistemos menkimo inovacijos nėra suprantamos, pramonėje dirbantys darbuotojai gali sekti gautas instrukcijas, bet mokslinė bazė, kuri inovacijas gebėtų inicijuoti, ilgainiui sumenksta. Kompensuodama nacionalinės MTEP sistemos trūkumus, Lietuva importuoja technologijas iš Kinijos – ir, atitinkamai, perima kinų technologijų reguliavimo standartus. Pagal galimybes Lietuvos mokslininkai vykdo Pekino užsakytus tyrimus, valstybė yra rizikingų tyrimų testavimo arena.

Valdžia vykdo aktyvią pronatalistinę gimstamumo skatinimo politiką, labiausiai – per pinigines išmokas šeimoms, sulaukusioms vaikų, ir ypač remiant daugiavaikes šeimas. Orientuojamasi išimtinai į tradicinės šeimos modelį, ignoruojant kitas šeimos formas (kohabitaciją) ir nepilnas šeimas. Šios politikos efektas yra labai trumpalaikis, iš esmės nekeičiantis blogėjančios šalies demografinės situacijos. Nors dėl pronatalistinės politikos pastebimi gimstamumo svyravimai, ilgalaikėje perspektyvoje nusistovi žemas, kartų kaitos neužtikrinantis gimstamumo lygis. Dėl išliekančio aukšto mirtingumo darbingame ir senyvame amžiuje ir mažo absoliutaus gimimų skaičiaus susiformuoja neigiamas natūralusis prieaugis. Situaciją dar labiau pablogina naujos emigracijos bangos. Šie procesai dar labiau paspartina gyventojų senėjimo tempus, ypač periferijoje.

Šalyje vyrauja aukštas skurdo ir socialinės atskirties lygis, didžiosios dalies gyventojų padėtis metai iš metų esmingai nesikeičia, nors badaujančių šalyje ir nėra. Socialinės apsaugos sistema labai ribota, priverstinai keliamas pensinis amžius. Imigracijos srautai maži, Lietuva išlieka migrantų tranzito šalimi. Dėl klimato kaitos ir karinių konfliktų atvykę imigrantai menkai integruojami, formuojasi jų getai, dauguma šių migrantų siekia išvykti

į aukštesnės ekonominės gerovės šalis. Ribodama tranzitinę migraciją, Lietuva sugeba iš Vakarų valstybių gauti tam tikrų dividendų, ypač finansinę paramą.

Geros kokybės viešosios paslaugos yra prieinamos tik elitui, kiti turi tenkintis ribotomis ir nekokybiškomis paslaugomis, teikiamomis perkrautų valstybinių gydymo, socialinės rūpybos įstaigų. Dėl spartaus darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus mažėjimo valstybei kyla problemų įgyvendinant socialinius įsipareigojimus, įskaitant aprūpinimą adekvačiomis pensijomis. Dauguma senjorų vargiai randa, kur save realizuoti, jiems sunku pragyventi ir dėl didžiulio negalios ir ilgalaikių sveikatos problemų paplitimo masto įsitraukti (bent dalinai) į ekonomiką ir socialinį gyvenimą.

Santykinai ramų visuomenės gyvenimą garantuoja priklausymas nuo Rytų (stabilus apsirūpinimas būtiniausiais ištekliais ir technologijomis), nevyksta ir neplanuojamos reformos, vystoma ir palaikoma tradicinė kultūra, puoselėjant etnotautinę tapatybę.

Tačiau, bendradarbiaudamas su Pekinu, Lietuvą valdantis režimas įtvirtino „policinę valstybę“: šalyje vykdomas visuotinis piliečių sekimas, išplėtotas valstybinis propagandos aparatas, perimta kertinių ekonomikos sektorių ir didžiausių šalies firmų kontrolė. Gerai finansuojama ir plačią veikimo laisvę turinti policija efektyviai užtikrina žemą nusikalstamumą ir viešąją tvarką. Didžiajai daliai visuomenės tai teikia santykinės ramybės ir užtikrintumo jausmą, tačiau nemažai piliečių jaučia fundamentalią baimę prieštarauti visuomenės dogmoms, peržengti ribas ir taip užsitraukti nepageidaujamą dėmesį. Nepaklusniusius ir išsišokėlius kaipmat sutramdo tėvai, aplinka ar (per)auklėjamosios institucijos. Valdžia savo represijas pridengia saugumo ir lietuviškos tapatybės išsaugojimo klausimais, viešajame diskurse vyrauja „apgultos tvirtovės“ naratyvas.

Laisvą tarptautinę prekybą jau prieš daugiau nei dešimtmetį pakeitė strateginis ekonominis bendradarbiavimas su regioniniais hegemonais (Rusija, Kinija). Lietuva tapusi regioniniu vidutinių ir nesudėtingų technologijų (*mid-ir low-tech*) gamybos centru, aptarnaujančiu į Vakarų rinkas orientuotas Kinijos pramonės ir eksporto grandines. Per Lietuvos teritoriją eina turtingesnes Europos rinkas su Rusija ir Kinija jungiantys transporto infrastruktūros tinklai, Lietuvos strateginiai objektai parduoti Kinijos valstybinėms kompanijoms.

Stokodama gamtinių išteklių, nesugebėdama kurti technologijų ir plėtoti inovacijų, pasižyminti aukšta korupcija Lietuva nėra patraukli užsienio investuotojams ir neturi savo nišos tarptautinėse vertės grandinėse. Pradėti ir sėkmingai vystyti savo verslą beveik neįmanoma be gerų ryšių aukščiausiuose valdžios sluoksniuose. Nors formaliai Lietuvoje tebeegzistuoja laisva rinka, tačiau sąlygos palankios tik režimui lojaliam stambiajam verslui. Kartu valstybėje gaji ir savipakankamumo mąstysena: režimas palaiko santykinai neefektyvių, tačiau būtinų prekių ir paslaugų tiekimą užtikrinančių nacionalinių įmonių veiklą. Kaimuose vėl atgijo natūrinis ūkis.

Eižėjant ES, ankstesni Lietuvos įsipareigojimai klimato politikos srityje tapo nebeaktualūs. Visgi, suvokdama ekologinę degradaciją kaip iššūkį režimo stabilumui, Lietuva iš Kinijos importuoja žaliąsias technologijas ir sugeba sumažinti ŠESD emisijų lygį.

Siekdama visuomenės stabilumo, valstybė užtikrina vienodai žemą pragyvenimo minimumą: kiekvienas pilietis yra sotus ir turi stogą virš galvos. Socialinės nelygybės dinamiką šalyje daugiausia lemia politiniai, o ne ekonominiai veiksniai: tiek geriausios viešosios paslaugos, tiek geriausiai apmokami darbai sukonzentruoti režimą palaikančių visuomenės grupių rankose. Nors administraciniu lygiu regionų sanglauda egzistuoja, tačiau regionų viduje nelygybė ryški: vietinis politinis elitas ir jam palankios grupės turi geresnę prieigą prie viešųjų paslaugų ir geresnių darbų.

Nepaisant palyginti prastos infrastruktūros ir gyvenimo kokybės, gyventojai koncentruojasi miestuose, ypač Vilniuje, į kurį kreipiama neproporcingai daug valstybės investicijų. Siekiant ekonomijos, visuose miestuose statomi vienodi visuomeniniai ir gyvenamieji pastatai. Regionai merdi, auga centro – periferijos atskirtis. Tačiau net ir Vilniuje miesto viešųjų erdvių ir kitos infrastruktūros planavimas politizuotas ir chaotiškas, sunku ginti kultūrinės ar gamtines erdves.

Dėl preferencinėmis kainomis įsigytų žaliųjų technologijų iš Kinijos Lietuvai pavyko išplėtoti atsinaujinančios energetikos pajėgumus. Kadangi valstybė neturi lėšų dideliems infrastruktūros projektams vystyti, vis daugiau

projektų finansuojama Pekino lėšomis, taip dar labiau didinant priklausomybę nuo Kinijos. Kinų naujakuriai bei vietiniam režimui lojalus elitas valdo gražiausias Lietuvos vietas, įskaitant pajūrį.

Darna vystymosi sąvoka naudojama instrumentiškai, norint legitimizuoti režimą. Nėra finansų, taip pat mokslo ir inovacijų įsisenėjusioms aplinkosaugos problemoms spręsti. Šalyje, ypač miestuose, toliau stipriai didėja tarša. Gamtinė aplinka yra suprantama kaip resursas miestiečiams, ir tik per praktinę naudą. Dauguma gyventojų telkiasi miestuose, bet dėl varganos ekonominės šalies būklės aplink išblizgintus miestų centrus vis dar rikiuojasi senų nerenovuotų itin prastos būklės sovietinių daugiabučių kvartalai (periodiškai vienas ar kitas jų sugriūna). Kaip ir kitose srityse, klimato kaitos valdymo ir aplinkosaugos politikos klausimai glaudžiai koordinuojami su Kinija.

Dėl dominuojančio intensyvaus žemės ūkio toliau vyksta žemės ūkio naudmenų degradacija, alinamas dirvožemis (2050-aisiais mes jau pusiaukelėje link visiško dirvožemio praradimo) ir nors apsirūpiname maistu, tai daroma naudojant didelį brangių trąšų kiekį. Kartu visoje Lietuvoje vietovės tampa mažiau palankios ūkininkauti – mokamos išmokos žemės ūkiui palaikyti. Prastėja įvairių aplinkos komponentų būklė: didėja biologinė ir cheminė vandens telkinių tarša. Žemės ūkyje vis didėja derliaus svyravimai, tampame mažiau konkurencingi. Pamažu Lietuva įeina į aplinkosauginių krizių laikotarpį.

Sveikatos apsaugos srityje Lietuvos vyriausybė bendradarbiauja su sau lojaliosiomis suinteresuotosiomis grupėmis, vykdo trumparegišką politiką ir beveik neatsižvelgia į daugelio priimamų sprendimų ilgalaikį poveikį žmonių sveikatai. Dėl ekonomikos sąstingio laipsniškai mažėja žmonių, galinčių naudotis viešosiomis paslaugomis, skaičius, didėja sveikatos priežiūros paslaugų mokesčiai, ribojamas sveikatos priežiūros paslaugų teikėjų skaičius. Daugėja įvairių susirgimų, jų valdymas chaotiškas, o galimybė naudotis moderniomis sveikatos apsaugos technologijomis ir gydymas naujoviškais vaistais Lietuvos piliečiams tebėra sunkiai prieinami. Pragyvenimo lygio kritimas kenkia bendruomenės vertybėms ir sukelia įtampą tarp piliečių bei didina nepasitikėjimą valdžios vykdoma politika.

Siekdamas sukurti socialinės gerovės iliuziją, režimas priverstas dar labiau dotuoti neefektyvų sveikatos apsaugos sistemos tinklą, kurio teikiamos paslaugos dėl nuolatinio darbuotojų trūkumo ir žemos jų kvalifikacijos yra nekokybiškos. Vadžiai artimoms asmenų grupėms užtikrinamos prieinamos ir aukštesnės kokybės sveikatos priežiūros paslaugos. Tačiau vidutinė gyvenimo trukmė dar labiau sutrumpėja, šaliai būdingas aukštas savižudybių lygis (alkoholizmas, primityvi egzistencija be perspektyvų). Visuomenės gerovės, laimės indekso matavimais niekas neužsiima. Virtuali socializacija tampa gyvenimo surogatu.

Drastišką visuomenės ir elito socialinę atskirtį bandoma pridengti tautos vienybę skatinančia kultūros politika. Ji visų pirma atlieka visuomenės konsolidavimo ir lojalizavimo režimui funkciją – viskas valstybėje daroma iš „patriotinių“ paskatų, garantuojant tautos saugumą ir išlikimą bei klestėjimą. Lietuva virtusi „kultūriniu rezervatu“, užsiima tradicinės, liaudies kultūros puoselėjimu. Per mokyklas į visuomenę ateina mąstymas ir kultūra, kurios pagrindas yra neišsiskirti iš minios, arba kultūrą vartoti kaip miniai. Tikslas yra pasiekti tokią visuomenės kultūrinio intelekto būseną, kuomet valdžiai neberekia atvirai engti netradicinį, avangardinį meną, nes tą daro pati visuomenė.

Šalyje dominuoja oficiali, valstybinė kultūra, idealizuojanti tautos praeitį. Kultūros kūrėjų saviraiška prižiūrima ir ribojama, o kultūros produktų pasiūlą formuoja valstybės interesai ir užsakymai („fanfarinė kultūra“). Privačios galerijos ir kultūros įstaigos išnyksta, jas keičia oficialią kultūrinę liniją palaikančios įstaigos. Gyva kultūra traukiasi iš viešosios erdvės arba egzistuoja kaip pompastiškas parodomasis spektaklis, kurio tikslas skleisti oficialią propagandą atitinkančią kultūrą. Alternatyvios kultūros egzemplioriai (ypač išlikę iš praeities) yra demonstruojami tik kaip deviantinio gyvenimo pavyzdžiai. Tokiu būdu valdžia gali dangstyti pretekstu, jog kultūrinis gyvenimas nėra ribojamas, nors kultūrinės alternatyvos egzistencijos esmė yra tik kaip pajuokos objekto. Periferijoje kultūrinį gyvenimą palaiko saviveikliniai kolektyvai, kuriems reguliariai suteikiama proga pasirodyti sostinės erdvėse.

Talentingi kūrėjai emigruoja. Mažai kultūros vartotojų ir pačios aukštosios kultūros. Dominuoja „išblizgintų miesto centrų“ kultūra; kitas paveldas neprižiūrimas byra. Lietuva didžiuojasi pagaliau laimėjusi „Eurasianvision“

konkursą. Susikuria paralelinė „pogrindžio“ kultūra, kuri atvirai smerkiama visuomenės – manoma, jog jie išduoda tikrąją Lietuvos viziją.

Poliarizacija tarp visuomenės grupių užslėpta ir gali eskaluotis įvairiomis įtampomis. Sparčiai auga emigracija, nes viduje motyvacijos ir paskatų kaip nors keisti nėra, kaip ir nėra jokios misijos visuomenėje. Ją vienija nebent baimė, nerimas, kliovimasis sąmokslu teorijomis.

Tai kolektyvistinė visuomenė, eliminuojanti asmeninę atsakomybę ir laisvę. Joje dominuoja materialistinės, išgyvenimo vertybės: turtas, nuosavybė, įvaizdis ir statusas, fizinis ir ekonominis saugumas. Tačiau oficialiai propaguojamos ir diegiamos kuklumo, nesavanaudiškumo vertybės, priešinant jas su dekadentiškais Vakarais. Tai padeda užmaskuoti didelę socialinę nelygybę.

Viena vertus, autoritarinė valdžia sukuria pirminį stresą mažinantį nenuspėjamumo jausmą, kita vertus, dėl negalėjimo patiems priimti sprendimų ir buvimo priverstiems pasitikėti valdžia giluminis, dažnai viešai nepripažįstamas nesaugumo jausmas vis tiek egzistuoja ir formuoja žmonių motyvaciją bei elgesį. Prie subjektyvaus nesaugumo jausmo dar labiau prisideda mažas gyventojų išsilavinimas. Žemas išsilavinimo lygis taip pat lemia menkstančią viešąją moralę. Dalis piliečių sukčiauja, plyti korupcija, nors ir bijoma griežtų autoritarinės valdžios bausmių. Vis dėlto bendra motyvacija ir pasitenkinimas gyvenimu yra žemi, tad gajus jausmas, kad nusikalstant nėra ko prarasti – visuomenė demoralizuota.

Autokratijos supresuotos galimybės daryti įtaką sprendimams pasireiškia per kontrolės poreikį individualiu lygmeniu: kasdieniame visuomenės gyvenime egzistuoja daug nepasitikėjimo, sekimo, skundų. Atomizacijos procesai lėmė pilietiškumo nuosmukį, mažėja visuomenės socialinio solidarumo apraiškų ir kolektyvinio pilietinio bendradarbiavimo galimybių. Režimas ardo neformalius socialinius ryšius, kad visuomenė būtų fragmentuota ir ja būtų galima lengviau manipuliuoti.

Išvados ir apibendrinimai

Lietuvoje pirmą kartą ateities įžvalgų bei scenarijų konstravimo metodai pritaikyti vieno iš svarbiausių valstybės ilgalaikių strateginio valdymo sistemos dokumentų – Valstybės pažangos strategijos – rengimui. Šis darbas atliktas remiantis Strateginio valdymo įstatyme nustatytu ateities vertinimo principu ir vykdant Vyriausybės strateginės analizės centrui pavestą aplinkos analizės funkciją, darbe pritaikytas sisteminės analizės principas ir numatomojo vertinimo prieiga.

Ataskaitoje pateikiamų valstybės raidos scenarijų pradiniai projektai buvo suformuoti 2022 m. kovo mėn. vykusiose žvalgomosiose ekspertinėse dirbtuvėse ir vėliau gilinti teminėse diskusijose. Iš daugiau kaip šimto įvairių aktualių pokyčių veiksmų ir tendencijų, dirbtuvių dalyvių vertinimu, Lietuvos valstybės ateičiai kritiškai svarbūs yra du veiksniai, tai: įtampa tarp autokratinų ir demokratinų režimų bei švietimo sistemos ateitis (transformacija ar stagnacija). Galima teigti, jog pirmojo veiksnio pasirinkimui turėjo įtakos 2022 m. vasario mėn. Rusijos pradėtas karas prieš Ukrainą (nors pačių tarptautinių santykių bei saugumo srities ekspertų dalyvių tarpe buvo tik labai nedidelė dalis), privertusi po beveik dviejų saugumo ir stabilumo dešimtmečių (skaičiuojant nuo Lietuvos narystės NATO ir ES) iš naujo permąstyti geopolitinių, saugumo veiksmų įtaką Lietuvos valstybės ateičiai. Nedemokratinės Kinijos ir kitų autoritarinių šalių sėkmė ekonomiškai konkuruojant pasaulyje ar tvarkantis su Covid-19 pandemija taip pat išryškino iššūkius demokratiniam veikimo būdui. Be to, autoritarinių požymių turinčių valdymo būdų radimasis tarp ES valstybių bei diskurso apie kai kurių grupių teisių ir laisvių siaurinimą populiarėjimas taip pat signalizuoja įtampas tarp autokratinų ir demokratinų režimų. Tačiau šis veiksnys turi ir vidinę – demokratijos kokybės – dimensiją, kaip matyti iš kraštutinumų naratyvų aprašo, ir yra susijęs su pačios demokratijos, kaip valdymo formos, siektiniais pokyčiais, taip pat – pilietinių vertybių ir nuostatų pokyčiais, šalies ekonominės raidos perspektyvomis. Antrasis, švietimo ateities, veiksnys sietinas visų pirma su dalyvių mąstymu apie tai, kokia visuomenė ir valstybė būsime ateityje – tai lems gera ar bloga švietimo būklė. Kaip ryškėja žvelgiant į dalyvių pateiktus šio veiksnio kraštutinumų aprašymus, švietimas suprastas labai plačiai, kaip susijęs (švietimo proveržio atveju) ne tik su konkrečių švietimo sistemos elementų, kaip ugdymo metodų, turinio pokyčiais, mokymosi visą gyvenimą svarba, bet ir Lietuvos gerove, gyventojų pasitikėjimu, atsakomybe už valstybę ir pasaulį, jų santykiu su Lietuva kaip patrauklia vieta gyventi ir dirbti. Ir priešingai – švietimo sistemos tolesnis „kapanojimasis“ neigiamai atsilieptų ir šalies valdysenos kokybei, toliau gilintų socialinę atskirtį, darytų neigiamą įtaką tarptautiniam šalies konkurencingumui ir kitoms sritims. Galutiniuose scenarijų projektuose mėginta įvertinti ir kitų, kaip labai svarbių dalyvių atrinktų veiksmų, įtaką, tai: klimato kaita ir bioįvairovės nykimas, žmogiškųjų vertybių transformacija, dirbtinio intelekto taikymo plėtra ir biotechnologijos, silpstanti taisyklėmis grįsta pasaulio tvarka, abejonės dėl demokratijos, radikalumo ir fragmentacijos didėjimas. Tuo tikslu atlikta ir papildoma literatūros analizė, pasitelktos konsultacijos su ekspertais, parengta analitinė scenarijų formavimo sistema, susiejanti globalaus, įsiterpiančio ir vidaus lygmens kintamuosius.

Verta pabrėžti, kad ateities įžvalgų metodas nagrinėja ne tik struktūrinių veiksmų įtaką, bet vertina ir agentiškumą (subjekto, šiuo atveju valstybės, gebėjimą veikti nepriklausomai nuo išorės veiksmų įtakos). Viena vertus, tai reiškia, kad Lietuvos, kaip mažos valstybės, galimybės daryti įtaką globaliems procesams ir struktūroms siekiant didesnio saugumo yra gana ribotos, todėl svarbu veikti kartu su sąjungininkais. Kita vertus, valstybės pažanga priklauso ir nuo pačios valstybės, jos sprendimų priėmėjų ir visuomenės, veiksmų (įskaitant ir pasirinkimą tarp demokratinės ir autokratinės šalies valdymo formos). Taip pat pažymėtina, kad scenarijai nėra tikslios ateities prognozės – veikiau mėginimas, derinant kiekybinius ir kokybinius metodus, duomenis ir įžvalgas, geriau įsivaizduoti galimas ateitis, paskatinti sprendimų priėmėjus mąstyti plačiau.

Dirbdami pagal ateities trikampio metodiką, ekspertai taip pat įvardijo veiksmus, kurie artina mus prie norimos ateities paveikslo („ateities trauka“). Aiškūs šio paveikslo elementai – būtinybė Lietuvai išlikti aktyvia Vakarų politinės bendruomenės (ir jos pagrindinių institucijų – ES, NATO) dalimi, poreikis būti „žalia“ valstybe. Pastarasis poreikis siejamas ir su egzistuojančiu sutarimu dėl Lietuvos gamtinės aplinkos kokybės svarbos, ir su alternatyvių, gamtinių ir socialinių požiūrių tvarių, ekonominių modelių vizijomis. Su šiais „ateities traukos“ objektais susiję veiksniai – tarptautiniai Lietuvos įsipareigojimai klimato kaitos ir darnaus vystymosi srityje, atsinaujinančios energetikos plėtra, gyventojų koncentravimasis miestuose ir kartu tolygus šalies vystymasis.

Neatsiejamas šiose diskusijose buvo tolesnės technologinės raidos klausimas. Lietuvai, kaip mažai šaliai, ateityje siektina išsiskirti ir vystyti pasaulinio lygio MTEP potencialą keliose srityse, o kitose – gebėti tinkamai panaudoti kitur sukurtas technologijas ir inovacijas. Kaip didžiausią potencialą turinčios sritys ekspertų buvo įvardintos IT, dirbtinio intelekto panaudojimas pramonėje ir viešajame sektoriuje, robotika, medicinos, žalosios technologijos, puslaidininkų technologijos, kvantinės technologijos šalia jau išvystytų lazerių ir biotechnologijų sričių. Pažymėta, kad technologijos pačios savaime pažangos negarantuoja – tai visų pirma priemonė konkreitiems tikslams pasiekti, jos taip pat formuos ir ateities ekonomikos kontekstą, veiks žmonių ryšius ir t.t.. Kaip išryškėjo diskusijose, itin svarbūs čia ir etinių principų taikymo aspektai. Be to, technologijos jau šiandien veikia ir kaip visuomenę poliarizuojantis ir fragmentuojantis veiksnys. Technologijų reikšmė pažymėta ir diskusijų apie ateities valdyseną – įrodymais pagrįstą, numatančią, lanksčią, paremtą kitokiu požiūriu į piliečius, bendruomenes, NVO, orientuotą į tvarius strateginius sprendimus – kontekste.

Tačiau bene vienas iš svarbiausių ekspertų nuomone veiksnių, kalbant apie Lietuvos ateitį, yra jos demografinė situacija. Kaip rodo dabartinės prognozės, Lietuvoje ateityje gyvens gerokai mažiau žmonių nei šiandien, žymiai didesnė bus vyresnio amžiaus žmonių dalis, tad jau dabar svarbu pradėti galvoti apie senstančios visuomenės įtraukimą į aktyvų gyvenimą, mokymosi visą gyvenimą programas, atitinkamai pritaikytą infrastruktūrą, galvoti apie nuoseklią šeimai palankią politiką ir t. t. Daugumos nuomone, valstybės pažanga visų pirma sietina su švietimo sistema – jai kyla uždavinys ugdyti ateičiai pasirėngusią, atsakingą, drąsą, kūrybišką, visapusę asmenybę, kuriai svarbus bendruomeniškumas ir bendražmogiškos savybės, tokios kaip atjauta.

Neatsiejamas čia ir kultūros vaidmuo – ekspertų nuomone, svarbu didinti jos prieinamumą, ypač atsižvelgiant į kultūrinę atskirtį regionuose (šalia socialinės atskirties). Dar vienas svarbus aspektas – tapatybės ir vertybių kaitos klausimas (beje, vertybės akcentuotos ir „Lietuva 2030“ strategijoje). Laikoma, kad vertybinių slinkčių prielaidos daugiausia susijusios su objektyviu ir subjektyviu visuomenės saugumo jausmu, kurį didele dalimi lemia ne tik fizinis saugumas, bet ir socialinės ir ekonominės sąlygos, taip pat demokratijos ir kultūrinės modernizacijos sąlygos. Žvelgiant į ateitį, ekspertų vertinimu, tikėtinas vis didesnis atsisiejimas nuo materialų (nuosavybės) vertybių link transcendencijos, ir akcentuota tokių dalykų, kaip: laikas, saikas, tyła – augianti svarba. Manoma, kad ateityje vis aktualesni taps savirealizacijos, žmogaus gyvenimo prasmės klausimai.

Galvojant apie būsimą valstybės pažangos strategiją, svarbu atsižvelgti ir į ekspertų mintis apie tai, kas neleidžia mums judėti į priekį („praeities barjerai“). Apibendrinus dalyvių mintis, galima įvardinti tokias pagrindines priežastis: 1) vyraujančios vertybinės-kultūrinės nuostatos (pavyzdžiui, tolerancijos trūkumas, klaidos baimė), 2) švietimo sistemos ydos, 3) viešojo sektoriaus ir viešojo valdymo problemos, 4) regioninė, socialinė, kultūrinė dalies visuomenės atskirtis, „įšalęs“ skurdas.

Rekomendacijos

Apibendrinus ateities scenarijų rengimo procese vykusias diskusijas ir svarstymus, šios ataskaitos rengėjai **teikia tokias rekomendacijas Vyriausybės kanceliarijai** toliau rengiant Valstybės pažangos strategiją „Lietuva 2050“ (Lietuvos ateities viziją ir jos įgyvendinimo kelrodžius):

Dėl ateities vizijos ir jos įgyvendinimo kelrodžių turinio

1. **Formuojant naująją valstybės ateities viziją, antrasis scenarijus gali būti laikomas orientaciniu idealu, tačiau būtina atsižvelgti ir į tai, kad ir kituose scenarijuose esama aspektų, atliepančių tam tikrus aktualius visuomenės poreikius. Atitinkamai, formuojant viziją, viešosios politikos įgyvendinimo kelrodžiai turėtų būti parengti taip, kad padėtų maksimizuoti visuomenės poreikių tenkinimą ir išvengti su nepageidaujamais scenarijais siejamų grėsmių.**
  - a. Daugumai diskusijų dalyvių labiausiai pageidaujamas atrodo antrasis scenarijus, sukonstruotas dviejų kraštutinumų – konsoliduotos demokratijos bei švietimo proveržio – pagrindu. Fundamentali šio scenarijaus idėja – valstybėje siekiama balanso tarp ekonominio augimo ir ekosistemų galimybių, tarp mokslo ir aukštųjų technologijų vystymo kaip „proveržio“ sričių ir dėmesio socialinei politikai, tarp individo įgalinimo ir bendražmogiškų vertybių puoselėjimo ir t. t. Šis scenarijus numato ne tik palankiai Lietuvos raidai besiklostančią tarptautinę aplinką,

garantuojančią saugumą ir stabilumą, bet ir strateginių politinių prioritetų tvarumą bei vertybinius visuomenės pokyčius: atsakomybę, lyderystę, pasitikėjimo, pagarbos ir empatijos kupiną santykį su kitu (ir kitokiu), gebėjimą veikti drauge, tausojantį santykį su gamta. Mąstant apie tokią visuomenės transformaciją, dalyviai pabrėžė poreikį visapusiškai sustiprinti švietimo ir ugdymo politiką, stiprinti bendruomenių saitus, daugiau dėmesio skirti kultūrai (t.y., piliečių gebėjimui dalyvauti kultūriniame gyvenime, kultūros formų ir turinio įvairovės plėtrai, erdvių bendruomenių susitikimams ir prasmų apsikėitimui kūrimui) ir pilietinės visuomenės stiprinimui per didesnę įtraukimą į valstybės valdymą visuose valstybės gyvenimo lygmenyse.

- b. Visgi, diskusijose taip pat išryškėjo nuomonė, jog antrasis scenarijus yra itin ambicingas (įskaitant ir dėl to, kad jis reikalauja palankios išorinės aplinkos), o kiti scenarijai tam tikrais aspektais taip pat gali būti laikomi patraukliais. Pvz., pirmajame scenarijuje užkoduotas strateginių sprendimų nuoseklumas ir jų įgyvendinimo efektyvumas, įgalinantis aukštųjų technologijų ir inovacijų ekosistemos plėtrą bei ekonominį augimą; ketvirtajame scenarijuje užkoduotas socialinis saugumas ir stabilumas, kuris gali imponuoti bent daliai visuomenės. Visgi, tai, kad likę trys scenarijai atliepia tam tikrus realius visuomenės poreikius nepaneigia su jais siejamų grėsmių ar problemų. Atsižvelgiant į tai, formuojant ateities viziją ir jos įgyvendinimo kelrodžius svarbu identifikuoti veiksmus, kurie leistų patenkinti svarbiausius visuomenės poreikius ir kartu minimizuotų grėsmes, siejamas su nepageidaujamais scenarijais.

2. Formuojant naują valstybės ateities viziją, svarbu identifikuoti veiksmus, kurie leistų Lietuvai išvystyti kompetencijas, pajėgumus ir viešosios politikos instrumentus, reikalingus siekiant efektyviai prisidėti prie atviros transatlantinės erdvės plėtos ir daugiašalės, taisyklėmis grįstos tarptautinės tvarkos stiprinimo.

- a. Scenarijų formavimo metu išryškėjo glaudus Lietuvos nacionalinės pažangos ir valstybės išorinės aplinkos ryšys. Palankiausias Lietuvai scenarijus suponuoja, jog ji būtų aktyvi tarptautinės sistemos, kurioje vyrėtų išsiplėtusios ir sustiprėjusios Vakarų demokratijų bendruomenės remiamos normos ir taisyklės, narė. Dėl savo dydžio ir ribotų galios resursų, Lietuva yra fundamentaliai suinteresuota, kad tarpvalstybiniai santykiai būtų grįsti tarptautine teise bei daugiašalio bendradarbiavimo normomis ir būtų koordinuojami atvirose tarptautinėse institucijose. Artimiausiu laikotarpiu, Lietuvai itin aktualūs ir regioninio saugumo klausimai, susiję su Rusijos karo prieš Ukrainą baigtimi.
- b. Tolesnę daugiašalės ir taisyklėmis grįstos tarptautinės tvarkos raidą reikšmingai veiks tokios megatendencijos, kaip didžiųjų galių konkurencija (tiek geopolitinė, tiek ekonominė-technologinė), klimato kaita, demografiniai poslinkiai ir kt. Kartu, tarptautinės sistemos dinamika priklausys nuo tokių transnacionalinių veiksnių, kaip besiplečiantys galios šaltiniai (pvz., auganti korporacijų ar miestų galia), augantis spaudimas vyriausybėms dėl ekonominių, demografinių, aplinkosauginių ir kitų iššūkių, augantis nusivylimas nacionalinėmis ir tarptautinėmis institucijomis ir kt. Nors šiandien sunku įvertinti, ar šios tendencijos ir veiksniai sudarys sąlygas dvipolio ar daugiapolio pasaulio iškilimui, tikėtina, kad per artimiausius dešimtmečius nė viena valstybė tarptautinėje arenoje negalės visiškai dominuoti visose srityse.
- c. Dėl šių priežasčių Lietuvai ateityje bus dar svarbiau atsakingai ir aktyviai dalyvauti tarptautinės politikos procesuose ir aiškiai apibrėžti savo poziciją esminiais tarptautinės darbotvarkės klausimais. Tai iš valstybės reikalaus naujų kompetencijų ir ekspertizės (pvz., klimato, ateities technologijų reguliavimo klausimais), geresnio kultūrinio kitų valstybių pažinimo ir plataus ir efektyvaus diplomatinio tinklo. Didėjantis tarptautinės sistemos neapibrėžtumas reikalaus sustiprinti bendradarbiavimą su esminiais Lietuvos partneriais (ir identifikuoti naujas sritis, kur ir kaip Lietuva gali būti jiems naudinga), efektyviau išnaudoti tarptautines organizacijas ir gebėti dirbti ne tik su bendramintėmis, bet ir skirtingas vertybes ar interesus atstovaujančiomis šalimis institucionalizuotuose ar *ad hoc* bendradarbiavimo formatuose.

3. Formuojant naują valstybės ateities viziją būtina atsižvelgti tiek į vyraujančias, tiek į norimas vertybines visuomenės nuostatas bei identifikuoti viešosios politikos intervencijas, kurios padėtų siekti tvarios ilgalaikės vertybinės kaitos.

- a. Scenarijų formavimo proceso metu išryškėjo platus sutarimas, kad ilgalaikė valstybės pažanga reikalauja plataus ir tvaraus jos piliečių įsitraukimo ir palaikymo. Savo ruožtu, gebėjimas susitarti dėl bendrų ilgalaikių tikslų ir solidarai jų siekti reikalauja tam tikrų vertybinių nuostatų bei savybių – pasitikėjimo, pagarbos, atvirumo, bendruomeniškumo, atsakomybės ir t.t. Kaip reikšmingas „praeities barjeras“, trukdantis šalies pažangai, ne vienoje diskusijoje buvo įvardytas išliekantis „sovietinis mentalinis paveldas“, tam tikros negatyvios nuostatos,

susijusios su vykusia režimo kaita, kuris, sociologų nuomone, vis dar perduodamas iš kartos į kartą šeimos lygmenyje. Įvairių šių dienų krizių akivaizdoje tos nuosėdos sąlygoja dalies visuomenės nepasitikėjimą viešosios politikos procesais, gilina visuomenės fragmentaciją ir poliarizaciją.

- b. Nors tiesioginės valstybės pastangos formuoti tam tikras visuomenės vertybes gali būti neefektyvios ir net žalingos, viešosios politikos intervencijos gali sukurti sąlygas, kuriomis tam tikros nuostatos bei pozityvus piliečių santykis vienu su kitais, dalyvavimas valstybės gyvenime yra labiau tikėtinas. Viena vertus, tinkamas viešosios politikos intervencijų rinkinys turi pašalinti barjerus, kurie trukdo norimų vertybių įsitvirtinimui. Tam pirmiausia reikia kovoti su įvairiomis socialinės nelygybės ir atskirties formomis (pvz., pajamų, švietimo, kultūros, technologine atskirtimi) bei pašalinti įvairias diskriminacines nuostatas, kurios fragmentuoja visuomenę ir prisideda prie tarpusavio nepasitikėjimo. Antra vertus, būtina numatyti ir priemones, kurios dar labiau įgalintų norimų vertybių įsitvirtinimą visuomenėje. Čia itin didelę reikšmę turės švietimas ir kultūrinis ugdymas. Švietimo sistema turėtų sudaryti sąlygas ugdyti visavertę, kritiškai mąstančią asmenybę, gebančią prisiimti atsakomybę ir lyderystę bei veikti drauge su kitais. Kultūros srityje, valstybė turėtų kurti erdves bendruomenių susitikimams ir prasių apykaitai, skatinti kultūros įvairovę. Siekiant gerųjų pavyzdžių ateityje, valstybė turės apsispręsti dėl investicijų į švietimą, mokslą, kultūrą, valstybės valdymą ir viešąsias paslaugas didinimo, nors trumpuoju laikotarpiu tai gali reikšti ir tam tikrų visuomenės grupių nepasitenkinimą.
- c. Kartu mąstant apie visuomenės vertybes ir jų kaitą, svarbu atsakyti ir į platesnį klausimą dėl to, kaip ateityje bus suvokiama Lietuvos pilietinė visuomenė – pvz., ar ji apims ir lietuvių diasporą pasaulyje, koks bus mūsų santykis su tikėtina, augiančia imigrantų dalimi visuomenėje. Siekiant ugdyti pasitikėjimo ir bendruomeniškumo vertybes, bus tikslinga vadovautis ir puoselėti įtraukimo ir atvirumo principus.

4. Formuojant naują valstybės ateities viziją ir jos įgyvendinimo kelrodžius svarbu atkreipti dėmesį į visuomenės demografines tendencijas – Lietuvos gyventojų bendrasis skaičius, remiantis dabartinėmis prognozėmis, iki 2050 metų mažės, o visuomenė toliau senės. Norint šiuos procesus suvaldyti, siekta stabilizuoti neigiamas tendencijas – tam labiausiai pasitarnautų nuosekli šeimos politika, kuri apimtų visas šeimų formas, skatintų lyčių lygybę bei lankstų vaikų auginimo ir darbo / karjeros derinimą. Valstybė taip pat turėtų siekti plėsti ikimokyklinio amžiaus (ypač iki 3 m.) vaikų priežiūros tinklą bei vykdyti subalansuotą paramos būstui (jaunoms šeimoms) politiką. Kryptingos investicijos į sveikatos infrastruktūrą, ligų prevenciją ir sveikos gyvensenos plėtrą leistų sumažinti gyventojų mirtingumo ir vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės rodiklių atotrūkį nuo Vakarų šalių lygio. Mažėjant mirtingumui ir negalios paplitimo mastui vyresnių nei 65 m. gyventojų grupėje, būtų sudarytos geresnės prielaidos sidabrinei ekonomikai bei senjorų įsijungimui į socialinį gyvenimą. Greta fizinės sveikatos problemų, kaip labai aktualūs ateičiai įvardyti ir psichologinės-emocinės žmonių sveikatos klausimai.

5. Formuojant naują valstybės ateities viziją ir jos įgyvendinimo kelrodžius būtina atsižvelgti į socialinės ir regioninės atskirties ir nelygybės problematiką kiekvienos valstybės politikos srities kontekste.

- a. Socialinė nelygybė ir atskirtis, o taip pat įšalęs skurdas, yra įsisenėjusios Lietuvos problemos, kurios, nuspėjamai, atsispindėjo visuose scenarijuose ir įvairiuose scenarijų elementuose. Socialinės ir regioninės atskirties dinamika komplikuoja valstybės pažangos vertinimą ekonomikos, švietimo, demografijos, sveikatos, kultūros, technologijų, aplinkos ir geopolitikos srityse: pvz., dramatiški skirtumai tarp skirtingų socioekonominių grupių ar regionų iškreipia nacionalinio lygmens poveikslą vertinant valstybės demografinę, sveikatos ar gyvenamosios aplinkos padėtį. Kartu socialinė ir regioninė nelygybė didina bendrą visuomenės pažeidžiamumą tam tikrų globalių megatendencijų atžvilgiu: pvz., su technologijų kaita susijusios darbo rinkos automatizacijos, klimato kaitos poveikio, ar augančios hibridinių atakų grėsmės atžvilgiu. Atitinkamai, socialinė ir regioninė atskirtis gali tiek kliudyti siekti tam tikrų valstybės pažangos tikslų, tiek padidinti įvairių rizikos veiksnių poveikį – ypač mąstant apie demokratinės santvarkos raidą ilgalaikėje perspektyvoje.
- b. Nors, anot megatendencijų analizės dirbtuvių dalyvių, esamoje ekonominėje sistemoje ir socialinėje santvarkoje tam tikra nelygybė yra neišvengiama, tai nepanaikina poreikio švelninti jos poveikį ir eliminuoti tam tikrus nelygybę ir socialinę atskirtį sąlygojančius veiksnus. Plačiau sutarta, kad siekiant kovoti su socialine nelygybe ir atskirtimi reikalingas ne vien lygių galimybių

piliečiams užtikrinimas, bet ir tam tikri persikirstymo politikos sprendimai bei solidarumo ir empatijos visuomenėje skatinimas (įskaitant per švietimo ir kultūros politiką).

6. Formuojant ateities viziją ir jos įgyvendinimo kelrodžius būtina užtikrinti holistinį požiūrį į aplinkosaugą ir klimato kaitos valdymą, įtvirtinantį reikalingus vertybinius pokyčius žmogaus santykio su gamta atžvilgiu, kartu apjungiantį tarptautinį bendradarbiavimą, žaliųjų technologijų plėtrą ir žaliajo perėjimo socioekonominių kaštų švelninimą.

a. Siedama savo ateitį su ES, Lietuva neišvengiamai turės įgyvendinti žaliąją transformaciją (Žaliajo kurso įsipareigojimus) ir tapti klimatui neutralia ekonomika transformuodama savo energetikos, pramonės, susisiekimo, žemės ir miškų ūkio, statybų bei atliekų sektorius. Lietuvos įgyvendinimo sėkmė priklausys nuo kelių veiksnių:

- i. Efektyvaus tarptautinio bendradarbiavimo.
- ii. Prieigos prie technologijų bei jų kūrimo. Klimato kaitą ekspertai mano esant didžiausia paskata technologijų plėtrai (tiesa, pastaruoju metu ją užgožė karas Ukrainoje). Lietuva turi aiškiai identifikuoti didžiausią ekonominės ir socialinės grąžos potencialą turinčias žaliųjų technologijų sritis ir atitinkamai į jas investuoti. Ekspertų teigimu, tokios sritys galėtų būti: biotechnologijos, agro-, maisto, energijos generavimo ir išsaugojimo technologijos. Lietuvai taip pat aktualu stiprinti alternatyvių energijos generavimo pajėgumų vystymą, galvoti apie lyderystę žaliųjų inovacijų ir prisitaikymo prie klimato kaitos srityse, pvz., užsibrėžiant tikslą tapti pasaulinės svarbos prisitaikymo prie klimato kaitos viešosios politikos eksperimentų centru (taip vadinama smėlio dėže).
- iii. Gebėjimą užtikrinti socialiai teisingą žaliąjį perėjimą, kadangi jo kaštus neproporcingai patirs labiausiai pažeidžiami gyventojai, ir bendrą piliečių palaikymą.

b. Siekiant klimato kaitos suvaldymo ir aplinkosaugos problemų sprendimo, reikalinga keisti vartotojiško gyvenimo būdo įpročius bei požiūrį į aplinką, pvz., visuomenė turi būti pasirengusi mokėti už ekosistemines paslaugas. Gamtos vertinimas kaip savaiminės vertybės palengvintų ir perėjimą nuo statiškos prie dinaminės aplinkosaugos (natūralių gamtinių procesų saugojimo), leistų sustabdyti biologinės įvairovės nykimą ir ekosistemų būklės blogėjimą, puoselėti harmoningą santykį tarp miestų ir gamtos. Tam būtinas visuomenės sąmoningumą keliantis aplinkosauginis švietimas - ne tik jaunosios kartos, bet ir suaugusių žmonių.

7. Formuojant naująją ateities viziją ir jos įgyvendinimo kelrodžius, svarbu atsižvelgti į kintantį mąstymą apie ekonomikos (ir atskirų ekonomikos sričių) kuriamą vertę.

a. Kiekviename scenarijuje pažymima, kad ateityje valstybės ekonominė gerovė ateityje bus susijusi su mokslo, technologijų bei inovacijų srities pažanga. Ateityje greičiausiai vis spartės skaitmenizacijos ir automatizacijos procesai, į įvairias gyvenimo sritis vis plačiau integruojami virtualios realybės technologijos. Auganti šių procesų svarba reiškia, jog ateityje vis daugiau vertės kurs nematerialus turtas – informacija, duomenys ir žinios. Atitinkamai, mąstant apie ateities ekonomikos plėtrą būtina atsižvelgti į kintantį vertę kuriančių resursų pobūdį.

b. Scenarijų formavimo dirbtuvių dalyvių nuomone, ateityje taip pat greičiausiai išaugs ir kūrybinių industrijų kuriamos vertės svarba. Spartėjanti technologinė pažanga ir darbo procesų automatizacija gali padidinti laisvalaikui ir pramogoms skiriamo laiką ir, atitinkamai, paklausą kūrybinių industrijų paslaugoms ir produktams. Pažymėta, kad pamatinis šių industrijų variklis – žmogaus kūrybiškumas – yra vienas iš neišsenkančių ekonominių išteklių.

c. Galiausiai, dalyviai atkreipė dėmesį į tai, jog dėl demografinių ir klimato kaitos procesų augant rūpesčio (ang. *care*) ir žaliajai ekonomikai, atitinkamai keisis ir mąstymas apie skirtingų ekonominių veiklų kuriamą vertę ir jos apibrėžimus. Konkrečiau, greta tradicinių ekonominės vertės rodiklių (pvz., BVP), gali išaugti socialinio poveikio, poveikio aplinkai ir kt. parametrai.

8. Formuojant naująją ateities viziją ir jos įgyvendinimo kelrodžius, svarbu užtikrinti holistinį požiūrį į mokslo ir inovacijos ekosistemos vystymą ir technologijų panaudojimo problematiką.

a. Švietimas, mokslas, technologijos ir inovacijų plėtra yra ryškus visų scenarijų elementas. Antrajame – orientaciniame – scenarijuje kalbama apie gamtos, technologinių, socialinių ir humanitarinių mokslų integraciją ugdymo sistemoje, kartu užtikrinant ir kūrybiškumo bei antrepreneriškumo įgūdžių vystymą visuomenėje. Tai atspindi fundamentalią įžvalgą, kad sėkmingas veikimas sparčiai kintančioje technologinėje, ekonominėje ir kultūrinėje aplinkoje

ateityje reikalaus įvairių įgūdžių ir žinių, dažnai peržengiančių individualių disciplinų ar įtvirtintų paradigimų ribas.

- b. Lietuvos materialinė sėkmė ir tarptautinis konkurencingumas scenarijuose siejamas su aukštųjų technologijų inovacijų ekosistemos plėtra – švietimo sistemos reforma, finansavimo MTEPI didinimu (įskaitant privataus finansavimo skatinimą), tarpinstitucinio bendradarbiavimo gerinimu. Pažymėtina, kad orientaciniame scenarijuje technologijų ekosistemos plėtros procesas balansuojamas su socialiniais visuomenės poreikiais, o technologijų raidai keliamas ir socialinės naudos klausimas. Tai atspindi platesnę įžvalgą, kad technologijų vystymui ir jas kuriančių talentų ugdymui ar pritraukimui svarbu ne tik sukurti traukos centrus bei užtikrinti geras finansines sąlygas, bet ir gerinti socialinį šalies klimatą, saugoti ir puoselėti gamtą kaip svarbius žmogaus gyvenimo gerovę užtikrinančius veiksnius.
- 9. Formuojat naująją ateities viziją ir jos įgyvendinimo kelrodžius būtina užtikrinti įrodymais grįstą, lankstų, pasitelkiantį naujas technologijas ir kokybiškai kitokį santykį su piliečiais turintį viešąjį valdymą.** Tam, kad Lietuva neatsidurtų trečiajame („kapanojimosi“) scenarijuje (t. y. tokioje Lietuvos ateityje, kurioje esminiai pokyčiai neįvyksta), visų pirma siektini šie pokyčiai:
- a. Piliečių pasitikėjimo stiprinimas ir su tuo susijęs platesnis piliečių, bendruomenių, NVO įtraukimas į sprendimų priėmimo procesus (šalia stiprių atstovaujamybės institucijų). Santykinai žemo piliečių pasitikėjimo valstybės institucijomis klausimas buvo svarstytas ir teminėje diskusijoje, po kurios prieita prie išvados, kad, siekiant įveikti šią problemą, visų pirma reikia stiprinti pačios valstybės (t. y. jos valdžios institucijų) pasitikėjimą piliečiais, atsiverti bendradarbiavimui. Kaip rodo naujausias EBPO tyrimas (OECD, 2022), vienas iš svarbiausių veiksnių piliečių pasitikėjimui stiprinti – sudaryti lygias galimybes visų piliečių atstovavimui sprendimų priėmimo procese, kas sudarytų prielaidas siekti konsensuso, balanso ir įvairių interesų suderinimo sprendimų priėmimo procese. Diskusijose išsakyta nuomonė, kad kol kas sprendimų priėmimo Lietuvoje verslo sektorius turi (neproporcingai) didelę įtaką, o nevyriausybinis sektorius, vietos bendruomenės yra gana silpni. Žvelgiant į ateitį, išsakyta didesnės sinergijos tarp valdžios institucijų, verslo ir nevyriausybinių sektorių, taip pat dalyvaujamosios demokratijos formų augimo lūkestis.
  - b. Tarnyba valstybei ateityje turėtų tapti prestižiniu darbu, kurį dirbtų kompetentingi, išsilavinę, išmintingą šalies valdymą užtikrinantys žmonės. Norima, kad valstybė viešosios politikos intervencijų imtųsi tik tada, kai tai tikrai būtina.

Dėl strateginio planavimo dokumentų rengimo

Galima teigti, kad ateities įžvalgų ir scenarijų konstravimo metodas **prisidėjo prie kitokio mąstymo būdo apie ateitį įsitvirtinimo Lietuvoje**, t. y. mąstymui alternatyvomis, scenarijais. Tai veikiausiai paskatino ir tokie pastarojo meto įvykiai, kaip COVID-19 pandemija, Rusijos karas prieš Ukrainą, kai galėjome akivaizdžiai įsitikinti, kad rytoj gali būti radikaliai kitoks, nei šiandien, ir tokie pokyčiai gali įvykti „pernakt“. Šiuo atveju, pažymėtina ne tik ir ne tiek galutinio produkto – t. y. scenarijų kaip teksto, bet ir paties proceso svarba, kai prie bendro diskusijų stalo susėda labai skirtingų sričių atstovai, ekspertai. Drauge per keletą mėnesių sukurti Lietuvos ateities galimi scenarijai ne tik padėjo žengti žingsnius link vienijančios valstybės ateities vizijos, bet ir sudarė galimybes „saugioje“ hipotetinių scenarijų diskusijų erdvėje iškelti kartais nepatogius klausimus ir baimes, kurie nebūtinai gali būti kitose viešose diskusijose atliepti. Be kita ko, galima teigti, kad skirtingų sričių atstovų susibūrimas į bendras žvalgomasias dirbtuves sustiprino pojūtį, kad įvairios valstybės gyvenimo sritys yra tarpusavyje susijusios, ir leido išvengti įsigalėjusio siauro mąstymo tarsi iš atskirų bokštų. Ši praktika pasiteisino, todėl rekomenduotume ją plėsti, dar labiau subalansuojant skirtingų sektorių atstovų dalyvavimą panašaus pobūdžio diskusijose, rengiant kitus strateginio planavimo dokumentus (pvz., nacionalines darbotvarkes, NPP).

Dėl ateities scenarijų peržiūros ir metodikos atnaujinimo

Atsižvelgiant į greitai kintantį ir sunkiai apibrėžiamą pasaulį bei užsienio valstybių ateities įžvalgų formavimo patirtį (pvz., Singapūro atvejis), rekomenduojame **Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijai** Lietuvos ateities scenarijus **peržiūrėti ir atnaujinti po 3–5 metų - iki 2026 m. gruodžio 31 d.** Atitinkamai siūlytume koreguoti Strateginio valdymo metodiką.

Dėl rodiklių

Kitam **ateities vizijos ir jos įgyvendinimo kelrodžių** rengimo etapui gali būti naudinga dar viena diskusijoje išryškėjusi įžvalga, kad galvojant apie valstybės pažangą, nebepakanka apie ją galvoti vien standartiniais ekonometriniais rodikliais, kaip BVP augimas ir kt. Ekspertų nuomone, galvojant apie ateitį, valstybei reikėtų mąstyti plačiau, pasitelkiant „ateities ekonomikos“ vizijas, atsižvelgiant ir į „minkštuosius“ rodiklius bei integruojant socialinės ir asmens gerovės klausimus. Trečiojo scenarijaus pagrindinė mintis – kad gana ilgą laiką Lietuvoje vyravo nuostata apie būtinybę vyti kitus, lygintis su kaimynais („ta pačia Estija“), valstybės pažangą matuoti per tarptautinių indeksų prizmę ir įvairius vidurkius. Manytume, kad toks autentiškas mąstymo apie valstybės ateitį pratimas, koks buvo Lietuvos ateities scenarijų rengimo procesas, turėtų padėti ne tik sukonstruoti autentišką valstybės raidos viziją, bet ir suformuoti kitokius jos pažangos matavimo rodiklius.

Literatūros sąrašas

- Alonso-Trabanco, J. M. (2022, August 22). Assessing Potential Outcomes of the Ukraine War. *Geopolitical Monitor*. <https://www.geopoliticalmonitor.com/assessing-potential-outcomes-of-the-ukraine-war/>
- Buzan, B., & Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511817762>
- Cagnin, C., Muench, S., Scapolo, F., Stoermer, E., & Vesnic, A. L. (2021). *Shaping and securing the EU's Open Strategic Autonomy by 2040 and beyond* (EUR 30802 EN). Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2760/414963>
- Eurobarometer. (2021). *Values and Identities of EU citizens* (Special Eurobarometer No. 508). European Commission. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2230>
- Gaub, F. (2019). *Global Trends To 2030 – Challenges and Choices for Europe*. European Strategy and Policy Analysis System. <https://www.iss.europa.eu/content/global-trends-2030-%E2%80%93-challenges-and-choices-europe>
- Government Office for Science. (2017). *The Futures Toolkit. Tools for Futures Thinking and Foresight Across UK Government. Edition 1.0*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/674209/futures-toolkit-edition-1.pdf
- Gudavičius, E. (1976). 'Pastumtos kortų kaladės' dėsnis. *Lietuvos Istorijos Studijos*, 4(4), 35–43.
- Inayatullah, S. (2008). Six pillars: Futures thinking for transforming. *Foresight*, 10(1), 4–21. <https://doi.org/10.1108/14636680810855991>
- Inglehart, R. F. (2018). *Cultural Evolution: People's Motivations are Changing, and Reshaping the World* (Illustrated edition). Cambridge University Press.
- IPCC. (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability* [Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, M. Tignor, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegría, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama (eds.)].]. Cambridge University Press. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_FullReport.pdf
- Kocai, E. (2018). Z kartos vertybinis portretas – vartotojiškos visuomenės atspindys? *Socialinis Ugdymas*, 49(2). <http://dx.doi.org/10.15823/su.2018.10>
- Milner, H. (1991). The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique. *Review of International Studies*, 17(1), 67–85.
- Moravcsik, A. (1997). Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization*, 51(4), 513–553. <https://doi.org/10.1162/002081897550447>
- MOSTA. (2011). *Lietuvos mokslo ir studijų vizija: Mokslioji Lietuva 2030*. MOSTA. https://strata.gov.lt/images/documents/analize/trumprasciai/2011/mokslioji_lietuva_2030.pdf
- National Intelligence Council (Ed.). (2012). *Global trends 2030: Alternative worlds: a publication of the National Intelligence Council*. Director of the National Intelligence.
- Norris, P., & Inglehart, R. (2019). *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108595841>
- Nye, J. S. (1997). The Media and Declining Confidence in Government. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 2(3), 4–9. <https://doi.org/10.1177/1081180X97002003002>
- OECD. (2019). *Strategic Foresight for Better Policies: Building Effective Governance in the Face of Uncertain Futures*. <https://www.oecd.org/strategic-foresight/ourwork/Strategic%20Foresight%20for%20Better%20Policies.pdf>
- OECD. (2022). *Building Trust to Reinforce Democracy: Main Findings from the 2021 OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions*. <https://doi.org/10.1787/b407f99c-en>

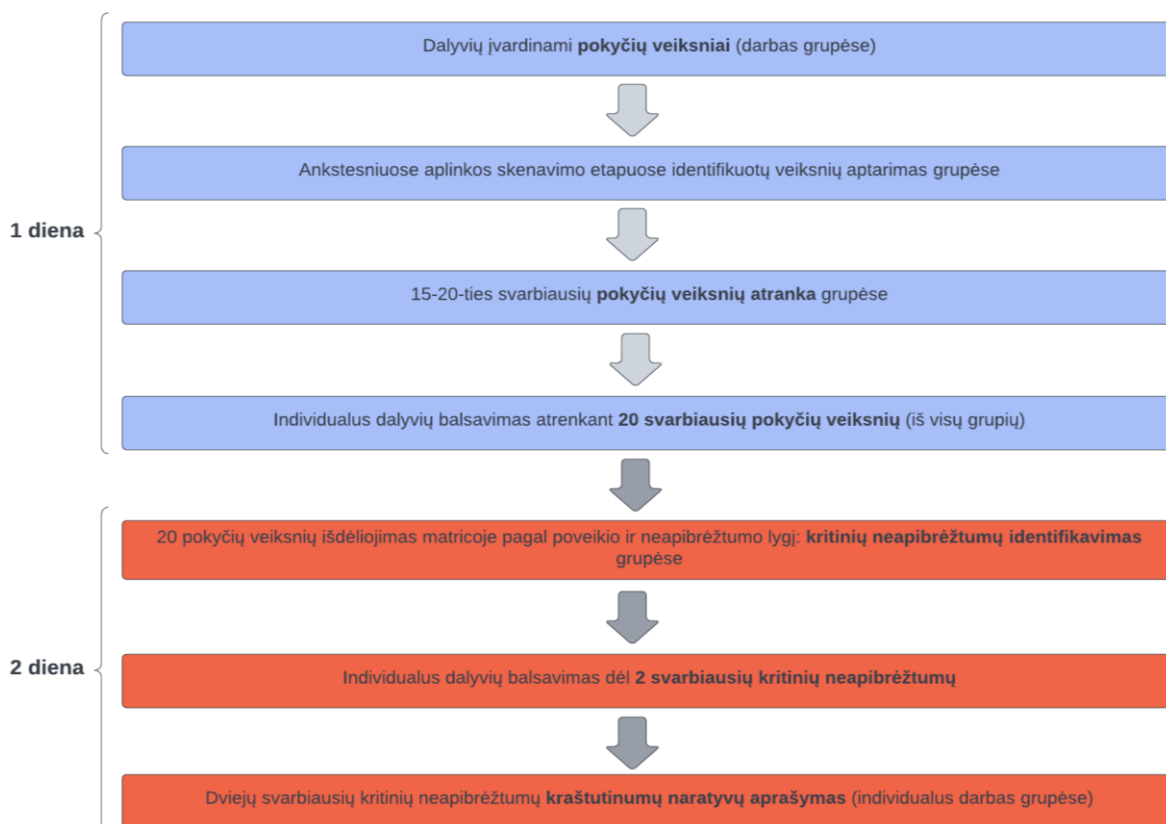
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. Free Press.
- Savicka, A. (2016). Postmaterialiųjų vertybių raida netikrumo sąlygomis. Lietuvos atvejis. *Sociologija. Mintis Ir Veiksmas*, 37(2), 106–119. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2015.2.9867>
- Scharfbillig, M., Smillie, L., Mair, D., Sienkiewicz, M., Keimer, J., Pinho, D. S. R., Vinagreiro, A. H., Vecchione, E., & Scheunemann, L. (2021). *Values and Identities—A policymaker’s guide*. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2760/349527>
- Schwartz, S. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Strategic Futures Group. (2021). *Global Trends 2040: A More Contested World*. National Intelligence Council. <https://www.dni.gov/index.php/gt2040-home>
- Welzel, C., Inglehart, R. F., & Klingemann, H.-D. (2003). *The Theory of Human Development: A Cross-Cultural Analysis* (SSRN Scholarly Paper No. 2391769). <https://papers.ssrn.com/abstract=2391769>
- Žiliukaitė, R. (2017). Intergenerational Value Differences in Contemporary Lithuanian Society. *Sociologija. Mintis Ir Veiksmas*, 39(2), 82–98. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2016.2.10818>
- Žiliukaitė, R., Poviliūnas, A., & Savicka, A. (2016). *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*. Vilniaus universiteto leidykla.

A priedas. Antrųjų dirbtuvių medžiaga – Lietuvos ateitį lemsiantys pokyčio veiksniai

Pirmosios žvalgomosios scenarijų kūrimo dirbtuvės vyko 2022 m. kovo 7–8 d. nuotoliniu būdu. Šių dirbtuvių tikslas buvo identifikuoti Lietuvos ateičiai svarbiausius pokyčių veiksnius ir aktualiausias tendencijas. Pirmąją dirbtuvių dieną aptarti ankstesniuose Strategijos rengimo etapuose (megatendencijų analizės dirbtuvių, antrinės šaltinių analizės, ekspertų apklausos) identifikuoti pokyčių veiksniai ir surinkti nauji, dalyvių pasiūlyti valstybės ir pasaulio ateičiai galintys turėti įtakos pokyčių veiksniai. Dirbtuvių dalyviai diskusijų grupėse nagrinėjo šiuos pokyčių veiksnius pagal STEAP+ prieigos kategorijas, grupės lygiu kolektyviniu sutarimu išrinko svarbiausius veiksnius. Tuomet individualiai balsuojant metu iš bendro sąrašo buvo išrinkta 20 svarbiausių pokyčių veiksmių.

Antrąją dirbtuvių dieną dalyviai šiuos 20 veiksmių diskusijų grupėse reitingavo pagal tikėtiną poveikį (aukštas / žemas) ir neapibrėžtumą (aukštas / žemas). Grupinių diskusijų pagrindu buvo sudarytas vienas bendras aukšto numatomo poveikio ir didelio neapibrėžtumo veiksmių („kritiniai neapibrėžtumai“) sąrašas, iš kurio dalyviai individualaus balsavimo būdu išrinko du Lietuvos raidai svarbiausius veiksmius. Šie veiksmių kraštutinumai tapo ataskaitoje pateikiamų pagrindinių scenarijų formavimo ašimis. Pirmųjų dirbtuvių eigos schema pateikiama žemiau:

Dalyvių pasiūlyti pokyčių veiksniai

Žemiau pateikiamas visas pirmąją dirbtuvių dieną dalyvių pasiūlytų pokyčių veiksnių sąrašas pagal grupę. Kai kurios pokyčio veiksnių formuluotės buvo nežymiai pakeistos siekiant išlaikyti kalbos taisyklingumą ir užtikrinti aiškumą.

1 GRUPĖ
Nauji kultūriniai pokyčiai atsižvelgiant į technologinę transformaciją
Didėja socialinė atskirtis
Abejonės dėl demokratijos
Visos žmonijos aprūpinimas maistu
Prastėja dirvožemio kokybė – bus išgaunama mažiau maisto
Klimato kaita, lemianti palankesnes žemės ūkio sąlygas Lietuvoje
Biotechnologijų vystymasis
Regioninė nelygybė
Demografinė ir socialinė nelygybė
Negerėjanti švietimo būklė

2 GRUPĖ
Švietimo sistemos ir visuomenės poreikių neatitikimas
Maisto alternatyvos
Robotai
Klimato kaita
Vandens išteklių trūkumas
Didėja korporacijų galia
Nacionaliniai vs. globalūs interesai
Konservatyvių ir liberalių tendencijų sandūra
Socialiniai tinklai kaip naujienu šaltinis
Geopolitiniai konfliktai
Sekuliarizmo plėtra
Atskirties didėjimas

3 GRUPĖ
Savarankiško mokymosi svarbos augimas (mokymasis visą gyvenimą)
Lietuvių kalbos nykimas
Technologijų kaitos poveikis mums kaip technologijų taikytojams
Duomenų panaudojimas ir apdorojimas
Žemas duomenų panaudojimo lygmuo valstybėje
Priklausomybė nuo informacinių sistemų

4 GRUPĖ
Demokratijų ir autoritarinių sistemų ekonominis atsisiejimas
Didėjanti įvairovė ir poreikis išsaugoti savo tapatybę
Klimato kaitos įtaka vandens ir maisto trūkumui
Visuomenės senėjimas ir gyvenimo trukmės ilgėjimas
Didėjanti lūžio technologijų svarba
Visuomenės poliarizacija
Platformų ekonomika ir lanksčių bendradarbiavimo tinklų svarba

5 GRUPĖ
Žemas pasitikėjimo laipsnis vienu kitais ir valstybės institucijomis
Didėjanti emigracija, protų nutekėjimas
Darbo jėgos kvalifikacijų ir ateities kvalifikacijų neatitikimas
Didėjanti socialinė nelygybė

Radikalumo ir nesusikalbėjimo didėjimas – fragmentacija
Artėjanti klimato katastrofa
Geopolitinis neapibrėžtumas, Rusijos grėsmė
Stiprūs ryšiai su diaspora
Lietuvos patrauklumas investicijoms

6 GRUPĖ
„Nauji žmonės“ (imigracija, reimigracija)
Įtrauktis, saugumas, gerovė – pagrindiniai prioritetai
„Lietuviškumo“ kaip tapatybės pliuralizmas
Visapusiškai kokybiškas, visiems prieinamas pradinis ir vidurinis išsilavinimas
Investicijos į technologinę, komunikacinę ir kitą infrastruktūrą ir technologinės-mokslinės pažangos užtikrinimas
Tvarios energetikos poreikis
Dirbtinis intelektas – jo įtaka / pasekmės visuomenei, jos vertybėms ir pan.
Įtraukios bendravimą skatinančios viešosios erdvės
Šuolis ekonomikoje galimas pa(s)rinktoje srityje, ir kiti „išdrįsi šokti paskui“
Solidarumo principas ekonomikoje
Rūpesčio ekonomika. Reprodukcijos darbų aktualumas
Pilietinės organizacijos (besirūpinančios silpnesniais ir problemų sprendimu)
Mokymasis (kiek patys sieksime ko išmokti)
Solidarumo principas
Gebėjimas susitarti, o ne primesti nuomones

7 GRUPĖ
Migracija dėl klimato kaitos
Demografinės raidos diferenciacija ir jos augimas
Didėjanti skirtis tarp socialinių klasių
Švietimo sistemos atsilikimas (<i>lag</i>)
Kokybiško gyvenimo trukmės didėjimas
Švietimo technologijų, principų ir turinio pokyčiai
Kompetencijų trūkumas
Per greitai atsinaujinančios technologijos
Energetikos technologiniai pokyčiai
Mainų ekonomika
Automatizacija, robotizacija
Poliarizuota visuomenė
Per didelis ideologinis angažuotumas, per mažai racionalumo
Naujų sąjungų kūrimas
Nebelieka NATO
Kultūrų tolerancija

8 GRUPĖ
Senstanti visuomenė ir viešojo sektoriaus bankrotas
Globali migracija
Dirbtinio intelekto ir kitų naujų technologijų plėtra
Proveržis medicinoje: poreikis prailginti gyvenimą
Didėjantis nestabilumas Rusijoje ir aplink ją
Kontinentinių valstybių iškilimas
Miestų iškilimas ir jų vaidmens didėjimas.
Intensyvi priešprieša dėl skirtingų vertybių: vakarietiška samprata vs. tradicinės
Liberalių demokratijų konsolidacija / renesansas

9 GRUPĖ
Didėjanti migracija
Augantis radikalizmas

Silpnėjantis socialinis solidarumas
Dirbtinio intelekto taikymas
Darbo automatizacija, robotizacija
Dėl krizių mažėjantis dėmesys aplinkos saugojimui
Atsinaujinančių energijos išteklių infrastruktūra
Globalizacijos sąlygos ekonominei veiklai
Valstybės poreikis funkcionuoti savarankiškai
Kritinio mąstymo trūkumas
Besikeičiantis visuomenės požiūris į gamtą
Tolerancijos trūkumas
Dirvožemio degradacija
Mokymasis visą gyvenimą

10 GRUPĖ
Pilietinės visuomenės silpnumas
Pavojai demokratijos, savivaldos institucijoms
Politinės kultūros ydos
Įvairovė ir dalinimasis praktine patirtimi (<i>know-how</i>)
Technologijų raidos poveikis skirtingoms socialinėms grupėms
Dėl technologinių dalykų auganti takoskyra tarp vyresnių ir jaunimo
Socialinė atskirtis ir jos kintanti įvairovė: skaitmeninės atskirties įtaka valstybės saugumui; daugėjanti atskirtis dėl pandemijos; finansinė atskirtis
Lygybės poreikis
Demografinis traukimas / emigracija / imigracija, darbo jėgos trūkumas
Multitautiškumas
Kartų nesuskalbėjimas
Konkurencija tarp dirbtinio intelekto ir žmogaus
Globalios rinkos išmanymas ir jos išnaudojimas (<i>metaverse</i>)
Išorinis, fizinis saugumas
Karas ir politinė ateitis/ saugumas
Išaugęs jautrumo ir saugumo poreikis
Globali konkurencija dėl talentų
Energetinis šalies nepriklausomumas
Pokovidinė situacija (bankrotai, kultūros sektorius)
Spausdinami pinigai pasaulyje po COVID neparemti realiu sukuriamu turtu
Populiarėjanti augalinė mityba pasaulyje
Finansinės manipuliacijos: išvestinių finansinių instrumentų – 14 kartų daugiau nei realus turtas, nepagrįsta realiais pinigais
Atsparumo poreikis valstybei (maistas, vaistai, technologijos), nepriklausomumas nuo kitų, gebėjimas išgyventi
Dirbtinis intelektas: jo reikšmė visoms sritims augs
Skaidrumo poreikis, visuomenės, didesnis socialinių partnerių įsitraukimas priimant visus sprendimus, didesnis susikalbėjimas
Pilietybės išsaugojimas (ypač dabar, šiame kontekste)
Poreikis išsaugoti klasikinės / krikščioniškas vertybes
Perkamos / parduodamos vertybės
Gyvenimo amžiaus ilginimas / sveikata / gyvenimo kokybė
Originalūs ir kūrybiškai sprendimai aukščiau prabangių sprendimų
Žmogiškųjų vertybių iškėlimas
Santykis su žmonėmis tampa prabanga
Ugdyti demokratijos, darnumo, vieningumo vertybes
Aplinkos kokybės svarbos augimas
Mažiau AE
Dalis šalies apsemta
Kraštovaizdis, estetika – ne tik turtingųjų privilegija
Žalioji ekonomika
Vartotojiškumo mažinimas

Kraštutinumų naratyvai

Antrąją dirbtuvių dieną individualaus balsavimo metu dalyviai iš kritinių neapibrėžtumo sąrašo išrinko šiuos du svarbiausius veiksnius: (1) auganti įtampa tarp demokratinų ir autoritarinių valstybių ir (2) švietimo sistemos transformacija (technologijų, metodų ir turinio pokyčiai). Vadovaujantis 2X2 matricos scenarijų formavimo metodu, šie veiksniai buvo konceptualizuoti kaip dvi koordinacinių plokštumos ašys, turinčios po du kraštutinumus. Pirmajam veiksniai nustatyti šie kraštutinumai: (1a) konsoliduota demokratija Lietuvoje ir jos svarbiausiuose partneriuose ir (1b) fasadinė demokratija / autoritarizmas Lietuvoje ir aplink ją. Antrajam veiksniai nustatyti šie kraštutinumai: (2a) negrįžtamas švietimo proveržis ir (2b) švietimo sistemos kapanojimasis ir stagnacija.

Identifikavę pagrindinių scenarijų formavimo ašių kraštutinumus, dalyviai buvo pakviesti diskusijų grupėse pasiūlyti įvairias galimas ateitis – tam tikrus pokyčius, įvykius, reiškinius – kiekvieno kraštutinumo atveju. Šie dalyvių pasiūlymai buvo sujungti į nuoseklius kraštutinumų naratyvus, kurie pateikiami žemiau. Pasviru tekstu ir kabutėmis išskirtos originalios dirbtuvių dalyvių mintys.

Konsoliduota demokratija

Dirbtuvių dalyvių mintis apie tai, kokia Lietuva būtų pasaulyje, kuriame auganti įtampa tarp demokratinų ir autoritarinių valstybių išspręsta demokratiją naudai ir visose Lietuvai svarbiausiose šalyse 2050 m. klesti konsoliduota demokratija, galima suskirstyti į penkias plačias kategorijas, atitinkančias numanomus pokyčius skirtingose valstybės gyvenimo dimensijose: **(1)** kintanti tarptautinė aplinka ir Lietuvos vaidmuo tarptautinėje politikoje, **(2)** pilietinių vertybių ir nuostatų pokyčiai, **(3)** demokratijos kaip valdymo formos pokyčiai, **(4)** ekonominio vystymosi politikos pokyčiai ir **(5)** kintantis požiūris į kultūrą, tapatybę ir įvairovę.

Demokratijos konsolidacija Lietuvai svarbiausiose šalyse daugumai dirbtuvių dalyvių pirmiausia siejasi su trimis plačiais tarptautinės politikos pokyčiais: (1) glaudesniu demokratinų valstybių bendradarbiavimu, (2) tolesne regionine integracija ir ES plėtra bei (3) žemėjančia išorinių grėsmių demokratijoms rizika. Demokratijos raida ateityje neatsiejama nuo tarptautinės galios pusiausvyros: demokratijos klestėjimą 2050 m. pirmiausia įgalina tai, jog demokratinės valstybės yra suformavusios „*vieningą galios bloką, leidžiantį spręsti globalias pasaulio problemas*“, tad „*pasaulis vis dar žaidžia pagal mūsų taisykles*“. Tarptautinis bendradarbiavimas sustiprina ir „*galimyb[es] apginti savo demokratines vertybes, [nes] NATO [ir] aljansai su kitomis struktūromis*“ padeda užtikrinti šalies saugumą ir plėsti įtaką tarptautinėje erdvėje. Kartu su galios politika reikšmingą vaidmenį turi ir tarptautinės institucijos, o demokratijos savo tikslų siekia „*glaudžiai bendradarbiau[damos] reformuotose tarptautinėse organizacijose*“. Vienas ryškiausių demokratijos konsolidacijos tarptautinėje erdvėje požymių ir, kartu, vienas svarbiausių šio proceso ramsčių yra tolesnė ES plėtra ir integracija: 2050 m. „*Ukraina yra ES narė ir svarbi Lietuvos partnerė*“, į Bendriją taip pat įsijungusios Moldova, Sakartvelas, Baltarusija, o „*Lietuva – ES centre, nes ES [tęsiasi] nuo Portugalijos iki Uralo*“. Kartu su geografine ES plėtra stiprėja ir bendradarbiavimas jos viduje, „*ypač tarp kaimyninių valstybių*“. 2050 m. jau galima kalbėti apie vieningą „*Europos demosą*“, kuris įgalina „*federacin[ę] Europos Sąjung[ą] su vieninga užsienio, gynybos, sveikatos, socialine politika*“. Stipresnė ir labiau integruota ES vis glaudžiau bendradarbiauja ir su NATO bei JAV.

Tiesioginės grėsmės šiai demokratijų koalicijai 2050 m. yra santykinai silpnos dėl „*autokratinų režimų pakeitimo ar izoliavimo*“. Demokratijos klestėjimui tarptautiniu mastu ypač reikšminga tai, jog „*Rusija tampa tikra, ne fasadine, Federacija*“, o Lietuvos saugumui – tai, jog „*demilitarizuota Kaliningrado sritis*“. Svarbų vaidmenį suvaidino ir ES žaliojo kurso politika: 2050 m. ES yra nepriklausoma „*nuo Rusijos energetinių išteklių*“, o „*atsisakius iškastinio kuro įgyjama tikra nepriklausomybė ir prasideda demokratijos klestėjimas*“. Nors Kinijos raidą prognozuoti sudėtingiau, ji turės mažiau įtakos prieš vieningai ir efektyviai veikiančias demokratines valstybes. Galiausiai, Vakarų demokratijų konsolidacija susijusi ir su „*stabilizacija Balkanuose, Afrikoje ir Vidurio Rytuose*“, kas padeda suvaldyti ir destabilizuojančias migracijos tendencijas.

Kintanti tarptautinė erdvė atveria Lietuvai naujas galimybes. Mažėjant išorinėms saugumo grėsmėms, Lietuvai „*galima atitraukti dėmesį nuo saugumo klausimų ir jį skirti vidaus politikai: švietimo, socialinės atskirties gerinimui, sidabrinės ekonomikos ugdymui*“. Tai padeda Lietuvai pasiekti „*proverž[į] inovacijose*“ „*integruojantis į pasaulines (demokratinės) rinkas*“ ir tapti „*lyderiaujančia aukštųjų technologijų valstybe regione*“. „*Didėja Lietuvos eksportas į kitas vakarų šalis*“, Lietuva gali džiaugtis „*didžiausia startuolių koncentracija ES, turi*

daugiausia vienasaragių vienam gyventojui“ ir yra įsitvirtinusi kaip „paslaugų lyderė regione“. Kartu, gerėjanti saugumo ir ekonominė padėtis leidžia „daugiau investuoti į minkštąją galią“: dėl šios priežasties, stiprėja Lietuvos „regioninė tarptautinė lyderystė“, auga „Lietuvos kaip demokratijos centro svarba regione“, šalyje veikia „tarptautinių organizacijų būstinės“.

Stiprėjantis Lietuvos vaidmuo jai palankioje tarptautinėje erdvėje neatsiejamas nuo reikšmingų pokyčių valstybės viduje. Visų pirma, demokratijos konsolidacija siejama su (1) demokratiškosios vertybių, kaip lygiateisiškumo, žmogaus teisių ir teisės viršenybės įsitvirtinimu bei (2) pilietinio sąmoningumo ir aktyvumo stiprinimu. Demokratijos klestėjimo atveju Lietuvoje svarbiausias „prioritetas – žmogus ir jo teisių bei atsakomybių paisyimas“, „gerbiamos visų žmonių teisės ir laisvės, tvirtai laikomasi įstatymo viršenybės“, „priimamas partnerystės įstatymas“, o „visuomenėje nyksta korupcija, paties reiškinio pateisinimo tradicija“. Ši vertybinė pokytį įtvirtina „stipri pilietinė visuomenė“: matomi „aukšti pilietiškumo rodikliai (dalyvavimas rinkimuose, nuomonės reiškimas ir kt.)“, „aktyvesnis jaunimo įsitraukimas į politinius procesus ir nuomonės reiškinį balsuojant“, „atkurta sveika viešoji erdvė“. Net jei dėl augančios įvairovės visuomenėje „didėja polarizacija“, demokratiškosios vertybių įtvirtinimas ir aktyvi pilietinė visuomenė reiškia, jog Lietuvoje 2050 m. „pristabdymas ar silpstantis visuomenės radikalėjimas“.

Su pilietinių vertybių ir nuostatų pokyčiais glaudžiai susijusi ir nuspėjama demokratijos kaip valdymo formos transformacija. Dirbtuvių dalyvių mintis šioje srityje galima suskirstyti į tris grupes: (1) partinės ir rinkimų sistemos pokyčiai, (2) efektyvesnė demokratinė valdysena ir (3) tiesioginės demokratijos plėtra ir valdysenos decentralizacija. 2050 m. Lietuvoje vyksta „kasmetinės politinių partijų ir judėjimų mugės, kuriose gausiai dalyvavama“, o „vis heterogiškesnė“ visuomenė skatina partijų daugėjimą. Nors elektorato įvairėjimas gali apsunkinti bendrų sprendimų paiešką, tokių riziką atsveria proveržiai valdysenos srityje. Lietuvoje pastebimas „elektroninių viešųjų paslaugų apimtys didėjimas“, „skaitmenizacija leidžia suvienodinti, gerąją prasme, požiūrį į demokratiškus procesus“, o „demokratija turi „kamuoliukus“ ir agile procesus sprendimams“ priimti. Technologinė pažanga įgalina ir piliečių įtraukimą į valdyseną, įskaitant ir tiesioginės demokratijos plėtrą („kibernetinė tiesioginė demokratija“). Kartu vyksta demokratijos decentralizacija: „nacionalinės demokratijos pasižymi didele decentralizacija ir bendra-kūryba“, „daug sprendimų yra nuleista į savivaldos, miestų lygį“, o „seniūnijų aktyvios tarybos skatina bendruomenių augimą“. Didesnis piliečių į(si)traukimas ir aktyvesnė pilietinė visuomenė taip pat nulemia politikų atskaitingumą piliečiams: gyventojų atstovų veiksmai analizuojami „po padidinaujančiu stiklu“, o politikai „vertinami pagal realų indėlį į valstybės pažangą (atžangą) ir gali būti išstumti nelaukiant kadencijos pabaigos“. Dėl visų šių priežasčių Lietuvoje matomas „pasitikėjimo valstybe ir jos institucijomis augimas“.

Aktyvi pilietinė visuomenė ir efektyvi demokratinė valdysena padeda kurti pažangią, tvarią ir kultūriškai atvirą gerovės valstybę. Demokratijos konsolidacija Lietuvoje ir tarptautinėje erdvėje turi itin stiprią socioekonominę dimensiją: Lietuvoje 2050 m. vyksta sparti „socialinės rinkos ekonomikos plėtra“, „išspręsta (smarkiai sumažinta) socioekonominės nelygybės problema“, egzistuoja „stiprios švietimo, sveikatos ir socialinės apsaugos sistemos“. Proveržis švietimo srityje ypač reikšmingas: „kokybiškas švietimas prieinamas vis didesniai piliečių skaičiui“, „mokymo įstaigos gali paruošti kvalifikuotus specialistus“ aukštą pridėtinę vertę kuriantiems darbams, o švietimo sistema pasižymi aukštu „dalyvavim[is] tarptautiniuose tinkluose“ lygiu. Ateities gerovės valstybė yra fundamentaliai žalia: „politikai sugeba priimti sprendimus, būtinus kovoti su klimato krize (pažaboti verslą ir t. t.)“, Lietuvoje vystoma „tvirta ekonomika“, o visuomenė „rūpina[si] gamtos sauga“. Kartu Lietuva yra globali ir atvira: „Lietuvos piliečiai, pasižymintys daugiakalbybe ir tolerancija įvairovei, yra puikiai įsitinklinę Europos ir pasaulio profesionalų bendruomenėse“, „vis daugiau Lietuvos kilmės piliečių grįžta į Lietuvos teritoriją, kurią pasirenka kaip teikiančią geras galimybes jiems ir jų šeimoms“, „Lietuva tampa imigrantams patrauklia šalimi“, išspręstas „dvišalio pilietybės klausimas“ (galimai ir tarptautiniu lygiu – egzistuoja „globali demokratinė pilietybė“), pasaulyje įtvirtintas „laisvas judėjimas, mažėja asmens dokumento reikšmė, išskyrus kritinius atvejus (liga ar pan.)“. Nors pasaulyje „mažėja tautiškumo svarba ir atsiranda didesnis koordinavimas globaliu lygmeniu“, kartu ginama bei vertinama „kultūrinė įvairovė“. Atitinkamai Lietuvos „kultūros tapatumas“ ir toliau išlieka stiprus ir patrauklus: tiek šalies gyventojai, tiek „užsienio lietuviai (diaspora) tapatina save su Lietuva ir didžiuojasi savo kilme“. Dėl visų šių priežasčių „auga gyventojų skaičius“.

Autokratijos įsigalėjimas

Autokratijos įsigalėjimas ar demokratijos erozija („fasadinė demokratija“) Lietuvoje bei Lietuvai svarbiausiose šalyse pirmiausia sietinas su trimis tarpusavy susijusiais pokyčiais tarptautinėje aplinkoje. Pirma, tarptautinės galios pusiausvyrą pasikeičia autokratiškosios valstybių – ir pirmiausia didžiųjų autokratiškosios galių – Kinijos ir Rusijos

– naudai. Šios „Rytų valstybės nustato normas, kurios yra hierarchinio pobūdžio“: nors tarptautinėje sistemoje itin svarbiai ginama suvereniteto institucija, *de facto* pasaulyje dominuoja kelios valstybės, „įsigali Kinijos diktatas ekonominiame ir politiniame gyvenime“. Tuo tarpu vidaus politikoje dominuoja centralizuota valdžia, kuri subordinauja savo valstybės visuomenę ir verslo grupes. Atitinkamai regimas „Putinistinio oligarchų valdymo modelio perėmimas“ ir „autokratijos ekspansija į Lietuvą ir artimiausias demokratines kaimynes“. Antra, suyra (tačiau nebūtinai išnyksta) esminiai Vakarų politinę bendruomenę vienijantys tarptautiniai dariniai – ES ir NATO. ES dezintegraciją paskatina tiek vertybiniai konfliktai, atsiradę daliai valstybių narių pradėjus sparčiai eiti autoritarizmo keliu, tiek pirmiau įvykusi bendros valiutos krizė. Nors formaliai NATO ir toliau egzistuoja, susiskaldymas Aljanso viduje ir nusilpusi santykinė JAV galia reiškia, jog kolektyvinės gynybos principai nebėra įtikinami ir NATO *de facto* nebeatlieka savo saugumo funkcijų. Trečia, nebelieka visas valstybes vienijančių politinių tarptautinių organizacijų, kaip JTO ar PPO. Vietoj jų tarptautinę tvarką palaiko keletas skirtingų ir santykinai nestabilių blokų, įvyksta „visiškas ir visokeriopas pasaulio atsiskyrimas“. Tai turi ryškių neigiamų pasekmių globaliai ekonomikai ir bendradarbiavimui: pasaulyje „nebėra globalios pagalbos teikiančios bendruomenės, kai įvyksta krizė (pvz., pabėgėlių niekas nebeprisiima)“, „nepastovūs valstybių blokai neleidžia spręsti globalių problemų“, regima „laisvos prekybos griūtis“ bei „tarptautinės teisės nuosmukis“.

Lietuvai šie pokyčiai turi tris ryškias pasekmes. Pirmą, aižėjantis NATO ir byranti ES priverčia Lietuvą burtis į naujus regioninius aljansus su kaimyninėmis valstybėmis Rytų Europoje. Visgi įtvirtinti tvirtus ir efektyvius bendradarbiavimo formatus sudėtinga dėl politinio nestabilumo šio regiono šalių viduje joms pamažu virstant į hibridinius / autokratinus režimus. Antra, Lietuva atsiduria geopolitinių konfliktų sandūroje, tampa „buferine“ zona“ ir „gyvena nuolatinės grėsmės sąlygomis“. Tai paskatina ir fundamentalios valstybės politikos transformaciją: Lietuvai „tenka virsti Šiaurės Izraeliu“ ar „Vakarų Berlynu“, visos viešojo gyvenimo sritys subordinuojamos saugumo užtikrinimui, militarizuojama visuomenė. Žvelgiant plačiau, visa „Europa tampa JAV, Rusijos [ir] Kinijos konfliktų arena“, o šių globalių konfliktų šešėlyje „dažnėja lokalūs ar regioniniai konfliktai“ „su kaimynais“ bei „etniniai konfliktai Vidurio ir Rytų Europoje“. Tai sąlygoja „nuolatin[is] teritorijų persikirstym[as]“: „revizuojamos Lietuvos sienos (Vilniaus kraštas, Klaipėdos kraštas, Suvalkų koridorius“. Siekdamas išvengti visiško valstybės sunaikinimo, „Lietuva [atsiduria] autoritarinės kitos valstybės įtakoje“, įvyksta „Lietuvos finliandizacija“.

Tokia tarptautinės Lietuvos padėties transformacija, savo ruožtu, sąlygoja drastiškus pokyčius valstybės viduje. Visų pirma, šalyje įsigali autoritarizmas: „prisidengiant išorinėmis grėsmėmis“ „suvaržomos žmonių teisės ir laisvės“, „didėja asmens kontrolė, primesta valia, apribojimai“. Šalyje „[si]vyrauja vienpartinė valdymo sistema“, opozicinės grupės ir nuomonės ignoruojamos ir supresuojamos. Atitinkamai išauga asmeninių lyderio savybių ir kompetencijų svarba: nors „pozityvus autoritaras ([kaip] Singapūr[e]) greičiau įgyvendin[ta] teigiamus pokyčius“, kyla grėsmė, jog „Lietuva tur[ės] stiprų, bet neišmintingą lyderį“. Bet kuriuo atveju vidinis autoritarizmas neigiamai veikia pilietinės visuomenės raidą: „rinkimai tampa nebesvarbūs“, o „visuomenė apatiška, [jai] nerūpi politiniai procesai – viskuo pasirūpina valdžia“.

Autoritariniam režimui įsitvirtinti Lietuvoje padeda pažangios technologijos. Tarptautiniu lygmeniu vykstant ekonominiams atsiejimui ir konkurencijai tarp skirtingų ekonominių - technologinių blokų, nustoja galioti tokie asmens privatumą ginantys susitarimai kaip BDAR. Dėl šios priežasties ir didesnio valdžios poreikio kontroliuoti visuomenę „mažėja gyventojų privatumas“, o valdžios vykdomas „sekimas internete“ pamažu perauga į „visuotin[ę] piliečių kontrol[ę]“. Kartu su tiesiogine piliečių kontrole internete šalyje „ribojama žiniasklaidos laisvė“ ir „įvedami platūs saviraiškos laisvės apribojimai“ kitose sferose (pvz., kultūroje ar švietime). Kaip dalinis atsakas į valdžios diegiamą cenzūrą prieš režimą nusiteikusiuose visuomenės sluoksniuose vėl „išmokstam[as] kalbėti Ezopo kalba“. Visgi piliečių pastangos formuluoti ir sleisti režimui kritišką informaciją yra nusveriamos aktyvaus propagandos aparato: oficiali „kultūra virsta propagandos instrumentu“, mokyklose ir viešose erdvėse vykdomas „istorijos perkūrimas“, „įsitvirtina asmenybės / asmenybių kultas“. Siekiant mobilizuoti mases eskaluojami kultūriniai karai ir agresyvios visuomenės nuostatos: „autoritarai remiasi religinių elitų įtaka, represuojamos LGBTQ+ ir moterų teisės“.

Tolygiai su vis griežtėjančia visuomenės kontrole vyksta ir šalies ekonomikos perorientavimas į autoritarinio režimo aptarnavimą. Nors laisva rinka Lietuvoje egzistuoja, ji yra smarkiai suvaržyta: valstybė aktyviai remia režimo galios pagrindą formuojančius ekonomikos sektorius, didelės privačios kompanijos steigiasi ir veikia tik su režimo palaiminimu, ryškių vaidmenį atlieka režimui tiesiogiai pavaldžios valstybinės įmonės. Toks ekonominės politikos modelis nėra efektyvus. Pirmą, Lietuvoje klesti nuo „sovietinių laikų“ neregėto masto korupcija. Antra, aktyvus kišimasis į rinką politiniais tikslais neigiamai veikia investicinę ir verslo aplinką: „didelė biurokratinė našta ir nestabili teisinė aplinka trukd[is] naujiems ir esamiems verslams“. Valdžios baimė, jog nauji, nusistovėjusius

rinkos santykius griauinantys verslai destabilizuos režimui palankią ekonominę santvarką, sąlygoja tai, jog finansavimas MTEPI skiriamas ne perspektyviausiems tyrimų centrums ar verslo ekosistemoms, o režimui palankiems veikėjams. Atitinkamai įsigali „inovacijų ir išradimų stagnacija“.

Politizuota ekonominė politika lemia santykinai lėtą ekonomikos augimą. Atitinkamai, siekdama užsitikrinti pakankamą valstybės biudžetą, valdžia turi daugiau skolintis ir / ar peržiūrėti mokestinę ir socialinės apsaugos politiką. Kadangi Lietuvos valdžia pirmiausia turi užtikrinti pagrindinių politinio ir ekonominio elito – t. y. pagrindinių režimo ramsčių – gerovę, smarkiai sumažinamas viešųjų paslaugų finansavimas. Atitinkamai krenta ir viešųjų paslaugų (sveikatos ir socialinės apsaugos priemonių, švietimo, kultūros) kokybė. Kadangi mažai apmokestintas ir daug atliekamų pajamų turintis elitas turi prieigą prie kokybiškų sveikatos ir švietimo paslaugų, šalyje „įsigali drastiška socioekonominė nelygybė“ ir „ryški visuomenės stratifikacija“ į elitą ir likusią visuomenę. Kartu režimo interesai maksimizuoti savo galią ir užtikrinti ekonomines rentas jį remiantiems elitams reiškia ir tai, jog valstybės ekonominėje politikoje nunyksta darnaus vystymosi ir tvarumo principai: „nesirūpinama klimato kaitos poveikiu gyventojams ar aplinkai (rūpinamasi tik tiek, kad padėtų išlaikyti režimą)“; „prioritetizuojamas korporatyvizmas prieš žmogaus teises ir ekologiją“. Tai dar labiau pablogina labiausiai pažeidžiamų visuomenės grupių padėtį.

Drastiška socialinė atskirtis reiškia ir spartėjantį visuomenės „susvetimėjimą“: kai kurie piliečiai renkasi apatiją ir pasitraukia į privačias erdves (namus, šeimą), kiti stengiasi emigruoti (tiesa, tą apriboja griežta laisvo judėjimo kontrolė Lietuvoje ir Europoje), treči – buria įvairius pilietinio pasipriešinimo judėjimus. Toks „radikalumo ir nesuskalbėjimo didėjimas“ įgalina agresyvias visuomenės tendencijas, šalyje „didėja tolerancija [smurtui ir] nusikaltimams žmogiškumui“, jei šie vykdomi siekiant susidoroti su ideologiniais priešais. Bendrų vertybių suirimas ir smurto bei agresijos normalizacija visuomenėje smarkiai apriboja pozityvaus pokyčio galimybes.

Švietimo stagnacija

Dirbtuvių dalyvių mintis apie tai, kaip Lietuva atrodytų 2050 m., valstybei nepasiekus transformacijos švietimo ir ugdymo srityse, galima suskirstyti į dvi grupes: prognozes, kaip vystysis valstybinio švietimo sistema ir numatomas to pasekmes bendrai valstybės raidai. Dalyviai daugiausia dėmesio skyrė pasekmėms trimis valstybės gyvenimo sritims apibrėžti: **(1)** valdysenos kokybei, **(2)** socialinei atskirčiai ir **(3)** tarptautiniam konkurencingumui.

Mąstant konkrečiai apie valstybinio švietimo sistemos ateitį, leitmotyvu tapo regimų įsisenėjusių problemų tęstinumas. Dalyviai kalbėjo apie švietimo sistemą, kuri „yra savitikslių, siekianti išsilaikyti tiek, kiek gali gauti valstybinio finansavimo ir dėl to konkuruojanti viduje“, kurioje „reprodukuojamos senos darbo ir mokymosi etikos modeliai, jaunoji karta perima juos ir perduoda toliau“, „išlieka frontalinis darbas prieš klasę“, „toliau saugome pastatus, o ne kuriame mokytojų kūrybines erdves“, „nekyla mokytojų ir dėstytojų kompetencija“, „negerėj[a] mokinių pasiekimų lygis“, „švietimas ir toliau lieka „neprestišine“ sritimi“, o aukštojo mokslo pažangą riboja „išsklaidyti finansiniai ir intelektualiniai išteklių, menkas dalyvavimas tarptautiniuose tyrėjų tinkluose“. Nors šios problemos aktualios jau šiandien, ateityje jos taps kritinės: dirbtuvių dalyviai vieningai sutarė, jog Lietuvos „švietimo turinys nespėt[ų] su technologijomis“, egzistuočių gilus „atotrūkis tarp realių Lietuvos Respublikos poreikių ir produkuojamų žinių“, ugdomos kompetencijos atsiliktų „nuo gyvenimo realijų“ ir prasilenktų su „darbo rinkos poreikiais“. Kitaip sakant, pasenusias praktikas taikanti valstybinio švietimo sistema neatitiks moksleivių, mokytojų, valstybės ir rinkos lūkesčių, kuriuos formuotų naujos technologinės, socialinės, vertybinės ir ekonominės realijos.

Dėl šios priežasties vis mažiau gyventojų norės būti valstybinio švietimo sistemos dalimi – tiek mokiniais (studentais), tiek mokytojais (dėstytojais, mokslininkais). Kadangi Lietuvos švietimo sistema nebus pajėgi ugdyti ateityje reikalingas kompetencijas, formalus išsilavinimas jaunuoliams turės vis mažesnę subjektyvią vertę. Tai ne vien apribos jų ateities perspektyvas, bet ir menkins motyvaciją mokytis apskritai: „mokiniai [taptų] nusivylę mokymusi, su juo nesie[š] savo gyvenimo perspektyvų“, tarp jaunuolių vyraus „motyvacijos stoka ir aukštojo mokslo nuvertinimas“, „vis daugiau žmonių tiesiog [rinksis] specializuotus sertifikatus kompetencijoms įgyti, [nesiektų] universalus išsilavinimo“. Nepatraukli Lietuvos jaunuoliams, aukštojo švietimo sistema galimai vis daugiau orientuosis į „užsieniečių pritraukimą netaikant kokybės kartelės“ ir atsižvelgiant į „trečiųjų šalių“, o ne Lietuvos, poreikius. Visgi dėl prastos švietimo kokybės dalyviai išskėlė abejonę, ar švietimo sistema „sugebė[š] prisitaikyti prie didelio imigrantų skaičiaus“. Kartu nepakankamas pedagogų įgalinimas – „žemas ir atsilikęs

mokymo priemonių aprūpinimas“, „*prastas pedagogų rengimas*“ ir „*visiškai nekonkurencingi*“ atlyginimai – reikš, jog vis mažiau gyventojų rinksis mokytojo ar mokslininko kelią, Lietuvoje ims „*masiškai trūk[ti] mokytojų*“.

Valstybinės švietimo sistemos trūkumai padidins santykinį privataus švietimo patrauklumą. Dalyviai sutarė, kad Lietuvoje greičiausiai veiks bent kelios itin pažangios privačios mokyklos. Prastėjant viešojo sektoriaus mokykloms, bus pastebimas šių „*elitinių mokyklų stiprėjimas ir konkurencijos pakliūti į jas augimas*“. Jose dirbs nauja „*kompetentingų, naujos „skaitmeninės“ kartos pedagogų karta*“, „*atsižvelgiant į jaunosios kartos, darbo rinkos, visuomenės pokyčius*“ bus taikomos pažangios mokymo metodikos. Dalis čia dirbančių specialistų bus atvykę iš kitų šalių: kaip pažymėjo vienas dalyvis, „*Lietuvos vaikus matematikos, fizikos, chemijos moko geriausi specialistai iš rytų kaimynių*“. Auganti konkurencija stojant į šias mokyklas skatins ir vis griežtesnes atrankas, ir kylančią tokio švietimo kainą – ir atitinkamai daugiau resursų ir talentų šioms mokykloms. Dėl šių priežasčių, Lietuvos švietimo sektorių charakterizuos nelygybė. Viena vertus, dramatiški švietimo kokybės skirtumai tarp valstybinio ir privataus sektoriaus mokyklų reikš „nelygias galimybes“ į jas einantiems moksleiviams. Antra vertus, privačios mokyklos bus vis labiau prieinamos tik santykinai turtingų šeimų vaikams: „*mažėja[ntis] mokslo prieinamumas*“ reikš, jog geras „*švietimas tampa išskirtine turtingųjų privilegija*“, kokybišką „*išsilavinimą gali gauti tik turtingiausieji*“, egzistuos kelios „*satelitin[ės] (gal net ne Lietuvoje) supermokykl[os], kuriose studijuoja elitas, o kiti nepasiek[s] bendro globalaus lygmens*“. Nors ir pigesnė nei elitinės privačios mokyklos, auganti „*šešėlinė (korepetitorių) švietimo sistema*“ taip pat bus labiau prieinama turtingesnėms šeimoms.

Didėjanti nelygybė švietimo sistemoje sąlygos ir platesnį socialinės atskirties gilėjimą. Dalyviai vieningai sutarė, kad „*išsilavinimo atskirtis [virs] socialiniais konfliktais*“ ir skatins „*nesusikalbėjimą visuomenėje*“, dėl žemo skirtingų socioekonominių grupių bendravimo lygio „*silpnė[s] socialumas*“. Ši dinamika sąveikaus ir susipins su kitomis, jau egzistuojančiomis socialinės atskirties formomis: dalyviai pažymėjo, jog dar labiau padidės „*didžiųjų miestų ir regionų atskirtis*“, „*regioniniai išsivystymo ir pasiekimų netolygumai šalyje*“. Didėjanti atskirtis ir susiskaldymas reikš ir tai, jog Lietuvos „*visuomenė [taps] imlesnė dezinformacijai ir sąmokslų teorijoms, fragmentuo[sis] ir pyks[is]*“.

Kartu net ir itin stiprus privatus švietimo sektorius nebus pakankamas siekiant ateityje užtikrinti Lietuvos tarptautinį konkurencingumą. Tą sąlygos du esminiai veiksniai. Pirmia, stokodama aukščiausios klasės universitetų ir mokslininkų, Lietuva atsiliks inovacijų ir technologijos plėtros srityse. Dėl žemų investicijų į aukštąjį mokslą „*Lietuvoje esantys universitetai [taps] visiškai nekonkurencingi*“, šalyje bus „*mažai mokslininkų ir mokslinių tyrimų*“ ir kuriama „*mažai inovacijų*“. Dėl šių priežasčių „*Lietuva atsiliks kurdama naujas technologijas*“, ryškės „*technologinis ir mokslinis atotrūkis nuo kitų vakarų pasaulio*“. Kartu tai didins ir priklausomybę nuo kitų šalių: kaip pažymėjo vienas dalyvis, ateityje Lietuva „*varto[s] žinias, tačiau jų nekur[s]*“. Antra, dėl žemos švietimo sistemos kokybės kris Lietuvos darbo jėgos kokybė. Kadangi „*švietimo sistema neparuos reikalingų kompetencijų*“, Lietuvoje bus jaučiamas „*kvalifikuotų specialistų trūkumas*“. Tai ypač neigiamai paveiks Lietuvos darbo rinkos patrauklumą aukštą pridėtinę vertę kuriantiems investuotojams: santykinai brangi, bet ribotų kompetencijų darbo rinka reikš, jog Lietuva „*pateks į vidutinių pajamų sąspūstus*“, užsienio „*verslas nera[s] specialistų ir Lietuvoje lik[s] tik kitas šalis aptarnaujantis verslas su maža pridėtine verte*“. Taigi, žemas visuomenės išsilavinimas ir darbuotojų įgūdžiai apribos net ir „*galimyb[es] naudotis technologine pažanga*“, sukurta kitose šalyse.

Tarptautinio konkurencingumo praradimas Lietuvai, kaip mažai, atvirai ir gausių gamtinių išteklių neturinčiai ekonomikai, bus itin skausmingas. Stokojant pažangių technologijų ir nesugebant pritraukti užsienio investicijų, „*kri[s] produktyvumas, gebėjimas prisitaikyti prie naujų (ekonominių, socialinių) sąlygų, smunka ekonomika, kultūra ir t. t.*“. Dėl prastos švietimo sistemos ir to sąlygotų neigiamų ekonominių tendencijų taip pat dramatiškai išaugs emigracijos skaičiai, ypač jaunimo: dalyviai vieningai sutarė, jog Lietuvos „*jaunimas ieško[s] geresnių išsilavinimo galimybių ir [liks] ten dirbti*“, „*studentai ir toliau emigruo[s] geresnių universitetų link, [liks] dirbti UK, Olandijoje, JAV*“, „*emigracija aug[s], nes nebus įdomių darbų*“, „*jaunimui trūks kantrybė, [bus] važiuojama studijuoti į užsienio universitetus*“. Tai, be abejo, tik dar labiau sumažins darbo rinkos kokybę ir sukurs destruktivią ekonomikos spiralę. Dėl ekonominės stagnacijos „*didė[s] bedarbystė*“; dėl aukšto nedirbančių ir žemos kvalifikacijos darbus dirbančių asmenų skaičiaus valdžios prioritetas bus užtikrinti bedarbystės pašalpas ir santykinai aukštą minimalų mėnesinį atlyginimą. Tai smarkiai apkraus socialinės apsaugos sistemą, kuriai spaudimą darys ir neigiamos demografinės tendencijos, susijusios tiek su emigracija, tiek su senstančia šalies visuomene. Kartu niūrios visuomenės ir ekonominės perspektyvos neigiamai paveiks ir visuomenės sveikatą: „*aug[s] visuomenės streso lygis, daug[ės] psichologinių problemų*“, „*didė[s] mirtingumas (kitų valstybių atžvilgiu)*“.

Šių problemų akivaizdoje, dalyvių akimis, bus sudėtinga tikėtis ryžtingų ir efektyvių valdžios sprendimų siekiant švietimo sistemos reformos. Dėl žemos švietimo kokybės, socioekonominės atskirties ir visuomenės susiskaldymo, Lietuvai bus sunku ir atrasti stiprių politinių lyderių, ir susitarti dėl politinių prioritetų bei juos įgyvendinti: šalyje „*prastė[s] politinio, ekonominio elito lygis*“, „*didė[s] nepasitikėjimas valstybės institucijomis*“, „*tęs[is] politinės pjautynės ir kasmetinė švytuoklė*“, „*daug jaunimo frustracijos sustiprina populistinius ir autoritarinius politinius judėjimus*“. Dėl šių priežasčių susitarimai dėl švietimo reformų būtų trumpalaikiai („*turim susitarimą dėl švietimo ir mokslo, bet jau po trijų mėnesių jį užmirštam*“), „*po kiekvienų rinkimų daromos švietimo reformos*“. Atitinkamai „*nuolat kintan[čių] švietimo sistem[ų]*“ charakterizuotų „*neužtikrintumas*“, kurį nesėkmingai būtų bandoma suvaldyti per didesnę biurokratinę kontrolę („*biurokratizuota mokykla: teisės aktai, kontrolė, mažas pasitikėjimas*“ ir kartu „*biurokratinio mechanizmo spragos*“).

Negrįžtamas švietimo proveržis

Dirbtuvių dalyvių mintis apie tai, kaip Lietuva atrodytų 2050 m., valstybei įgyvendinus transformacinį šuolį švietimo ir ugdymo srityse, galima suskirstyti į dvi grupes: **(1)** konkrečių kertinių švietimo sistemos elementų (pvz., ugdymo metodų, ugdytojo ir ugdymo įstaigos sampratos) pokyčių prognozes ir **(2)** požiūrio į Lietuvą, kaip vietą gyvenimui ir darbui, pokyčių prognozes.

Mąstydami konkrečiai apie (1) švietimo sistemos transformaciją, dalyviai išskyrė šešias pagrindines proveržio sritis. Pirma, įgyvendinus transformacinį šuolį Lietuvos švietimo sistemą charakterizuos personalizuotų ir patirtinių metodų taikymas plačios pasaulėžiūros, kūrybišką ir sveiką gyvenimą puoselėjančios asmenybės ugdymui. Tiek valstybinio, tiek privataus sektoriaus mokyklose būtų plačiai taikomas „*individualizuotas įtraukus ugdymas visų gebėjimų mokiniams*“, taip pat „*patyriminis ugdymas, ypač pradinis: vaikai mokosi keliaudami (bent virtualiai), liedsdami, darydami projektus*“. Kartu su ugdymo metodų personalizacija mokyklose taip pat bus ugdomos socialinės ir kūrybinės kompetencijos: dalyvių akimis, ateityje Lietuvos mokyklose „*daug dėmesio [bus] skiriama kūrybingumo, gebėjimo dirbti komandoje, sprendimų priėmimo įgūdžiams*“, bus stiprinamas „*kultūros švietimas*“, „*ugdomas bendradarbiavimas, o ne tik konkurencija*“. Daug dėmesio jau nuo mažens sulauks „*sveiko gyvenimo įpročių ugdymas*“, ugdymo programose stiprės „*fizinio lavinimo dal[is]*“. Socialinių kompetencijų ugdymo srityje itin svarbus bus kalbų mokymas: „*vaikai mokykloje išmoks 2 užsienio kalbas, ne tik anglų*“. Toks personalizuotas, kūrybiškumui ir socialumui prioritetą teikiantis ugdymas atspindės fundamentalesnį švietimo perorientavimą: dalyvių akimis, po transformacinio šuolio Lietuvos „*švietimas koncentruo[sis] į asmenybės, jos vertybių ugdymą, o ne vien darbo rinkos dalyvio parengimą*“, bus „*orientuotas į laimingą žmogų, kuris save realizuoja*“.

Antra, ir susiję, Lietuvos švietimo sistemoje išaugs dėmesys socialinei įtraukčiai. Aukštos kokybės švietimas taps „*prieinamas visiems*“ „*nepriklausomai nuo socialinių, ekonominių [ir] kultūrinių veiksnių*“. Vadovaujantis nuostata, kad „*kiekvienas vaikas, moksleivis – tai nediskutuotinas potencialas, kurį tereikia atskleisti ir suteikti galimybę rasti jam geriausią vietą pasaulyje*“, Lietuvos „*švietimo sistema įtrauk[is] visų poreikių vaikus*“, užtikrins „*dėmesį] vaikams ir studentams su specialiais poreikiais*“ ir „*vienodas galimybes įsitraukti į užklasinę veiklą*“. Išvysčius įtraukias švietimo įstaigas ir įdiegus personalizuotus ugdymo metodus bus užtikrintas „*minimalus mokinių pasiekimų atotrūkis (miestas–kaimas, mergaitės–berniukai...)*“. Dėl šios priežasties, „*ugdymas ir švietimas (nuo priešmokyklinio iki aukštojo) tampa atspirtimi peržengti socialinę atskirtį*“.

Trečia, visapusišką ir įtraukų ugdymą taip pat sustiprins pokyčiai aukštojo mokslo sistemoje, kur įsigalės tarpdiscipliniškumas ir praktinių įgūdžių lavinimas. Siekiant užtikrinti platų bazinį žinių lygį, aukštojo mokslo įstaigose „*studijos [bus] realiai tarpdisciplininės, [nebus] atskirų studijų programų*“. Tam, kad universitetą baigę studentai disponuotų ne vien plačiu bazinių žinių rinkiniu, bet ir realiai pritaikomais įgūdžiais, „*studijos [bus] organizuojamos realiai taikant praktiką, studentai daugiau laiko pralei[s] praktikoje, ne auditorijoje, pvz. [mokydamiesi] operuoti su VR*“. Kartu išaugs universitetų bendradarbiavimas tiek tarpusavyje (Lietuvoje ir su kitų šalių universitetais), tiek su mokyklomis, tiek su kitomis organizacijomis, įskaitant verslo, kūrybinius, viešąjį ir NVO sektorius. Šie pokyčiai smarkiai pagerins Lietuvos aukštojo mokslo reputaciją pasaulyje, „*į Lietuvą atvyk[is] daug studentų iš kitų šalių*“.

Ketvirta, Lietuvos švietimo sistemą charakterizuos pagarba mokytojo bei mokslininko profesijoms bei pedagogų įgalinimas. Dalyviai sutarė, jog kertiniai elementai, grindžiantys „*mokytojo profesijos patrauklum[ą]*“ bus

„visuomenės pagarba, adekva[tus] atlyginim[as] ir reikiamų darbui priemonių pasiekiamum[as]“. Taip pat sustiprės tarptautiškumas: „kiekvienas dėstytojas ir mokytojas turi galimybę stažuotis užsienyje kasmet“, Lietuva dalyvaus „Geriausių mokytojų pasaulyje on-line mokyklos sukūrimo“. Kartu „iš esmės [keisis] ir mokslo vertinimo sistema, [bus] atsisak[yta] mokslo kvartilizacijos“, o siekiant įgalinti jaunos, naujas tyrimų sritis vystančius akademikus, „studijų inovatyvumas tur[ė]s daug didesnę reikšmę dėstytojų atestacijai“. Dėmesys mokytojui ir mokiniui eis greta ir sustiprins vienas kitą: „švietimo sistemoje išnyks skirtis tarp koncentravimosi į mokytoją arba mokinį – [bus] išvyst[yta] visuomenė, bendra mintis, kurioje tiek mokytojo, tiek mokinio interesai yra lygiai svarbūs ir gerbiami“.

Penkta, Lietuvos švietimo sistemoje sistemingas dėmesys bus skiriamas vertybiniam ir pilietiniam ugdymui, integruojant globalias ir lokalias perspektyvas, patirtis, žinias ir tapatybes. Dalyviai sutarė, jog švietimo sistemoje „*Demokratijos, bendruomeniškumo (tame tarpe ir empatijos, atjautos skatinimas) ir pilietiškumo vertybių skiepijimas [turės vykti] nuo mažens*“ ir bus „*esminė siekiamybė*“. Valstybinėje švietimo sistemoje „*Lietuvybė [bus] puoselėjama nepriešpastatant „citizen of the world““* kaip alternatyvos, švietimo sistema ugdyt „*pasaulio piliečius, Lietuvos patriotus*“. Stipriai išplėta vertybinė dimensija švietimo sistemoje turės pozityvių visuomeninių pasekmių. Atsakinga, sąmoninga, psichologiškai sveika, Edukuota visuomenė bus atspari dezinformacijai, labiau pasitikės kitais visuomenės nariais ir grupėmis bei valstybės institucijomis.

Galiausiai, pozityvūs pokyčiai bus matomi ir už formalios švietimo sistemos ribų. Mokyklose užtikrinus tinkamas sąlygas skatinti smalsumą, kūrybiškumą ir žinių gilinimą, jas baigę Lietuvos gyventojai sąmoningai tęs mokymąsi visą gyvenimą, siekdami naujų žinių ir įgūdžių vystymo visokiomis formomis ir įvairiose erdvėse. Atitinkamai keičiantis socialinei ir darbo politikai bei rinkoms, „*mokslas [bus] lengvai derinamas skirtinguose gyvenimo etapuose*“, tad „*vidutinis gyventojas mok[ysis] bent 20 savo gyvenimo metų*“. Mokymosi visą gyvenimą plėtra ir ugdymo formų įvairovės augimas išplės „švietimo įstaigos“ sąvoką. Visuomenėje „daug[ės] diskusinių erdvių žinojimo suvienodinimui, supratimo pasitikrinimui“, atsiras daugiau virtualių švietimo įstaigų. Dalis šių inovacijų bus patrauklios ir mokyklinio amžiaus vaikams: tikėtina, jog „Lietuvos vaikai gal[ės] mokytis nuotoliniu būdu bet kurioje pasaulio mokykloje (dalį laiko)“.

Svarstydami (2) galimus požiūrius į Lietuvą, kaip vietą gyvenimui ir darbui, pokyčius, kuriuos sąlygotų valstybės įgyvendintas transformacinis šuolis švietime, dalyviai išskyrė keturias pagrindines prognozes. Pirmą, transformuota švietimo sistema geriau atlieps visuomenės, valstybės ir rinkos poreikius. Nors Lietuvos švietimo sistema bus pajėgi išugdyti „*rinkos poreikius atitinkan[čius] gebėjim[us] ir reikiam[ą] kiek[į] parengtų specialistų*“, „*švietimas netarnau[s] ekonomikai*“. Vietoj to, bus skatinama „*švietimo dėmė su [įvairiomis] visuomenės socialinėmis reikmėmis*“, o švietimo programos „*atliep[is] svarbiausius iššūkius, tokius kaip klimato krizė*“.

Antra, ir susiję, Lietuva taps patraukliu inovacijų ir technologijų „hub‘u“. Išsilavinusi visuomenė ir stiprios švietimo įstaigos, glaudžiai integruotos su vietinėmis bei tarptautinėmis verslo ir inovacijų ekosistemomis, reikš, jog Lietuvoje bus patrauklu ir studijuoti, ir dirbti, ir investuoti. Kaip teigė vienas dalyvis, kadangi „augš Lietuvos intelektualinis potencialas, tai duod[is] naudą valstybės valdymui, pilietinei visuomenei, verslui ir visam kam“. Keli dalyviai pažymėjo, kad „Lietuva [bus] naujų technologijų taikymo platforma Europoje“, joje egzistuos aukšta „*protų koncentracija, Silicio slėnis*“, o „*Nobelio premija [nebus] joks stebuklas mūsų šaliai*“. Dėl technologinių proveržių, Lietuvoje „*deep-tech ir high tech dalis viršys 50% BVP*“, o „*Lietuvos biudžetas trigubai didesnis, nes teikiame aukštą pridėtinę vertę duodančias prekes ir paslaugas*“.

Trečia, svarbu pažymėti, jog kokybiškas švietimas ir vertybinis ugdymas padės lanksčiai ir atsakingai reaguoti į naujas technologijas, kurios bus įveiklinamos žinių valdymui ir socialinės-kultūrinės gerovės kūrimui. Lietuvoje galios principas, jog „*technologijos nėra tikslas, o priemonė*“. Atitinkamai, užuot uzurpavusios visuomeninį gyvenimą, „*technologijos įgalin[is] žmogiškumą, dirbtinis intelektas [bus] pajungtas humanizmui*“. Nors už tinkamą technologinės plėtros politiką bus atsakinga efektyvi valdžia, svarbų vaidmenį turės ir pati visuomenė: „*piliečiai dalyvau[s] technologijų tobulinime, užkard[ys] destruktivių jų poveikį socialinei-kultūrinei gerovei (totaliniam sekimui, priklausomybei nuo komp. žaidimų)*“.

Ketvirta, šie pokyčiai turės ryškių teigiamų pasekmių gyvenimo kokybei: „Lietuva [bus] top 10 EU valstybių pagal BVP vienam gyventojui“, vyraus „*geresnis psichologinis klimatas visuomenėje – visi nor[ės] dirbti Lietuvoje, čia gyventi, [bus juntamas] optimizmo didėjimas*“ ir „*tolerancijos augimas*“.

B priedas. Antrųjų dirbtuvių medžiaga – tikėtinų ir galimų ateičių nustatymas

Antrosios dirbtuvės vyko 2022 m. kovo 17 d. Vilniaus universiteto bibliotekoje, Mokslinės komunikacijos ir informacijos centre. Diskusijoms buvo parengtos įvairios tendencijas ir silpnus pokyčių signalus bei besiformuojančias įtampas ir neapibrėžtumus atspindinčios kortelės. Remdamiesi šia medžiaga bei pirmųjų dirbtuvių medžiagos apibendrinimu, dalyviai antrųjų dirbtuvių metu, tematinėse grupėse pagal ateities trikampio metodą diskutavo apie galimą skirtingų ateities tendencijų, dabarties postūmių ir praeities barjerų įtaką įvairioms valstybės politikos sritims. Dalyvių įvardinti veiksniai ir jų sąveikos praturtino pagrindinių scenarijų turinį. Žemiau pristatomas pagal ateities trikampio metodą kiekvienoje tematinėje grupėje įvardintų dabarties postūmio, ateities traukos ir praeities barjerų apibendrinimas.

Ateities trikampio veiksmų apibendrinimas

Kultūra ir vertybės

Dabarties postūmiai

Dirbtuvių dalyviai diskutavo apie aktyvią tapatybės paiešką šiuolaikinėje Lietuvoje kaip svarbų dabarties postūmį. Dalis dalyvių teigė, jog tapatybės multiplikuojasi, jų daugėja, jos konkuruoja ir įtampa tarp skirtingų tapatybių jau savaime yra realybę formuojantis veiksnys, nuo kurio priklausys galimos ateitys. Kita dalis dirbtuvių dalyvių oponavo tokiam požiūriui teigdami, jog tapatybių ne daugėja, tačiau jos silpnėja ir vyksta tam tikra tapatybių devalvacija, kai globalėjančiame pasaulyje žmogui vis sunkiau save apibrėžti per vieną aiškų dėmenį kaip tikėjimas ar pilietybė. Šiame kontekste išryškėja pilietinės tapatybės ugdymo svarba ir turinys: klausta, kokia ji turėtų būti, per kokius elementus galėtų būti apibrėžiama? Per kalbą, per bendrabūvį, per brendražmogiškas vertybes? Atkreiptas dėmesys, kad (ypač nacionalinės) tapatybės paieškos gali mobilizuoti ir nepakantumą kitokiems. Pateiktas pavyzdys, jog iš LDK istorijos kildinamos istorijos apie lietuvių tolerancijos geną tėra sukonstruotas mitas: lietuviai iš tiesų pasižymi gana žemu pakantumu kitokiems lygiu ir tai turėtų būti įvertinta kritiškai.

Kalbant apie technologinius dabarties postūmius, akcentuotas fragmentuojantis ir poliarizuojantis technologijų efektas visuomenei: pasidalinimas į skaitmenines visuomenes / grupes, atsakomybės perkėlimas technologijoms bei tokiu būdu menkėjantis asmeninis rūpinimasis gerove, sveikata, režimu, bendras išgyvenimo bei socialinių įgūdžių menkėjimas. Akcentuota ir įvairių mokslo atradimų, kurie keičia žmogų ir gamtą, etinė problema: naujovių taikymas stringa dėl etinių klausimų neišsprendžiamumo. Sulig technologijų raida populiarėjantis bendravimas per medijas taip pat daro įtaką visuomenės raidai, nes mažėja žmonių fizinio kontakto. Dėl šios priežasties aktualizuojasi psichinės sveikatos svarba: atkreiptas dėmesys, kad dabar nebebijoma kalbėti apie psichines ligas, kreiptis į specialistus. Kartu, nors žmogiško kontakto mažėja, sociokultūriniai kontaktai globalėja: jaunų žmonių vertybės ir požiūris tampa liberalūs, globalūs, globalėja ir kultūra.

Akcentuota kultūros prieinamumo tiek fiziniu, tiek skaitmeniniu formatu svarba. Kalbant apie kultūros prieinamumą, greta iškilo ir klausimai, kaip ją daryti patrauklesnę, priartinti prie žmogaus. Čia iškilo kelių lygmenų įžvalgos: pirma, atkreiptas dėmesys, jog kultūros vartotoją, t.y. žmogų, kuriam kultūra svarbi, būtina auginti nuo mažens, suvokiant, jog čia slypi ir kūrybinis bei intelektinis visuomenės potencialas. Teigta, kad kultūrinis suvokimas, ugdymas turi prasidėti dar vaikų darželyje, ugdant judesio, architektūros, estetikos, dizaino suvokimą nuo mažumės. Kitas diskusijų metu atsiskleidęs lygmuo ginčijo paties kultūros vartojimo sampratą: teigta, jog šiandien kultūra galimai pernelyg ekonomizuota ir orientuota į vartotojo / kliento patenkinimą. Tokiu būdu ji rizikuoja tapti ekonomine preke ar net kiču. Galiausiai, kaip į vieną dabarties postūmių atkreiptas

dėmesys į Lietuvoje esantį aukštą kultūros politizavimo lygį: politikai aktyviai įsitraukia į sprendimus dėl kultūrinio paveldo, o Vakarų visuomenėse jie paliekami ekspertams.

Ateities trauka

Kalbant apie ateities trauką – galimybes ir iššūkius, akcentuota kultūros kaip atsparumo mechanizmo vaidmuo visuomenėje. Nors fundamentalaus meno vertę apskaičiuoti ir apibrėžti labai sudėtinga, augant ekonominiam fundamentalizmui bei produktyvumo kaip visa apimančios vertybės vaidmeniui gali tekti vis dažniau ekonomiškai pagrįsti kultūros bei meno vertę. Suvokus, kad nepaisant sudėtingai ekonomiškai apibrėžiamos vertės, kultūra veda į intelektualinį, tapatybinį ir net emocinį kapitalą bei atsparumą, ji gali virsti įrankiu, leidžiančiu visuomenei susidoroti su greitai besikeičiančio pasaulio iššūkiais. Šiame kontekste akcentuotas išaugęs menininko kaip gebančio gyventi nuolatinėje neapibrėžtumo būsenoje vaidmuo: menininkai galėtų dalintis metodikomis, būti universaliais mokytojais ir pagalbininkais visuomenėje, kurioje neapibrėžtumas kelia įtampas, ir netgi padėti visuomenei įveikti tam tikras traumas ir sunkumus.

Nemažai dėmesio skirta trapėjančiai visuomenės būsenai ateityje: akcentuota laiko, tylos ir erdvės kaip nykstančių resursų svarba. Anot dalyvių, jų užtikrinimas suteiktų galimybę veikti sąmoningai ir saugiai. Taip pat teigta, kad ateityje tikėtinas racionalumo ir produktyvumo kaip visa apimančių, neinvestuojamų vertybių įsigalėjimas. Bandytas visuomet būti produktyviems (net laisvalaikio) gali vesti prie lėtinio visuomenės nuovargio.

Kalbant apie ateities trauką, grįžta prie visuomenės fragmentacijos klausimų, minėtas bendresnio Lietuvos tikslo, visuomenės vizijos trūkumas. Išskirtos oponuojančios Lietuvos raidos vizijos: išsilavinusi visuomenė vs. neišsilavinusi; empatiška visuomenė vs. užsidariusi ir atstumianti; inovatyvi vs. mąstanti šablonais; vertinanti švarią aplinką vs. susitaikanti su užteršta aplinka. Kokie sprendimai vestų prie pozityvių vizijų pasiekimo, tiksliai nedetalizuota, tačiau bendrai sutarta, jog labai svarbus kultūrinis ugdymas bei švietimo kokybė. Pasak dalyvių, gabių vaikų ugdymas neturi likti tik tėvų atsakomybė, valstybė turi rūpintis savo intelektiniu pagrindu. Nesutarta dėl to, koks švietimo modelis Lietuvai tinkamesnis: ar toks, kuriame visi vaikai lygūs ir neskirstomi į gabius ar ne, ar vis dėlto toks, kuriame gabesni vaikai nuo mažumės gauna individualizuotas švietimo paslaugas (minėtas Izraelio pavyzdys). Galiausiai, kalbant apie visuomenę paliestas senėjančios visuomenės klausimas: sutarta, jog tikėtinas gerėjantis požiūris į vyresnius žmones, kurie liks darbo rinkoje, nes sidabrinė ekonomika bus ypač svarbi visuomenės gerovei.

Diskutuojant ateities klausimais neišvengiamai paliesta technologijų tema: aptartos genomo ir genų redagavimo galimybės, kylantys bioetikos ir duomenų apsaugos klausimai. Problematizuotas technologijų raidos aspektas – dirbtinio intelekto įsigalėjimas. Klausyta, kaip jis paveiks mūsų galimybes kritiškai mąstyti, ar pajėgsime tapti technologijų šeimininkais, o ne tarnauti joms, kaip dirbtinis intelektas paveiks informacinius karus. Vis dėlto bendrai sutarta, kad technologijų raida lems ir gyvenimo kokybės gerėjimą, ypač sveikatos paslaugų prieinamumą ir medicininę pažangą.

Praeities barjerai

Kaip svarbiausius kultūrinius praeities barjerus dalyviai išskyrė kelis aspektus. Pirmiausia akcentuotas regionų kultūrinis skurdas, svarstyta, ar jį geriausia būtų spręsti investuojant į vietinę kultūrą ir jos institucijas, ar skatinant regionų gyventojus atvykti į svarbiausius kultūros renginius didesniuose miestuose. Pastebėta, jog Lietuvos kultūros lygiui bei finansavimui neigiamą įtaką daro mecenatystės kultūros nebuvimas. Galiausiai, klausyta, kiek valstybė turėtų kištis į kultūros turinį – atkreiptas dėmesys, kad Lietuvoje to gana daug.

Tarp socioekonominių barjerų išskirtas verslo pozicijos neproporcingas dominavimas viešojoje erdvėje, kuomet aptariami su darbo sąlygomis, soc. apsaugos sistema, mokesčių sistema, aplinkosauga ir kitomis temomis susiję klausimai. Dalis dirbtuvių dalyvių manė, jog tai rimta neproporcingo visuomenės ir suinteresuotų grupių atstovavimo problema, būsianti pažangos barjeru, o kita gana kategoriškai nesutiko. Galima susidaryti vaizdinį, jog visuomenės grupių atstovavimo, profsąjungų stiprinimo ir verslo pozicijos viešojoje erdvėje klausimai yra prieštaringi, svarbūs ir verti gilesnio apsvaistymo. Greta kaip barjeras keltos diskriminacijos pagal amžių bei bedarbių įtraukimo į darbo rinką problemos.

Vertybinių ir tapatybės aspektų, kurie gali tapti rimtais barjeriais pažangai ateityje, išskirta daug. Daugiausiai minėtas lietuvių nepakantumas: kitoms kultūroms, tautinėms mažumoms, homofobija. Taip pat išskirtas bendras nepakantumas klaidoms, kuris programuojamas švietimo sistemoje ir trukdo vystyti kūrybiškumui,

lyderystei. Pasak dalyvių, lietuviai nelinkę būti komandiški: jei konkreti jų preferencija nėra atspindima sprendime, jie atsiriboja ir kritikuoja. Akivaizdus kolektyvinio veikimo trūkumas, negebėjimas ir nenoras kurti kompromiso, ieškoti sprendimų kartu bei prisiimti už juos atsakomybės. Su atsakomybės stoka susijęs ir matomas dalies lietuvių atsiribojimas nuo valstybės ir visos iniciatyvos bei atsakomybės permetimas jai – tai vėliau generuoja nusivylimą, nepasitikėjimą. Kaip barjeras problematizuotas ir Vakarų visuomenėms būdingas nenoras atsakyti patogumų, išvermės stoka.

Kalbant apie barjerus valdymo, minėtas analitinio ir intelektualinio potencialo valstybės aparate trūkumas. Kartu problematizuotas strateginio mąstymo nebuvimas: užsidarymas kadencijų ribose ir tyčinis veikimas priešingai nei opozicija, susitelkimo realizuoti vizijas trūkumas. Atskirai kaip barjeras paminėtas ir netolygus regioninis išsivystymas.

Minėta ir silpna gamtos saugos sistema: nesaugant Lietuvos gamtinių išteklių trūksta pajautimo, kad žmogus yra savo krašto šeimininkas. Prognozuota, kad, kai žmogus praras ryšį su gamta, tai pakenks ir lietuvių kūrybingumui. Akcentuotas bendras gamtinių resursų trūkumas: saulės nedaug, žvyro ir vandens taip pat, o jų trūkumas, pasak dalyvių, lemia investicijų nebuvimą.

Technologijos

Dabarties postūmiai

Dirbtuvių dalyvių aptartus ateities veiksniai, kurie yra pastebimi ir jau šiuo metu formuoja technologijų srities ateitį Lietuvoje, galima skirstyti į kelias tematinės grupes: kintančius visuomenės ir verslo poreikius, tarptautinius įsipareigojimus ir geopolitinius veiksniai.

Kintantys visuomenės ir verslo poreikiai

Vienas iš postūmių technologijų srities ateičiai dirbtuvių dalyviai įvardino pokyčius visuomenėje. Šie pokyčiai siejami su poreikiu patenkinti įvairių visuomenės grupių – senstančios visuomenės, žmonių su negalia ir pan. – poreikius. Dėl šių priežasčių ateityje potencialiai galėtų plėstis individualizuotos medicinos (ligų prevencija ir gydymas), asistavimo technologijų sritys. Taip pat diskutuota apie tai, kad, augant poreikiui inovatyviais būdais vykdyti ligų prevenciją ir gydymą, jau šiuo metu genų inžinerija iš fundamentalios tyrimų srities pereina į taikomąją. Dirbtuvių dalyviams nerimą kėlė tai, kokios bus šių technologijų taikymo socioekonominės ir politinės pasekmės. Dirbtuvių dalyviai pastebėjo, kad technologijų poreikis (technologijų alkis) taip pat ateina iš naujų kartų, kurios yra pasirengusios mokėti už naujausius technologinius sprendimus. Be to, postūmių technologijoms kuria ir besikeičiantys gyvenimo įpročiai – noras gyventi paprasčiau, riboti laiko resursai.

Dar vienu postūmiu technologijoms, susijusiu su kintančiais gyvenimo įpročiais, dirbtuvių dalyviai įvardino migraciją. Diskutuota apie tai, kad dalyje sričių matoma aukštos kompetencijos specialistų reemigracija į Lietuvą. Tarptautinės patirties pasisėmusių talentų įdarbinimas Lietuvoje ir jų žinių panaudojimas gali padėti kurti naujas technologijas. Kita vertus, pastebėta, kad sugrįžusius talentus dažnai įdarbina ne lietuviško kapitalo įmonės. Taip pat nurodyta ir tai, kad dalyje sričių talentai vis dar palieka Lietuvą, o tai gali mažinti potencialą kurti technologijas. Kalbėdami apie talentus dirbtuvių dalyviai priėjo išvadą, kad talentai grįžta, tačiau ne tokiais mastais, kaip norėtųsi, o net ir sugrįžę jie dažnai kuria vertę užsienio kapitalo įmonėms.

Dirbtuvių dalyviai diskutavo apie didžiųjų duomenų panaudojimą ir dirbtinio intelekto plėtrą kaip vieną iš dabarties postūmių technologijoms. Kalbėta apie augantį duomenų naudojimą – žmonės kaupia vis daugiau duomenų apie save, tačiau šie duomenys gali būti panaudojami ir kitų šalių (su žmogaus sutikimu ar be jo). Šios diskusijos metu keltas klausimas apie privačių duomenų rinkimo ir naudojimo tikslus bei etiką bei augantį kibernetinio saugumo poreikį.

Diskutuodami apie verslo poreikius, dirbtuvių dalyviai pastebėjo, kad technologijų plėtrą gali skatinti verslo kaštų optimizavimo ir kokybės užtikrinimo poreikis. Pastebėta, kad siekiant šių tikslų žmonės gali pakeisti efektyvesni technologiniai sprendimai. Taip pat kalbėta apie skaitmenizacijos, pramonės 4.0 ir 5.0, skaitmeninės statybos, daiktų interneto transformaciją į komercinį produktą ir įsigalėjimą. Diskutuodami apie verslo poreikius, kaip postūmių technologijų plėtrai, dirbtuvių dalyviai pastebėjo, kad auga verslo poreikis būti konkurencingam tarptautinėje erdvėje, o tam prielaidas kuria spartesnis technologijų ir inovacijų diegimas.

Tarptautiniai įsipareigojimai ir geopolitiniai veiksniai

Kitu reikšmingu veiksniu technologijų pažangai dirbtuvių dalyviai įvardino tarptautinius įsipareigojimus ir strategijas bei poreikį jas atliepti. Vienu iš pavyzdžių buvo pateikti Tvaraus vystymosi tikslai ir poreikis siekti užsibrėžtų tikslų. Taip pat diskutuota apie tai, kad technologijų pažanga siejasi su geopolitine situacija – auga poreikis Lietuvai spręsti energijos užsitikrinimo klausimą ir mažinti priklausomybę nuo Rusijos energetikos šaltinių.

Kalbant apie kitus geopolitinius veiksnius, dirbtuvių dalyviai pastebėjo, kad gali įvykti tektoninis lūžis technologijose, susijęs su standarto diversifikavimu. Diskutuota apie tai, kad šiuo metu pasaulyje yra tik dvi kompanijos, kurios yra pajėgios pagaminti mobiliuosius įrenginius (viena yra Taivane, kita – Pietų Korėjoje), abi šios kompanijos yra vakarietiškos, tačiau Kinija šiuo metu investuoja itin dideles sumas finansų, siekdama sukurti savą standartą, tai gali sąlygoti standarto diversifikavimą ir naujo (rytietiško) standarto sukūrimą.

Ateities trauka

Svarstydami apie ateities vaizdinius, kurie gali apibrėžti technologijų srities ateitį Lietuvoje, dirbtuvių dalyviai daug dėmesio skyrė Lietuvos vaidmens pasaulyje gryninimui. Pastebėta, kad Lietuva turi kelis sektorius (biotechnologijas, lazerius, fotoniką), kur jau šiuo metu lyderiauja pasaulyje. Kalbėta, kad ateityje Lietuva galėtų vystyti ir kitas aukštųjų technologijų sritis, tokias kaip IT, dirbtinio intelekto taikymas viešajame ir privačiame sektoriuje, robotika, medicinos technologijos (genų inžinerija), puslaidininkių technologijos, kvantinės technologijos (ryšiai ir teleportacija). Šių sričių vystymas ne tik didintų Lietuvos konkurencingumą pasauliniu mastu, tačiau ir kurtų prielaidas talentų pritraukimui į šalį. Visgi pastebėta, kad siekiant pritraukti talentus yra svarbu ne tik sukurti traukos centrus bei užtikrinti geras finansines sąlygas, tačiau ir gerinti socialinius gyvenimo aspektus, kadangi jie yra taip pat yra svarbūs siekiant susigrąžinti emigrantus ir pritraukti kitų šalių talentus. Taip pat pastebėta, kad technologijos įgalino požiūrio į darbo vietą kaitą – šiuo metu galima dirbti iš bet kurios pasaulio vietos ir neprisirišti prie konkrečios valstybės teritorijos.

Dirbtuvių dalyviai kalbėjo apie tai, kad įtakos technologijų ateičiai turės ir dabartinė geopolitinė situacija. Pastebėta, kad jeigu Rusija nebūtų užpuolusi Ukrainos, šiuo metu svarbiausiu veiksniu technologijų vystymui būtų laikoma klimato kaita, vis dėlto pasikeitusi geopolitinė situacija leidžia manyti, kad dėmesys bus skiriamas kitur. Tikėtina, kad ateityje technologijų vystymas bus glaudžiai susijęs su karo pramone – valstybė skirs savo išteklius – tiek finansinius, tiek žmogiškuosius, tiek kitą potencialą sutelks į technologijų, susijusių su karine pramone, vystymą. Tai reikš, kad vienos technologijos vystysis ypač sparčiai, tačiau kitoms neužteks resursų. Diskutuota, kad didesnė parama bus skiriama karo kontekste „naudingoms“ sritims, o kitos – tiesiogiai su karo grėsme mažiau susijusios – sritys gaus mažiau finansavimo.

Dirbtuvių dalyviai kėlė klausimą apie taikomųjų ir fundamentinių mokslų darną. Diskutuota, ar ateityje labiau bus orientuojamasi į taikomojus mokslus, ar užtikrinama fundamentalių ir taikomųjų mokslų dermė ir papildomumas.

Dirbtuvių dalyviai pastebėjo, kad technologijų tobulėjimas gali sudaryti sąlygas praplėsti žmogaus protines ir fizines galimybes. Kalbėta apie gerėjančią sveikatos apsaugą ir technologinius žmogaus patobulinimus (angl. technological human enhancement), tokius kaip bioninės rankos, lustai, bendravimas mintimis, genų inžinerija, transplantavimo poreikių patenkinimas ir pan. Nurodyta, kad dėl tokių technologijų sklaidos vidutinis žmogaus amžius gali perkopti 100 metų.

Diskutuodami apie technologijų srities ateitį, dirbtuvių dalyviai pastebėjo, kad technologijoms ir toliau vystantis ta pačia linkme ir tempu kaip šiuo metu, ateityje laukia visiška automatizacija ir robotizacija. Taip pat nurodyta, kad virtuali realybė bus plačiau integruojama į kasdienes veiklas, tokias kaip apsipirkimas, mokymasis ir pan.

Kalbėdami apie technologijų atnešamus iššūkius, dirbtuvių dalyviai pastebėjo, kad technologijos gali sąlygoti moralinį pakrikimą, akceleruoti „Sodomos ir Gomoros sindromą“, paaštrinti atskirtį ir segregaciją bei didinti įtampą tarp visuomenės grupių, kurioms technologijos yra prieinamos ir neprieinamos.

Praeities barjerai

Dirbtuvių dalyvių išskirtus praeities barjerus galima skirstyti į kelias tematinės grupes. Tai – veiksniai, susiję su visuomenės mentalitetu, vertybėmis ir nuostatomis, bei veiksniai, susiję su švietimo ir mokslo sistema bei jos valdysena.

Visuomenės mentalitetas

Kalbėdami apie visuomenės mentalitetą, dirbtuvių dalyviai pastebėjo, kad vienu didžiausių barjerų technologijoms laikytinas daliai šalies visuomenės būdingas kaimiškas mentalitetas ir verslumo neigimas. Nurodyta, kad visuomenė nėra linkusi į atvirumą, bendradarbiavimą, dalinimąsi ir sveiką konkurenciją, o tai gali stabdyti technologijų plėtrą. Kitu probleminiu aspektu laikyta tai, kad šalies visuomenė nesuvokia ar nėra iki galo įsisavinusi globalių iššūkių (pvz. klimato kaitos) grėsmės ir galimų pasekmių. Taip pat pastebėta, kad tautinės valstybės suvokimas gali trukdyti mąstyti globaliai – kalbėta apie tai, kad siekis išsaugoti identitetą gali riboti galimybes pasiekti naujas žinias, rinkas, veikimo būdus ir pan. Kita vertus, pastebėta, kad jaunimas nebeturi tautinio identiteto ir tam tikra prasme jam trūksta nacionalizmo – tai gali sąlygoti lojalumo valstybei trūkumą ir vertės kūrimą nebūtinai Lietuvai. Taip pat diskutuota apie tai, kad krikščioniškos vertybės (baimės dėl tam tikrų tyrimų moralumo) gali stabdyti mokslo pažangą. Kaip pavyzdžiai minėti draudimas atlikti tyrimus su embrioninėmis ląstelėmis (taikomas ES mastu) bei papročiai laidoti žmones po mirties, o ne paaukoti kūną medicinos tyrimams ar studentų praktikai.

Diskusijos dalyviai pastebėjo ir tai, kad technologijų pažanga gali didinti atskirtį, kadangi žmonių daugėja, o naujausios technologijos yra brangios ir bus prieinamos tik labiausiai pasiturintiems žmonėms.

Švietimo ir mokslo sistema ir valdymas

Dar vienu barjeru technologijoms dirbtuvių dalyviai įvardino inertišką viešojo sektoriaus veiklą. Pastebėta, kad į viešąjį sektorių yra sudėtinga pritraukti aukštos kvalifikacijos specialistus, todėl nėra priimami efektyvūs sprendimai, stinga atsakomybės ir įgalinimo priimti sprendimus, sistemoje vyrauja nepasitikėjimas.

Pastebėta, kad valstybė neturi kompetencijų vystymo vizijos, o švietimo sistema neatitinka valstybės poreikių. Mokyklose mokiniai silpnai parengiami dėl mokymo išteklių trūkumo, programų ydų bei silpno mokytojų parengimo. Taip pat pastebėta, kad ugdoma karta, kuri nėra pasirengusi daug ir atkakliai dirbti (ko reikalauja naujų technologijų kūrimas), tačiau turi aukštus lūkesčius dėl darbo vietų. Taip pat pastebėta, kad valstybėje nėra orientacijos į STEM sričių specialistų parengimą – profiliavimas mokyklose sudaro galimybes nesimokti dalies dalykų, be kurių parengimo negalima rinktis STEM sričių. Pastebėta, kad universitetinė sistema yra orientuota į kiekybę, o ne kokybę, o koleginius rengimus (kurio pakaktų daliai profesijų) nėra pakankamai kokybiškas ir patrauklus besimokantiems. Konstatuota, kad švietimas yra istoriškai nepakankamai finansuojama sritis ir dalis problemų kyla iš per mažo finansavimo, be to, stinga švietimo problemų sprendimo išbaigtumo. Pastebėta, kad pokyčiai švietime vyksta lėtai, tad net ir sutvarkius švietimo problemas teigiamo pokyčio rezultatų reikėtų laukti daugiau negu 15 metų.

Dar vienu barjeru technologijų plėtrai įvardintas biurokratizuotas MTEP sistemos valdymas. Pastebėta, kad sistema yra grįsta nepasitikėjimu ir joje stinga ekspertiškumo. Dėl to dalis MTEP veiklų yra deklaratyvos, o ne kuriančios vertingus produktus. Taip pat kalbėta apie tai, kad Lietuvoje vyrauja prioritetų nustatymo ir finansavimo problema – finansavimas išbarstomas visoms sritims, o ne sutelkiamas į strategiškai svarbius sektorius.

Ekonomika

Dabarties postūmiai

Dalyvių aptartus veiksnius ir tendencijas, jau šiandien pastebimai formuojančius Lietuvos ekonomikos ateitį, galima suskirstyti į kelis tematinius klasterius.

Viena diskusijose išryškėjusi tema – socialinis (visuomeninis) ir demografinis Lietuvos ekonomikos pagrindas. Remdamiesi egzistuojančiais sociologiniais ir demografiniais duomenimis bei ateities projekcijomis, dalyviai sutarė dėl trijų Lietuvai itin reikšmingų veiksnių: **regioninės atskirties, įšalusio skurdo ir senstančios visuomenės**. Kalbėdami apie regioninę atskirtį, dalyviai pabrėžė, jog ji susipina su kitomis socioekonominėmis nelygybėmis ir atskirties formomis, pvz.: amžiaus, išsilavinimo ar skaitmeninių įgūdžių skirtumų. Dalyviai atkreipė dėmesį į tai, jog dėl tebesitęsiančios vidinės ir tarptautinės migracijos į ekonominius centrus bei mažo gimstamumo kai kurie Lietuvos regionai traukiasi drastiškais tempais, o jų savivaldybės katastrofiškai stokoja kompetencijų spręsti dėl šios demografinės situacijos kylančius iššūkius. Kalbant apie skurdą, viena dalyvė pasidalino informacija, jog skurdo rizikos statistika Lietuvoje nesikeičia nuo 2004 m. ir siekia 20 proc. (šeštas blogiausias rezultatas ES). Kitas dalyvis atkreipė dėmesį, kad, nors Lietuvoje nelygybė iki persikirstymo yra gana arti ES vidurkio, po persikirstymo – gerokai blogesnė. Pasak dalyvio, tai reiškia, jog, koreguojant egzistuojančias persikirstymo politikos priemones, įmanoma bent iš dalies mažinti nelygybės ir skurdo problemą Lietuvoje.

Galiausiai, dalyviai konstatavo faktą, jog dabartinės ir projektuojamos demografinės tendencijos – tiek senstanti visuomenė, tiek ekonominė jaunų žmonių emigracija – rodo, jog darbingo amžiaus žmonių skaičius Lietuvoje ateityje trauksis. Dalyviai pripažino, jog šiandien prieinama informacija neleidžia tvirtinti, ar migracijos veiksnys ateityje gali pakeisti neigiamas Lietuvos demografinės tendencijas.

Antra, nors ir mažiau išplėtotą, tema buvo naujų technologijų vystymas bei su juo susijusios **skaitmenizacijos, robotizacijos ir automatizacijos tendencijos**. Nors dalyviai sutarė, kad technologinė pažanga kuria daug naujų ekonominių galimybių (pvz., Lietuva tapo ryškia globalios fintech rinkos žaidėja), daug dėmesio skirta ir tam, jog automatizacija kelia riziką, kad kai kurie žmonės praras darbo vietas ir negalės persikvalifikuoti. Kartu dalyviai atkreipė dėmesį į tai, jog skaitmeniniai ir aukštųjų technologijų sektoriai dažnai pasižymi aukšta rinkos koncentracijos rizika, nes didieji rinkos žaidėjai siekia sutraukti inovacijas ir įvairius produktus pas save (pvz., išpirkdamai potencialius konkurentus ar persiviliodami jų talentus); šie sektoriai taip pat dažnai būna geografiškai koncentruoti.

Trečias klasteris buvo skirtas **vartojimo ir vartotojiškumo temai**. Dalyviai sutiko, jog aukštas vartojimas yra vienas esminių Lietuvos (ir kitų išsivysčiusių ekonomikų) ekonomikos variklių ir toks išliks ateityje: kitaip sakant, polinkis vartoti ir toliau kurs naujų prekių ir paslaugų paklausą, kuri savo ruožtu kurs galimybes naujiesiems verslams, skatins kurti naujas profesijas ir t. t. Kartu dalyviai sutiko, kad vartotojiškumas nėra natūralus ar įgimtas: vartotojų poreikiai ir poreikiai yra aktyviai formuojami šiandieninių socialinių struktūrų ir agentų (pvz.: marketingo, rinkos dinamikos, antreprenierių ir t.t.). Tai paskatino dalyvius išsamiau aptarti tam tikras jau pastebimas vartotojų elgesio transformacijas: pvz., dėl klimato kaitos vartotojiškumas šiandien siejamas su plačiais ir gerai suprantamomis rizikomis (natūralių išteklių išsekimas, gamtinės aplinkos degradacija), o tai sąlygoja tam tikrus vartojimo pokyčius (vartojimo mažinimą, „žaliųjų“ prekių populiarumą). Antra, ir susiję, vartotojų poreikiai šiandien sparčiai keičiasi ir dėl platesnio susirūpinimo gyvenimo kokybe: populiarėja tvarūs, ekologiški, sveiki produktai. Pažymėta, kad kartu su vartotojų poreikių pokyčiais keičiasi ir lūkesčiai dėl darbo ir gyvenimo balanso bei darbo kultūros ir organizavimo.

Aptarę vartotojų elgesio pokyčius, dalyviai taip pat išsamiai diskutavo ir apie kitų rinkos dalyvių – verslų ir ekonomikos sektorių – raidą. Konkrečiau, dalyviai pažymėjo dvi ryškias transformacijas. Pirmą, dėl technologinių ir vartotojų pokyčių **Lietuvoje (ir pasaulyje) vis populiarėja nauji, skaitmeninės, žiedinės ar socialinės ekonomikos verslo modeliai**, pvz., atsižvelgiant į mažėjančią investicijų į tradicinius energijos šaltinius grąžą, atsinaujinančių energijos išteklių firmos tampa vis patrauklesnės investuotojams. Antra, viena dalyvė pabrėžė **reikšmingą kūrybinio bei NVO sektoriaus augimą**, taip pat išaugusį ekonominę dimensiją turinčių pilietinių iniciatyvų aktyvumą: dalyvė iliustravo šį argumentą pavyzdžiu, jog pandemijos bei Rusijos karo kontekste išaugo pelno nesiekiančių ekonominių veiklų santykinė reikšmė ekonomikoje. Šie poslinkiai, dalyvių teigimu, taip pat įgalina naujų bendradarbiavimo formų plėtrą ir kuria poreikį naujoms kompetencijoms.

Paskutinis tematinis klasteris dalyvių diskusijoje apie jau šiandien Lietuvos ekonomikos ateitį formuosiančius veiksnius – **įvairūs išoriniai, neekonominės prigimties veiksniai**. Konkrečiau, dalyviai sutarė, jog Covid-19 pandemija, klimato kaita, Rusijos karas Ukrainoje ir platesni geopolitiniai pokyčiai kuria transformacijos poreikį įvairiose Lietuvos ekonomikos srityse. Pandemijos sąlygoti apribojimai skatino daug verslų įdiegti skaitmeninius sprendimus (pvz., e. prekybos paslaugas, hibridinio darbo modelius); klimato kaita kelia grėsmę Lietuvos ūkininkams (dėl prastėjančio dirvožemio) bei skatina investicijas į atsinaujinančius energijos išteklius (AEI); sprendimas atsisakyti Rusijos energijos importo iki 2027 m. dar labiau paspartino investavimą į AEI bei kitų energijos importo šaltinių paiešką. Šie ilgalaikiai politiniai įsipareigojimai sąlygoja mažesnį prieinamų ir naudojamų resursų kiekį. Kartu dalyviai atkreipė dėmesį į įvairias klimato kaitos ir geopolitinių konfliktų keliamas rizikas ekonomikos transformacijai: pvz., dažnėjantys ekstremalūs reiškiniai gali apsunkinti saulės ir vėjo elektros gamybą, didėjanti įtampa su Kinija gali paskatinti Pekiną apriboti retųjų metalų ir kitų resursų, itin svarbių skaitmeninės ir žaliosios ekonomikos plėtrai, eksportą į Lietuvą ir / ar ES.

Ateities trauka

Svarstydami, kokie ateities vaizdiniai gali skatinti ar struktūruoti diskusijas dėl tolesnės Lietuvos ekonomikos raidos, dirbtuvių dalyviai daugiausia dėmesio skyrė **plačioms ir principinėms „ateities ekonomikos“ vizijoms**: daugiausia kalbėta apie „laimės“, „sąmoningą“ ir „kūrybinę“ ekonomiką. Apskritai, šių diskusijų kontekste išryškėjo mąstymas, jog ateityje ekonomika turės skirti daugiau dėmesio socialinės gerovės bei asmeninės prasmės ir savirealizacijos klausimams. Pvz., diskusijas apie laimės ir sąmoningą ekonomiką vienijo dėmesys visapusiškai asmens gerovei ir atitinkamais lūkesčiais dėl ekonomikos politikos: dalyviai sutarė, kad ateityje

standartinius ekonominius siekius (pvz., užtikrinti tam tikrą BVP augimo, nedarbo ir kainų stabilumo lygius) turi papildyti siekiai spręsti socialines problemas, tausoti klimatą ir puoselėti gyvenamąją aplinką, plėtoti skaidrią valdyseną, sąžiningą konkurenciją ir kita. Dėl šios priežasties ateityje BVP augimas nebus pagrindinis ekonomikos orientyras: tai keis ne vien ekonominę politiką, bet ir jos analizavimo parametrus (pvz., populiaries tokie rodikliai kaip „Pasaulinis laimės indeksas“). Visgi, nors visos trys aptartos vizijos iš dalies sutampa, jos nėra tapačios. Pvz., laimės ir sąmoningos ekonomikos vizijas skiria jų analitinė perspektyva: laimės ekonomika kalba apie fundamentalią makroekonominę santvarką; sąmoninga ekonomika – pirmiausia apie verslo elgesį bei verslo aplinkos formavimą.

Diskusijose apie ateities ekonomiką esminis buvo **technologinės raidos** klausimas. Diskutuodami apie laimės ekonomiką dalyviai svarstė, kaip žmogaus laimės sampratą pakeis **poreikio dirbti sumažėjimas** (siejamas su automatizacija): ar žmonės norės dirbti dėl prasmės ar pasiekimo jausmo ar, pvz., laimingai gyvens gaudami universalias bazines pajamas? Tiesa, vienas dalyvis pabrėžė, kad aukštas vartojimas ir ateityje sąlygos naujų prekių ir paslaugų paklausą ir, atitinkamai, skatins naujų darbų atsiradimą (tiek dėl to, kad reikės gaminti tas prekes / paslaugas, kurioms atsiras paklausa, tiek dėl to, kad bus siekiama užsidirbti daugiau laisvų pajamų vartojimui įgalinti), galimai kompensuosiantį automatizacijos poreikį. Kartu kalbėdami apie kūrybinės ekonomikos viziją, dalyviai svarstė apie tai, kad automatizavus daug pramoninių procesų ir tradicinių paslaugų bei drastiškai nukritus jų kainoms, ateityje daugiausia ekonominės vertės gali kurti ir pagrindiniu konkurencingumo objektu gali būti „kūrybiškumas“. Galiausiai, technologinę raidą dalyviai susiejo ir su tam tikrų **naujų ekonomikos sektorių** – pvz., kosmoso, virtualiosios ekonomikos arba „metaverse“ – vystymo galimybėmis ir pasiūlė, jog Lietuva galėtų tapti reikšminga žaidėja virtualybės ekonomikoje.

Mąstydami apie galimas ateities ekonomikas bei jų raidą sąlygosiančius technologijų pokyčius, dalyviai itin daug dėmesio skyrė **švietimui**. Konstatuodami, jog ateityje išaugs prasmės ir savirealizacijos klausimas, dalyviai sutarė, kad tai nulems dažnesnius karjeros pokyčius žmogaus gyvenime. Tai, savo ruožtu, reikalaus reguliariai atnaujinti įgūdžius ir žinias bei kurs didesnį poreikį ugdyti antrepenerysę, verslumą ir kritinį mąstymą. Dalyviai sutiko, jog bus itin svarbu užtikrinti švietimo (tiek šiose srityse, tiek apskritai) prieinamumą visiems, visais ugdymo lygiais; taip pat akcentuota ir inovatyvių ugdymo formų svarba siekiant padidinti įvairių specifinių visuomenės grupių įtrauktį, pvz., plečiant neformaliojo ar patyriminio ugdymo (itin svarbaus žmonėms su autizmu, kurių skaičius visuomenėje auga ir augs) programas. Kalbėdami apie Lietuvos demografines prognozes, dalyviai ypač akcentavo mokymosi visą gyvenimą, kaip būdo užtikrinti įtrauktį ir prasmingą užimtumą, svarbą.

Diskutuodami apie ateities ekonomiką, dalyviai taip pat daug dėmesio skyrė esminiams **globaliems reiškiniams: migracijai, klimato kaitai ir geopolitinių įtampų augimui**. Vienas dalyvis pasidalino idėja, jog, atsižvelgiant į jau šiandien matomus postūmius atsisiesti nuo Rytų (Rusijos ir Kinijos), ateityje demokratinės ekonomikos suburs preferencines sąlygas viena kitai taikančių šalių klubą ir taip kurs spaudimą visoms likusioms šalims. Dalyvis pažymėjo, jog šis modelis pirmiausia plėtotas klimato kontekste (vadinamasis *Nordhaus climate club* modelis). Dalyviai sutiko, jog Lietuva teoriškai galėtų būti patraukli vieta migrantams (pvz., dėl santykinai švelnesnio klimato ir daug gamtinės erdvės), o didesni imigrantų srautai galėtų padėti amortizuoti tam tikras neigiamas demografines tendencijas, varžančias ekonominę raidą. Antra vertus, dalyviai išreiškė nevienareikšmį požiūrį į „globalios Lietuvos“ viziją kaip siekiamybę: nors pripažino, kad diaspora gali padėti valstybei siekti savo tikslų, diasporos plėtos (t. y. emigracijos) iš ekonominės perspektyvos nelaikė savaime sveikintina.

Praeities barjerai

Mąstydami apie ilgalaikes problemas, kurios gali sutrukdyti Lietuvai siekti norimos ateities ekonomikos vizijos ir / ar realizuoti dabarties teikiamas galimybes, dalyviai daugiausia dėmesio skyrė **(1)** Lietuvoje vyraujančioms vertybinėms-kultūrinėms nuostatoms, **(2)** švietimo sistemai ir **(3)** valdysenos problemoms (įskaitant finansavimo mechanizmus). Taip pat buvo aptarti ir globalūs reiškiniai: **(4)** tarptautinės ekonomikos struktūros ir **(5)** geopolitinės rizikos.

Dalyvių apsvaistytas **problemines vertybines nuostatas** galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmą, diskutuota apie sprendimų priėmimą ribojančias nuostatas. Šiai kategorijai galima priskirti tokias, dalyvių vertinimu, **post-sovietinio mąstymo liekanas**, kaip nepasitikėjimas demokratija, baimė suklysti ar rodyti iniciatyvą (viena dalyvė atkreipė dėmesį į tai, kad ši problema ypač aštri tautinių mažumų kontekste ir riboja jų įsitraukimą į vietinius bei nacionalinius sprendimų priėmimo formatus). Kartu šios nuostatos apima ir jaunoms demokratijoms tipingas problemas, kaip negebėjimą turėti nuomonių įvairovės be nuomonių radikalėjimo, negebėjimą dirbti kartu turint skirtingas nuomones (vienas dalyvis įvardijo tai kaip „lojalios opozicijos“ stoka), tolerancijos ir pagarbos kitiems

trūkumą. Antra proveržį ribojančių nuostatų kategorija siejama su **požiūriu į kitus visuomenės narius**. Visų pirma, dalyviai aptarė Lietuvoje vyraujančią skurde esančių žmonių stigmatizaciją ir „pats kaltas“ mąstyseną, kuri labai apsunkina diskusijas dėl socialinės politikos stiprinimo ir trukdo spręsti egzistuojančias socialinės atskirties problemas. Antra, dalyviai sutarė dėl Lietuvoje egzistuojančio jaunystės kulto: vyresnio amžiaus žmonių darbo rinkose nenorima, jiems sunku įsidarbinti. Tai riboja galimybes vystyti sidabrinę ekonomiką ir tam reikalingas ekonominės, įgūdžių ir socialinės politikos programas (pvz., programas, skirtas didinti vyresnių žmonių skaitmeniniams gebėjimams).

Atsižvelgiant į dalyvių dėmesį vertybėms, nenuostabu, kad kita itin svarbi tema diskusijų metu buvo švietimas. Dalyviai sutarė, jog švietimo sistema nepadedą keisti aukščiau minimų probleminių vertybinių nuostatų, egzistuojančios pilietinio ugdymo programos yra itin silpnos, o fundamentali turinio orientacija neskatina moksleivių kritinio ar kūrybinio mąstymo. Kartu dalyviai daug dėmesio skyrė ir kitoms **švietimo sistemos problemoms, tiesiogiai susijusioms su ekonomine raida**. Dalyvių vertinimu, Lietuvoje neišvystytas ir nevystomas antreprenerystės kompetencijų ugdymas. Žvelgiant plačiau, Lietuvos švietimo sistema beveik išskirtinai orientuota į bendrąjį ugdymą, o ne suaugusių žmonių ugdymą, ir tai stabdo mokymosi visą gyvenimą (MVG) plėtros galimybes. Investicijų į MVG skatinimą trūkumas taip pat aštrina kitas įsisenėjusias problemas, kurios sąlygoja socialinę atskirtį ir stabdo ekonominį progresą. Pavyzdžiui, MVG trūkumas nepadedą vyresniems žmonėms kelti savo technologinio / skaitmeninio raštingumo, kuris padėtų jiems lengviau įsitraukti į darbo rinką ir būti aktyviems visuomenėje. Dalyviai svarstė, ar MVG Lietuvoje šiandien apskritai vertinama kaip patraukli perspektyva ar, greičiau, kaip prievolė (vienas dalyvis pateikė pavyzdį, kad dauguma savarankiškai besimokančių suaugusiųjų tą darė dėl darbdavio reikalavimų įgyti naujų kompetencijų).

Nors dalyviai išskyrė švietimo sistemos problemas kaip itin svarbų barjerą progresui ekonomikos srityje, šias mintis galima laikyti platesnės diskusijos apie **valdysenos ir finansavimo mechanizmų problemas** dalimi. Dalyviai pabrėžė, jog Lietuvoje pastebima chroninė „**strateginės disciplinos stoka**“: stokojama institucinės lyderystės, dažniau renkama prisitaikymo nei proveržio kelią, sprendimų priėmimo ir įgyvendinimo procesai trunka itin ilgai, šalies biurokratija pasižymi rigidiškumu, bendradarbiavimas tarp valstybės institucijų kenčia nuo individualių institucijų žinybiškumo ir „siloso“ (t. y. mąstymo atsietai nuo kitų). Kartu valstybės institucijos neturi modernių, dabarties poreikiams ir ateities iššūkiams subalansuotų finansavimo instrumentų: dalyviai sutarė, jog **nepakankamai investuojama į mokslo, tyrimų ir eksperimentinės plėtros sritis**, viena dalyvė taip pat atkreipė dėmesį į tai, jog egzistuojantys finansiniai instrumentai neadekvatūs tokių sektorių, kaip kūrybinės industrijos, poreikiams. Diskutuodami šiais klausimais dalyviai atkreipė dėmesį į tai, jog Lietuvos ekonomikai, ypač smulkiems ir vidutiniams verslams, trūksta prieigos prie privataus kapitalo šaltinių: dėl šios priežasties, proaktyvi finansavimo politika įgyja dar didesnę svarbą.

Galiausiai, dalyviai aptarė ir **globalaus masto problemas**, kurios gali trikdyti Lietuvos pastangas siekti proveržio ekonomikos srityje. Pirma, dalyviai pažymėjo, jog tarptautinės institucijos, atsakingos už ekonominio bendradarbiavimo skatinimą (pvz., EPBO, TVF ir kt.), universitetai ir kiti ekonominės analizės centrai vis dar vertina ir matuoja ekonomiką pagal senas ir ateities iššūkiams neadekvačias perspektyvas, sureikšmina BVP ir kitų standartinių ekonometrinių rodiklių svarbą. Antra, šioms institucijoms būdinga profesionalizacija, silosas ir negebėjimas mąstyti holistiškai ir tarpdiscipliniškai. Vienas dalyvis taip pat atkreipė dėmesį į tai, jog su epistemine / metodologine skirtimis atsiranda ir organizaciniai interesai, konfliktai dėl biudžeto ir t. t. Antra, dalyviai pažymėjo ilgalaikes geopolitines rizikas Lietuvos saugumui, visų pirma Rusijos agresiją (įskaitant propagandos ir dezinformacijos kampanijas). Tai verčia valstybę ne tik skirti daug resursų nacionaliniam saugumui, bet ir prisideda prie visuomenės susiskaldymo ir trukdo pasiekti reikalingą vertybinių nuostatų pokytį. Vienas dalyvis pateikė pavyzdį, kaip ilgalaikis susirūpinimas dėl Rusijos manipuliavimo neva pažeidžiamais užsienyje gyvenančių piliečių interesais, iki šiol trukdo išspręsti daugybinės pilietybės klausimą Lietuvoje – o tai riboja ir valstybės galimybes tapti patrauklesne vieta imigrantams iš trečiųjų šalių.

kaip ilgalaikis susirūpinimas dėl Rusijos manipuliavimo neva pažeidžiamais užsienyje gyvenančių piliečių interesais, Lietuvoje iki šiol neišspręstas daugybinės pilietybės klausimas, kas riboja ir valstybės galimybes tapti patrauklesne vieta imigrantams iš trečiųjų šalių.

Aplinka

Dabarties postūmiai

Aptarti skirtingo pobūdžio, lygmens ir svarbos dabarties postūmiai, kurie lemia ateitį, – tiek globalios tendencijos, veikiančios kaip postūmiai, tiek ir lokalūs veiksniai, būdingi Lietuvai:

- **Globalus gyventojų skaičiaus augimas ir spaudimas aplinkai.**
- **Didėjanti ekonominė vartotojų galia** – didesnis CO2 pėdsakas (nors CO2 vienam žmogui ir nesikeičia), darantis įtaką klimato kaitai.
- **Kraustymosi iš kaimų į miestus tendencija, megapolių kūrimasis.** Tai traktuota ir kaip galimybė (atsiranda potencialas susiformuoti dideliems natūralios gamtos plotams – atsirasti laukinės gamtos apsaugos (angl. *wilderness conservation*) koncepcijai), ir kaip negatyvus veiksnys – nyksta natūralios agrosistemos (pvz.: pievos, šlapynės⁵).
- Nors egzistuoja lietuvių suvokimas per gamtinę prizmę, visgi pasireiškia ir **estetiškumo** poreikis, suvokiamas per tokias sąvokas kaip „trinkelizacija“⁶ ir „asfaltizacija“⁷, – tai gali prieštarauti natūralumui.
- **Klimato kaita ir su ja susijusios pasekmės** – migracija, ekstremalūs įvykiai, besikeičiantys rūšių arealai (ir neigiamas to poveikis biologinei įvairovei). Diskutuota, kad klimato kaita labai plati tema, todėl reikia kalbėti apie tai, kaip ji pasireiškia.
- **Besikeičiantis vertybinis požiūris į aplinką** (į žmogaus santykį su aplinka): nuo žmogaus suvokimo kaip esančio „aukščiau gamtos“ ir gamtos kaip išteklių, link žmogaus kaip ekosistemos dalies suvokimo.
- **Tvari plėtra kaip megatendencija, keičianti požiūrį į aplinką:** auga tvarios plėtros idėja, apimanti vertybes, požiūrius (pvz., humanizmas) ir t. t. Tvari plėtra tampa prioritetu visuomenėje.
- Žmonėms pradėjus daugiau keliauti, per pasaulio pažinimą plečiamas akiratis ir **auga individualus aplinkos svarbos supratimas ir įvertinimas** (auga pažinimas, skatinantis taikyti gerąsias praktikas savo šalyje).
- Tendencingas **self-sufficient living gyvenimo būdo populiarėjimas**, kuomet apsirūpinama savo poreikiais, pvz., daržininkystė balkonuose. Ši tendencija gali lemti perėjimą prie lokalesnių maisto grandinių.
- Kita vertus, kaip labai svarbus faktorius įvardintas **vartotojiškos visuomenės nepasirengimas mokėti už ekosistemines paslaugas, vartotojiškas požiūris į aplinką** – tai ir praeities barjeras.
- **Visuomenėje auga aplinkos politikos skaidrumo poreikis.**
- **Nepakankamos sprendimų priėmėjų** (politikos ir viešojo sektoriaus tarnautojų) **kompetencijos.** Tai gilina esamas aplinkos problemas (diskutuota, kad tai dabarties problema, bet kartu ir barjeras iš praeities). Kompetencijos trūkumas išvelgiamas ir politiniame lygmenyje – „pinigų dalinime“.
- **ES žaliasis kursas kompensuoja politinės valios trūkumą** diktuoamas kaip mes turime tvarkytis su savo aplinka.
- **Nykstanti bioįvairovė ir monokultūrinio pasaulio kūrimasis.** Aplinkosaugoje bandoma išsaugoti rūšis, bet nemandoma išsaugoti sistemų, kuriose visa tai galėtų funkcionuoti. Kvestionuota, ar išties yra suvokiama, ką reiškia ekosisteminis požiūris: viena vertus, didėja ekosistemų pažinimas, kita vertus, terminas vartojamas gan padrikai, kuriasi terpė žaliajam smegenų plovimui (angl. *greenwashing*). Dalyviai sutarė, kad **aplinkosaugos status quo Lietuvoje nėra būdingas sisteminis požiūris:** veikiau siekiama *kontroliuoti / valdyti* natūralius gamtinius dinامينius procesus⁸ užsiimant *statiška* aplinkosauga, pvz., kuriamos saugomos teritorijos, nors **turėtų būti saugomi gamtiniai procesai** (dinaminė gamtosauga), kurie lemia ekosistemų tęstinumą (angl. *succession*). **Esamas požiūris (ir praktika) į natūralių gamtinių procesų išsaugojimą yra pernelyg fragmentuotas** – esamos natūralios gamtinės teritorijos yra per mažos⁹, kad turėtų tvarią ekosistemą. Reikalingos didelio masyvo saugomos teritorijos, kuriose vyksta natūralūs gamtiniai procesai.

„Visa ko priežastis yra tai, kad žmonės yra okupavę gamtą ir ją natūraliai uždarę į saugomas teritorijas“

- **Besitęsianti natūralaus dirvožemio degradacija.**

5 O ūkininkas yra prielaida pievų gyvavimui, kadangi nebeturime stambiųjų žolėdžių, kurie anksčiau jas formuodavo.

6 Visuotinis takelių klojimas.

7 Žaliųjų plotų tarp gyvenamųjų namų asfaltavimas dėl stovimų vietų automobiliams.

8 T.y. tam tikri gamtiniai procesai, tokie kaip miškų gaisrai, yra draudžiami ar ribojami.

9 P.vz.: dėl ūkinio panaudojimo teritorijų (žemės ūkio naudmenos), urbanizacijos ir kt.

- **Pasikeitusi žemės ūkio struktūra¹⁰ ir nykstantis tradicinis ekstensyvus žemės ūkis**, kuris atkartoja tam tikrus gamtinius procesus.
- **Globalizacijos nulemtas invazinių rūšių plitimas.**
- **Didėja globalus žinių ir patirčių prieinamumas** – Lietuva gali perimti pasaulinę praktinę patirtį (angl. *global know-how*). Tai įvardinta kaip požymis **besiplėtojančios žinių, arba dalinimosi, ekonomikos**, kuris pasireiškia perėjimu nuo paviršinių (žemės) išteklių naudojimo prie nesunaikinamo išteklius — žinių.
- **Besivystančių biotechnologijų poveikis aplinkai** įvardintas kaip labai didelis neapibrėžtumas – tai netgi palyginta su džino paleidimu iš butelio.
- **Eksponentinis technologinių žinių augimas su lūkesčiu, kad „lūš“** (angl. *singularity point*), apimantis tiek žaliąją energiją, tiek maisto auginimą laboratorijose, tiek genų inžineriją.
- Karo ir pandemijos sustiprintas (per augančias iškastinio kuro kainas) **postūmis link atsinaujinančios energijos**. Šiame kontekste verta kalbėti ne apie vieno energijos šaltinio keitimą kitu, bet apie energijos efektyvumą.

Ateities trauka

Aptarta laukiama / norima ateitis ir ateities traukos veiksniai bei jų atveriamos naujos galimybės:

- Lietuva prisitaikusi prie klimato pokyčių.
- **Populiacijos koncentravimasis miestuose** (dauguma žmonių gyvena miestuose).
- **Harmoningas santykis tarp miestų ir gamtos** (skatina gyvenamųjų vietų patrauklumą, padeda pritraukti talentus, tarptautines kompanijas ir t. t.). Miestas pritaikytas žmonėms, ne mašinoms. Paplitęs vertikalus ūkininkavimas – sau pakankami miestai (patys užsiaugina išteklius).
- **Egzistuojantis sutarimas dėl aplinkos kokybės svarbos** – rūpinimasis aplinka tampa savaime suprantamu poreikiu. Tai pasireiškia **integruotu požiūriu į aplinkos apsaugą** – tiek visuomenės, kuri yra edukuota, proaktyvi, tiek verslo. Gamtosaugoje orientuojamasi į gamtinių procesų saugojimą. Vyksta ankstyva edukacija gamtos, aplinkos pažinimo srityje, o **sprendimų priėmėjai supranta ekosistemas**, turi aukštą kompetenciją.
- **Saikas** (pvz., mažesni vartojimo poreikiai) ir **lėtumas**.
- Laikas suvokiamas kaip didžiausia vertybė (mažėja nuosavybės, kaip vertybės, svarba).
- Gamtos patyrimas (įsibuvimas) tampa kasdieninis ir realizuojamas poreikis.
- Dominuoja asmeninė atsakomybė.
- Didėja laukinės gamtos masyvai, stabilizuojasi ir didėja bioįvairovė.
- Švarus oras.
- Klesti **dalinimosi ekonomika**.
- Baigiasi naftos amžius, **pasulyje vyrauja atsinaujinanti energetika** – 100 proc. patenkina Lietuvos poreikius.
- Biotechnologijos, gamtos mokslai tampa vienomis didžiausių pridėtinę vertę kuriančių sričių (mokslė, ekonomikoje).
- Pasaulio gyventojų skaičius nebedidėja.
- Visose politikos srityse įsigali Izraelio modelis.

Praeities barjerai

Kaip praeities kliūtys, stabdančios ateities vizijų įgyvendinimą, įvardinti šie veiksniai:

- **Vartotojiškų visuomenės poreikių dominavimas** – gerovė vertinama per **BVP augimą** („viską valdo pinigai“).
- **Aplinkosauga nesuvokiama kaip prioritetas**, o gamtinė aplinka – kaip bendras visų piliečių turtas. Tai lemia ir tai, kad **aplinkosauga suvokiama kaip prabangos prekė**, o aplinka – vis dar kaip išteklius.
- Nusistovėjusi, su lūkesčiais dėl ateities nesuderinama **kapitalizmo vidinė logika**.
- **Klimato kaita**.
- **Negrįžtamai prarastos buveinės ir rūšys** (pvz. melioracijos sunaikintos sistemos, taurai).

¹⁰ Pvz.: didėja laukai, pereinama prie monokultūrinės žemdirbystės (pvz.: grūdinių kultūrų auginimo), gyvuliai nebesigano pievose.

- **Natūralių ekosistemų pokyčiai [prastėjimas] traktuojami kaip norma** („*shifting baselines*“), pvz., nieko nebestebina vis mažesnės žuvis.
- Plačią žaliųjų technologijų prieigą **ribojanti patentų sistema**.
- Nepakankamai greitai kintanti, nespėjanti atliepti visuomenės poreikių įstatyminė bazė.
- **Klasterių nebuvimas** (mokslas–verslas–visuomenė) bei **bendradarbiavimo kultūros stoka**.
- **Tarpdiscipliniškumo trūkumas aukštajame moksle**.
- **Proaktyvumo, lyderystės trūkumas politikoje** (polinkis sekti).
- Polinkis mąstyti tik apie trumpąjį laikotarpį, **strateginio matymo trūkumas**.
- Valdžios siekimas, **galios ir valdžios sutapatinimas** politikos srityje.
- **Trumpi politikos, strategijų ciklai**.
- **Silpnos bendruomenės**.
- **Reikiamų sričių specialistų trūkumas**, pvz.: aplinkosaugininkų, ekologijos specialistų.

Geopolitika

Dabarties postūmiai

Aptarta, kad karas Ukrainoje dėl kylančių saugumo grėsmių ir pavojaus aktualizuoja **atsparumo** užsitikrinimo (tiek ekonominio, tiek karinio) klausimus. Teigta, kad Lietuvos saugumas tiesiogiai priklausys nuo transatlantinių aljansų (NATO karinių pajėgų vaidmens), nes „*alternatyvų neturim*“ – tai esminis veiksnys, lemsiantis valstybės išlikimą. Tai matyta ir kaip galimybė „*veikti atvirkščiai nei sovietai <...>, galutinai įsilieti į Vakarų, tapti forpostu*“. Kaip dabarties postūmis vertintina ir **Lietuvos vertybinė lyderystė** (turint omeny Lietuvos poziciją tiek Rusijos ir Ukrainos karo, tiek Baltarusijos, tiek Kinijos atžvilgiu) – „*pirmieji kalbam, lyderiaujam diskusijoje*“. Nors galbūt ekonomiškai tai nepasiteisina (kainuoja), bet matoma kaip pozityvas, pageidautinas ir ateityje – „*sandūroje išlikti vertybiškai orientuotiems ir užduoti toną*“. Kaip Lietuvos privalumas tai matyta ir dėl to, kad vertybės ir teisė veikti yra pagrindiniai argumentai „*didiesiems <...> mus gint ir įtraukt į Europą*“. Kita vertus, pastebėta, jog nors „*mes dabar labai vertybiški, bet <...> pragmatiškumas grįš <...>, kiek mes jo norėsim atiduoti vėl*“ (Vokietijos, Prancūzijos, Olandijos vaidmens klausimas).

Išorėje jaučiama „**vertybinė takoskyra tarp Rytų ir Vakarų**“. Centre – transatlantinio ryšio tvarumas ir galimybė stiprinti solidarumą tarp partnerių. Matoma tendencija, kad demokratinis pasaulis buriasi aplink JAV, pripažįstama jų lyderystė. Nauja tendencija – stiprėja Europos balsas, tačiau neaišku, į ką išsirutulios. Didelis neapibrėžtumas – „**aplink kokią ašį**“ bursis **autokratinės valstybės**. Neaiškios, neapibrėžtos kelių pagrindinių žaidėjų (Kinijos, Rusijos, Indijos) trajektorijos, keliančios nerimą¹¹. Susijęs neapibrėžtumas – pasaulio nežinojimas, ką daryti su Rusija, darant prielaidą, kad ji pralaimės – neaišku, ar Rusijos likimas spęsis jai esant „prie stalo“ (analogija – Prancūzijos likimo sprendimas pralaimėjus Napoleonui), ar laukiant „už durų“ (analogija – Vokietijos likimo sprendimas 1919 m. Paryžiaus taikos konferencijoje). Kinija tuo tarpu „*žvalgosi, kas laimės, su kuo draugauti*“. Šiame kontekste dar kartą akcentuota, kaip **svarbu Lietuvai puoselėti ne tik vertybes, bet ir praktinį atsparumą**. Taip pat pažymėta, kad į Kiniją lig šiol sutelktas JAV dėmesys dėl karo vėl nukreipiamas į Rytų Europos regioną – tai gali atverti naujas galimybes (karines, ekonomines).

Tarp postūmių įvardintas ir dėl karo stiprėjantis Lenkijos vaidmuo, Vokietijos virsmas atsitraukiant nuo pacifizmo ir „*Rusijos mylėjimo*“. Tarp svarbių „nežinomųjų“ – neaiški Rusijos ir Baltarusijos draugystės baigtis. Anot vieno iš dalyvių, esamas geopolitinis kontekstas – tai „*istorijos pabaigos pabaigos pabaiga*“, nes istorijos pabaigos pradžia prasidėjo apie 1998 m. paaiškėjus, „*kur suka Rusija*“, ir „*Kinijos kilimas*“. Prasidedant naujai istorijai, tarp daugelio neapibrėžtumų keli dalykai įvardinti kaip aiškūs:

- **Ekonominė deglobalizacija, pereinanti į regionalizaciją** – tarpusavyje glaudūs regionai, kurie „*arba prekiauja, arba kariauja*“. Galimi „trys pasauliai“¹²: Kinija, Rusija ir jų satelitai, demokratijos, arba Vakarai su Japonija, ir Afrika (į kurią patenka ir didžioji dalis Lotynų Amerikos ir „*kitos Azijos*“). Regionalizacija vyksta aplink vertybinę-ekonominę ašį; vyksta tiekimo grandinių atskyrimas („gaminkim *local*“ įsigalėjimas tiek ES, tiek Kinijos atveju). Pažymėta, kad po JAV išėjimo iš Afganistano prasidėjo „nesikišimo“ tendencija: „*jūs ten gyvenkit sau, mes gyvensim sau ir kaip jūs ten gyvensit – jūsų reikalas <...>, mes daugiau nebandysim jūsų pataisyti*“.

¹¹ Žinant ir tai, jog pagrindinės gamtos išteklių valdytojos šalys nėra demokratinės (Venesuela, Iranas ir t. t.)

- **Nuo karo Ukrainoje baigties priklausys, ar „pasaulyje įsigalioja jėgos sprendimai“.** Esminis skirtumas priklauso nuo to, – „kurioj pusėj Indija, kurioj pusėj Baltarusija, ir kurioj pusėj Ukraina“.

Pabrėžta, kad dabartinė karo situacija yra „išskus pretekstas peržiūrėti ES kaip organizaciją“ (jos neįgalumą). Taip pat įvardinti tokie skirtingo pobūdžio dabarties postūmiai:

- **įtampa Pietryčių Azijoje.** Tikėtina invazija į Taivaną (anot ekspertų, tai – laiko klausimas), aktualizuoja „2 % gynybai“ įgyvendinimo klausimą, nes yra galimybė, kad „amerikiečiai bus įtraukti į Rytų Aziją“, o Rusijai tai suteiktų progą. Europai būtina pasiruošti;
- **internetas** plačiaja prasme. Internetas keičia seną argumentą, kad „autokratijos yra trapios dėl to, kad jos nežino, kas vyksta visuomenėse <...>, nemato socialinių procesų“ – Kinija šioje srityje yra pasiekusi naują lygį, gali kontroliuoti srautus, atsiveria naujos galimybės manipuliacijai;
- **gyventojų perteklius** Vidurio Rytuose, Afrikoje dėl migracijos, gimstamumo, trapių režimų (talibanas, Libija, Egiptas ir t.t.). Krizės, kaip žemės ūkyje, bet kada gali privesti prie karų;
- **globalių institucijų „apsinuoginimas“ – jų neveiknumas priimant sprendimus** (JTO, PSO, ESBO), mažėjantis jų pajėgumas spręsti, nes „atsiranda daugiau VETO teisių“;
- **tarptautiniai santykiai ir saugumas vis labiau priklausys nuo technologijų** – bus didžiulis dirbtinio intelekto (DI) vaidmuo. Kinija pirmąją ir tai išnaudos. DI srityje gali vykti kitas geopolitinis mūšis;
- NVO ir pilietinių iniciatyvų sustiprėjimas, išryškėjęs per karą;
- klimato šilimas, nauji prekybos keliai ir migracija (dėl bado, karščio);
- mentalinis visuomenės išsekimas po COVID-19 ir neaiški karo trauma.

Ateities trauka

Kaip esminė prielaida Lietuvos, kaip valstybės, egzistavimui ateityje buvo kelta **sąjungos / partnerystės / integracijos būtinybė** („Europos Sąjunga išlieka, kitaip Lietuvos nėra“). Atitinkamai daug dėmesio diskusijoje skirta ES, euroatlantinės integracijos ateities aptarimui – nors yra grėsmių pastarosios išlikimui, tačiau **Europos unija „vienokia ar kitokia forma“ išlieka. ES federalizacija** buvo įvardinta kaip pagrindinis traukos veiksnys, tačiau keltai klausimai: „ar mes to norim“, „tai kur ta vieta, kur mes norim būti?“ – susivokimas šiais klausimais laikytas labai svarbiu. Kaip siekiamybė įvardinta **Lietuva kaip aktyvi Vakarų aljanso dalis** – derybos dėl aljanso matytos kaip neišvengiamos ir todėl verčiančios galvoti „kaip Lietuva turės funkcionuoti tame“.

Vakarų aljanso kontekste išskirta antroji siekiamybė – „žalia Lietuva“. Aptarta, kad nepaisant turbulencijų, išliks **žaliosios transformacijos poreikis** – „mes maži, mažiau teršiam – tai pliusai, lengviau prisitaikyti“. Kalbėta, kad „išlikti žaliems net apie investicijas šnekant apsimoka“. Atkreiptas dėmesys, kad, anot Tarpvvyriausybės klimato kaitos komisijos (angl. *Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)*), Lietuva patirs mažiausiai klimato kaitos efektų.

Aptartos ir Rusijos–Ukrainos karo implikacijos. Kalbėta, kad neišvengiamai bus jaučiama savotiška **deindustrializacija** – „gamyba nenorės čia keltis“. Netgi svarstyta griūtis (išteklių pabrangimo, nedarbo), kaip kad 1997–1998-aisiais, galimybė. Prekyba darbu, anot dalyvių, turėtų stipriai mažėti, **vertės grandinės trumpėti** ir galimai **tapti labiau diversifikuotos**. Kalbėta ir apie Baltarusijoje vykstantį „lūžį“, kad tiek Baltarusija, tiek Ukraina „norės būti Vakaruose“. Dėl jų vakarietiškos krypties prie „ateities traukų“ netgi buvo įvardintas Klaipėdos–Vilniaus–Minsko–Kijevo–Odesos greitelio ir geležinkelio idėjos įgyvendinimas. Apskritai, **nestabilumo zona Rytuose** įvardinta kaip stipri ateities trauka. Diskutuota, **ar Rusija taps federacija** (kaip kad Kanada, JAV, Australija; Rusijos tapimas federacija įvardintas kaip teigiamas, Lietuvai palankiausias, nors mažai tikėtinas scenarijus), kokia bus ES ir NATO plėtros politika – ar Rytų šalis taps aljanso dalimis.

Taip pat kelti klausimai, **kaip atrodys tarptautinės naujos struktūros**, kaip jos priims sprendimus, ar geopolitinės kovos persikels į „niekienu teritorijas“ (Arktis, Atlantida, kosmosas), į geopolitinius centrus, esančius teritorijos periferijoje („shatter belts“ konceptas). Diskusijoje nemažai dėmesio skirta ir kitų **sub- ir supra-nacionalinio lygmens veikėjų** (megapolių, korporacijų, milijardierių) aptarimui. Matomas **miestų iškilimas**, stiprėjantis korporatyvizmas, netgi korporacijų ir valstybės susilieėjimas (Kinijos pavyzdys), tačiau diskutuota, **ar visgi didės, ar mažės korporacijų vaidmuo**. Matyti du galimi ateities poliai / kryptys: 1) nyksta valstybės nacionaliniu pagrindu, stiprėja korporatyvizmas (paminėti „Apple“, „Amazon“ mažesnių įmonių įsigijimai), megapolių įtaka 2) korporacijos skaldomos, jų įtaka mažėja – argumentuota, kad korporacijų visuomet būta ir jos daro įtaką, tačiau istoriškai *Fortune 500* keičiasi dominuojančios kompanijos ir jų „kaip praeinančių per pasaulį įtaką turėtų mažėti“ (išskyrus, galbūt, keturias didžiąsias). Pastebėta, kad **plėsis samdinių kariuomenės**.

Atsispyrus nuo korporacijų pereita prie **ekonomikos modelio kismo** – diskutuota, ar vartojimas pasaulyje „išsisotins“ (ir dėl susirūpinimo klimato kaita) ir kapitalizmą pakeis naujas modelis, ar pastarasis nuslys į socializmą. Aptarta tokiais atvejais aktuali ir gerai žinoma istorinė tendencija – „*metimasis į kraštutinumus / skirtingus polių*“. Kita vertus, pastebėta, jog **keičiasi ir pats kapitalizmo ir socializmo turinys**, jie susivienodina – atsiranda skirtumas tarp priemonių metodų („*kaip pasieksim*“), bet rezultatai – panašūs (riaušės, mitingai).

Grįžtant prie Lietuvos įvardinta, kad ji bus **daugiatautė, daugiarasė valstybė, užsitikrinsi energetinę nepriklausomybę**, gal net greičiau nei iki 2050 m.

Praeities barjerai

Diskusijos pradžioje Lietuvos ateities buvo gretinama su dviem stipriais archetipais – Rūpintojėliu ir Vyčiu – ir keltas klausimas – „*ar vejam, ar vejamės?*“. Atsigręžta tiek į Lietuvos istoriją, lietuvių kolektyvinius įsitikinimus, tiek į žmogaus prigimtį, tad aptarti įvairaus lygmens ir įvairių aplinkybių suformuoti barjerai.

Svarstyta, kad žmoguje slypi **kova dėl galios** – „*nebūtinai per valstybės prizmę, bet tai veiks*“. Akcentuota, kad „*neišvengiama konkurencija*“ užkoduota žmogaus prigimtyje. Kvestionuota, ar dar gajus ir aktualus sovietizmas, „*homo sovieticus*“ mąstymas. Aptarta, kad visgi Lietuva save jau laiko Vakarų demokratija, Vakarų civilizacija – tai įsitvirtinę ir tai nėra barjeras, tačiau vis dar stipriai justi „*išlikimo būseną*“ / „*buvimas ant kryžkelių*“, tebegyvuojantys „istoriniai kompleksai“ (**negebėjimas pasipriešinti**), „*išmoktas bejėgiškumas mažos agrarinės valstybės*“. Prie ribojančių įsitikinimų taip pat priskirtas „*mažos valstybės kompleksas*“ / įsitikinimas, už kurio slypi ir „*įgimtas nepasitikėjimas – pirmiausia savimi*“.

Atsigręžta į „*LDK mentalinį paveldą*“, kuris pasireiškia kaip **jausena, kad turime „surasti misiją“**, pvz.: „*mes atsakingi už Baltarusiją, Ukrainą*“. Šis aspektas vertintas pozityviai, netgi dėtas prie siekiamybių kaip „*moderni refleksija į ateitį, projektuojant praeitį*“. Kita vertus, pastebėta, jog „*kartais ir LDK mitas trukdo – kai susireikšminam*“ ir negebama adekvačiai įvertinti situacijos. Prie barjerų įvardinta ir **etninės valstybės sąvoka, nykstantis pilietiškumas** („*aš gimiau, priklausau čia*“), kelti klausimai – „*Kas pasilieka – vien pragmatiniai dalykai? Kultūra?*“.

Kaip barjeras įvardinta ir **parodomošios, simbolinės politikos perteklius** ar lietuvių „*simbolinės politikos mąstymas*“, perteiktinas per tokį pavyzdį: „*Scholz'as rėžė kalbą, viskas – lūžis, laukiam, kol Vokietija...*“. Apskritai, **Lietuvos politinė sistema matoma kaip neadekvati, stabdanti, neatliepanti realiųjų**.

Galiausiai aptartas lietuvių **polinkis kaltinti save** („*negeri katalikai*“), tačiau „*iš išorės atrodyti gražiai*“. Įžvelgta priešprieša tarp „*bausmės*“ ir „*atgailos*“ kultūros (skirtys tarp katalikų ir protestantų). Lietuvoje dominuoja pirmasis: „*Dievas teisingas, o ne gailėstingas*“. Kolektyviniame lygmenyje tai pasireiškia kaip rytietiškas **klaidos, kaltės netoleravimas**: „*padarei klaidą, tave reikia nubausti*“. Prie ribojančių veiksnių taip pat priskirti ir „*aklumas naujovėms*“ ar jų nesuvokimas (pvz.: mikroschemos yra geopolitika, DI yra geopolitika), **siauras akiratis, kalbų nemokėjimas**.

Viešasis valdymas

Dabarties postūmiai

Apibendrinant, buvo išskirti šie dabarties postūmiai:

- Paslaugos perkeliama į internetą (**e. valdžia**). Plečiasi skaitmenizacija, leidžianti skaidrinti procesus.
- **Didėja reiklumas viešosioms paslaugoms, jų kokybei.**
- **Stiprėja efektyvaus viešojo valdymo ir administracijos poreikis** – dauguma aktyvios visuomenės jau supranta, kad „*pigu yra blogai*“, supranta institucijų kokybės svarbą, mato privataus sektoriaus efektyvumą ir to paties tikisi iš viešojo sektoriaus. Šis postūmis žaismingai įvardintas kaip „*pigios valstybės filosofijos bankrotas*“.
- **Auga poreikis dalyvaujamajai demokratijai.**
- **Auga NVO vaidmuo.** Jų veikimas tampa ganėtinais efektyvus – pradedama suprasti, kad viešojo valdymo institucijos savaime visų problemų tinkamai išspręsti negali, būtinas bendradarbiavimas su verslu ir NVO. Savanorystė pakeičia ar papildo dalį valstybės funkcijų, nors aktyviųjų piliečių dalis dar vis yra

santykinai labai nedidelė – žmonės pasyviai žiūri į savanorystę. Taip pat dar išlikęs ir suvokimas, kad NVO negali turėti finansų, atlygio; neturi būti finansuojama (todėl trūksta profesionalumo) – valdžia ir visuomenė nepasitiki NVO.

- **Pasireiškia spaudimas pereiti** nuo administravimo / viešojo valdymo centinės valdžios lygmenyje **prie viršnacionalinio (supra-) ir sub-nacionalinio** (pvz., energetikos srityje) **valdymo** deleguojant funkcijas.
- **Silpna savivalda** – tiek pačių savivaldybių kokybė (kompetencijos), tiek ir ribota sprendimų priėmimo galių dėl stipriai centralizuotos Lietuvos viešojo valdymo sistemos. **Savivaldybės patiria sąstingį (stagnaciją)**, ypač regionuose, – nėra naujų valdymo formų, personalo kaitos. Ši sritis nėra konkurencinga su verslu. Kita vertus, yra ir išimčių – savivaldybių, kuriose procesai optimizuoti ir „*viskas [paslaugų teikimas žmogui] gerai veikia*“. Miestų tarybų veikimo mechanizmuose pastebimas informacijos perteklius ir informacijos asimetrija, kuri neleidžia opozicijai efektyviai įsitraukti į valdymo procesus.
- **Mažas pilietinis aktyvumas** (pvz., dalyvaujant rinkimuose) – šis veiksnys priskirtas ir prie praeities barjerų.
- **Trūksta lyderių.**
- Juntama **stipri poliarizacija.**
- **Auga technokratija** – populiarėja tokios sąvokos kaip „*technokratinė vyriausybė*“ (pereinama nuo politinių sprendimų prie technokratinų) – tai galimai yra poliarizacijos pasekmė („*dėl nieko negali susitarti*“). „Technokratinis burbulas“ tarsi savaime jau kuria savo taisykles, kurių negali paveikti politiniai sprendimai, mažėja demokratijos valdymo galimybių.

Ateities trauka

Kalbėdami apie ateities traukos veiksnius (vizija, ko tikimasi ateityje šioje srityje bei kas norima, kad vyktų) dalyviai įžvelgė, kad galimos kelios versijos: a) **technokratijos augimas**, kuris pareikalaus vis daugiau žinių siekiant kažką padaryti, b) **galimai stiprės politinis valdymas** (susitarimas). Taigi, galimos istoriškai labai būdingos švytuoklės pereinant nuo vieno kraštutinumo prie kito. Dalyviai sutiko, kad juntamas poreikis kalbėti apie **sinergiją / sujungimą** – ne tik tarp valstybės institucijų tarnautojų, bet ir **tarp viešojo sektoriaus institucijų, NVO ir verslo**. Iš esmės, formuojasi suvokimas, kad viešojo valdymo institucijos savaime visų problemų tinkamai išspęsti negali ir todėl būtinas bendradarbiavimas / partnerystė su verslu ir NVO. Pastarieji vis daugiau dalyvauja teikiant viešąsias paslaugas.

Buvo užsiminta, kad **kalbų mokėjimas** ateityje bus kertinis dalykas ir duotas liuksemburgiečių, kaip geriausių „eurobiurokratų“ (mokančių anglų, vokiečių, prancūzų kalbas), pavyzdys. Taip pat pateikta įžvalga, kad **nyksta ribos tarp reguliavimo ir paslaugos** ir tai **reikalauja daug didesnio viešojo sektoriaus / valstybinių institucijų lankstumo**, pvz., Valstybinė mokesčių inspekcija atlieka tiek kontrolės (tikrinimo), tiek konsultavimo vaidmenis. Svarstyta, ar stiprėja piliečių ir institucijų bendradarbiavimas, ar atsiranda partnerystės santykis. Dalyvių nuomonės šiais klausimais išsiskyrė. Mažiau išplėtotos mintys, charakterizuojančios turbūt ne tik viešosios valdysenos bruožus:

- Stiprėja taisyklių laikymasis (angl. *compliance*) – didėja reguliavimas ir bandymai reglamentuoti (pvz., BDR).
- Dėl skaitmenizacijos plėtros auga atsekamumas (angl. *traceability*)

Taip pat viešojoje **valdysenoje siekiama pagrįstumo įrodymais** (angl. *evidence based*). Kaip ateities trauka buvo įvardinta **naujos kartos e. vyriausybė**, pasižyminti **ekosisteminiu paslaugų teikimu** – visi [sektoriai] dalyvauja teikiant paslaugas, valstybė struktūroja ir reglamentuoja šias veiklas. Susijusi išryškėjanti tendencija / požiūrio kitimas – valstybės derinimasis prie piliečių, verslų gyvenimo įvykių ir nefragmentiškas paslaugų teikimas.

Praeities barjerai

Prie praeities barjerų aptarta, kas tie „*inkarai*“, trukdantys Lietuvai eiti į priekį šioje srityje. Pabrėžta, kad iš esmės galioja tie patys barjerai, kaip ir geopolitikai. Pirmiausiai diskutuota, kad Lietuvos viešasis valdymas yra formuotas remiantis 1960-ųjų vokiškąja ar „*bismarkiškąja*“ tvarka, kuri yra pagrįsta instruktavimu visiems gyvenimo atvejams („*visur reikalinga aiški instrukcija*“) – tai yra išlikę ir mūsų **biurokratija / viešieji administratoriai neturi jokios iniciatyvos (ir sprendimų) teisės**. Buvo polemizuota dėl šios tvarkos įsivyravimo kilmės, tačiau sutarta, kad tai pasireiškia kaip **klaidų netoleravimas** (todėl jos slepiamos), dėl galimų klaidų

bijoma imtis iniciatyvų (proaktyvumo nebuvimas). Tai susiję ir su tuo, kad **institucijose fokusuojamasi ne į rezultatą, bet į procesą** – biurokratija virsta biurokratizmu („popierizmu“), nes stengiamasi sudėti daug saugiklių, kurie apsaugotų nuo galimų klaidų. Taip pat pabrėžtas **vyraujantis fragmentiškumas**, sisteminio požiūrio stoka. Nors prie dabarties postūmių įvardintas augantis NVO vaidmuo, dar vis gajus **nepasitikėjimas tarp institucijų, NVO ir verslo** ir įsitikinimas, kad NVO sektoriuje „*viskas [turi vykti] savom pastangom*“, NVO negali turėti atlygio / finansų.

Švietimas

Dabarties postūmiai

Lietuvos švietimo ateitį formuojančius dabarties postūmius ir tendencijas galima skirstyti į 4 tematines grupes: švietimo kontekstą, kompetencijų ugdymą, edukacijos būdus ir kanalus, Lietuvos MTEPI potencialą.

Diskutuodami apie dabarties postūmius, dirbtuvių dalyviai kalbėjo apie geopolitinį ir vidinį švietimo kontekstą. Dirbtuvių dalyviai pastebėjo, kad karas Ukrainoje ir Rusijos grėsmė gali veikti kaip postūmis didesniai bendruomeniškumui. Diskutuota apie tai, kad yra itin svarbu susitelkti į vertybinį pokytį ir ugdyti pilietišką kartą, kuri norėtų ne tik ginti, bet ir kurti Lietuvą. Vis dėlto paminėta ir tai, kad pilietinis ugdymas dažnai yra ir ideologinis, tad svarbu valdyti iš to kylančias rizikas. Taip pat pastebėta tai, kad per mitingus ir riaušes išryškėjęs vidinis visuomenės susiskaldymas gali skatinti ieškoti būdų, kaip formuoti visavertį, atsparų, atsakingą žmogų (tiek vaiką, tiek suaugusį).

Vienu iš dabarties postūmių laikytas įvairių interesų grupių nepasitenkinimas švietimo sistema. Kalbėta apie tai, kad susiformavusi kritinė masė nepatenkintų interesų dalininkų gali pagreitinti švietimo sistemos kaitą. Taip pat pastebėta tai, kad į švietimo ir mokslo sistemą buvo investuota gana daug Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų, įgyvendinti įvairios aprėpties pokyčiai visoje švietimo ir mokslo sistemoje, manoma, kad šių pokyčių rezultatai turėtų atsiskleisti artimiausioje ateityje – per kelerius ateinančius metus.

Kalbėdami apie besimokančiųjų įgyjamas kompetencijas, dirbtuvių dalyviai labiausiai koncentravosi į postūmius, susijusius su požiūriu į kompetencijas ir jų aprėptį. Kalbėta apie tai, kaip kinta kompetencijų svarbos suvokimas ir kas lemia šią kaitą. Dauguma dirbtuvių dalyvių pritarė minčiai, kad plataus išsilavinimo poreikis siaurėja. Tai buvo grindžiama dviem pagrindiniais argumentais. Pirmia, pastebėta tai, kad dėl technologijų pažangos žmonės pasiekia itin didelį informacijos srautą, kuris vargina, todėl norima gauti tik tam tikrame laiko taške naudingą ir reikalingą informaciją, o tai mažina suvokimą ir poreikį gauti plačios aprėpties išsilavinimą. Nors šiam teiginiui buvo pateikti kontraargumentai, susiję su tuo, kad didžiausios pasaulio kompanijos investuoja didelius resursus į visapusiško specialisto ugdymą, tačiau prieita prie išvados, kad Lietuvoje verslo, turinčio tokią perspektyvą, yra gana mažai. Grindžiant siaurėjantį požiūrį į švietimo teikiamą naudą, kalbėta apie švietimo ekonomizavimo problematiką ir rinkos spaudimą švietimo politikai, kad švietimo užsakymas būtų grindžiamas išimtinai rinkos poreikiu. Tikėtina, kad šis spaudimas ateityje gali tik augti ir dėl lėšų trūkumo valstybė finansuos tik bazinį išsilavinimą, o papildomas išsilavinimas (pavyzdžiui, doktorantūros studijos) bus finansuojamas tiksliniu principu (pačiam besimokančiajam ieškant galimų finansavimo kelių). Taip pat pastebima, kad pasaulyje stiprėja individualizmas. Šių tendencijų sąveika gali vesti prie to, kad mokymo sistema taps pragmatiškesnė ir labiau orientuota į momentinius individo poreikius. Su tuo susijusios tam tikros perėjimo iš kolektyvinės mąstysenos į sistemą, kuri būtų labiau orientuota į individo poreikius, įtampas ir keliamas klausimas, kaip sukurti sistemą, kuri būtų individualizuota, tačiau ir kurtų prielaidas bendruomeniškumui.

Dirbtuvių dalyvių nuomonės, kalbant apie kompetencijų svarbos suvokimą, nesutapo. Vieni dalyviai sakė, kad kompetencijų svarba yra suvokiama vis plačiau. Šis teiginys buvo argumentuotas tuo, kad, lyginant su nepriklausomybės pradžia, stimulus mokytis šiuo metu yra labai išaugęs. Pateikti duomenys, kad nepriklausomybės pradžioje iškritimas iš švietimo sistemos buvo didesnis – žmonės rinkdavosi greitesnius būdus įeiti į darbo rinką („Gariūnų mokykla“), o švietimo reformos (pvz., finansavimo, sekančio paskui besimokantįjį, sistemos įvedimas) motyvavo mokymo įstaigas siekti didesnio besimokančiųjų skaičiaus ir tai padidino dalyvavimą švietime. Šiuo metu esame vieni lyderių Europoje pagal švietime dalyvaujančių žmonių skaičių. Kiti dalyviai nesutiko teigdami, kad šiuo metu gyvename labai geromis sąlygomis ir stimulus įgyti ar gilinti kompetencijas yra dingęs. Rastas konsensusas, kad kompetencijų svarba, poreikis mokytis ir įgyti kompetencijas augs, tačiau tik tarp ir taip motyvuotų žmonių, o tarp tų, kurie nesimoko, jis mažės, tad skirtis dar didės.

Dirbtuvių dalyviai kalbėdami apie edukacijos būdus ir kanalus įvardijo kelis dabarties postūmius. Visų pirma, diskutuota apie technologijų plėtros, kurią dar labiau paspartino COVID-19 pandemija, suteikiamas galimybes ir iššūkius kokybiškam mokymuisi. Pastebėta tai, kad pandemija aktualizavo nuotolinio ir neformaliojo mokymosi svarbą. Taip pat minėta tai, kad pandemija ir technologijų tobulėjimas bei prieinamumas paskatino viešųjų ir privačių mokymo institucijų norą eksperimentuoti ir ieškoti naujų mokymosi formų, kanalų ir būdų. Apie šį pokytį signalizuoja išaugęs susidomėjimas švietimo technologijų (*edtech*) projektais ir verslu. Vis dėlto probleminiu aspektu laikyta tai, kad nors technologijos yra pasitelkiamos, tačiau mokymo turinys nėra pritaikomas virtualiai erdvei. Tam tikru pokyčio signalu, susijusiu su technologijų plėtra, laikytas vaikų prie žaidimų praleidžiamas laikas ir žaidybinių (angl. *gamification*) svarbos augimas. Kalbant apie technologijų plėtrą pastebėta tai, kad jos, atverdamos prieigą prie informacijos šaltinių, sudaro galimybes išlyginti kai kuriuos kokybiško mokymo netolygumus. Vis dėlto pastebėta ir tai, kad nevienoda prieiga prie technologijų kelia socialinės atskirties didėjimo grėsmę, todėl yra svarbu ieškoti būdų sudaryti vienodą prieigą prie kokybiško mokymosi tradiciniais ir alternatyviais mokymosi kanalais mažiau palankias sąlygas turinčioms socialinėms grupėms.

Kalbėdami apie Lietuvos MTEPI potencialą, dirbtuvių dalyviai įvardino, kad vienas iš postūmių galėtų būti lietuvių adaptyvumas. Taip pat buvo minimos Lietuvos stiprybės lazerių, biotechnologijų srityse. Dirbtuvių dalyviai diskutavo apie Lietuvos socialinių mokslų potencialą. Dalis diskusijos dalyvių teigė, kad Lietuvos socialiniai mokslai galėtų būti viena iš kryptių, kur Lietuva galėtų pirmauti pasauliniu mastu. Ši mintis buvo argumentuojama Lietuvos parodyta lyderyste, kai dėl savo geografinės padėties ir patirties viena pirmųjų aiškiai apibrėžė Rusijos grėsmę. Kiti dalyviai sutiko, kad mūsų istorinė praeitis leidžia suvokti įtampas, kylančias Rytų ir Vakarų santvarkų sankirtoje, tačiau nesutiko su mintimi, kad Lietuva galėtų būti lyderė pasauliniu mastu apmąstydamą geopolitinius klausimus, kadangi kalbant apie platesnius negu Rusija geopolitinius procesus, tokius kaip migracija, Artimųjų Rytų, Indijos, Kinijos ir pan. įtaka, mūsų pasaulio suvokimas yra gana ribotas.

Ateities trauka

Diskusijos dalyvių išsakytas mintis apie švietimo ateitį galima suskirstyti į 3 grupes: siekiamus švietimo rezultatus ir įgyjamą kompetencijas, švietimo būdus ir kanalus, Lietuvos MTEPI potencialą.

Diskutuodami apie ateities trauką dirbtuvių dalyviai kalbėjo apie tai, kokius rezultatus švietimo sistema turėtų pasiekti. Kaip svarbiausią išskyrė ateičiai pasirengusio žmogaus ugdymą. Kalbėta apie tai, kad toks žmogus turėtų būti ne tik atsparus (angl. *resilient*) ateities iššūkiams, tačiau ir kuriantis ateitį. Kalbėdami apie vertybes, kurias turėtų ugdyti švietimo sistema, dirbtuvių dalyviai kalbėjo apie empatiją, socialinę atjautą, emocinį atsparumą, pilietiškumą, kūrybiškumą, bendruomeniškumą, visapusišką asmenybės tobulėjimą. Kalbėta, kad yra iššūkis sukurti sistemą, kurioje žmogus galėtų tiek įgalinti save, kaip individą, tiek ir būti bendruomenės dalimi. Siūlyta, kad turėtų būti sukurta didelė informacinė sistema, kuri pasitelkusi dirbtinį intelektą gebėtų pateikti tinkamiausią individualizuotą vartotojo profilį, geriausiai atitinkantį ugdymo programos kelią. Mokytojas yra pirmasis, kuris susipažįsta su mokinių profiliais ir gali pasiūlyti tėvams nukreipti vaikus pagal gautas įžvalgas. Diskutuoja apie galimai augančią socialinių ir humanitarinių mokslų bei kultūrinių projektų svarbą, supratimą apie nuolatinių visuomenės atsparumo, empatijos tyrimų ir rekomendacijų reikšmę. Kalbėta, kad mokykla taps visavertės asmenybės formavimosi vieta ne tiek per mokymą ir žinias, kiek per kitas veiklas. Mokyklų kaip demokratijos ir atsakomybės ugdymo vietos radimasis būtų grįstas naujo tipo mokyklų vadovų veikla ir didesne ugdymo decentralizacija mokyklos lygiu. Diskutuota, kad mokyklų valdysena turėtų būti tvaresnė, kai sprendimus priima mokytojai, tėvai, mokiniai kartu, tėvai įgalinami dalyvauti mokyklų valdyme. Taip pat kalbėta, kad didesnį vaidmenį galėtų įgauti visuomeninės organizacijos, kurios gautų nuolatinių lėšų edukaciniams bei kitiems žmones įvairias veiklas įtraukiantiems projektams, kuriuos galės vykdyti mokyklose ar visuomenėje. Taip pat kalbėta apie švietimo socialinį teisingumą ir tai, kad turėtų būti nuolat ieškoma būdų, kaip į kokybišką mokymąsi įtraukti mažiausiai motyvuotus, socialinėje atskirtyje esančius vaikus, didinti švietimo prieinamumą žmonėms su specialiaisiais poreikiais. Kalbėta, kad bazinės vidurinio išsilavinimo žinias galėtų užtikrinti bendra sistema, visoje Lietuvoje naudojanti nuotolinio ugdymo instrumentus.

Kalbėdami apie kompetencijas, dirbtuvių dalyviai akcentavo mokymosi visa gyvenimą svarbą ir kompetencijų svarbos suvokimą bei priemones tam pasiekti. Kalbėta, kad tiek besimokantieji, tiek darbdaviai turėtų geriau suvokti naujų žinių svarbą, reikšmę ir sukuriama pridėtinę vertę ne tik trumpalaikiams, tačiau ir ilgalaikiams siekiams. Diskutuota apie mokymosi visa gyvenimą sistemos pertvarką, taip, kad mokymosi visą gyvenimą sistema iš grįstos mokymo paslaugų pasiūla (kaip šiuo metu) taptų grįsta mokymo paslaugų paklausa (pavyzdžiui, per paslaugų čekius, susietus su besimokančiais). Diskutuota, kad universitetinė sistema turės būti lankstesnė ir prisitaikyti prie poreikių mokytis visą gyvenimą, kurdama modulines programas ir pan. Taip pat nurodyta, kad

profesinis ir aukštasis mokslas yra atviras, tačiau keliantis bei išlaikantis aiškius kokybinius reikalavimus. Tiek besimokantys, tiek darbdaviai suvokia naujų žinių svarbą, reikšmę ir sukuriama pridėtinę vertę ne tik trumpalaikiams, tačiau ir ilgalaikiams siekiams. Kalbėta, kad turėtų būti sukurta informacinė sistema, atliekanti patarėjo / konsultanto vaidmenį žmogaus mokymosi scenarijams profesiniame ir aukštajame moksle. Taip pat svarbus kompetencijų pripažinimas Europos rinkoje profesinio ir aukštojo išsilavinimo siekiantiems. Jų žinios turi būti pripažįstamos tarptautiniu mastu, o tai kelia kokybinius reikalavimus tiek besimokantiems, tiek mokantiems. Teigta, kad pertvarkyta kvalifikacijų ir mokymosi rezultatų pripažinimo sistema turėtų būti iš esmės pertvarkyta. Turėtų būti sukurta išsilavinimo pripažinimo sistema, deranti su Europos rinkoje vyraujančiais formaliojo ir neformaliojo švietimo standartais (kokybinė kartelė).

Kalbėdami apie mokytoją, kaip pagrindinį edukavimo(si) kanalą, dirbtuvių dalyviai teigė, kad mokytojų trūkumas neišvengiamai ves į kardinalų mokytojo profesijos persvarstymą ir atvėrimą ir būtent mokytojo profesijos persvarstymas galėtų būti esminiu postūmiu švietimo sistemos proveržiui. Teigta, kad būti mokytoju yra pilietinė pareiga ir talentingiausi turėtų būti mokytojais. Svarstyta, kad mokytojas galės būti gavęs didaktikos žinių. Būti mokytoju yra pilietinė pareiga ir talentingiausi turėtų būti mokytojais. Teigta, kad bus plečiamos galimybės tapti mokytoju, drauge saugantis, kad į mokyklas neateitų atsitiktiniai žmonės ar vyktų nuolatinė didelė stichiška mokytojų kaita.

Diskusijos dalyviai diskutavo apie tai, kad švietimas keliasi į kitas, ne mokyklos, erdves – ateityje didesnę reikšmę turės virtuali erdvė, kuri iš dalies galės pakeisti fizinę, ir mokykla nebebus vienintelė vieta, kur galima gauti žinių. Vis dėlto pastebėta tai, kad poslinkis link švietimo virtualiose erdvėse fizinės mokyklos visiškai neišstums, tačiau potencialiai galėtų keisti tokios mokyklos funkciją. Manyta, kad poreikis socializuotis ves prie to, kad fizinės mokyklos bei darželiai galėtų transformuotis ir tapti erdvėmis jaunimo bendruomenėms. Virtualiose erdvėse atsiras edukavimo būdų naujomis formomis ir su tuo susijusių švietimo technologijų verslų vystymo poreikis – diskusijos dalyviai dalijosi mintimis apie virtualius edukavimo serialus ir šių serialų kūrimo studijas. Taip pat diskutuota apie tai, kad ateities švietimui bus svarbus žaidybinimas, tačiau kartų požiūriai į žaidimus skiriasi – vaikai praleidžia daug laiko žaidimuose, tačiau mokyklose žaidimas vis dar laikomas pramoga, o ne mokymosi priemone. Visgi sutarta, kad žaidimų svarba švietime augs ir žaidimai skirtingomis formomis atsiras mokyklose.

Diskusijos dalyviai įvardino, kad ateityje ugdymas bus integralus, grįstas pasaulio pažinimu ir fenomenais. Turinyje skiriamas dėmesys tiek fundamentalioms, tiek taikomosioms žinioms (visose pakopose). Kompetencijoms lavinti galima pasirinkti tiek jau suformuoto nuoseklaus turinio, tiek modulines programas, kurias absolventus įdarbinantys darbdaviai vertina pagal įsadarbinusio demonstruojamas žinias ir įgūdžius.

Kalbėdami apie MTEPI potencialą, dirbtuvių dalyviai akcentavo, kad Lietuva, būdama maža valstybė, turės siekti išskirti ir vystyti pasaulinio lygio MTEPI keliose srityse, o kitose siekti panaudoti naujausias technologijas ir inovacijas. Kaip didžiausią potencialą turinčios sritys šalia šiuo metu jau išvystytų lazerių ir biotechnologijų išskirtos DI taikymo pramonėje ir viešajame sektoriuose, žaliųjų technologijų, puslaidininkių. Būdami maži turime vystyti kelias rinkas pasaulyje, ne tik prisitaikyti. Akcentuota, kad yra ypač svarbu pasirinkti sritis, kuriose būsime vėliau neišiai pasaulyje, ir tikslingai į jas investuoti resursus.

Praeities barjerai

Dirbtuvių dalyvių aptartus praeities barjerus galima skirstyti į kelias grupes: švietimo politikos formavimą ir įgyvendinimą, atskirties įtaką švietimo rezultatams, edukavimosi kanalus ir kliūtis Lietuvos MTEPI potencialui atskleisti.

Kaip apie praeities barjerus diskusijos dalyviai diskutavo apie švietimo politiką ir jos įgyvendinimą. Pastebėta tai, kad keliama neadekvatūs lūkesčiai individualiai spręsti visas švietimo sistemos problemas, tačiau švietimo politikos planavimas ir ypač įgyvendinimas yra komplikuoatas dėl kelių priežasčių. Pirmą pastebėta tai, kad švietimo sistema tiek Lietuvoje, tiek ir pasaulyje yra gana inertiška, kadangi yra didelė ir paliečianti daug interesų dalininkų, todėl susitarimas dėl pokyčių ir jų įgyvendinimas yra sudėtingas procesas, o pokyčių rezultatus galima vertinti tik po tam tikro laiko tarpo (pavyzdžiui, po 10 metų). Todėl ypač svarbi tampa strateginė disciplina, kurios Lietuvoje stinga dėl įvairių priežasčių, susijusių su rinkimų ciklu, instituciniais interesais ir lobizmu, korupcija ir pan. Taip pat pastebėta, kad švietimo tikslams įgyvendinti stinga finansavimo. Pavyzdžiui teigta, kad, norint susilyginti su EBPO vaikų pasiekimų vidurkiais, turėtų būti siekiama ir tokio paties finansavimo, kaip vidutiniškai EBPO. Teigiama, kad nors švietimo sistemoje, kaip ir kitose sistemose, yra tam tikro neefektyvumo, tačiau net ir

išsprendus problemas, susijusias su efektyvumu (pavyzdžiui, švietimo tinklo problemas), sutaupytų lėšų nepakaktų reikiamam finansavimo lygiui pasiekti, todėl švietimo finansavimas turėtų būti didinamas. Visgi diskutuota apie tai, kad dėl dabartinės geopolitinės situacijos finansavimas bus skiriamas saugumui užtikrinti, todėl sudėtinga tikėtis augančio finansavimo švietimui (tikėtina, kad nominalia verte švietimo finansavimas išliks panašus, tačiau mažesnis kaip dalis nuo BVP), todėl gali tekti dalies švietimo sistemos funkcijų (ypač tų, kurios atrodys „mažiau reikalingos“ saugumo požiūriu) atsisakyti, nes valstybė nebegalės jų finansuoti.

Vienas iš barjerų ateities švietimui kurti laikyta socialinė, kultūrinė, ekonominė atskirtis. Diskutuota apie švietimo sistemos socialinį teisingumą – keltas klausimas, ar švietimo sistema yra socialiai teisinga ir ar visiems prieinamas vienodo lygio švietimas. Teigta, kad kokybiškas švietimas yra mažiau prieinamas kai kurioms socialinėms grupėms, pavyzdžiui, žmonėms, turintiems specialiųjų poreikių. Pastebėta, kad turinė nelygybė sąlygoja nevienodas sąlygas gauti kokybišką ugdymą. Taip pat nurodyta, kad silpnosio socialinio statuso šeimose nėra ugdomas įprotis mokytis, išsilavinimas nėra laikomas vertybe. Ši atskirtis veda į kompetencijų atskirtį, kuri vėliau sąlygoja socioekonominę atskirtį. T. y. iš kartos į kartą perduodamas išsilavinimo nevertinimas veda prie iš kartos į kartą perduodamos atskirties. Diskutuota, kad poreikis ir gebėjimas mokytis yra mažesnis tarp vyresnio amžiaus asmenų bei asmenų iš socialiai pažeidžiamų visuomenės grupių, ypač kalbant apie mokymąsi, susijusį su skaitmeninių technologijų raštingumu. Tai apriboja jų galimybes ne tik produktyviai dalyvauti darbo rinkoje, pasiekti įvairius informacijos šaltinius, tačiau ir naudotis valstybės paslaugomis – taip didėja ne tik valstybės išlaidos, tačiau ir šių žmonių nepasitenkinimas viešųjų paslaugų prieinamumu. Taip pat pastebėta, kad formalioje sistemoje nėra greitų mokymosi kelių (pvz. perkvalifikavimo), šią problemą sprendžia verslo iniciatyvos, tačiau kol kas nėra išvystyta kvalifikacijų pripažinimo sistema. Lietuvoje kvalifikacijų pripažinimo industrija nėra išplėtotą, o kadangi ateityje rasis įvairesnių būdų įgyti kompetencijas, nėra aišku, kas ir kaip galėtų vertinti įgytas kompetencijas ir suteikti sertifikatus. Kvalifikacijų pripažinimo sistema turėtų išeiti už mokyklos ir universitetų ribų, tačiau kol kas nėra aišku, kaip ši industrija galėtų vystytis.

Vienas iš esminių barjerų švietime laikytas žemas mokytojo profesijos patrauklumas ir mokytojų trūkumas. Diskutuota, kad tai yra didžiausias iššūkis ateičiai. Pastebėta, kad mokytojo profesija nėra vertinama tiek finansine prasme, tiek vertybiniu požiūriu – net ir kylant atlyginimams, yra gajus pasakymas, kad ši profesija yra prasta. Taip pat diskutuota apie tai, kad tarp pačių mokytojų egzistuoja „kastos“ – labiau vertinami yra tie mokytojai, kurie mokėsi pedagoginėse studijose, o ne įsigiję profesiją ir papildomai pedagogo kvalifikaciją. Pastebėta ir tai, kad, lyginant su nepriklausomybės pradžios laikotarpiu, ženkliai sumažėjo mokyklų (ir mokytojų) įgalinimas kurti – šiuo metu daug kas yra reglamentuojama ir nustatoma valstybės lygiu, mokyklos vertinamos pagal apibrėžtus standartus ir jų laikymąsi, tad kūrybinis mokyklų, mokytojų ir bendruomenės įgalinimas kurti ir priimti sprendimus mažėja. Mažesnė mokyklų bendruomenių įtrauktis į sprendimų paiešką ir priėmimą gali sąlygoti žemesnį pasitikėjimą. Kita vertus, paminėta ir tai, kad kūrybinis įgalinimas per tokias iniciatyvas, kaip „Tūkstantmečio mokyklas“ ir kitas, yra grąžinamas bendruomenėms.

Praeities barjerai, kalbant apie mokymosi būdus, laikyti tradicinės pamokos, pedagogikos ir dalykinės sistemos inertiškumas, įprotis mokytis fizinėse mokyklose. Taip pat kalbėta apie formalios vertinimo sistemos sąstingį – pastebėta, kad ugdymo sistemoje yra vertinami individualūs vaikų pasiekimai, konkurencingumas, vaikomasi aukštesnių įvertinimų reitinguose, tačiau nėra vertinamas komandinis, kolektyvinis darbas. Taip pat pastebėta, kad švietimo sistema neatliepia jaunimui aktualių klausimų (lytiškumas, ekologija, kapitalizmas (gobšumas)). Tai iš dalies galima sieti ir su skirtumais tarp kartų (mokytojų ir mokinių).

Diskutuota apie tai, kad ne visi informacijos šaltiniai, mokymosi būdai ir technologijos prieinamos lietuvių kalba, o tai mažina šių mokymosi kanalų prieinamumą tam tikroms socialinėms grupėms. Kita vertus, dalyviai pastebėjo ir tai, kad tai, kad tam tikra informacijos dalis yra prieinama tik lietuvių kalba, suteikia ir tam tikrą apsaugą nuo kibernetinių nusikaltimų.

Kalbant apie Lietuvos MTEPI potencialą išskirti keli barjerai. Pirma, kalbėta apie lietuvių inovatyvumo ir enterpreneriškumo stygių. Taip pat diskutuota apie prioritetų nustatymo problematiką ir norą būti geriems visur – finansiškai remti visas sritis nesutelkiant kritinių resursų į didžiausią potencialą rodančias sritis. Tai sieta su tuo, kad Lietuvoje stinga pasiryžimo siekti ilgalaikių tikslų, pasiduodama lobistų įtakai, stinga strategijų įgyvendinimo gebėjimų.

Visuomenė¹²

Dabarties postūmiai

Dalyvių įvardytus dabarties postūmius galima būtų suskirstyti į dvi dalis: susijusius su valdysena, arba piliečių ir valstybės santykiu, bei susijusius su gilesniais pačios visuomenės struktūros, elgesio, vertybių sluoksniais.

Kalbant apie valdyseną, kaip vienas dabarties postūmių įvardytas strateginio tęstinumo trūkumas. Anot dalyvių, Lietuvoje sprendimų priėmėjai pasižymi strateginio mąstymo bei strateginio tęstinumo trūkumu. Minėti pavyzdžiai, kai naujos Vyriausybės, užuot kritiškai įvertinusios, kurie ankstesnės Vyriausybės darbai verti tęsimo, renkasi principingai keisti kursą. Pasak dalyvių, tai susiję su kitu jų įvardytu dabarties postūmiu – reformų slopinimu. Konkrečiai minėtos slopinamos švietimo, sveikatos ir socialinės apsaugos reformos. Norint sėkmingai jas įgyvendinti, reikalingi platūs susitarimai bei paprastai ilgesnis nei vienos kadencijos laikotarpis. Kaip dar vieną dabarties postūmį dalyviai išskyrė esamą aukštą nepasitikėjimą valdžia.

Diskutuojant apie kitus dabarties postūmius, išryškėjo su visuomenės struktūra, elgesiu, vertybėmis susijęs teminis klasteris. Dalyviai išryškino aukštą socialinę atskirtį kaip reikšmingą dabarties veiksnį, turintį potencialą formuoti ateitį. Su socialine atskirtimi susijęs kitas dalyvių identifikuotas dabarties postūmis – pensininkų nedalyvavimas profesinėje veikloje. Diskutuota apie tai, jog vyresnio amžiaus žmonėms trūkstant galimybių įsitraukti į darbo rinką menkėja ir jų gyvenimo kokybė, fizinė ir emocinė sveikata bei finansiniai išteklių – pensininkai tampa viena pažeidžiamiausių socialinių grupių. Kitas dabarties postūmis, kurį galima suprasti kaip iš dalies socialinės atskirties pasekmę, – visuomenės pažeidžiamumas dezinformacijai. Galiausiai, kalbant apie dabarties vertybes, išryškintas nenoras prisiimti atsakomybės už save ir visuomenę bei kiti problemiški vertybių aspektai, kuriuos skatina vartojimo kultūra.

Ateities trauka

Ateities traukos veiksniai galimi grupuoti į du klasterius: pirmas susijęs su bendruomeniškumo vertybėmis bei senstančios visuomenės įtraukimi į aktyvų gyvenimą, o antras apibūdina ateities lūkesčius dėl švietimo ir ugdymo.

Ateities trauką formuluojant kaip norimą ateitį, dalyvių gretose vieningai išryškėjo bendruomeniškumo ir kolektyvinės bendrystės kaip visa apimančių vertybių noras ateities Lietuvoje. Pasak dalyvių, jei Lietuvoje bendruomeniškumas įsigalėtų kaip piliečius vienijanti vertybė, įvyktų kolektyvinės bendrystės „renesansas“ bei išpopuliarėtų savanorystė kaip natūrali bendruomeninio gyvenimo bei laisvalaikio forma, visa tai turėtų teigiamą domino efektą didelei daliai su visuomene susijusių dabarties problemų bei ateities grėsmių. Pabrėžta, kad, išsiplėtus savanorystės praktikoms, didelė dalis įvairių gyvenimo sričių taptų valdomos visuomeniniais pagrindais ir tai kurtų atsakomybės už save bei visuomenę jausmą.

Taip pat dėmesio skirta aptarti tam, kaip bendruomeniškumo vertybės padėtų sprendžiant senstančios visuomenės keliamus iššūkius. Kalbėta, jog vyresnio amžiaus žmonės įsitraukę į įvairias bendruomenes ir į bendruomenines veiklas galėtų ilgiau išlikti aktyvūs, laimingesni ir sveikesni. Kartu, pavyzdžiui, savanoriaudami vyresni asmenys išlaikytų gyvenimo prasmės jausmą bei sukurtų naudą kitiems. Čia pridurta, jog ateityje vyresnio amžiaus žmonėms turėtų būti sukurtos ir įvairesnės, lankstesnės, galbūt trumpalaikės darbo galimybės.

---

¹². Nesusirinkus pakankamam dalyvių skaičiui, visuomenės grupės diskusijos nevyko antrųjų dirbtuvių metu. Ateities trikampio uždaviniai buvo įgyvendinti bei scenarijai suformuoti trečiųjų dirbtuvių metu. Dėl šios priežasties užduotys atliktos turint ženkliai mažiau apibrėžtus diskusijoms.

Kita dalis diskusijų apie ateities trauką fokusavosi į švietimo ir ugdymo klausimus. Trumpai aptartas mokytojo specialybės prestižas – anot dalyvių, norimoje ateityje jis tikrai augtų. Kartu aptarta tai, jog mokymas turėtų būti suprantamas ne kaip techninis ugdymas, o kaip gilesnis asmenybių formavimas. Su tuo susijusi ir kita pastaba, kad ateityje turėtų augti dėmesys kultūriniam ugdymui. Aptarta, kad labiau apgalvotas, kokybiškesnis kultūrinis ugdymas prisidėtų prie laisvesnių, kūrybingų, išmintingų ir bendrą kultūrinę giją jaučiančių asmenų ar visos kartos auginimo.

Praeities barjerai

Išskirtus praeities barjerus bendriau grupuoti būtų galima į susijusius su visuomenės vertybėmis ir kultūriniais barjeriais bei darbo rinka ir švietimu.

Kalbant apie kultūrinius barjerus, daugiausia buvo aptartas Lietuvos visuomenės mentaliteto požymis, dalyvių sutartinai vadintas „išmokta bejėgystė“. Šis bruožas kildintas iš neigiamo sovietinės realybės ir patirties palikimo. Anot dalyvių, „išmokta bejėgystė“ indikuoja tam tikrą nenorą veikti, atsakomybės vengimą ir jos perkėlimą kitiems (institucijoms, sprendimų priėmėjams), nesijautimą savo gyvenimo šeimininku. Viena dalyvių pridūrė, kad dar vienas barjerų yra ir amžinųjų bibliinių vertybių krizė. Nors plačiau neišplėtota, kas turima omenyje kaip biblines vertybes, iš konteksto galima suprasti nuorodą į anksčiau minėto bendruomeniškumo ir socialinės empatijos trūkumą. Kartu kaip barjeras pažymėtas ir bendresnio patriotiškumo jausmo menkėjimas visuomenėje.

Likę dalyvių įvardinti barjerai labai bendrai gali būti priskirti švietimo ir darbo rinkos klasteriui. Dėmesys grįžo prie blogai apmokamos, nepopuliarios mokytojo specialybės. Šio veiksnio priežastys taip pat kildintos dar iš sovietmečio. Minėta egzistuojanti nekonkurencinga pedagogų atranka, kuri susijusi su menku specialybės prestižu: pasak dalyvių, tarsi tapo norma, jog į mokytojo specialybę aplikuoja žemais pasiekimais pasižymintys, kitur neįstoję jauni žmonės, o ambicingais mokytojais iš pašaukimo tampa tik vienetai. Diskutuojant, kiek ilgai profesionalūs ir patyrę mokytojai bei dėstytojai turėtų likti darbo rinkoje, o kada jau amžiaus skirtumas tarp mokytojo ir mokinio arba studento tampa barjeru, dėmesys pasisuko į vyresnio amžiaus žmonių išlikimo darbo rinkoje sunkumus. Viena dalyvių pabrėžė, jog šiais laikais vyresniems žmonėms ilgiau išlikti profesiskai aktyviems trukdo įstatyminė bazė, kuri motyvuotų tokį elgesį bei reglamentuotų arba kaip tik atlaisvintų trumpalaikio įsidarbinimo galimybes, kurios svarbios vyresniems asmenims.

Tikėtinų ateičių plėtotės pagrindinių scenarijų kontekste

Pagal ateities trikampio metodiką identifikavę aktualius dabarties postūmius, ateities traukos veiksnius ir praeities barjerus, dalyviai apsvaistė ir galimas jų sąveikas. Aptarę šias sąveikas, dalyviai identifikavo įvairias tikėtinas ateitis, atspindinčias skirtingas trikampio komponentų kombinacijas. Vėliau dalyviai šias tikėtinas ateitis apsvaistė kiekvieno pagrindinio scenarijaus kontekste: t. y. diskutavo, kaip tam tikra jų numatoma ateitis keistųsi priklausomai nuo to, ar Lietuvoje ir jos partnerėse egzistuočių konsoliduota demokratija (fasadinė demokratija / autoritarizmas) ir nuo to, ar Lietuvos švietimo sistema patirtų transformatyvų proveržį (stagnaciją). Toliau pateikiama pagal ateities trikampio metodiką suformuotų tikėtinų ateičių plėtočių kiekvieno scenarijaus atveju suvestinė.

Galimos ateitys	BAZINIAI SCENARIJAI			
	I SCENARIJUS	II SCENARIJUS	III SCENARIJUS	IV SCENARIJUS
Visuomenė				
Senstančios visuomenės įtraukimas į valstybės gyvenimą ir darbo rinką	Valstybė išvysčiusi priverstinio senjorų įtraukimo į klubus ar savanorystę (iš sąrašo) sistemą. Mažesnis dalyvavimas kuriant valstybę. Išmokta dalinė bejėgystė	Egzistuoja senstančiai visuomenei pritaikyta viešųjų paslaugų infrastruktūra. Egzistuoja tinkamos paskatos ir yra prieinamos įvairesnės kūrybinės veiklos tam, kad visuomenė įsitrauktų į kolektyvinį gyvenimą.	Nėra kompetencijų vystyti senstančiai visuomenei įtraukia infrastruktūrą. Kolektyvinis gyvenimas padrikas, daug saviveiklos, dideli atotrūkių tarp infrastruktūros skirtinguose regionuose. Nedalyvaujama valstybės kūrimo procese.	Žmonės gyvena santykinai trumpai, nėra didelio infrastruktūros poreikio, nėra žmogiškųjų, laiko, finansinių resursų. Išauga neformalių tinklų svarba: vyresni žmonės prižiūri vaikus. Atsakomybės nėra, skatinama bejėgystė.
Pastangos perkelti daugiau atsakomybės už viešąjį gyvenimą į mikro-lygmenį	Aukšta centralizacija ir didžiulė biurokratija, nors – dėl gero išsilavinimo – ji kompetinga. Kontroliuojama visuomenė, iš jos atimama atsakomybė, menkėja savivalda. Nėra terpės ugdyti atsakomybei ir bet kokiam mikrolygmeniui. Žmonės edukuoti, turi supratimą, kad gamtą reikia saugoti. Tikėtina, kad valstybė užtikrina tam tikrą saugumo lygį. Stipri ideologija ir spaudimas prie jos prisitaikyti.	Lankstesnė biurokratija (išmintingas valstybės valdymas), vystosi savivaldos funkcijos, žema centralizacija. Kiekvienas visuomenės narys jaučiasi atsakingas savivaldos ir procesų kūrėjas. Atsakomybė neperkeliamu nuo vieno prie kito, kiekvienas atsakingas už save ir kitus, už gamtą, valstybę, saugumą (vidinį ir išorinį), bendrą gerbūvį. Visuomenė pasižymi branda.	Egzistuoja didelė biurokratija, daug tarpusavy nesujusių sprendimų, galima korupcija dėl menkų kompetencijų. Menkai ir fragmentuotai išvystyta savivalda. Biurokratija linkusi į neefektyvią centralizaciją. Atsakomybė selektyvi, labiau orientuota į asmeninę naudą nei į visuomeninį poreikį. Atsakomybė už nesėkmes perkeliama valstybei ir institucijoms. Išauga šeimos ir neformalių tinklų svarba.	Visa aprėpanti biurokratija, funkcionuojanti kaip kontrolės aparatas, valdoma iš jėgos pozicijos. Apie savivaldos plėtrą nesvarstoma arba ji pagrįdinė, orientuota į asmeninį interesą. Visiška centralizacija. Atsakomybė orientuota į išgyvenimą, šeimos apsaugą. Apie gamtą ar valstybę galvoti trūksta edukacijos ir resursų. Atsakomybė deleguojama valstybei visais lygmenimis.
Kultūra				
Kultūra ir kūrybiškumas gali įgalinti asmeninę atsakomybę, tačiau kartu gresia visuomenės atomizacija ir kultūros ekonomizavimas	Kultūra komercializuota, ji nėra prioritetas. Vyrauja <i>homo faber</i> ideologija (kontroliuojamas kūrybiškumas). Didėja centralizacija. Visuomenėje nėra svarbus vertybinis dėmuo, jai būdingas kultūrinis pasyvumas. Forma užgožia turinį, kultūra vartojama pramogai. Būdingas elitizmas, bet atskirtis nėra eskaluojama.	Aukštas socialinis / emocinis raštingumas, kūrybiškumas ir kritinis mąstymas bei kitos kompetencijos yra pagrindinis visuomenės raidos elementas. Išaugęs visuomenės savarankiškumas, pilietiškumas, aktyvus veikimas. Stiprus subsidiarumas, bendruomenių įgalinimas, centralizacijos mažėjimas. Auga asmens atsakomybė. Kultūros paveldas aktualizuojamas kaip resursas. Elitizmas pajungiamas filantropijai.	Kultūra komercializuota, funkcionali, juntama dėmesio estetikai stoka. Kultūros paveldas praranda aktualumą ir tampa našta. Randasi paviršinė kultūra. Atsiranda skirtis tarp kultūros ir kasdienybės (būdingas elitizmas). Stiprėja visuomenės poliarizacija (didėja atskirtis). Trūksta vienijančio visuomenės tikslo. Išplaukia vertybės (viską toleruojame).	Plečiasi cenzūra, ribojamas kūrybiškumas ir asmeninė laisvė. Atsiranda užslėpta, pagrindinė kultūra (visuomenės periferija). Auga migracija. Visuomenei būdingas uždarumas, izoliacija.
Technologijos				

<p><i>Orientacija į MTEP, technologijų vystymą ir taikomuosius mokslus</i></p>	<p>Valstybiniai užsakymai specifinėse srityse sudaro galimybes dideliems projektams, tačiau naujų mokslo sričių plėtra – ribota. Siaura ir aukštojo mokslo aprėptis, menksta humanitariniai mokslai.</p> <p>Geopolitinė fragmentacija riboja prieigą prie natūralių išteklių. Resursų trūkumas skatina korupciją.</p>	<p>Didelė sinergija tarp verslo ir akademinio pasaulio. Egzistuoja patogi teisinė bazė bei universalios bazinės pajamos. Tai leidžia Lietuvai tapti Europos technologijų lydere, šalies verslas siūlo daug inovatyvių ir konkurencingų sprendimų tarptautinėse rinkose. Ekonominis bumas kelia per didelio dėmesio greitam pelnui riziką.</p>	<p>Naujų sričių nevystoma, nieko naujo nesukuriama, iššvaistomos lėšos, nuolat vejamės, pramonė aptarnauja tarptautinį verslą žemutinėje gamybos grandyje. Mokslo lygis krinta, atsiranda konkurencija tarp mokslo ir verslo / pramonės (dėl pinigų, užsakymų). Lietuvai tenka importuoti kvalifikuotus darbuotojus.</p>	<p>Technologijos nukreiptos į karinę pramonę, sekimą, represiją. Valstybė yra priklausoma nuo partnerių – tiek politiškai, tiek technologiškai. MTEP orientuotas į kopijavimą, jo kryptį nustato valdžia. Mokslas nyksta. Išlieka tik tos mokslo šakos, kurios atitinka valdžios elito prioritetus.</p>
<p><i>Žalioji energetika</i></p>	<p>Dėmesys ne tik žaliajai, bet ir branduolinei energetikai. Chemijos pramonės griūtis, ekologiško ūkio suklestėjimas. Totalus elektromobilių dominavimas.</p>	<p>Dėl ribotų resursų LT tampa viena lyderiaujančių žaliųjų technologijų plėtros šalių Europoje. Tampame energetiškai nepriklausomi, bet integruoti į globalias tvarios ekonomikos plėtros schemas.</p>	<p>Technologijas importuojame iš partnerių, trūksta kompetencijos jas kurti. Įgyvendinamos mūsų partnerių suformuotos politinės direktyvos. Išliekame CO2 kvotų pardavėjais. Kasdieniame gyvenime tvarumo praktikos ir toliau ribotos.</p>	<p>Žaliosios technologijos – tik popieriuje. Projektų įgyvendinimas vėluoja dėl jų dydžio, korupcijos ir kompetencijos stokos. Valdžios kontrolė ir represijos motyvuojamos būtinybe įgyvendinti žaliosios energetikos politiką.</p>
<p><i>Visuomenės stratifikacija ir individualizacija, privatumo nunykimas</i></p>	<p>IT naudojama siekti ekonominės pažangos ir asmenų teisėms apriboti. Su laiku išaugs išsilavinusios visuomenės pasipriešinimas valstybei. Tai sąlygoja visuomenės stratifikaciją: valdžiai palankūs žmonės turi prieigą prie pažangių technologijų, tuo tarpu disidentai smarkiai suvaržyti.</p> <p>Socialiniai burbulai sukuria ribotą pasaulio suvokimą, o interneto ribojimas daugumai neleidžia pažinti kitų žmonių pasaulėžiūros. Todėl valdžia galės lengvai manipuluoti visuomene ir taip stiprinti savo įtaką. Tiesa, ribota dalis visuomenės turės skaitmeninės socializacijos patirtį, nes švietimo sistema integruota į pasaulinę švietimo sistemą.</p>	<p>Švietimas padeda mažinti visuomenės stratifikaciją. Technologijos įgalina viešųjų paslaugų ir sveikatos apsaugos individualizavimą.</p> <p>Išauga privatumo „atostogų“ poreikis. Dalis visuomenės sąmoningai atsiriboja nuo technologijų ir interneto. Tai padeda rasti balansą tarp virtualaus ir realaus pasaulio. Tautinis ir geografinis identitetas nėra užgožtas virtualios realybės. Virtualaus pasaulio dominavimas nepanaikina materialios valstybės egzistavimo poreikio.</p>	<p>Visuomenės elitą sudaro vietiniai oligarchai ir aukštos kvalifikacijos specialistai iš kitų šalių. Šios grupės turi prieigą prie pažangių technologijų ir aukštos kokybės paslaugų (dažnai importuojamų). Nepasitenkinimas elitu skatina populistines manipuliacijas. Įsigali pseudomokslas, sąmokslų teorijos ir socialinė atskirtis. Valstybė negali operatyviai reaguoti į visuomenės nuotaikų pokyčius. Išauga anarchizmo ir neramumų grėsmė.</p> <p>MTEP ribojama dėl teisinių ir biurokratinių kliūčių siekiant prieigos prie asmens duomenų. Visuomenė nesuvokia, kokia pridėtinė vertė iš duomenų naudojimo, dauguma nemoka saugoti savo duomenų.</p>	<p>Visuomenė sluoksniuojasi visais požūriais – išsilavinimo, politinės įtakos, turto, gyvenimo kokybės ir kt. Didėja socialinė įtampa.</p> <p>Egzistuoja visuotinis sekimas ir aktyvi propaganda („gerų naujienų visuomenė“). Žemas nusikalstamumas, aukštas savižudybių lygis (alkoholizmas, primityvi egzistencija be perspektyvų). Žemas laimės indeksas.</p> <p>Virtuali socializacija tampa gyvenimo surogatu. Daugiau virtualios laisvės kaip egzistencinė iliuzija. Realybėje visuomenė toliau individualizuojasi. Tokia fragmentacija palanki autoritarizmui. Valdžia manipuluoja socialiniais burbulais.</p>
<p>Aplinka</p>				

<p>Pastangos ir poreikis vystyti harmoningą santykį su gamtine aplinka</p>	<p>Lietuvos vaidmuo suvaldant klimato kaitą menkas, dėmesys šiam klausimui neskiriamas. Saugomos teritorijos didėja, tačiau jos privatizuotos ir prieinamos tik valdžios atstovams ir turtingiesiems. Gamta kaip vertybė suvokiama tik per praktinę naudą. Centralizuota visoms mokykloms skirta ekologinio raštingumo programa, kuri remiasi naujosiomis žiniomis.</p>	<p>Ekologinis raštingumas ir kritinis mąstymas ugdomas švietimo sistemoje (ugdoma nuostata, kad gamta yra savaiminė vertybė). Įtvirtinamos gamtos teisės. Gamta ir jos puoselėjimas svarbūs lietuvių tapatybei. Verslo plėtra vykdoma atsižvelgiant į gamtos tausojimo kriterijų. Klesti inovatyvus žemės ūkis (pvz., išmanioji melioracija, sumani dirvožemio priežiūra).</p>	<p>Gamtinė aplinka toliau naikinama, nes požiūryje į aplinką toliau dominuoja ekonominiai motyvai. Fasadinis ekologinis švietimas, kuris visuomenėje priimamas nekritiškai. Kadangi visuomenė lengva manipuliuoti prisidengiant žaliosiomis vertybėmis, daug „žaliojo smegenų plovimo“ apraiškų. Aplinkosaugos ekspertiškumo kokybė žema.</p>	<p>Gamtinė aplinka nyksta / degraduoja. Taršiam ūkiui nėra ribojimų. Lietuvos vaidmuo suvaldant klimato kaitą menkas, dėmesys šiam klausimui neskiriamas. Saugomos teritorijos didėja, tačiau jos privatizuotos ir prieinamos tik valdžios atstovams ir turtingiesiems. Gamta kaip vertybė suvokiama tik per praktinę naudą. Ekologinis raštingumas yra siauras ir selektyvus.</p>
ą				
<p>Automatizacijos ir senstančios visuomenės keliami iššūkiai verčia pergalvoti socialinį modelį ir skatinti mokymąsi visą gyvenimą</p>	<p>Demografinės tendencijos toliau blogėja dėl stagnuojančio gimstamumo ir žemo imigracijos lygio. Šalis nėra patraukli laisvo pasaulio piliečiams. Vyresnių žmonių įtraukimas į ekonomiką egzistuoja, bet nėra sistemingai remiamas valdžios.</p> <p>Šalyje yra talentų, galinčių vystyti aukštos pridėtinės vertės technologijas, tačiau technologijų vystymo prioritetai nustatomi iš aukšto, neskaidriai ir nesistemiškai. Technologijų naudą jaučia tik elitas, technologijos niekaip neatliepia įvairių socialinių grupių poreikių ir bendrojo gėrio.</p>	<p>Lietuva pasirengusi tinkamai išnaudoti technologijų potencialą, šalyje nustatyti aiškūs investicijų ir verslo skatinimo prioritetai. Kartu užtikrinta plati laisvė verslui eksperimentuoti, verslas veikia sąmoningai, dalis inovacijų yra socialinės. Intensyviai bendradarbiaujama tarptautiniu lygiu siekiant užtikrinti sąžiningą konkurenciją ir prižiūrėti vertės grandinių valdymą.</p> <p>Lietuva prisitaikiusi prie demografinių pokyčių. Lanksti pensijų sistema ir pasikeitęs požiūris į senjorus užtikrina paskatas vyresniems žmonėms likti darbo rinkoje. Dėl aktyvių politinių priemonių ir bendro tikėjimo šalies ateitimi padidėjęs gimstamumas.</p>	<p>Talento trūkumas yra esminis barjeras technologijų vystymui. Talento trūkumas taip pat kelia poreikį importuoti darbo jėgą, o verslams kuria paskatas išsikelti svetur. Valstybei trūksta strateginio požiūrio, tai stabdo pridėtinę vertę kuriančias iniciatyvas. Lietuviai yra technologijų vartotojai. Dominuoja valstybės ir kompanijos, valdančios didžiuosius duomenis, tad Lietuvai sudėtinga pritraukti TUI, šalis lieka vidutinių pajamų sąpaustuose.</p> <p>Demografinės tendencijos verčia didinti mokesčius ir mažinti išmokas. Tai lemia dar didesnį senyvo amžiaus žmonių skurdą. Gimstamumas stagnuoja. Imigracija šiek tiek padeda spręsti problemą, bet jos srautai nėra tvarūs.</p>	<p>Finansai ir sprendimai vienoje rankose. Investicijos ir technologijų vystymas orientuotas į režimo stiprinimą ir elito turtingumą. Šalyje trūksta talentų. Lietuva yra technologijų vartotoja.</p> <p>Demografinė bomba sprogo ir valstybė nebuvo tam pasiruošusi. Šalyje vyrauja aukštas skurdo lygis, socialinės apsaugos sistema skurdi, priverstinai keliamas pensijinis amžius. Imigracijos srautai žemi, niekas nenori atvykti į šalį. Dėl žemos gyvenimo kokybės, Lietuvoje dar labiau nukritęs gimstamumas.</p>
<p>Pastangos įtraukti visuomenę į sąmoningą ir</p>	<p>Viešai deklaruojamas visuomenės įtraukimas tėra fasadas, iš tiesų viskas sprendžiama už uždarytų durų. Gerovė</p>	<p>Diegiamos žaliosios plėtros inovacijos, aiški klimato politika. Matuojamas ne vien BVP, bet ir laimės indeksas, ir kiti „minkštesni“ rodikliai. Visuomenėje</p>	<p>Fragmentuotas darnaus vystymosi darbotvarkės įgyvendinimas dėl kompetencijų ir tęstinumo trūkumo. Regioninė atskirtis didėja, atitinkamai</p>	<p>Svarbiausi asmeniniai valdžios, o ne globalūs ar lokalūs, interesai. Darnaus vystymosi sąvoka naudojama instrumentiškai, norint legitimizuoti</p>

<p>darnios ekonomikos vystymą atsižvelgiant į skurdo, klimato kaitos ir nelygybės problemas</p>	<p>kuriama tik režimui palankiai visuomenės daliai. Darnus vystymas suprantamas lokaliai ir selektyviai, globalūs tikslai (pvz., klimato kaita ar taika) nėra svarbūs. Darnaus vystymosi sąvoka naudojama instrumentiškai, norint legitimizuoti režimą. Socialiai pažeidžiamos grupės lieka užribiuose. Kadangi socioekonominiai rodikliai nėra viešinami, visuomenės situaciją suprasti sunku. Vyrauja nepasitikėjimas, apatija, žemas pilietinis raštingumas.</p>	<p>egzistuoja sveika nelygybė, bet aukšta galimybių lygybė. Rinkoje daugėja socialinių verslų, stiprėja smulkusis ir vidutinis verslas, vystosi žiedinė ekonomika. Stipri pilietinė visuomenė. Verslo ir viešojo sektoriaus ir NVO bendradarbiavimas grįstas partneryste. Globalios problemos nemažiau svarbios nei lokalias. Visuomenė gerai supranta valstybės valdymo procesus, jų indėlis yra vertinamas, proaktyviai įtraukiamos įvairios soc. grupės. Nors sprendimų priėmimo procesai kartais ilgesni, pasitikėjimas jais aukštas, jie pagrįsti darnaus vystymosi principais.</p>	<p>auga skurdas ir pajamų nelygybė. Nepasitikėjimas valstybinėmis institucijomis, silpna pilietinė visuomenė. Trūksta kompetencijų ir išmanymo kaip realizuoti visuomenės potencialą: stokojama efektyvių darbo priemonių, nenaudojamos pažangios technologijos. Nėra mąstoma apie ilgalaikį arba netiesioginį sprendimų poveikį, valdžiai būdingas trumparegiškumas. Verslas nėra socialiai atsakingas, sąmoningas, tvarus.</p>	<p>režimą. Švietimas prieinamas tik išrinktiesiems, visuomenė sensta, nėra priemonių ir paskatų jiems likti aktyviais visuomenės bei darbo rinkos nariais. Taip pat nėra paskatų ir gimstamumo didėjimui (nepasitikėjimas ateitimi neskatina kurti šeimos). Nėra nei kompetencijų, nei skaidrumo, nei visuomenės įtraukimo. Elitas gyvena gerai, bet valstybė fundamentaliai silpna.</p>
Valdysena				
<p>Siekiami įveikti viešojo valdymo fragmentaciją, užtikrinti efektyvią ir proaktyvią pilietį orientuotą valdyseną, kuri aktyviai įtrauktų verslą ir NVO</p>	<p>Viešasis valdymas efektyvus ir proaktyvus, tačiau jis nėra orientuotas į piliečius – pirmiausia į valdžios ir režimo elitų poreikius. Dominuoja technokratija ir valdymas paliepiamais bei griežtomis taisyklėmis. Egzistuoja formalus NVO ir verslo įtraukimas, tačiau jie jau <i>a priori</i> palankūs valdžiai.</p>	<p>Viešasis sektorius vertina piliečius, NVO ir verslą kaip bendrakūrėjus – o išsilavinusi visuomenė suvokia savo įsitraukimo prasmę ir poreikį.</p>	<p>Trūksta kompetencijų užtikrinti efektyvų ir proaktyvų viešąjį valdymą, reaguojama į pasekmes. Įtraukimas tėra parodomasis – vyrauja „demokratija vardan demokratijos“.</p>	<p>Viešasis valdymas neefektyvus, nėra orientuotas į pilietį. Sprendimai priimami uždarame režimui palankių interesų grupių rate.</p>
Saugumas				
<p>Pasaulio regionai remiasi vertybėmis ir tarptautine teise, o Lietuva – „riaumojanti pelė“</p>	<p>ES subyra į kelis regioninius blokus, euro zona susitraukia. Vidurio Rytų Europoje vyrauja populistiniai režimai, auga valstybės skola. Autoritariniai režimai remia vienas kitą. Lietuva stringa vidutinių pajamų sąlygose, stagnuoja TUI, nyksta pramonė.</p>	<p>ES ir transatlantiniai santykiai liekia tvirti, ES išplėsta kvalifikuotos daugumos balsavimo praktika ir padidintas bendras biudžetas iš savų šaltinių. Stiprinama integracija su demokratinėmis Baltarusija ir Ukraina, vystoma liberali imigracijos politika.</p>	<p>Tęsiasi kapanojimas: reikalingas reformas nuolat stabdo „ribinės daugumos“, o regioniniai politikai išlieka neproporcingai tvirti ir išlaiko neefektyvų viešųjų paslaugų tinklą. Ekonomika išlieka „imitacinio pobūdžio“, jaunimas palieka šalį,</p>	<p>ES subyra į kelis regioninius blokus, euras griūna, neveikia ir kitos tarptautinės institucijos. Vidurio Rytų Europoje vyrauja nacionalistiniai režimai, auga valstybės skola, juntama didelė Kinijos įtaka. Lietuvai gresia „graikiškos ekonomikos realybė“,</p>

<i>pragmatiškai pasirengusi vertybinei geopolitikai</i>	Ekologinė politika padeda stiprinti diktatūrą.	Lietuva kartu su Lenkija vysto tarptautinį bendradarbiavimą su Afrika.	verslaimis nesiplečia. Lietuva – ES periferijoje, priklausoma nuo partnerių, vykdo pasyvią ir simbolinę užsienio politiką.	jaunimas emigruoja, kapitalas palieka šalį, elitas susirenka rentas.
<i>Pasaulyje vyrauja pragmatiniai-merkantiliniai jėgos aljansai</i>	Vyrauja biurokratinis-technokratinis valdymas, jis suteikia šiek tiek stabilumo. Krizių valdymas yra kasdienybė, Lietuvai iškilusi nuolatinė karo grėsmė. Prekiaujama asmeniniais duomenimis.	Stiprėja „išlikimo“ naratyvas, Lietuva priversta nuolat laviruoti tarp partnerių ir manipuliuoti kaimynų interesais tam, kad apgintų savo interesus. Potenciali karo grėsmė.	ES atsparumas susilpnėjęs, Lietuva pajungta kitų valstybių interesams, valstybė egzistuoja kaip geopolitinių žaidimų aikštelė. Baltijos jūra – natūrali siena su Vakarais. Karo grėsmė.	Vietinis elitas neatskaitingas visuomenei, „išparduoda“ valstybę tarptautiniams partneriams. Partnerių pasirinkimas priklauso nuo elito preferencijų. Lietuva yra objektas.
Švietimas				
	<p>Nors išsilavinusių, kritiškų žmonių daug, jie užsidarę. Švietimo sistema pasiekia rezultatų, tačiau neugdo visaverčių asmenybių. Žmonės nori pabėgti iš autokratinės sistemos.</p> <p>Ribojama akademinė laisvė, vystomos specializuotos sritys, jos turi puikius rezultatus pasaulyje. Švietimo simbiozė su ekonomika.</p> <p>Keičiasi ugdymosi metodai, atsiranda dalykinis ugdymas, integruojami technologiniai sprendimai, mokytojai ir dėstytojai stiprūs, jų netrūksta.</p> <p>Švietimo sistema uždara – mokymasis tik mokyklos viduje, turinys kontroliuojamas, žmonės technologijų vartotojai.</p>	<p>Kuriamas kritiškas, visavertis, smalsus žmogus. Tobulėjimas ir gebėjimų stiprinimas yra prieinamas visiems. Švietimo sistema atsižvelgia asmens ir visuomenės ateities poreikius. Kartu, žmonės nori ir moka pasirinkti mokymosi strategiją ir mokosi visą gyvenimą.</p> <p>Keičiasi ugdymo metodai, atsiranda tarpdalykinis ugdymas, integruojami technologiniai sprendimai. Dėstytojai ir mokytojai stiprūs, gerbiami ir jų netrūksta. Mokytojas veikia kaip fasilitatorius, ugdymas yra individualizuotas ir įtraukus. Mokymasis vyksta ne tik mokykloje ir įvairiais būdais. Žmonės yra technologijų kūrėjai ir sąmoningi vartotojai. Mokslininkai laisvi eksperimentuoti ir rinktis tyrinėjimų sritis. Visuomenė sugeba toleruoti klaidas.</p>	<p>Siekiami spręsti švietimo problemas, tačiau priemonės fragmentuotos ir nepakankamos. Visuomenėje tvyro nepasitikėjimas švietimu. Siekiant patenkinti kokybiško švietimo poreikį atsiranda privačių iniciatyvų, tačiau geras ugdymas prieinamas tik daliai žmonių.</p> <p>Švietimas neatliepia visuomenės kompetencijų poreikių. Auga žirkklės tarp kompetencijų pasiūlos ir paklausos.</p> <p>Masiškai trūksta mokytojų, dėstytojų ir kitų specialistų. Ugdymo metodai nesikeičia, trūksta laboratorijų ir naujausių technologijų pasitelkimo. Sistema segreguota ir neįtrauki įvairių socialinių grupių atžvilgiu. Didėja atskirtis tarp švietimo įstaigų (dalis jų remiasi privačia ir verslo parama).</p>	<p>Ugdomos ne visavertės ir nekritiškos asmenybės. Egzistuoja konformizmas, vertybiniai pagrindai silpni, visuomenė apatiška. Mąstymas yra adaptyvus, nukreipiamas reikiama linkme. Visuomenė pažeidžiama vidaus ir išorės grėsmėms.</p> <p>Kompetencijas įrodantys diplomai ir sertifikatai perkami. Orientacija į žemo lygio kompetencijas, protų nutekėjimas (tiems, kam pavyksta).</p> <p>Mokytojai, dėstytojai ir kiti specialistai paskiriami, tačiau yra prasti, nes stinga finansavimo jų parengimui. Ugdymo metodai nesikeičia, trūksta laboratorijų ir technologijų pasitelkimo. Mokslas uždaras, biurokratiškas, temos kontroliuojamos.</p>

Pastaba: siekiant didesnio aiškumo, skaitomumo ir analitinio tikslumo grupėse suformuotų tikėtinų ateičių formuluotės lentelėje yra sutrumpintos ir (kai kur) sujungtos.

C priedas. Trečiųjų dirbtuvių medžiaga – pagrindiniai scenarijų elementai

Trečiojoje dirbtuvėje, vykusioje 2022 m. kovo 29 d. Vilniaus universiteto bibliotekoje, Mokslinės komunikacijos ir informacijos centre, dalyviai svarstė, kaip skirtingų scenarijų atveju vystytųsi konkrečios Lietuvos viešojo gyvenimo sritys – vertybės, institucijos, ekonomika, infrastruktūra, sveikata ir t. t. Galutinį šių sričių – vadinamųjų „scenarijų elementų“ – sąrašą patvirtino Valstybės pažangos tarybos koordinacinė grupė. Dirbtuvių dalyviai scenarijų elementus nagrinėjo darbo grupėse metu. Siekiant paskatinti išsamias diskusijas, kiekvienam scenarijų elementų buvo numatyti ir tikslinamieji klausimai. Toliau pateikiamos subendrintos diskusijų įžvalgos skirtingų elementų bei svarstytų scenarijų atžvilgiais.

Grupė	1 scenarijus Autokratija + geras švietimas	2 scenarijus Konsoliduota demokratija + geras švietimas	3 scenarijus Konsoliduota demokratija + atsilikęs švietimas	4 scenarijus Autokratija + atsilikęs švietimas
SAUGUMAS (PVZ., KARŲ, KONFLIKTO, TERORO TIKIMYBĖ)				
1.	<ul style="list-style-type: none"> Išorinis agresorius pavojingas, nes visuomenė pasyvi, užgniaužta Vidinės įtampos numalšinamos Autokratinis režimas: nori prie ko nors šlietis dėl saugumo Informaciniai karai: Lietuva juose pažangi Stipri policija, griežtos taisyklės ir sankcijos 	<ul style="list-style-type: none"> Vidinis saugumas auga kartu su atsakomybe ir kompetencijomis Išorinis auga taip pat, gerai sustruktūruota visuomenė, rizikos įvardintos ir išugdytas atsakas (ekstremalių situacijų algoritmai, nekyla klausimų kaip elgtis – civilinė sauga) Saugi kaimynystė, saugi bendruomenė 	<ul style="list-style-type: none"> Vidinis nesaugumas dėl nepasitikėjimo savo kompetencijomis Nėra atsparumo išorės grėsmėm, nes viduje susiskaldžiusi: daug socialinių bei etninių perskyrų Dėl žemo kritinio mąstymo labai lengva paveikti visuomenę Saugumo užtikrinimo viltis perkeliama aljansams, neprisiima atsakomybės sau 	<ul style="list-style-type: none"> Policinė visuomenė Jaučiasi saugūs, nes saugomi Viskas kontroliuojama individo lygmeniu Kažkur Lietuva turės glaustis, prie kažkokio (autokratų?) aljanso
3	<ul style="list-style-type: none"> Pragmatinė-merkantilinė politika aljansų / didžiųjų valstybių atžvilgiu Vertybių ignoravimas renkantis aljansus Mažinamos išorinio terorizmo grėsmės Humanitariniai, socialiniai mokslai niekam neįdomūs, matematika, biotechnologijos klestėtų Apšviestasis autoritarizmas 	<ul style="list-style-type: none"> Galime akcentuoti vertybinę politiką Stiprūs aljansai, stipri ES Baimė veltis į karinius konfliktus Demokratijos sklaida 	<ul style="list-style-type: none"> Susiskaldžiusi, fragmentuota ir lengvai manipuliuojama visuomenė Neturime balso tarptautinėje bendruomenėje, nemokam kalbų, nesusikalbame Gaji dezinformacija Visuomenė paveikesnė hibridinėms atakoms Priklausomi nuo to, kas pas mus užsako ką gaminti, tampame priklausomi nuo užsienio investuotojų 	<ul style="list-style-type: none"> NATO ir ES neegzistuoja arba egzistuoja pasiūlymai išstoti iš NATO, ES Nekompetentingų politikų Lietuva Susiskaldymas su kaimynais

7	<ul style="list-style-type: none"> Lengva daryti ilgalaikius projektus ir investicijas, ypač tai svarbu kariniame kontekste Labai aukštos technologijos piliečiams stebėti, vyksta disidentų persekiojimas Kenkiančių sprendimų valdžia nedaro, kad nekiltų žmonių pasipriešinimas, bet galimas tik nuosaikus pasipriešinimas, nes visi stebimi Aukšta terorizmo prevencija, apskritai gana aukštas saugumo pojūtis Finansavimas ir talentai nukreipti į karinį sektorių, o po to į kitus valstybės prioritetinius tikslus Lietuva labiau pasiryžusi spręsti konfliktus kariniu būdu 	<ul style="list-style-type: none"> Saugumo struktūros autokratiniais režimams stabdyti. Visa apimantys sprendimai dėl saugumo ir klimato kaitos Karų tikimybė minimali, žmonės pilietiškai sąmoningi Santykiai yra grindžiami tarpusavio susitarimais 	<ul style="list-style-type: none"> Esame visiškai priklausomi nuo kitų, nes neturime savo technologijų Kyla grėsmė nacionaliniam saugumui dėl mažo pilietiškumo ir nesuvokimo Pavienio teroro tikimybės yra didesnės 	<ul style="list-style-type: none"> Didelė įtampa tarp gretimų valstybių ir lokalūs kariniai konfliktai Užgniaužtas pilietinis pasipriešinimas, egzistuoja visuotinis piliečių stebėjimas Visuomenėje įsigalėjęs tarpusavio nepasitikėjimas ir tai fragmentuoja valstybę kaip bendruomenę Dėl klimato kaitos problemų kyla saugumo grėsmės
8	<ul style="list-style-type: none"> Technologijos kontroliuoja daug privačios erdvės, kitaip mąstančių segregacija Lengvai valdomos masės, neramumai dėl socialinių klausimų 	<ul style="list-style-type: none"> Naujos technologijos užtikrina fizinį ir IT saugumą, išorės saugumas – išspręstas Pagrindinis – gyvenimo prasmės klausimas 	<ul style="list-style-type: none"> Propagandos paveikta visuomenė Klesti populizmas; išauga išorės (svarbesnės) grėsmės 	<ul style="list-style-type: none"> Žmogus nesijaučia saugus dėl represinio režimo Egzistuoja paraleliniai pasauliai (įtampa dėl susidvejinimo tarp oficialaus (kolektyvinio) ir privataus)
9	<ul style="list-style-type: none"> Sparčiai vystomos karinės pramonės naujovės 	<ul style="list-style-type: none"> ES ir NATO sudaro Vakarų demokratijų bendradarbiavimo pagrindą Prekyba ir kiti žmonių ryšiai koncentruojasi Vakarų demokratijose Aukštas saugumo jausmas, karo tikimybė maža 	<ul style="list-style-type: none"> Saugiai gyvenantys vidutiniškai, pasiruošę prisidėti prie demokratinį aljansų saugumo 	<ul style="list-style-type: none"> Saugumo iliuzija mainais už laisvės ribojimus Propagandos dominavimas

Grupė	1 scenarijus Autokratija + geras švietimas	2 scenarijus Konsoliduota demokratija + geras švietimas	3 scenarijus Konsoliduota demokratija + atsilikęs švietimas	4 scenarijus Autokratija + atsilikęs švietimas
ŽMOGAUS ORUMAS IR LAISVĖ				
1.	<ul style="list-style-type: none"> Manipuliuojama orumo ir laisvės sąvokomis Išorinis orumas – pvz., rūpyba sename amžiuje, galimai aukšto lygio Vidinis orumas žemas Žmogus svarbus kaip resursas Autokratija infantilizuoja visuomenę, naikina atsakomybę Baimė prieštarauti, kadangi visuomenė išsilavinusi, ji žino, kaip galėtų būti demokratijoje ir kenčia dėl to 	<ul style="list-style-type: none"> Pagarba žmogaus teisėms, įvairovei Žmogus – centras, pagrindas Saugomos visų žmonių teisės pasakyti nuomonę, puoselėjant pagarbą ir pasitikėjimą Žmogaus atsakomybė už valstybę ir už save Brandi demokratija 	<ul style="list-style-type: none"> Oresni žmonės tie, kurie mažiau pažeidžiami, ir atvirkščiai – esantys socialinėje atskirtyje gyvena neoriai Laisvės ir teisės suprantamos pagal kiekvieno supratimo galimybes, dėl to daug marginalizuotų grupių, neturinčių pajėgumų įgyvendinti savo lūkesčius, bet kartu ir nepatenkintų, kad jų neįgyvendina valstybė Nėra galvojimo, kad žmogus laisvas ir gali veikti, yra galvojimas, kad turi rūpintis valstybė Nepasitikėjimas savimi dėl švietimo trūkumo 	<ul style="list-style-type: none"> Tokių laisvių, kaip mes suprantame, nėra, bet kažkokiaj ribotoj erdvėj yra laisvės iliuzija Baimė prieštarauti, peržengti ribas Kita vertus, kai švietimo lygis žemas, žmonės nežino, kaip galėtų būti ir tos kančios lyg ir mažiau

3	<ul style="list-style-type: none"> Fasadinis orumas Totalinis sekimas (pasitelkiant dirbtinį intelektą) LGBT supresuojama Išstojimo iš demokratiškos instrumentų tikimybė Poreikis užsiauginti „teisingą“ žmogų Dažni žmogaus teisių pažeidimai Vidaus jėgos struktūros didelės, ypač dėl technologijų Egzistuoja genų kastos Korektiškumas pernelyg didelis Kinijos moralės konceptas: moralė lygu turtas Institucijos veikia „buldozerio“ principu, neveikia individualiu lygmeniu 	<ul style="list-style-type: none"> Užtikrintos laisvės Saviraiška ir pagarba kitų teisėms Teisės viršenybė Eutanazija galimai įteisinama Įteisintas įsivaikinimas tos pačios lyties asmenims Visais rūpinasi valstybė 	<ul style="list-style-type: none"> Dabartinė Lietuva ir jos tauta Žema savivertė Tradicinės vertybės dominuoja Išmoktas bejėgiškumas Socialinių santykių krizės Skrybybos, alkoholis 	<ul style="list-style-type: none"> Žmogaus teisės konservatyvios Egzistuoja Lietuvos ir pasaulio supriešinimas Vidutinybės kultas LGBT supresuojama Atomizuota visuomenė Didžioji visuomenės dalis – darbininkai, nomenklatura
8	<ul style="list-style-type: none"> Potencialiai didelė socialinė nelygybė, nors patenkinti baziniai poreikiai Ekperimentai su žmonėmis Valstybės interesai viršesni už žmogaus teises ir interesus 	<ul style="list-style-type: none"> Žmogaus orumas suvokiamas kaip neatsiejama žmogaus dalis Pasikeitusi paradigma – valstybės centre yra žmogus 	<ul style="list-style-type: none"> Apsimestinis, formalus teisingumas Žmogus paliktas vienas Silpna pilietinė visuomenė 	<ul style="list-style-type: none"> Neužtikrinamos žmogaus teisės
9	<ul style="list-style-type: none"> Žmogaus orumas išrinktiesiems 	<ul style="list-style-type: none"> Gerbiama tokios vertybės kaip žmogaus orumas ir laisvė, įvairovė dera su tolerancija Žmogaus orumas užtikrinamas visose gyvenimo srityse Gerbiama ir saugoma žodžio laisvė Gerbiama ir priimama įvairovė 	<ul style="list-style-type: none"> Laisvė konservatyvioje visuomenėje 	

Grupė	1 scenarijus Autokratija + geras švietimas	2 scenarijus Konsoliduota demokratija + geras švietimas	3 scenarijus Konsoliduota demokratija + atsilikęs švietimas	4 scenarijus Autokratija + atsilikęs švietimas
KULTŪRA IR KŪRYBINĖ SAVIRAIŠKA				
3	<ul style="list-style-type: none"> Kultūra propagandinė Kultūra iš pagrindžio, gaji satyra, ironija Rašymas ir skaitymas tarp eilučių 	<ul style="list-style-type: none"> Saviraiška labai didelė Menas nišinis Kultūra visuotinė, visiems prieinama Gajus individualizmas Bus daug kolektyvinio gyvenimo Žmogus skiria, kur yra popas ir klasika, ir gali abu klausyti Maža, bet savita Lietuvos rinka kurs patrauklų turinį pasauliui Lietuva įsitraukusi į globalias kultūros rinkas Kiekvienas žmogus kūrybiškas Daug instrumentų kultūrai ir menui, menininkams finansuoti 	<ul style="list-style-type: none"> Gajūs kultūriniai karai – ginama savos grupės idėja Bandytas primesti viziją visai likusiai visuomenei Gynybinis mentalitetas, „žemaitės“ kultūros saugojimas Ypač komercializuota kultūra 	<ul style="list-style-type: none"> Kultūrinis „rezervatas“ – tradicinės kultūros puoselėjimas Nacionaliniai kostiumai kiekvienoje spintoje Populiariosios kultūros dominavimas Nėra kokybiškos kultūros Kultūra tarnauja valstybinei ideologijai

		<ul style="list-style-type: none"> Eilėraščius pardavinėja per platformas Pasaulinės pop kultūros pasiekiamumas Sveika kultūros politika, nėra frakcinių kovų 		
5	<ul style="list-style-type: none"> Kultūra aptarnauja režimą Kultūra kaip sistemos klijai Kūrybinė saviraiška skurdi Finansavimas tik valdžios liniją palaikančioms iniciatyvoms „Importinė“ kultūra 	<ul style="list-style-type: none"> Kultūra kaip regeneracija Didelės vartotojų ambicijos ir kultūros lūkesčiai Didelės menininkų ambicijos Daug mėgėjiškos saviraiškos Vertinama aukštoji kultūra Balansas tarp kultūrinio tvarumo, tapatumo ir dezintegracijos Kūrėjų mobilumas ir eksperimentinė kultūra Kultūra kaip nacionalinio saugumo ramstis Kultūra kaip klijai sociumui su Vakara 	<ul style="list-style-type: none"> Laisva kūrybinė saviraiška Kultūra kaip regeneracijos šaltinis Kultūra neinspiruoja vidinio pokyčio Žemos vartotojų ir menininkų ambicijos Aukštoji kultūra žema Vyrauja pop kultūra Menininkų emigracija 	<ul style="list-style-type: none"> Kultūra aptarnauja režimą Kultūra uždara ir varžoma Mažai kultūros vartotojų Mažai aukštosios kultūros Kūrėjų emigracija Pogrindžio kultūra
6	<ul style="list-style-type: none"> Elitizmas, prestižas, aukštos kokybės kultūriniai produktai, tačiau persmelkti ideologijos <i>Homo faber</i> principas visuomenėje skatina trauktis iš šalies 	<ul style="list-style-type: none"> Platus kultūros paslaugų pasirinkimas įvairiems vartotojams, saviraiška klesti, nes kuria laisvi asmenys Filantropijos ir labdarystės (at)gimimas, (at)gimimas, auga kokybiškos kultūros poreikis 	<ul style="list-style-type: none"> Vidutinio lygio švietimas Lėšų stygius ir socialinis atotrūkis išlieka, elitas edukuotas Kultūra paremta hedonizmu (pramogų kultūra), Kultūros institucijos nesugeba perprasti savo lankytojo ir siūlo nekokybišką produktą 	<ul style="list-style-type: none"> Kultūra kaip pramoga Stinga motyvacijos Pasirodo cenzūra Meną formuoja valstybės interesai ir užsakymai
	<ul style="list-style-type: none"> Lietuvos kultūra tik labai fragmentiškai pristatoma užsienyje, tik fasadinė oficialioji kultūra Valstybė neįsigeria Lietuvos menininkų sukurtam kūrybiniam, mecenatystė vis dar menkai išvystyta Privatus sektorius nepasitiki valstybinio, privačios kolekcijos nedovanojamos valstybiniams muziejams Meno naudojimas paslėptai propagandai ir visuomenės „auklėjimui“ Kultūra naudojama politiniams siekiams, yra tendencinga Kultūros lauke dominuoja valstybinės institucijos, NVO ir individualūs kūrėjai išgyvena iš gastrolių po užsienio šalis Politikams kultūra tebėra „dekoratyvinė“ sritis, ambicingiausi kūrėjai dirba užsienyje, kartais apsilanko Lietuvoje 	<ul style="list-style-type: none"> Kultūrinė saviraiška glaudžiai integruota į švietimą, platus ir kokybiškas veiklų pasirinkimas Tai yra svarbi kiekvieno žmogaus dalis, nes išsprendžia problemą „ką veikti“ Maksimaliai realizuotas visuomenės kūrybinis potencialas Šalis – talentų kalvė Kūrybinga visuomenė, pati žinanti strategiją „Lietuva 2100“ Turime daug privačių kultūros mecenatų Kultūra patenkina įvairius skonius Kultūra yra esminis tapatybės komponentas Nebekyla rūpesčių dėl kultūrinės infrastruktūros Labai glaudus privataus ir valstybinio sektoriaus bendradarbiavimas – privačios meno kolekcijos dažnai užrašomos valstybiniams muziejams Garsūs užsienio menininkai renkasi Lietuvą savo kūrybinių sumanymų įgyvendinimui 	<ul style="list-style-type: none"> Visiems neužtenka lėšų, bet ir toliau gyvenama iliuzija, kad kultūra labai svarbu Gilesnis kultūros suvokimas patiriamas tik šeimoje Žmonių įsitraukimas į kūrybines veiklas menkas, sporadiškas Menas ir kultūra praranda sinergiją su švietimu Dominuoja „popsinė“ kultūra Kūrybinių disciplinų vieta švietimo sistemoje visiškai marginali 	<ul style="list-style-type: none"> Vyrauja neveltis ir pogrindis Kūrybiški žmonės emigravę arba pogrindyje Dominuoja „išblizgintų miesto centrų“ kultūra; kitas paveldas neprižiūrimas byra Drąsūs meniniai eksperimentai vadinami „iškrėpėlių menu“, atsiranda bylų „už chuliganizmą mene“ Skurdūs kultūros biudžetai koncentruojami į „fanfarines“, „fasadines“ kultūros projektus, absoliučiai dominuoja valstybinis kultūrinis sektorius Vyrauja absoliutus privataus kultūrinio sektoriaus nepasitikėjimas valstybinio; susikuria paralelinė privati kultūra

<ul style="list-style-type: none"> • Kultūros ir kūrybingumo sąlytis su švietimo sistema tebėra menkas, infrastruktūra menkai išvystyta, moksleivių įsitraukimas labai ribotas • „Valstybinė kultūra“ • Kūryba „prižiūrima“ valdžios • Masinės šventės, pompastika • Visi vaikai privalomai mokinais meno • Į meno eksperimentus žiūrima su įtarumu, politinė klasė norėtų ideologizuoto, į fasadines vertybes orientuoto meno lauko • Dominuoja klasikinis menas, nes šiuolaikinis menas ir laisva kūryba kelia per daug grėsmių santvarkai • Daug Ezopo kalbos • Vis dar neišspręstas kultūros infrastruktūros klausimas, NVO yra „benamiai“, priklauso nuo stipriausių valstybinių institucijų malonės • Kultūra – tik elitui, kiti vargsta ir apsiriboja mėgėjiškais rateliais, dainom 	<ul style="list-style-type: none"> • Atskirų individų ir NVO kūrybinei raiškai sukurtos geros sąlygos, finansavimo šaltiniai ne vien valstybiniai • Iš „kovos dėl išlikimo“ šalies Lietuva virsta „kūrybinės saviraiškos“ šalimi • Meninė ir technologinė kūryba – laisva ir eksperimentiška, klesti tarptautinės partnerystės • Kultūros rezultatai imami suprasti ne tik per statistiką, o per kokybę ir turinį • Kūrybinė saviraiška skatinama visą gyvenimą, klesti kūrybiniai pagyvenusių žmonių klubai • Žmonės turi daug laisvalaikio, išnaudoja jį sveikatinimuisi ir kūrybinėms veikloms • Stiprios kultūros srityje veikiančios NVO, bendradarbiaujama su valdžios institucijomis, verslu 		
--	--	--	--

Grupė	1 scenarijus Autokratija + geras švietimas	2 scenarijus Konsoliduota demokratija + geras švietimas	3 scenarijus Konsoliduota demokratija + atsilikęs švietimas	4 scenarijus Autokratija + atsilikęs švietimas
INSTITUCIJOS IR JŲ VEIKLOS MODELŲ EFEKTYVUMAS				
1.	<ul style="list-style-type: none"> • Institucijų užduotis: kontrolinė, represinė, kompetencijos irgi ribotos, nes nereikia atskleisti potencialo, užduotys aiškiai apibrėžtos • Yra efektyvumas, nes aukštas švietimo lygis, žmonės su aukštu išsilavinimu yra ambicingi (bet išsilavinimo fokusas, kryptis nustatomi uždaruose kabinetuose) 	<ul style="list-style-type: none"> • Efektyvus valstybės valdymas • Efektyvi savitvarka, savivalda ir institucijose kiekvienas jaučiasi atsakingas už tai, ką jis daro • Atvirumas visuomenei, skaidrumas, informacijos teikimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Aukštas lobizmas • Inertiška biurokratija • Daug nusivylimo, todėl daug populistinių partijų • Populistinės partijos švaisto Lietuvos laiką, nes tik žada ir nieko nepadaro, tada žmonės ieško naujų pažadų • Valstybės resursai neefektyviai panaudojami 	<ul style="list-style-type: none"> • Kompetencijų nėra • Išvystytas kontrolinis-represinis aparatas • Išsiplečia biurokratinis sluoksnis, kuris tenkina savo poreikius, nesirūpina visuomenės interesais • Visuomenės dehumanizavimas • Vienpartinė sistema
3	<ul style="list-style-type: none"> • Efektyvus „prūsiško“ modelio aparatas 	<ul style="list-style-type: none"> • Demokratija išgyventų krizę, nes gerai veikia institucijos, viskas gerai ir visuomenė nemato tikslo eiti į rinkimus • Įrodymais pagrįstas valdymas • Stiprios atstovaujamos demokratijos institucijos • Sprendimų priėmimas ilgas, sunku susitarti dėl tikslų • Yra tvarūs sprendimai • Yra saugikliai dirbtiniam intelektui, tapatybės apsauga 	<ul style="list-style-type: none"> • Procesai vyksta, jie trumpalaikiai, švytuoklės principas • Institucijos biurokratinės, jokios iniciatyvos, jokios atjautos 	<ul style="list-style-type: none"> • Valstybinė, tautinė ideologija

		<ul style="list-style-type: none"> • Einama toliau nuo plebiscitų, yra daugiau būdų, kaip įtraukti visuomenę • NVO efektyvesnis 		
4	<ul style="list-style-type: none"> • Labai biurokratinės, uždaros institucijos • Institucijų darbuotojai yra efektyvūs ir gerai parengti • Vyriausybė centralizuoja valdžią: silpnas parlamentas ir savivalda • Priklausomai nuo ideologijos, institucijos gali išvystyti vidinių pajėgumų arba samdyti privačias įmones • Valstybės tarnyba lojali politiniam elitui • Institucijos nelygiavertės: stipriausios tos, kurios veikia prioritetinėse režimui srityse • Daug aukštų postų institucijose gaunami ne pagal nuopelnus, bet dėl ryšių, lojalumo ar patikimumo • Institucijos gali būti efektyvios technokratinė prasme, bet neįtraukios • Verslą reguliuojančios institucijos labiau baudėjos / bauginčios nei patarėjos / įgalintojos • Trūksta skaidrumo, nėra bendradarbiavimo su visuomene • Niekas nesikeičia, nes elitas tas pats 	<ul style="list-style-type: none"> • Inovatyvūs piliečių įtraukimo mechanizmai ir procesai (pvz., dalyvaujamas biudžetas) • Stiprus parlamentas • Kompetentinga, vizionieriška ir atsakinga savivalda; tarp-regioninis mąstymas • Aukštas tarpinstitucinis bendradarbiavimas • Didžiųjų duomenų, blokų grandinės (angl. <i>blockchain</i>) ir DI panaudojimas valdysenoje • Didelis dėmesys vartotojo patirčiai • Stipri strateginio valdymo sistema (KNA, alternatyvos, ateities įžvalgos) • Politikai ir valstybės tarnautojai – gerbiamos profesijos • Valdymas grįstas konsensu ir / ar kompromisu • Nebijoma eksperimentuoti • Sutvarkyta viešųjų pirkimų sistema • Institucijos dalinasi turimais duomenimis, efektyviai juos naudoja • Pilietis visada gali lengvai patikrinti, kokius jo duomenis naudoja, kokie aktualūs procesai ir sprendimai jam taikomi • Reguliacinės institucijos pataria, konsultuoja, o ne baudžia • Progresyvūs darbo modeliai (pvz., modeliuojamas mąstymas (<i>design-thinking</i>)) • Savalaikis informacijos viešinimas ir komunikavimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Mažai idėjų ir naujovių institucijose • Trūksta kompetencijų, gerų vadovų ir darbuotojų • Sprendimai priimami remiantis ideologija, partiniais interesais, nuojauta • Sunku priskirti atsakomybę, organizacinis chaosas • Sunku net gerai pasirinkti kokias paslaugas pirkti iš privataus sektoriaus • Institucijos nebendradarbiauja, nesprendžiamos horizontalios problemos 	<ul style="list-style-type: none"> • Labai biurokratinės, uždaros institucijos • Trūksta skaidrumo, nėra bendradarbiavimo su visuomene • Vyriausybė centralizuoja valdžią: silpnas parlamentas ir savivalda • Priklausomai nuo ideologijos, institucijos gali išvystyti vidinių pajėgumų arba samdyti privačias firmas • Valstybės tarnyba lojali politiniam elitui • Institucijos nelygiavertės: stipriausios tos, kurios veikia prioritetinėse režimui srityse • Daug aukštų postų institucijose gaunami ne pagal nuopelnus, bet dėl ryšių, lojalumo ar patikimumo • Verslą reguliuojančios institucijos labiau baudėjos / bauginčios nei patarėjos / įgalintojos
8.	<ul style="list-style-type: none"> • Stipri valdžios vertikale, technologijos panaudojimas, stiprus verslas 	<ul style="list-style-type: none"> • „Nematoma“ valdžia, atvira, įgalinanti tiesioginę demokratiją 	<ul style="list-style-type: none"> • Dabarties scenarijaus tąsa, smegenų nutekėjimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Diktatas, viena nuomonė, ribojamas priėjimas prie resursų
9.	<ul style="list-style-type: none"> • Taisyklės kuria naujas taisykles ir tvarkas • Institucijos ir valdysena efektyvi, tačiau daugiau dėmesio valstybės, o ne žmonių gerovei • Raštai sugeneruojami be turinio • Draudimų politika • Valstybė tarnauja politikams 	<ul style="list-style-type: none"> • Stiprūs partneriai įgalinami veikti kartu (NVO) • Atvira demokratija • Maksimaliai viešas ir informuotas sprendimų priėmimas • Platus visuomenės įsitraukimas į politines partijas ir judėjimus 	<ul style="list-style-type: none"> • Procesai dėl procesų, kopijuojama (<i>copy-paste</i>) pasenęs Vakarų modelis • Nėra pastangos autentiškai suprasti ir išspręsti problemas • Pernelyg biurokratinė („<i>red tape</i>“) mąstysena valdžios koridoriuose • Į viešąjį sektorių ateina „nepripažinti“ 	<ul style="list-style-type: none"> • Piliečiai prisitaikę prie politinės ir biurokratinės nomenklatūros • Vyrauja „visada teisios“, neapskundžiamos valstybinės institucijos

	<ul style="list-style-type: none"> Tikslingai į valstybės tarnybą neinvestuojama, tačiau investuojama į valstybės tarnautojų ugdymą Veikia viešojo administravimo akademija Technologijos pasitelkiamos žmonių kontrolei Dominuoja hierarchinės struktūros Nepasitikėjimas individu ir nevyriausybinėmis iniciatyvomis, jos įkalintos perteklinės biurokratijos Geriausi protai nesirenka darbo valstybinėse institucijose dėl ten klestinčio protekcionizmo ir nepotizmo Didėjantis biurokratinis aparatas Nėra pliuralizmo, veikia klanai Poreikis aiškiau atskirti valstybės tarnautojus ir politinio pasitikėjimo darbuotojus 	<ul style="list-style-type: none"> Bent pusė viešojo sektoriaus paslaugų deleguota NVO sektoriui Efektyviai veikiančios institucijos, naudojančios skaitmenines technologijas bei atskaitingos visuomenei Valstybė turi aiškų ateities tikslą, kuris vienija valdžią, verslą ir visuomenę Stiprios bendruomenės Vieno langelio principas – visuotinė konstanta Institucijų pliuralumas ir decentralizacija – pilietis gali rinktis iš kelių variantų Aukštas piliečių pasitikėjimas ir valdžios pasitikėjimas visuomene Besikeičiant politinei valdžiai, užtikrinamas reformų tęstinumas, ilgalaikių strategijų ir kt. įgyvendinimas „Nematoma valdžia“ „Visuomenė neprisimena premjero(-ės) pavardės“ Struktūruota, stipri pilietinė visuomenė, geba pasirūpinti savimi Institucijos atviros kritikai ir dialogui 	<ul style="list-style-type: none"> Perteklinė reguliacinė aplinka Imitavimo kultūra valstybės institucijose Nenoras imtis iniciatyvos, rutininė veikla Valdymas instrukcijomis ir griežta kontrole Klaidos netoleravimas Piliečių neįsitraukimas Viešojo sektoriaus veikimas tik kaip procesas Aukštos kvalifikacijos ekspertų, darbuotojų trūkumas Vidutinybės orientuotos į procesą Esam vidutiniškai 	
--	--	--	---	--

Grupė	1 scenarijus Autokratija + geras švietimas	2 scenarijus Konsoliduota demokratija + geras švietimas	3 scenarijus Konsoliduota demokratija + atsilikęs švietimas	4 scenarijus Autokratija + atsilikęs švietimas
ŽMONIŲ SANTYKIAI: PASITIKĖJIMAS INSTITUCIJOM, PILIETINIS AKTYVUMAS, VERTYBĖS, TAPATYBĖ				
1.	<ul style="list-style-type: none"> Pasitikėjimo nėra Kitas variantas: pasitikėjimas aukštas (išorinis), bet kryptingas, varžomas, ribotas Giluminis pilietinis aktyvumas subtiliomis formomis užgniaujamas 	<ul style="list-style-type: none"> Aktyvi pilietinė visuomenė Dideli lūkesčiai institucijoms, bet juos ir pateisina Valdininkas – prestižinė profesija / priimama kaip tarnystė, atsakomybė visuomenei; griežta atranka Pilietiška, atsakinga ir savo valstybe besidominti visuomenė Diasporos įtraukimas į valstybės gyvenimą (tampa nesvarbu, kur gyveni) Kai išsilavinusi visuomenė, net jei ateina kažkas netinkamas į valdžią, piliečiai sugeba išsireikalauti atskaitomybės ir rezultatų 	<ul style="list-style-type: none"> Žemo lygio kompetencijos, daug korupcijos, protekcionizmo Institucijos nepriklausomai nuo valdančios partijos saugo savo interesus Visos visuomenės dehumanizavimas Remiamasi ne mokslinėmis žiniomis, o norais ir pasakom 	<ul style="list-style-type: none"> Viena vertus bendruomeniškumas, kita vertus didelė vieni kitų įskundinėjimo kultūra Gajūs natūriniai mainai Nežinia, kas draugas, kas priešas Nepasitikėjimas vieni kitais ir nepasitikėjimas institucijoms

3	<ul style="list-style-type: none"> Cinizmas, viskuo prekiaujama 	<ul style="list-style-type: none"> „Iš apačios į viršų“ (<i>bottom-up</i>) iniciatyvos Dažnos bendruomeninės iniciatyvos Nebijoma klusti, bandyti, egzistuoja tolerancija klaidai Bioetikos klausimai sprendžiami Sprendimai nėra geriausi 	<ul style="list-style-type: none"> Pažeminimo kultūra 	<ul style="list-style-type: none"> Pašlijusi socialinė tvarka
6	<ul style="list-style-type: none"> Vyrauja fasadinė kultūra, žmogaus mąstymą keičia sukurti mąstymo produktai 	<ul style="list-style-type: none"> Atsiranda visuomenės susvetimėjimo rizika „Geri laikai gimdo silpnus žmones“ Kyla didesnis empatijos, altruizmo, kantrybės poreikis 	<ul style="list-style-type: none"> Išlieka diskriminacija pagal amžių, išauga asmenybės ir autoritetų svarba 	<ul style="list-style-type: none"> Visuomenės uždara, žmonės nėra įgalinami savarankiškai mąstyti
8	<ul style="list-style-type: none"> Pasitikėjimas institucijomis dėl technologijų ir alternatyvų nebuvimo „Burbulų visuomenė“ 	<ul style="list-style-type: none"> Žmonių ir robotų harmonija, didesnė vertybių įvairovė, nebeaktualus pasitikėjimo klausimas Problema: ką veikti laisvalaikio 	<ul style="list-style-type: none"> Lieka kaip dabar: socialinių perskyrų, o ne tiltų visuomenė 	<ul style="list-style-type: none"> Paraleliniai pasauliai (oficialus ir privatus) Disidentinis patriotiškumas „ginti“ režimą
9	<ul style="list-style-type: none"> Nėra pasitikėjimo institucijomis Gerai gyvena tos pilietinės organizacijos, kurios kalba „teisingus“ dalykus“ Vyksta daug pagrindinės veiklos, nes išsilavinusi visuomenė nori laisvės ir tikros demokratijos 	<ul style="list-style-type: none"> Ego, „pirmiausia aš“ (<i>me-first</i>) mąstymas Mažas, bet efektyvus valstybinis aparatas Kūrybiški piliečiai aktyviai prisideda prie valstybės gerovės, daug savanorystės, mecenavimo Kritinis mąstymas sugyvena su pasitikėjimu vieni kitais 		

Grupė	1 scenarijus Autokratija + geras švietimas	2 scenarijus Konsoliduota demokratija + geras švietimas	3 scenarijus Konsoliduota demokratija + atsilikęs švietimas	4 scenarijus Autokratija + atsilikęs švietimas
VERSLO VYSTYMO SĄLYGOS IR EKONOMIKOS STRUKTŪRA				
3	<ul style="list-style-type: none"> Kuo esi didesnis verslas tuo valstybė labiau tave palaiko, kuo mažesnis – tuo labiau spaudžia Skatinamos inovacijos, kurias pasiima didysis verslas Nedideli patobulinimai, bet ypač naujo nieko nesukuriamas Valstybinis užsakymas, stambių investicijų skatinimas Geras valstybinis verslas 	<ul style="list-style-type: none"> Progresinė sistema, SVJ remiamos Korporatyvizmo sutramdymas 	<ul style="list-style-type: none"> Vertės grandinės trumpos 	<ul style="list-style-type: none"> Oligarchinis elementas stipriai išreikštas
4	<ul style="list-style-type: none"> Rinka prižiūrima ir kontroliuojama valstybės Laisva rinka egzistuoja, inovacijos ir technologijos vystomos, tačiau kontroliuojamos Didelio verslo be valdžios palaiminimo negalima sukurti Siekdama pajamų, valdžia taiko mokesťines lengvatas 	<ul style="list-style-type: none"> Socialinė ir žaliąji ekonomika dominuoja (inovacijos kaip priemonės ją vystyti) Mokslieiviai skatinami kurti / išbandyti verslus Kiekvienas darbas gerbiamas, niekas nesigėdija savo profesijos Atsakingi ir sąmoningi vartotojai Verslas kuria įtraukias darbo vietas 	<ul style="list-style-type: none"> Darbo rinkos poliarizacija Nėra technologijų kūrėjų Trūksta talentų, reikia arba daugiau imigrantų (kas kelia įtampas), arba eiti į užsienio rinkas Mažėja tarptautinis konkurencingumas Stagnuoja ekonomika, nėra pakankamai lėšų socialinės apsaugos sistemai 	<ul style="list-style-type: none"> Verslas valdžios rankose Beveik nėra privačių iniciatyvų Ekonominė stagnacija ir skurdas Itin žemas tarptautinis konkurencingumas Labai nestabilus režimas, nes nėra tvarių ir pastovių pajamų šaltinių

		<ul style="list-style-type: none"> • (Pro)aktyvios ekonominės politikos priemonės ten, kur jų reikia (tvarumo skatinimas, automatizacijos valdymas) • Valstybė skatina reikalingų, automatizacijai atsparių darbo vietų kūrimą • Eksportu grįstas augimas, aukštas tarptautinis konkurencingumas • Orientacija į naująsias technologijas visuose sektoriuose: žemės ūkio, sveikatos ir kt.; verslai yra technologijų kūrėjai • Pažangus, lankstus verslo reguliavimas • Stiprūs vadovai rinkos reguliavimo institucijose, suprantantys verslo poreikius • Gana lanksti imigracijos sistema, daug dėmesio integracijai • Saugoma sąžininga rinkos konkurencija • Atsiranda naujų verslo formų (dalijimosi ekonomika) • Didesnė pridėtinė SVV ir kūrybinių industrijų kuriama vertė • Verslumas regionuose 		
7	<ul style="list-style-type: none"> • Mažėja motyvacija kurti verslus Lietuvoje • Talentų nutekėjimas, jei nebus uždrausta išvažiuoti • Kuriamas valstybinis verslas (išryškės tam tikrų verslų propagavimas, o kitų nefinansavimas) • Daug efektyvių modelių pasiūlymų, bet didelė dalis gali likti popieriuje 	<ul style="list-style-type: none"> • Lietuvoje tik kelios didelės ir daug mažų inovatyvių įmonių, jos dalyvauja tarptautinėse vertės grandinėse • Rizikos kapitalas ateina iš viso pasaulio, šalies pajamos iš aukštos pridėtinės vertės eksporto nuolat auga, žmonės čia gauna didelius atlyginimus ir talentai pritraukiami iš viso pasaulio • Kūrybingi žmonės, kurie vilios aukštos pridėtinės vertės įmones ar kurs savo • Dalis užsienio įmonių filialų išeina, dėl padidėjusių atlyginimų / darbo jėgos kainos 	<ul style="list-style-type: none"> • Tarptautiškai nekonkurencingas verslas • Ekonomika remiasi pigia darbo jėga ir pigiais darbo resursais (mediena, žemės ūkis) • Dėl prasto išsilavinimo nepavyksta identifikuoti perspektyvių sričių, kur reikia koncentruoti resursus • Išsilavinę, talentingi žmonės emigruoja • Užsienio firmos stato fabrikus pigiai darbo jėgai 	<ul style="list-style-type: none"> • Planinė ekonomika, mėgdžiojamas likęs pasaulis • Verslo priežiūra, įvairūs leidimai veda prie augančios korupcijos • Nenorės užsienio verslas ateiti
9	<ul style="list-style-type: none"> • Singapūro ir Taivano hibridas • Valstybinių konglomeratų koncentracija • Parodomieji projektai • Kuriamos inovacijos, bet sunku pasitelkti užsienio pasiekimus • Oligarchinė / klanų ekonomika • Greiti sprendimai • Nėra pasitikėjimo institucijomis 	<ul style="list-style-type: none"> • Sudarytos sąlygos eksperimentuoti, diegti inovacijas ir uždirbti iš naujų rizikingų sričių • Aukštos pridėtinės vertės ekonomika • Verslas žmogui, o ne žmogus verslui • Iš kiekybės ir masto ekonomikos į kokybės ir tvarumo paradigmą • Daug aukštą pridėtinę vertę kuriančių verslų, didelis biudžetas, geri atlygiai ir valstybiniame sektoriuje 	<ul style="list-style-type: none"> • Nėra aukštos pridėtinės vertės • Toliau klesti „perku-parduodu“, nesam kūrėjai • Mažės didelę pridėtinę vertę kuriančio verslo • Gaminame pigiai ir daug visam pasauliui • Dominuoja tradiciniai ūkio sektoriai, įdiegę skaitmeninius sprendinius • Talentai emigravę arba veikia tik atskiros inovacijų „salos“ • Toliau gaminam „IKEA“ tinklui 	<ul style="list-style-type: none"> • Natūrinis ūkis • Išgyvenimo ekonomika, kontroliuojama politikų per ryšius su verslo grupėmis • Korupcija ir rentų siekimas nukreipia daug išteklių elitui • Kleptokratinis valdžios užnugarį turinčių verslų modelis

<ul style="list-style-type: none"> Planinė ekonomika, valstybė nusprendžia kur investuoti Griežtai reguliuojama verslo aplinka Dideli mokesčiai Gerai sustyguota inovacijų kūrimo ekosistema Plėtojama karo (pvz., sekimo technologijos) industrija Verslo interesai dominuoja politikoje Daug sąsajų tarp karo / saugumo ir pramonės poreikių 	<ul style="list-style-type: none"> Skaitmenizuotas valstybės valdymas supaprastina daug procesų Personalizuoti verslo sprendimai individui: pvz., personalizuota medicina, personalizuotas aukštojo mokslo diplomas, ir t.t. Pramonė įveikina penktosios pramonės revoliucijos principus Pajamas uždirbame visame pasaulyje Mažos kūrybiškos įmonės sudaro reikšmingą ekonomikos dalį Glaudus mokslo ir verslo bendradarbiavimas Socialiai atsakingas verslas Technologiniai proveržiai ir konkurencija nesukelia socialinių problemų Versle dominuoja savirealizacija, kūryba pelninga Inovavimo kultūra ir ekosistema – inovacijų šalis Išplėtotas senjorų verslumas ir savęs įdarbinimas Paplitęs savęs įdarbinimas 	<ul style="list-style-type: none"> Vidutinių pajamų spąstai Baigę geras privačias mokyklas iškart emigruoja, kuria vertę kitur Klesti turizmas, nes esame graži, bet pigi šalis Infrastruktūra nebeatitinka pasaulinių technologinių sprendinių (pvz., transportavimo sektorius nenaudoja bepiločių dronų) 	<ul style="list-style-type: none"> Pradėti ir sėkmingai vystyti savo verslą beveik neįmanoma be gerų ryšių aukščiausiuose valdžios sluoksniuose
---	--	--	--

Grupė	1 scenarijus 1 Autokratija + geras švietimas	2 scenarijus Konsoliduota demokratija + geras švietimas	3 scenarijus Konsoliduota demokratija + atsilikęs švietimas	4 scenarijus Autokratija + atsilikęs švietimas
INFRASTRUKTŪRA (ENERGETIKA, RYŠIAI IR KT.), REGIONAI IR URBANISTIKA				
2	<ul style="list-style-type: none"> Greitesnis politinės infrastruktūros vizijos, infrastruktūros projektų įgyvendinimas Didelis neapibrėžtumas pasirenkant vektorių, skaitmeninė infrastruktūra panaudojama gyventojų sekimo tikslais Masto ekonomija / terma-branduolinė energetika Centrinio planavimo būdu užsitikinama energetika 	<ul style="list-style-type: none"> Skaitmeninės infrastruktūros plėtra, daugiau investicijų į minkštuosius gebėjimus Internetiniai ryšiai yra pasiekiami iš bet kurio Lietuvos taško Moderniausia skaitmeninė infrastruktūra Įgalins ši infrastruktūra naujausią pramonę, naujas pramonės šakas e-1984 dėl gyventojų saugumo, gyventojų pasirinkimu Kaip tokios technologijos bus naudojamos, priklausys nuo vyraujančio režimo Infrastruktūros plėtojimas, vystymas bus lėtas procesas Energijos taupymas – esminis elementas sąmoningam išteklių naudojimui Aukštos (labai) energijos kainos – didelis energetinis efektyvumas Decentralizuota energetika, privatūs gyventojai apsirūpins energija savarankiškai 	<ul style="list-style-type: none"> Lietuva – periferija, kurioje infrastruktūrai palaikyti ir vystyti perkamos paslaugos, praktinė patirtis (<i>know-how</i>) iš išorės Laisvos rinkos siautėjimas ir neskaidrūs procesai Suinvestuota į fasadinę infrastruktūrą Polarizacija visuomenėje: 5G priešininkai vs. šalininkai stabdo ne fasadinės infrastruktūros plėtrą 	<ul style="list-style-type: none"> Lietuva – atsilikusi periferija, kuri neturi lėšų infrastruktūrai vystyti ir plėtoti Žemo patrauklumo šalis, į kurią neatvyksta, iš kurios emigruojama Tik kai kurios infrastruktūros sritys palaikomos, į jas investuojama Gamtai nedraugiški energijos išgavimo būdai leidžiami

		<ul style="list-style-type: none"> Infrastruktūra turės būti darnoje su gamta 		
3	<ul style="list-style-type: none"> Valstybės valdomų įmonių susiliejimas su oligarchinėmis struktūromis Didelė išmaniųjų miestų plėtra Geri keliai Trys–keturi miestai ir kažkas viduryje Stiprėja miestai – Vilniaus išryškėjimas, mažiau dėmesio regionams Regionai – elito vieta, o masės – urbanistinėse dėžutėse 	<ul style="list-style-type: none"> Gyvenamajam būstui prioritetas, viešosioms erdvėms prioritetas, visuomenės įtrauktis Platforminė infrastruktūra Energetika diversifikuota Klesti regionai, junglumas Regionuose – antri, tretieji namai Pasiūla keičia paklausą – transporto plėtra Autonominiai dronai Mokyklos – bendruomenės vieta 	<ul style="list-style-type: none"> Esame infrastruktūriškai priklausomi nuo tiekėjų, užsakymų Valstybinis kapitalizmas (energetika) Daug interesų grupių blokuoja sprendimus Nesuvaldyta urbanizacija 	<ul style="list-style-type: none"> Oligarchinės struktūros Išplitusi korupcija Lauko tualetų plėtra („vietiniai tinklai“)
4	<ul style="list-style-type: none"> Infrastruktūros projektai orientuojami į režimo prioritetines erdves (pvz., sostinę) Korupcija ir skaidrumo stoka Infrastruktūra gali būti vystoma efektyviai, taikant pažangias technologijas, bet jos panaudojimas būtų netolygus, tenkintų tik tam tikrus poreikius Daug pilietinių iniciatyvų už režimo ribų, siekiant pagerinti savo gyvenamąją aplinką Nebūtų sisteminei rūpinamasi infrastruktūros įtraukumu Režimas išnaudotų didelius infrastruktūros projektus propagandai Didėtų centro ir periferijos atskirtis Chaotiškas miestų planavimas, sunku ginti kultūrinės ar gamtines erdves 	<ul style="list-style-type: none"> Inovacijų ir technologijų diegimas leidžia didinti infrastruktūros įtraukumą Tolygus regionų vystymas Daug viešųjų erdvių miestuose Stipri viešojo transporto sistema Trumpas atstumas iki svarbiausių viešųjų paslaugų mieste Transporto sistema integruota į Vakarus (oro uostai, traukiniai) Centralizuota infrastruktūra valdoma patikimų ir efektyvių valstybinių įmonių su nepriklausomomis valdybomis Reguliariai matuojamas efektyvumas, infrastruktūra taisoma ir tobulinama Decentralizuotos paslaugos AEI energetika Žalioji žiedinė ekonomika (neutrali klimatui) 	<ul style="list-style-type: none"> Nepakankamas inovacijų lygis, todėl vis dar naudojama daug iškastinio kuro Dėl paslaugų koncentracijos miestuose ir netolygaus miesto ir regionų infrastruktūros vystymo, dar labiau stiprėtų urbanizacija Didžiulė regioninė atskirtis Infrastruktūra atnaujinama retai, tik iš reikalo, nes sunku mobilizuoti rinkėjų palaikymą 	<ul style="list-style-type: none"> Infrastruktūros projektai orientuojami į režimo prioritetines erdves (pvz., sostinę) Korupcija ir skaidrumo stoka Nebūtų sisteminei rūpinamasi infrastruktūros įtraukumu Daug pilietinių iniciatyvų už režimo ribų, siekiant pagerinti savo gyvenamąją aplinką Didėtų centro ir periferijos atskirtis Režimas išnaudotų didelius infrastruktūros projektus savo propagandai Chaotiškas miestų planavimas, sunku ginti kultūrinės ar gamtines erdves
7	<ul style="list-style-type: none"> Pati valstybė nustato, kurios sritys yra perspektyvios, kurios ne (pvz. žalioji energetika ar mažieji reaktorai) Lėšos švaistomos, didelis neefektyvumas Kadangi nėra kritinio vertinimo, didelė tikimybė, kad technologijos bus prastos. Nepripažįstamos klaidos (nebus automatinio klaidų taisymo mechanizmo kaip laisvoje rinkoje) 	<ul style="list-style-type: none"> Šalyje yra infrastruktūra, kuri užtikrina ekonominį vystymąsi ir patenkina gyventojų poreikius. Ji integruota į Vakarų erdvę, ypač aktualu energetikoje Efektyvus resursų paskirstymas šalies viduje, nėra koncentracijos tik sostinėje ir Kaune Yra pavojus, kad riboti resursai bus išskleisti, o ne sukonzentruoti Dalis sprendimų yra sukurta mūsų pačių 	<ul style="list-style-type: none"> Gera infrastruktūra, bet viską perkame Yra demokratija, bet nėra kompetencijos, trūksta specialistų 	<ul style="list-style-type: none"> Manipuliuojama vieša informacija, valstybė naudojami mūsų duomenimis kaip tik nori (jokio privatumo) Išorė spindinti gražiai, bet viskas apipinta korupcija, neefektyvumu Nesistemingi, neefektyvūs, trumpalaikės naudos sprendimai urbanistikoje Korupcija visuose strateginiuose sprendimuose Naudojame pigiausią energijos rūšį arba tą, kurią kas nors mums sutiks parduoti Mažiausiai bus atsižvelgiama į klimato kaitą
9		<ul style="list-style-type: none"> Išspręstos susisiektos problemos regionuose 		

	<ul style="list-style-type: none"> • Miesteliai energetiškai nepriklausomi • Dėl turimo didelio biudžeto teikiamos ir subsidijuojamos kokybiškos paslaugos regionuose – baseinai, švietimas ir kt. 		
--	--	--	--

Grupė	Scenarijus 1 Autokratija + geras švietimas	Scenarijus 2 Konsoliduota demokratija + geras švietimas	Scenarijus 3 Konsoliduota demokratija + atsilikęs švietimas	Scenarijus 4 Autokratija + atsilikęs švietimas
SVEIKATA, GYVENIMO GEROVĖ IR KOKYBĖ				
1.	<ul style="list-style-type: none"> • Nuolat patiriama emocinė įtampa, žmonės perdega • Auga antidepresantų ir raminamųjų naudojimas • Pati sveikatos sistema aukštame lygyje • Dideli resursai metami tam tikrų visuomenių grupių gydymui • Gyvenimo trukmė gali augti, nes autoritarizmas gali ugdyti prievolę rūpintis sveikata, tačiau gali ir smukti dėl prastos emocinės sveikatos 	<ul style="list-style-type: none"> • Galimybės sveikatos kokybei didžiulės, bet nėra disciplinos • Geras švietimas turėtų skatinti rūpintis savo sveikata • Skatinamas emocinis intelektas, daug dėmesio emocinei – psichologinei sveikatai • Žmogus – centras, viskas / valstybė jam 	<ul style="list-style-type: none"> • Mokslo pasiekimai nepritaikyti sveikatos sistemai • Atsakomybės asmenų dėl demokratijos gana žemo lygio ir tai atsilieptų, kad rūpinimasis sveikata prastas: gyventojų sveikata prastėtų • Biurokратиška ir korumpuota sveikatos apsauga • Pagydomos ligos progresuoja • Ėjimas link anarchijos, žmonės nesijaučia valstybės savininkai 	<ul style="list-style-type: none"> • Pseudo-gerovė, bet iš tikro viskas labai žemame lygyje • Žmonės įtikinti, kad jie gerai gyvena • Trumpa gyvenimo trukmė • Daug aiškumo, nes visi panašiomis, vienodomis sąlygomis gyvena (nors jos ir žemos) Nėra resursų – nei finansinių, nei švietimo
3	<ul style="list-style-type: none"> • LGBT supresuojama • Duomenys atiduodami sveikatos verslo interesams 	<ul style="list-style-type: none"> • Kokybiška prevencija • Gera psichinė sveikata integruota į visuomenę • Sveikas gyvenimo būdas • Klausomasi sveikatos specialistų • Kovoja su stigmomis • Bioetika – genų etika saugo duomenis, duomenys išlieka slapti 	<ul style="list-style-type: none"> • Skurdi sistema su priemokom, bet kai prieini tai gauni paslaugą • Didėja kaštai, pacientai ignoruoja sveikos gyvensenos patarimus • Gyvenimo trukmė skirsis nuo Vakarų 	<ul style="list-style-type: none"> • Gyvenimo trukmė neilgės, stagnuos
9	<ul style="list-style-type: none"> • Didelė atskirtis visose srityse • Turtingiausi gerai išsilavinę • Gyvenimo kokybė pagerės tiems kas priklausys „konjunktūrai“ • Patekti tarp „išrinktųjų“ svarbiausia • Privaloma mankšta ir sveikatinimo pratimai • Masinis sveikatos patikrinimas ir stebėseną • Deklaratyvioje demokratijoje susikuria išrinktųjų luomai, jiems sveikatos sistema puiki, likusiems – vidutinė • Sveikatos sistema prieinama tik turtingiausiems, kiti gydosi kaip išmano • Turi labai daug dirbti, kad ekonomiškai išsilaikytum, turi mažai laisvalaikio ir jo metu jau nebenori jokios asmeninės saviraiškos 	<ul style="list-style-type: none"> • Aukštas sveikatos paslaugų lygis • Geras sveikatos sistemos prieinamumas visuose Lietuvos regionuose • Didelis privačių ir valstybinių sveikatos priežiūros institucijų pasirinkimas • Sveikatos sektoriuje vyrauja empatiškas ir etiškas santykio su klientu modelis • Technologinis progresas įgalina daugiau laiko skirti sveikatinimuisi ir savišvietai • Ilgaamžiškumas • Racionali (subalansuota) sveikatos sistema • Puiki, prieinama sporto infrastruktūra, ypač vaikams • Visos galimybės savirealizacijai, ne taip svarbu materialinės / išgyvenimo vertybės • Pagal poreikį prieinama sveikatos ir socialinės paslaugos 	<ul style="list-style-type: none"> • Daugumai laisvalaikis – atsipalaiduoti prie butelio vyno vakare / savaitgalį • Mažas sluoksnis sau gali leisti iš esmės viską • Negerėja visuomenės sergamumas ir mirtingumas • Netoleruojami „svajotojai“ ir „eksperimentuotojai“, todėl laisvalaikis standartizuotas – pirtis ir šašlykai • Trūksta sporto infrastruktūros ir lėšų sporto vystymui • Laisvalaikyje dominuoja ekrano kultūra, nes ji suprantamiausia ir pigi • NVO skursta • Viešosios paslaugos atlaisvina žmogaus laiką • Sveikatos apsaugoje daugės valstybinę kalbą vidutiniškai mokačių specialistų • Sveikatos sistema neefektyvi – trūksta specialistų 	<ul style="list-style-type: none"> • Degtinė, sofa, televizorius, ankstyvos ligos ir senatvė

<ul style="list-style-type: none"> • Investuojama į sveikatos mokslinius tyrimus. Gali būti nusižengiama tyrimų etikai (pvz., eksperimentai su žmonėmis) • Išsilavinusi visuomenė, tad vis tik galimai maža atskirtis net ir prie pseudo-demokratijos 	<ul style="list-style-type: none"> • Daug kokybiškų paslaugų, kurias teikia privatus sektorius • Paslaugos mokamos, tačiau kokybiškos, o žmonės geba susimokėti, nes dirba aukštą pridėtinę vertę kuriančiuose sektoriuose, kur ir atlygis pakankamas • Prieinamos, kokybiškos paslaugos, orientuotos į žmogų (jo realius poreikius) • Prieinamos ir kokybiškos psichinės sveikatos paslaugos 	<ul style="list-style-type: none"> • Prasta emocinė / psichologinė sveikata 	
---	---	--	--

Grupė	Scenarijus 1 Autokratija + geras švietimas	Scenarijus 2 Konsoliduota demokratija + geras švietimas	Scenarijus 3 Konsoliduota demokratija + atsilikęs švietimas	Scenarijus 4 Autokratija + atsilikęs švietimas
GAMTINĖ APLINKA				
2	<ul style="list-style-type: none"> • Gilėja sąmoningumas • Mažėja gimstamumas • Lengviau užtikrinama gamtos apsauga ir visuomenė tam neprieštarauja dėl jos sąmoningumo • Autokratija palengvina sprendimų įgyvendinimą • Neaukštos technologijos ir gamyba stagnuoja • Sprendimai priimami greičiau, jie priimami naudojant ekspertų nuomonę • Gamtinė aplinka turi būti saugoma, nes tai konkurencinis pranašumas • Tik nacionalinis interesas bus svarbus ir gamtos saugos klausimais/ • Miestai įsilieja į gamtinę aplinką (per skaitmenines galimybes) • Dingsta monokultūriniai kraštovaizdžiai • Maisto tiekimo grandinės trumpos • Švarūs ežerai 	<ul style="list-style-type: none"> • Plinta laukinės gamtos plotai • Žmonių judėjimas į miestus • Konfliktas tarp komforto žmogui ir ko reikia gamtai • Nvo plėtra gamtos auginiais klausimais • Mažėja gimstamumas pasaulyje (ir Lietuvoje) • Stiprėja pilietinė visuomenė sprendžiant gamtos klausimus • Demokratiniai procesai neužtikrina greitų sprendimų ir technologijų vystymui tai trukdo • Ekologinis sąmoningumas daug svarbesnis aplinkosaugai nei režimas ar valdymo būdas, kuris lemia pasiekimo greitį • Kai sąmoningumas aukštas, gamta saugoma jau savivaldos lygiu • Gyvenimo stilius: saikas ir lėtumas, gamtinė aplinka yra geresnė nei šiuo metu, ji yra puoselėjama talentų (tiek pačių gyventojų, tiek tų kurie tiek grįžta iš kitų šalių) • Demokratijos silpnybė – bet kokie konfliktai sprendžiami teisiniais procesais (ilgai trunka), bet bendruomenės gali inicijuoti aplinkosauginių problemų sprendimą • Įplaukos, pajamos ateina ne iš aplinkos resursų naudojimo ir aplinkos teršimo • Išsaugota aplinka yra matoma kaip pranašumas 	<ul style="list-style-type: none"> • Didėja visuomenės poliarizacija • Didesnis vartojimas lemia taršą aplinkai didesnį • Didėja visuomenės pasipiktinimas dėl gamtos resursų beatodairiško naudojimo, bet visuomenė neįgalinta spręsti šių problemų • Kai sąmoningumas žemas, tuomet gamta netausojama • Nepasirengimas atsakyti vartotojiško komforto • Saugomos teritorijos (egzistuoja švarūs gamtos getai, bet nėra žmogaus sugyvenimo su gamta) 	<ul style="list-style-type: none"> • Judėjimas iš miesto į kaimą • Nėra pramonės ir technologijos plėtros, todėl reiktų gyventojams apsirūpinti maistu patiems • Didėja gimstamumas • Žmonės grįš prie žemės ūkio, didelis kaimas • Jei valdysena silpna, o besiribojantys regionai stiprūs, jie išnaudoja LT savo reikmėms (teršia) • Gamta kaip išteklius, ji naudojama ekonomikos tikslams ir vartotojų poreikiams tenkinti • Miestai labai užteršti, tai gali paskatinti žmones judėti į kaimus • Didelė technologinė segregacija (technologijos pasiekiamos tik elitui) • Didelė grėsmė saugumui skatina žmones apsirūpinti maistu patiems (jei valdžia leidžia turėti žemės gyventojams)

		<ul style="list-style-type: none"> Vartojimo kultūros kaita (panaudotų daiktų antrinis panaudojimas) Technologijos sprendžia maisto trūkumą augančiai pasaulio populiacijai, yra balansuojama su natūraliais užaugintais produktais 		
5	<ul style="list-style-type: none"> Aplinka nualinta, išseikvota, netvari Silpna gamtos apsauga Specialistai emigruoja Pokyčiai ribojami dėl siaurų interesų 	<ul style="list-style-type: none"> Paruošiami specialistai galintys rasti sprendimus Daug inovacijų ir atradimų sprendžiančių problemas Politikai ir visuomenė ieško tvarių sprendimų Žalieji sprendimai – sąlyga konkurencijai pasaulyje 	<ul style="list-style-type: none"> Fragmentuoti, laikini veiksmai Didesnė socialiai pažeidžiamų grupių atskirtis Nesugebėjimas prisitaikyti prie sąlygų Nėra finansų gamtinių problemų sprendimui Nėra inovacijų ir mokslo sprendžiančio gamtos problemas Fasadinė socialinė atsakomybė 	<ul style="list-style-type: none"> „Burbule“ gyvenanti visuomenė Daug imigrantų – valstybė mato juos kaip priešus, auga geopolitinė įtampa Nėra finansų gamtinių problemų sprendimui Nėra inovacijų ir mokslo sprendžiančio gamtos problemas Pažeidžiamumas
3	<ul style="list-style-type: none"> Nėra sisteminių struktūrinių sprendimų, atsakomybė gula ant individų pečių Pseudo-ekologija 	<ul style="list-style-type: none"> Dėmesys aplinkai proporcingas demokratijai 	<ul style="list-style-type: none"> Gera aplinka, nes nėra industrijos Šiuokšlinam, nes nėra gilesnio suvokimo „Betonzacija“ ir „trinkelizacija“ 	<ul style="list-style-type: none"> Atsinaujinanti energija kainuos daug, priklausys oligarchams Eksportuojame geriamą vandenį, valdo oligarchai, tai – prabangos prekė
9	<ul style="list-style-type: none"> Gera, bet ne visiems prieinama Žalioji ekonomika – tik lipdukas Tikimybė, kad gamtos resursų saugojimas bus antraeilis, o prioritetas skiriamas verslui Dėl gero švietimo gali būti ir taip, kad gamta tausojama sąmoningai Geriausi gamtos telkiniai privatizuoti „Oazės“ išrinktiesiems Gamta aptverta, prieiga susiaurinta Oligarchai įtikina, kad nereikia saugoti aplinkos Laikas nuo laiko ištinka aplinkosaugos skandalai 	<ul style="list-style-type: none"> Teigiamas ekologinio pėdsako balansas Tvarus gamtos išteklių valdymas Aiškiai apibrėžtos realiai saugomos gamtinės teritorijos Gamta – visuomenės turtas, prižiūrimas ir puoselėjama labai atsakingai Valstybės tikslas – balansavimas siekiant darnos žmogaus veiklos ir aplinkos santykiuose Tylos – labiausiai nykstančio resurso pasaulyje – šsaugojimas. „Natūralaus“ gamtinio turizmo plėtra 	<ul style="list-style-type: none"> Rūpi tik saujelei šviesių žmonių, ne daugumai Gamtos apsaugai užtikrinti trūksta sąmoningumo Trūksta vietos bendruomenių įsitraukimo ir palaikymo žaliai politikai Daug mitų apie klimato kaitą ir kitus reiškinius Didėjantis žmogiškųjų poreikių tenkinimas neatsižvelgiant į ekosistemą Mažėja NVO veikiančių šioje srityje Gamtosaugos profesionalų rengimas nuosmukyje, vyrauja diletantizmas ir mitai 	<ul style="list-style-type: none"> Niekas ja nesirūpina, eikvoja kiek gali Geriausi gamtos lopinėliai privatizuoti agresyviai mažumos Gamta rūpinamasi tiek, kiek spaudžia tarptautinės gamtosauuginės organizacijos („proginė gamtosauga“)

Grupė	Scenarijus 1 Autokratija + geras švietimas	Scenarijus 2 Konsoliduota demokratija + geras švietimas	Scenarijus 3 Konsoliduota demokratija + atsilikęs švietimas	Scenarijus 4 Autokratija + atsilikęs švietimas
ŠVIETIMAS				
1.	<ul style="list-style-type: none"> Švietimas orientuotas į lojalumo ugdymą Švietimas selektyvus ir pritemptas, pasirinkimas ribojamas, išraiškos ribojimos, selektyvus turinys, elitinės mokyklos Švietimo sritys vystomos pagal lobizmą, pagal visuomenės ir valstybės poreikius 	<ul style="list-style-type: none"> Švietimas – prioritetas 	<ul style="list-style-type: none"> Kompetencijų trūkumas visose srityse Trūksta kvalifikuotų mokytojų, jaunimas neina dirbti į tą sritį 	<ul style="list-style-type: none"> Nėra kompetencijų, technologinis atsilikimas, stagnacija

3	<ul style="list-style-type: none"> • Šekspyras – nereikalingas, nes „viskas yra neuronų jungtys“ • Akcentas į gamtos – techninius mokslus • Universitetai geri, turbūt egzistuoja tik vienas universitetas, specializuotas • Aukšoji mokykla atliepia ekonomikos poreikius, nėra humanizmo židinys • Privilegijuota kasta • Institucijos yra priemonė valdyt, „prūsiškas“ modelis, „funkcionierių“ valstybė 	<ul style="list-style-type: none"> • Visi moka programuoti • Yra daug didelių išradimų • Universitetuose žmonės mokysis mąstyti, universitetas kaip patalpos • Valstybė remia tyrimus • Humanitariniai ir tikslieji mokslai klesti, yra balansas tarp jų • Nebus ryškaus atotrūkio tarp privataus ir viešojo švietimo • Nebus užslėptos prielaidos, kad tu geresnis baigęs universitetą, o ne kolegiją • Švietimas visą gyvenimą • Švietimas visiems prieinamas, mokytojas – padėjėjas 	<ul style="list-style-type: none"> • Sunkios pastangos ir šviesuliukai sužiba, bet nėra sistemos • Privatus švietimo bumas, nes ji kokybiškas, išsisiuoksnivimas • Elitizacija 	<ul style="list-style-type: none"> • Aklas konstitucinių teisių laikymasis • Aklas konstitucijos skaitymas • Visą laiką vyks reformos
4	<ul style="list-style-type: none"> • Švietimas naudojamas visuomenės kontrolei ir režimui palaikyti • Švietimas idealizuotas, bet negali nugriauti kitų barjerų (ryšių, turto) • Švietimas susiaurintas, apriboti socialiniai ir humanitariniai mokslai • Stiprus akcentas į profesinį ugdymą 	<ul style="list-style-type: none"> • Aukštos skaitmeninės, antrenerystės ir MVG kompetencijos • Aukštos investicijos į ikimokyklinį ugdymą • Išauga tarptautinių mainų mastai • Aukšti pasiekimai visais lygiais • Stiprus pilietinis ugdymas: tiek informacija, tiek vertybinė • Mokytojai gerbiami, turi autonomiją • Didžiulė pasirinkimo įvairovė • Nuolat besimokantys mokytojai • Aukštojo mokslo pertvarka: 2-3 universitetai, konkurencija išorėje, o ne viduje • Aktyvios ir efektyvios darbo rinkos politikos priemonės • Gerai veikia stipendijų sistema • Labiau koncentruotos, galimai trumpesnės studijos • Gera universitetų infrastruktūra • Daugiau studentų gali ir nori tiesiog studijuoti, nereikia šalia dirbti 	<ul style="list-style-type: none"> • Ribotas vidurinio švietimo prieinamumas, priklauso nuo pajamų • Kokybiškas švietimas yra prabangos prekė • Žemas socialinis mobilumas • Labai didelė kokybės nelygybė tarp privataus ir viešo sektoriaus • Rinkoje vis daugiau privataus švietimo • Žmonės daug mokosi patys, <i>online</i> • Didžiulė emigracija dėl švietimo • Visi nori diplomo dėl socialinio prestižo, tai mažina diplomo vertę 	<ul style="list-style-type: none"> • Politizuotas mokslas • Siauram elitui – kokybiškas švietimas • Valstybės švietimo sistema izoliuota: nevyksta mainai ir t.t. • Švietimo specializacija pagal režimo ir valstybės prioritetines sritis (pvz. branduolinė fizika)
5	<ul style="list-style-type: none"> • Švietimo sistema efektyvi ir technologizuota • Politikai tariasi dėl prioritetinių krypčių, finansavimo, užduočių įgyvendinimo • Sprendimai priimami siaurame rate • Besimokantis mokosi pagal siaurą programą, yra stebimi ir įrašinėjami • Disciplina 	<ul style="list-style-type: none"> • Adaptyvi sistema • Švietimo sistema kuria ateitį ir sprendžia problemas • Platus ratas interesų dalininkų susitaria dėl problemų sprendimų ir prioritetų • Skiriami resursai švietimo prioritetams • Individualizuotas ugdymas 	<ul style="list-style-type: none"> • Savitikslių sistema • Reaktyvi, neefektyvi sistema • Nesugebama susitarti dėl prioritetų • Tikslai nepagrįsti resursais • Kompetencijos nevaliduojamos 	<ul style="list-style-type: none"> • Savitikslių sistema • Valdantieji susitaria dėl proveržio veikslių • Prastas švietimo įvaizdis

	<ul style="list-style-type: none"> Švietimo sistema aptarnauja režimą 			
7	<ul style="list-style-type: none"> Ideologizuotas pasaulio ir istorijos suvokimas Mokymo metodai be pasirinkimo laisvės Siaura, bet gili specializacija Intensyvi mokslo ir technologijų plėtra, aukšta pridėtinė vertė 	<ul style="list-style-type: none"> Švietimas maksimaliai pritaikytas gebėjimams ir norams Išnaudojamas intelektualinis potencialas Žmonės kuria aukštą pridėtinę vertę Visiems piliečiams prieinamos naujausios technologijos, informacijos šaltiniai Užtikrinama pilna laisvė rinktis savo darbo ir veiklos sritį, bet yra problema dėl bendro tikslo turėjimo Daugiau diversifikuotų aukštos pridėtinės vertės šakų 	<ul style="list-style-type: none"> Didėjanti socio-ekonominė atskirtis, prastos valstybinės mokyklos Aukštojo mokslo finansavimas išbarstytas per daug atskirų institucijų, MVG skirtas užimtumo didinimui, o ne kompetencijų ugdymui 	<ul style="list-style-type: none"> Bendras švietimo lygio sumažėjimas Mažesnis bendradarbiavimas tarp šalių Atsiskirsim nuo pasaulinių inovacijų ir tendencijų (uždara sistema) Mokslas tampa mažiau svarbus – išsilavinimas darbu nereikalingas (verslas į tai nekreipia dėmesio, apmoko, ko reikia pats) Aukštos pridėtinės vertės verslai nyksta, nes nėra tinkamai paruoštų specialistų Inovacijų slėpimas, daugiau inovacijų kariniame kontekste Pseudomokslo iškilimas – žmonėms bus dar sunkiau atskirti, kas yra tikra (faktiška), kas ne

Grupė	Scenarijus 1 Autokratija + geras švietimas	Scenarijus 2 Konsoliduota demokratija + geras švietimas	Scenarijus 3 Konsoliduota demokratija + atsilikęs švietimas	Scenarijus 4 Autokratija + atsilikęs švietimas
VIŠUOMENĖS STRUKTŪRA (DEMOGRAFINĖ, ETNINĖ, SOCIALINĖ)				
1.	<ul style="list-style-type: none"> Visuomenė varžoma, ugdoma paklusni visuomenė Atotrūkis tarp visuomenės grupių Reikia labai daug resursų: intelektualinių, fizinių, kad išgyventum toj visuomenėj Gimstamumas sąmoningai mažėjantis, valstybės kontroliuojamas: elitinės grupės skatinamos Etninės grupės atitinkamai irgi atskirtos pagal potencialą, kuriasi getai tautinių mažumų Struktūruota, labai atskirai funkciškai padalinta visuomenė 	<ul style="list-style-type: none"> Daug galimybių įvairioms visuomenės išraiškoms. Visiems užtenka vietos, nėra ryškių socialinių, etninių atskirčių Tarpkultūrinė aplinka stipri: daugiau kultūrų vienoje šalyje. Skatinamas įsitraukimas į visuomenės gyvenimą Jaunimui užsitęsia branda: atėjimas į rinką vėlesnis, nes daug ieškojimų Talentų ir kūrybiškų žmonių apykaita stipri (apykaita tarp valstybių) Gimstamumas gali būti skatinamas, bet gali neaugti dėl vėlesnės brandos Moterys turi palankias sąlygas realizuoti save karjeroje Randami sprendimai demografines tendencijas švelninti Socialinis saugumas, pagarba žmogaus teisėms 	<ul style="list-style-type: none"> Infantili visuomenė, niekas nenori prisiimti atsakomybės, nes nesuvokiamos asmeninės, aplinkos ribos Nei ribojimų, nei paskatos skatinti demografinio augimo Visuomenė nesuvokia savęs kaip valstybės dalies – laukia iš valstybės sprendimų ir yra jais yra nepatenkinta Socialinė, etninė atskirtis didėja Auga bedarbystė, nes kam dirbti, jei yra pašalpų Daugėja žemo socio-ekonominio profilio žmonių, tarp jų aukštas gimstamumas Auga emigracija 	<ul style="list-style-type: none"> Vienalytė, panaši, nėra išskirtinumo, pilka, nekūrybinga, be potencialo Nebėra etninės ir socialinės atskirties, nes viskas labai homogeniška – vienodai nieko negauna Didelė pajamų atskirtis – nedidelė grupė žmonių turi auksinius tualetus Nėra socialinio pavydo, didelis bendruomeniškumas, nes būtina vieni kitiems padėti Gimstamumas auga, nes nebelieka ką veikti
3	<ul style="list-style-type: none"> Aiškios nelygybės, kurios priimamos natūraliai Segreguota imigracija Iniciatyvūs žmonės atsiveža kiek reikia migrantų 	<ul style="list-style-type: none"> Pliuralizmas Patraukli valstybė atvažiuoti, imigrantai integruoti Daugialypis identitetas Aukšta vieta pagal laimės indeksą 	<ul style="list-style-type: none"> Nutekėję protai Mažėjantis gyventojų skaičius Didėja netolerancija, mažiau įvairialypumo „Lietuva lietuviams“ principas 	<ul style="list-style-type: none"> Noras lygybės rezultate, bet ne galimybėse ir pastangose

5	<ul style="list-style-type: none"> • Demografinis stabilumas • Kontroluojama migracija • Gimstamumas nedidelis • Maža tapatybių įvairovė ir netolerancija • Baimės kultūra 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedidelis gimstamumas • Didelė įvairovė • Įtampos dėl didelės tapatybių įvairovės 	<ul style="list-style-type: none"> • Senstanti visuomenė • Mažas struktūros stabilumas • Didelė atskirtis • Nepatrauklumas užsieniečiams, silpna integracija • Vidinės įtampos ir nesaugumas • „Tvorų valstybė“ 	<ul style="list-style-type: none"> • Augantis gimstamumas • Nepatrauklumas užsieniečiams • Didelė emigracija, jei sienos neuždarytos • Socialinė dezintegracija • Didelis socialinis neteisingumas
4	<ul style="list-style-type: none"> • Nebėra visuomenę vienijančio pagrindo • Dar labiau sluoksniuojasi visuomenė, pažeidžiamiausios grupės paliktos užribyje • Homogeniška visuomenė dėl apriboto asmenų judėjimo • Režimo elitai disponuoja milžinišku turtu, galimybėmis • Tikėtina, kad ekonomika auga • Tikėtina, kad persikirstymo politika bus gana silpna • Demografinės tendencijos priklauso nuo režimo politikos • Visuomenės apatija politikos atžvilgiu • Valstybės intervencijos į rinką visada kelia konkurencinę grėsmę verslui • Visuomenės nelygybė priklauso nuo režimo ideologijos, bet turėtų būti gana aukšta; galimai egzistuoja didelė vidurinė klasė ir mažai itin skurstančių, bet valdantysis elitai visada bus aukščiau ir turės daugiau galimybių 	<ul style="list-style-type: none"> • Imigracija: aukštos kvalifikacijos profesionalai • Sidabrinė ekonomika, vyresnių žmonių įtraukimas, jie aktyvūs • Didėja visuomenės įvairovė dėl imigracijos • Inovacijos • Klausimas „ką veikti“ • Nelygybė valdoma per švietimą ir persikirstymą, visuomenė įtrauki • Žemos kvalifikacijos migrantai: priklauso nuo integracijos sistemų 	<ul style="list-style-type: none"> • Vidutinė gyvenimo trukmė neilgėja • Diferencijuota darbo rinka • Aukšta pajamų nelygybė • Labai daug priklauso nuo to, kur gimsti • Skurdo rodikliai aukšti, žmonės priklausomi nuo pašalpų • Talentai palieka valstybę • Gimstamumo problemos ir demografinė bomba • Didžiulis poreikis papildomam švietimui • Daug įvairių imigrantų • Valstybės apkrova didžiulė, jos išlaikymas Brangus • Nepavyko įtvirtinti sidabrinės ekonomikos 	<ul style="list-style-type: none"> • Labai stipri nelygybė visose sferose • Pilietinės įtampos ir neramumai • Homofobija ir ksenofobija • Etninės problemos ir įtampos • Vyresni žmonės neįtraukti į visuomenę • Daug bandymų palikti šalį, bet ribojama migracija
8	<ul style="list-style-type: none"> • Didėjanti atskirtis, elitiškumas, auganti emigracija (nesutarta dėl klimato migrantų, homofobijos ir kt.) 	<ul style="list-style-type: none"> • Visuomenė nuosaikiai auga, kintanti, kūrybiška, būdinga įvairovė 	<ul style="list-style-type: none"> • Auganti emigracija, socialinė atskirtis, patrauklu klimato migrantams, žemos kvalifikacijos darbuotojams 	<ul style="list-style-type: none"> • Viskas reguliuojama, nyksta, konservatyvu, senstanti valstybė, žmonių mažėja
9	<ul style="list-style-type: none"> • Į mažesnius miestelius keliai technologiškai Edukuoti žmonės, kad pabėgtų nuo priežiūros 	<ul style="list-style-type: none"> • Tolygus gyventojų pasiskirstymas tarp miesto ir kaimo • Visuomenė įvairialypė, daugiakultūrė 	<ul style="list-style-type: none"> • Visi nori pabėgti iš kaimo, kas tik gali 	

